

ประวัติตรู

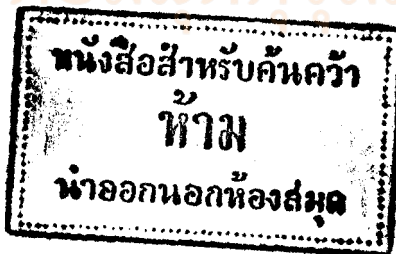
๑๒ มกราคม ๒๕๐๖

ประวัติครู ข

❖ ครูสภาก่อตั้งในประเทศไทย ❖

๑๖ มกราคม ๒๕๐๖

หอสมุดครูสภา

๑๒๓

๒๕๖๑

หอสมุดคุรุสภา

18370

ธ.๖

หนังสือสำหรับค้าเควี่
 ๒
 ๒
 หน้าออกนอกห้องสมุด

คำนำ

ด้วยคณะกรรมการจัดงานวันครู ๑๖ มกราคม ๒๕๐๖ ได้มอบ
 ให้แผนกประวัติศาสตร์ เรียบเรียงประวัติครุผู้ล่วงลับไปแล้วที่มีความสามารถ
 ในหน้าที่การงาน เพื่อจกพิมพ์ชนเช่นที่ระลึกในวันครู ๑๖ มกราคม ๒๕๐๖
 เช่นเดียวกับที่ไทยจัดทำไปแล้วเป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นการเผยแพร่เกียรติคุณ
 ของครูในอดีต

รายนามคณะกรรมการแผนกประวัติศาสตร์ พ.ศ. ๒๕๐๖

๑. นายรอง ศยามานนท์	หัวหน้าแผนก
๒. ชูบุรีพิทักษ์วิทยา	ผู้ช่วย
๓. นายระบิล สัตถ์สุวรรณ	ผู้ช่วย
๔. หม่อมมราชวงศ์แสงโสม เกษมศรี	ผู้ช่วย
๕. นายพงศ์อนทร ศุขขจร	ผู้ช่วย
๖. นางสาวบุญใจ อังคประดิษฐ์	ผู้ช่วย
๗. นายอภัย สังหศักดิ์	ผู้ช่วย
๘. นายภักดี ฉวลสุข	ผู้ช่วยและเลขานุการ
๙. นายจุล ชวรวุฒิ	ผู้ช่วยและผู้ช่วยเลขานุการ

ในสัณ คณะกรรมการฯ ได้เลือกครุผู้ล่วงลับไปแล้ว และมีความ
 สามารถในด้านต่าง ๆ เรียบเรียงจนรวม ๑๕ ท่าน เมื่อรวมกับประวัติ
 ครุที่ไ้เรียบเรียงในบทแล้ว ๆ มาอีก ๘๕ ท่าน ก็เป็นจำนวนรวมทั้งสิ้น

๑๐๐ ท่าน จากเรื่องราวต่าง ๆ ในประวัติของครุฑก็กล่าวแล้ว ทำให้
 นักศึกษาทั้งหลายได้เรียนรู้อะไรบ้างเกี่ยวกับคุณงามความดี ตลอดจนการจัดการ
 ศึกษา วิชชสอน การปกครอง การแต่งแบบเรียน การวิเริม ฯลฯ ของ
 ครูผู้ล่วงลับไปแล้ว ว่าเป็น ผลดีและเกิดประโยชน์แก่วงการศึกษา
 ประเทศไทยเพียงไร

ในการเรียบเรียงครั้งนี้ แผนกประวัติครุฑไ้รวบรวมความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือ
 จากบรรดาท่านผู้รู้ทั้งหลาย ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของหน่วยราชการและ
 โรงเรียนต่าง ๆ ในการช่วยหาภาพถ่าย สัมภาษณ์ และเรื่องราวความ
 เป็นมาต่าง ๆ ของท่านเจ้าของประวัติ นอกจากนั้นท่านผู้รนามต่อไปนี้ ได้
 กรุณาช่วยเรียบเรียงตรวจแก้ประวัติครุฑบางท่านในหนังสือประวัติครุฑ ๑๖
 มกราคม ๒๕๐๖ จึงขอขอบพระคุณไว้ ณ ที่นควีย

๑. หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ สวัสดิ์กุล เขียนประวัติ สมเด็จพระ
 มหาสัณเฑาะเจ้า กรมพระปรมาณชิตชิโนรส
๒. นายเล็ก ไทยง เขียนประวัติ นายวิลเลียม กุกเคิล แมคเคลลัวร์
๓. นางสาวทองหยาด อิงคะวณิช เขียนประวัติ พระวิธานครุฑกั
 (กัม อิงคะวณิช)
๔. นางเอื้องพนธั คัมลัา เขียนประวัติ ขุนพร้อมพิทยคุณ
 (พร้อม เณนพงค์)
๕. นางสาวอัมพร ชัชกุล เขียนประวัติ พระยาอัยการศิลปเสวี
 (อัน ชัชกุล)

- ๖. นางเสนาะจิตร สุวรรณไพศักร์ เขียนประวัติ พระยาวิฑูษา-
ปรีชามาศย์ (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา)
- ๗. นางเรืองอุไร กุศลาสัย เขียนประวัติ พระวิฑูษาวิฑูษาธิบดี
(ฉายา โทณะวณิก)
- ๘. นางฉลวย วุฑฒิกิต์ เขียนประวัติ พระวรเวทย์พิสิฐ (วรเวทย์
ศิริศรียานนท์)
- ๙. นางกอบเกษ ศรีจามร เขียนประวัติ หลวงวิบูลศิลป์การ (ขุนเจ็ย
ลัษณะวิช)
- ๑๐. นางจินตนา ยศสุนทร เขียนประวัติ นายถนอม นาควิฑูษา
- ๑๑. นางสาวสังข์ ชติวงค์ เขียนประวัติ นางนิลรัตนบรรณศิริวิฑูษา
- ๑๒. นายวิฑูษา ศิริศรียานนท์ เขียนประวัติ ศาสตราจารย์เจ. อ. เทวส์
- ๑๓. นางสาวอรประจิตร ไกรฤกษ์ เขียนประวัติ หม่อมหลวง
ประชมพร ไกรฤกษ์

ส่วนรายชื่อนักเรียนฝึกหัดครูที่นำมาลงพิมพ์ท้ายเล่มในคณ คือ
ผู้สอบไล่ได้ประโยคครูประถมกสิกรรม ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ ถึง พ.ศ.
๒๔๘๑ รายชื่อของนักเรียนฝึกหัดครูเหล่านี้ บางท่านอาจมีการคลาดเคลื่อน
เกี่ยวกับชื่อ ชื่อสกุล วุฒิ และตำแหน่งหน้าที่ ทั้งนี้เพราะไม่สามารถติด
ต่อสอบถามได้ท่วง ฉะนั้นหากผู้ใดพบชื่อยกพร้อมเกี่ยวกับประวัติครูหรือราย
ชื่อนักเรียนฝึกหัดครูใด ขอให้โปรดแจ้งไปให้ทราบด้วยจะขอบพระคุณมาก.

สารบัญ

หน้า

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส	๑
นายวิลเลียม กุกเคล แมคเคลวีร์	๑๖
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส	๒๔
พระวิธานตรุณกิจ (กิม อิงครวณิช)	๖๐
ขุนพร้อมพิทยคุณ (พร้อม เมื่อนพงศ์)	๗๐
พระยาอภัยการศิลป์เสารัฐ (อิน ชัยกุล)	๗๗
พระยาวททยาปรัชามาตย (ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา)	๘๗
พระวิพิทวิทยาสัตถ์ (ฉาย โทตระไวศยะ)	๑๐๓
พระวรวททยพิสิฐ (วรวททย ศิวะศรียานนท์)	๑๑๐
หลวงเชษฐพลศิลป์ (ม.ล. เล็ก อิศรางกูร)	๑๓๒
หลวงวิบูลศิลป์การ (บุญเจีย ลีชะวณิช)	๑๔๑
นายถนอม นาควิษระ	๑๕๐
นางนิลรัตนบรรณสิทธิวิธวาศัน	๑๗๕
ศาสตราจารย์เจ. อี. เทวิด	๑๘๓
หม่อมหลวงประชุมพร ไกรฤกษ์	๒๐๒
บรรณานุกรม	๒๐๘
รายชื่อผู้สอบไล่ได้ประโยคครูประถมมกสิกรรม	
พ.ศ. ๒๔๗๕-๒๔๘๑	๒๑๐

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระปรมานุชิตชิโนรส

(พ.ศ. ๒๓๓๓—๒๓๕๖)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส พระนามเดิมว่า
 พระองค์เจ้าवासกรี เป็นพระโอรสองค์ที่ ๒๘ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
 ยอดฟ้าจุฬาลงกรณ์เกล้าเจ้าอยู่หัว (จุฬ) เป็นเจ้าจอมมารดา ประสูติ
 เมื่อวันเสาร์ขึ้น ๕ ค่ำ เดือนอ้าย ปีจอ โทศก จุลศักราช ๑๑๕๒
 ตรงกับวันที่ ๑๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๓๓ เมื่อพระชนมายุได้ ๑๒ พรรษา
 ใน พ.ศ. ๒๓๔๕ ทรงผนวชเป็นสามเณร ณ วัดพระเชตุพน โดยทรง
 เป็นทางนาค หลวงคราว กรมพระราชวังหลังในรัชกาลที่ ๑ ทรงผนวช
 ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักสมเด็จพระวันรัต ซึ่งเป็นเขตเชี่ยวชาญ
 ในอักษรสมัย โดยเฉพาะภาษามคธเป็นอย่างดี สมเด็จพระวันรัตเห็น
 นพนธ์เรื่องต่างๆ เป็นภาษามคธไว้ ๓ เรื่อง คือ สังคตวงศ์ จุลยทศกาลวงศ์
 อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา และมหายทศกาลวงศ์ อัน
 เป็นเรื่องของพงศาวดารมอญตอนราชาธิราช นอกจากนั้นได้มีผลกล่าวกันว่า
 คำราชาศัพท์สงครามและคัมภีร์ต่างๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเดิมตกอยู่
 กับสมเด็จพระวันรัต วัดป่าแก้ว ก็มารวมอยู่ที่สำนักวัดพระเชตุพนนี้ ด้วย
 เหตุฉะนั้นพระองค์จึงทรงมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนสรรพคำราชาศัพท์

หนังสือไทย ขอม และมคธ จากสำนักวัดพระเชตุพน จนเป็นที่แตกฉาน
ทั้งทางคคิโลกและคคิขรรวม และการศึกษาเล่าเรียนจากสำนักวัดพระเชตุพน
นเอง ได้เป็นพื้นฐานในงานประพนธ์อันยอดเยี่ยมของพระองค์ท่าน สม่กย
ที่ใครบยยกย่องเป็นรัตนกวีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระองค์ได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๕๔ ในรัชกาล
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ต่อมาเมื่อทรงผนวชอยู่ได้ ๔ พรรษา
สมเด็จพระวันรัต อธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพนกตมรณภาพ ระหว่างเข้า
พรรษายบนั้นยังมีใ้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ึ่งให้ผู้ใดเป็นอธิบดีสงฆ์
แทน ครั้นออกพรรษาแล้วพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจะเสด็จ
ไปพระราชทานพระกฐินทววัดพระเชตุพน พระสงฆ์ในวคจงเตรียมอุปโลกน
ถวายพระราชาคณะรูปทรงองลงมา แต่พอถึงวันทพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
เลิศหล้านภาลัยเสด็จมาพระราชทานพระกฐินจริง ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้พระองค์เจ้าพระวาสกรี เป็นอธิบดีสงฆ์พระราชาคณะครองวัดพระเชตุพน
พระองค์ได้ถวายพระพรว่า มิได้ทออุปโลกนไว้ มพระราชดำรัสว่า เมื่อ
มิได้ทอไว้ก็ไม่เป็นไร ให้องค่อนทอแทนก็ได้ จึงเลยฉเป็น
ธรรมเนยมเฉพาะวัดพระเชตุพน ดังแต่นั้นเป็นต้นมาว่า พระราชาคณะผู้จะ
ครองผ้าพระกฐินไม่คองว่าอุปโลกน องคทลของรองลงมาจึงว่าอุปโลกนและ
องคทสามวาสม่คต นขวาทรงเป็นอธิบดีสงฆ์ทมพรรษานอทยทลค ในการแตง
ตั้งพระบรมวงศานวงศ์ชนเป็นพระราชาคณะในสมัยก่อน ไม่มพชรคองอะไร
มากมายนัก เป็นแต่เพียงพระราชทานพคแดกแทนนิกเป็นพระราชาคณะได้

จึงนับว่าเป็นครั้งแรกที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในกรุงรัตนโกสินทร์ ทรง
 แต่งตั้งพระบรมวงศานุวงศ์เป็นพระราชาคณะ ต่อมาในราว พ.ศ. ๒๓๕๘
 ทรงสถาปนาชนทรงกรม ทรงพระนามว่า กรมหมื่นนุชิตชิโนรส
 ศรีสุคตชัตติยวงศ์ ฯ สมณศักดิ์ยังคงเป็นพระราชาคณะสามัญตามเดิม
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ไว้ในหนังสือเรื่อง
 ชุยมวงค์ว่า “กรมหมื่นนุชิตชิโนรสพระองค์ เป็นผอจฉริยมณษย์บรมรัตน
 อันประเสริฐ ทรงพระปรีชาฉลาดครั้นในพุทธศาสนราชศาสตร์แบบอย่าง
 โบราณราชประเพณีต่าง ๆ และไต่เป็นอธิยาคารยเจ้าฟ้า พระองค์เจ้า
 หม่อมเจ้า ในบรมราชวงศ์หลายพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งทรงพระเยาว์อยู่ ไต่ทรงศึกษาอักษรวิถและพระพทธวณะ
 ตลอดจนวิชาการคโลกอื่น ๆ ในสำนักของกรมหมื่นนุชิตชิโนรส
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว ทั้งสองพระองค์ทรงเคารพนับถือมาก ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๘๔
 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงไต่รับสถาปนาเป็น
 กรมสมเด็จพระ ซึ่งเป็นตำแหน่งสูงสุดในพระราชวงศ์ในครั้งนั้น ปรากฏ
 ในประกาศตั้ง กรมในพิถิมหาสมณคมาภิเษกเป็น สมเด็จพระมหาสังฆ-
 ปรีณายกว่า “กรมหมื่นนุชิตชิโนรส เป็นพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ใน
 แผ่นดิน ไต่ทรงผนวชรับ ฐระฝ่าย พระบวรพุทธศาสนา มาช้านาน
 ทรงพระปรีชาญาณฉลาดรอบรู้ในพุทธศาสน ราชศาสน แบบอย่าง
 โบราณราชประเพณีต่าง ๆ และในทางปฏิสน์การปราศรัย มี
 พระหฤทัยโอบอ้อมอารีเป็นที่เส่นหาแห่งพระบรมวงศานุวงศ์ทั่วไป
 และได้เป็นครูอาจารย์ครุฐานิยบุคคลแห่งราชสกุลวงศมหาชนเป็น

อันมาก ควรที่จะเป็นประธานาธิบดี มีอสรียยศยิ่งกว่าบรรดา
 ฅณานกรสงฆคามวาสีอรัญวาสี บัณฑิต ฝ่ายเหนือทงปวง เมื่อ
 บุรุษรัตนอันล้ำเลิศประเสริฐดั่งนี้ มีอยู่ ก็มีได้ควรที่จะยกย่อง
 พระราชาคณะองค์ใดองค์หนึ่ง แม้ถึงจะมีสติปัญญาวิद्याคุณ ทม
 ตระกูลเป็นอย่างอื่นให้มือสรียศฐานานุศักดิ์ยิ่งกว่า จึงมีพระ-
 บรมราชโองการมานพระ บัณฑุรสรสังหนาทดำรัสสั่ง ให้สถาปนา
 เป็นกรมสมเด็จพระ ปรมานุชิตชิโนรส ศรีสุคตขัตติยวงศ
 มหาสงฆปริณายก พุทธศาสนดิลกโลกุตมมหาบัณฑิต สุนทรวิจิตร-
 ปฏิภาณ ไวยัติญาณมหากระวี”

กรมสมเด็จพระ ปรมานุชิตชิโนรส ประทับอยู่ ณ วัดพระเชตุพน
 ตลอดพระชนมายุ ทรงรับภาระในการขระปฏิบัติสังฆระณวัดพระเชตุพน ใน
 ด้านวิชาการในสมัยรัชกาลที่ ๓ จารึกโคลงฉันท กาพย์ กลอนทงหลาย
 ทมอยู่ในบริเวณวัดพระเชตุพน เป็น พระนิพนธ์ของพระองค์เสี่ย เช่นส่วนมาก
 โดยเฉพาะประวัติของวัดพระเชตุพนไคทรงพระนิพนธ์ไว้เป็น โคลงคนทงสั้น
 พระองค์ทรงเป็นปราชญ์ในทางศาสนา และทรง เป็นแบบฉบับของ
 บุคคลผู้สร้างความสำเร็จรุ่งเรืองความก้าวหน้าให้แก่งานใน หน้าที่ คองาน
 ในด้านศาสนิกิ ทงทรงใช้เวลาวางทมออย เกอบทงหมตหมกม่นออยกขงาน
 คานกวณพนธควยคกันไป งานททรงพระนิพนธ์ออกมาทกชนลวนแล่วไป
 ควยความประณตวจิตรบรรจง และมีจำนวนมากมายจนเกอบจะไม่น่าเชื่อว่า
 บุคคลธรรมดาทมชีวิตอยู่ในโลกเพียง ๖๓ ปีเศษ มีภารกิจใน หน้าที่ชง
 หนกอยแล่วจะสามารเจียคเวลาวางมาสร้างผลงานช่นเขยมได้จำนวน มาก
 มายดงเพียงงั้น สำหรับงานในคานพระพุทศศาสนาปรากฏว่า ภารกิจใน

๐ ทาแหงพระราชาคณะที่ทรงรบมาแต่รัชกาลที่ ๒ ก็นขวาหนกพอดุออยแลว
 ๐ ทกมาถงรัชกาลที่ ๓ ยงคองทรงรบการะเพมชนกวาเคมอกหลายเทา ทงน
 ๐ กเพราะวาในรัชกาลที่ ๓ นั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยหั่วทรงสร้าง
 ๐ และบูรณะวัดวาอารามต่าง ๆ เย็นจำนวนมากยงกวารัชกาลใด ๆ และใน
 ๐ จำนวนวัดที่ทรงพระกรณาไปรดเกล้า ๆ ให้อบูรณะปฏิสังขรณหแลาน ยงทรง
 ๐ มีพระราชประสงค์เบนพิเศษที่จะบูรณะปฏิสังขรณวัดพระเชคพนใหเบ็นแหลง
 ๐ รวมสรรพวิชาสาชาต่าง ๆ ทมอยในสมยนั้นสำหรัใหประชาชนทุกชนให
 ๐ เบนทคนควาหาคความรูใด โดยทวไปควย วัดพระเชคพนจึงเบ็นเสมอน
 ๐ มหาวิทยาลัยแหงแรกของเมืองไทย ในยุคนั้น ในฐานะที่กรมสมเด็จพระ
 ๐ ประมาณชิต ๆ ทรงเซยวิชาญในวิชาการต่าง ๆ มากคาน จึงคองทรง
 ๐ ๐ รบหนาทนพนธิตารากต่าง ๆ ควยโคลง ฉันท และ กายพ หลายเรื่อง
 ๐ สำหรัจารกไวในวัดพระเชคพน งานที่พระองค์ทานทรงพระนิพนธไวใน
 ๐ ๐ ครงนนยงปรากฏอยุงนกระทงบชจขบนั้น จะเห็นไควางานเหลานเบ็นงานทนขวา
 ๐ ๐ ยงยากยง แตกทรงมานะพากเพยรทาจนสำร็จเบ็นอยางดี ครนเสร็จจาก
 ๐ ๐ งานปฏิสังขรณวัดพระเชคพนแลว พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยหั่ว
 ๐ ๐ ไปรดใหเบ็นเจ้าคณะกลาง อันเบ็นตำแหน่งเจ้าคณะที่ไปรดใหคงเพมชนใหม
 ๐ ๐ มหนาทปกครองพระอารามหลวงทอยในเขตพระนคร ซงขณะนั้นปรากฏวา
 ๐ ๐ มีจำนวนวัดที่ชนกยเจ้าคณะกลางนถง ๖๑ พระอาราม นขวาเบ็นภาระหนัก
 ๐ ๐ ทเพมชนมาใหมอกส่วนหนง อยางไรก็ตาม การทพระองค์ทรงไทรยมอบ
 ๐ ๐ หมายใหทรงดำรงตำแหน่งใหมนั้น นอกจากจะเบ็นเครื่องแสดงใหเห็นถงความ
 ๐ ๐ กาวหนาในชวตงานคานศาสนาแลว ยงชใหเห็นถงพระราชศรัทธาปลาทะ

ทพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงमतอพระองค์อถวาย ประจกษ
 พยานทแสดงให้เห็นถึงความเข่นปราชญ์ทางศาสนา ไทแก่การททรงเข่น
 องค้วลัษณะ ถวายลัษณะแก่พระราชปุจฉาธรรมต่าง ๆ ในรัชกาลท ๓
 ร่วมกบสงฆ์ชนพระราชาคณะอน ๆ พระองคททรงสามารถถวายลัษณะไว้
 อย่างถูกคองและเหมาะสมด้วยเหตุผลททุกประการ ผู้ทจะมีความสามารถ
 ษนาคนนยอมตองอาศัยความรอบรในพระไตรปิฎกอย่างแตกฉาน และตองม
 ปฏิภาณเข่นเลิศ ทวยจะตองยกทงหลักฐานในพระคัมภีร์ และคคทหา
 เหตุผลต่าง ๆ มาเข่นขออสงสนนุให้แจ่มแจ้งชคเจนนเข่นทพพระทษ
 จคเข่นงานทตองอาศัยความริ้วางขวาง ภูมิขณญาและปฏิภาณพร้อม ๆ
 กนไปในเวลาเดียวกัน แต่ถงกระนนักททรงปฏิบัติไคสำเรจล่งงไปด้วยค
 ทงมขอเข่นทนาสงเกคอกทวยว่า ขรรทาคาถวายลัษณะแก่พระราชปุจฉา
 ในรัชกาลท ๓ นล่วนใหญ่หรืออจากล่าวไคว่าเกอบทงหมคเข่นล่านวน
 ของพระองค จึงขงเข่นขอสนนุให้เห็นถงพระปรีชาสามารถในคาน
 พระพทศศาสนาว่าทงรอรบถงชนปราชญ์ทางศาสนาอย่างแท้จริง

ในคานการปกครองหมคคณะสงฆ์นั้น นยว่าทงมพระปรีชาสามารถ
 มาก ทงถอความมุคิธรรมเข่นทตง และทงถอคณะสงฆ์เข่นใหญ่ การ
 ปกครองภิกษุสามเณรภายในวัดพระเชคพนและในสังฆมณฑล ในสมัย
 พระองคเรยบรอย มีระเขยขบเขยแผน การคดูแลเสนาสนะในวัดพระเชคพน
 กทงมความสามารถเข่นพิเศษ วัดพระเชคพนในสมัยของพระองคจึงเข่น
 วัดทลวยงามน่าชม มชอเสยงเข่นทเชคทนาชฎตาของชาติ มปชนยวัดถุ

สำคัญเกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนามากมาย และมีสถาปัตยกรรมอันสวยสดงดงามวิจิตร

กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีศรีโนรธทรงอยู่ในสมณเพศ ประพฤติพรหมจรรยาตลอดพระชนมายุ เป็นทนายศักรรยว่า นอกจากทรงพระปรีชาสามารถในทางธรรมอย่างกว้างขวางและแตกฉานแล้วยังทรงรอบรู้เชี่ยวชาญประเพณีแบบแผนระเบียบราชการ ตลอดจนตำราพิชัยสงคราม ซึ่งเป็นกิจการของฆราวาสอย่างละเอียดถี่ถ้วนทุกทาง อาจกล่าวได้ว่าทรงรอบรู้ในสิ่งที่เป็นความรู้ในสมัยนั้นแทบทั้งสิ้น จะเห็นได้จากงานประพันธ์ของพระองค์ท่านว่า เมื่อกล่าวถึงเรื่องใด ก็ทรงอธิบายความรู้ที่เกี่ยวข้องของกับเรื่องนั้นไว้อย่างชัดเจน ทงนก็เพราะได้ทรงศึกษาหนังสือไทย ขอม และมคธ จากสำนักสมเด็จพระวันรัตทรมรณภาพไปแล้วอย่างแตกฉาน ประกอบกับที่สำนักวัดพระเชตุพนเป็นแหล่งรวมตำราขบถาราค่าง ๆ ทั้งบรรดาชาวคหิงษาวิศวกร ชนยกรรมเนียบประเพณี พิธีการต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาไว้มากมาย ด้วยเหตุนี้สำนักวัดพระเชตุพนจึงนับว่าเป็นแหล่งศึกษาทางธรรมและภาษาศาสตร์ทมิฬของเสียด้านกหนังสือในสมัยนั้น การศึกษาของพระบรมวงศานุวงศ์และประชาชนชาวไทยในสมัยนั้น ก็เป็นทราบายกันคืออยู่แล้วว่าต้องอาศัยวัด เพราะยังไม่มีการสร้างโรงเรียนขึ้นเพื่อการศึกษาโดยเฉพาะ ผู้ทมิฬความรู้กว้างขวางก็คือพระภิกษุ พระภิกษุรูปใดมีความรู้กว้างขวางก็จะมีผู้นิยมขนบดุษยกย่องเป็นครูอาจารย์ วัดต่าง ๆ จึงมักจะมีสำนักศึกษาเป็นสำนัก ๆ ไป และนักเรียนก็คือศิษย์วัดนั่นเอง

พระจักรพรรดิประจําวันนั้น เขาใจว่าเมื่อเสร็จจากการแสดงธรรมและให้
 การศึกษาแก่ศิษยานุศิษย์แล้ว กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชโยไนโรส คงจะทรง
 ใ้เวลาว่างเสด็จเขาห้องทรงพระอักษร ซึ่งเข็นสถานทั้งสองบงคปราศจาก
 สัมเด็จพระจอมเกล้าสมยปัจจุบัน พระองค์คงจะทรงใ้ความวิเวกเหล่านานวาค
 จินตนาการในมโนภาพ แล้วลืขตเป็นตวอักษรด้วยคารมคมคายและแยบยล
 ในกลภาษอักษรศิลป์ มช้นมเชิงการเปรยบเทียบ มีความไพเราะ ลึกซึ้ง
 พระนิพนธ์ของพระองค์จึงเป็นอมตะ ถอเป็นวรรณคดีชั้นสูง ควรแก่การ
 ศึกษาเล่าเรียน ไ้ทั้งทรงพระนิพนธ์หนังสือต่าง ๆ ไว้หลายเรื่อง ที่สำคัญ
 สมควรจะนำมากล่าว ณ ทน คือ

๑. สรรพลัทธิตาณนท
๒. สัมทรโฆษณาคำฉันท์ (ตอนปลาย)
๓. กฤษฎณาสนนของคำฉันท์
๔. ฉันทกฤษฎส้งเวยกล่อมซ่างพง
๕. กาศยชยไม้กล่อมซ่างพง
๖. คำราชนันทมาตรภาพฤติ
๗. คำราชนทววรรณพฤติ
๘. ลิลิตเตลงฟาย
๙. ลิลิตกระบวนแห่พยุหยาตราพระกฐินัสถลमारค
- และชลमारค
๑๐. ร่ายทำขวัญนาค
๑๑. ไคลงยอพระเกษรคิพระบาท
- สมเด็จพระนงเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปฐมสังขรณคพระเชตพน
๑๒. ร่ายยาวมหาเวสสันดรชากก
๑๓. กัณท์ (เว้นกัณท์มหาพน กย กัณท์มทริ)
๑๔. พระปฐมสมโพธิกถา
๑๕. พระราชพงศาวดารกรุงเก่า
๑๖. เพลงยาวเจ้าพระ
๑๗. คำโคลงกลบท
๑๘. คำโคลงฤทัยคักตน
๑๙. จักรทิพย์ (คำราโหราศาสตร์)

พระนิพนธ์ ของ กรมสมเด็จพระ ปรมาธิบดีชโยไนโรส ทกเรื่อง ล้วนแต่ใ้
 ความรู้ความคิคทางบ้านความไพเราะ ในเชิงกวีแล้ว นับว่าอยู่ในระดับยอดเยี่ยม

เขียม จะเขียนบทก บทโคลก บทชมพระ ชมนาง ชมรถ ชมม้า ชมนก
 ชมไม้ ชมป่า ชมเขากติ หรือบทพรรณนาความงาม บทสภานิตสอนใจ
 หรือบรรยายสภาพความเป็นอยู่ของคนกติ ทรงกล่าวได้ถึงระบคิเขียม
 ยกทระหากวอนแต่งได้ทคิเขียม หนังสือวรรณคคิสำคัญ ๆ เช่น ลลิต
 เถลงพ่าย กฤษณาสอนนอังกำฉันท สุมทรโฆษคำฉันท และพระปฐม
 สมโพธิกถาเป็นต้นน กิได้ใช้เขียนแบบเรียนในโรงเรียน และสถาบันการ
 ศึกษาชั้นสูงทางอักษรศาสตร์ของชาติอยู่ พระองค์ได้ทรงแสดงให้ปรากฏ
 แก่ชาติไทยว่า ไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทรทพระองค์ยังทรงมีพระชนมอยู่
 นน ทั้งโคลง ฉันท กภาพย และ กลอนของชาติไทยได้เจริญรุ่งเรืองอยู่ใน
 ระบคิสูงมาก สัมกับยบทพระนิพนธทิได้ทรงไว้ในตอนท้ายสมทรโฆษคำฉันท
 ทว่า "กวิฤฎาแล่งแหล่งสยาม"

กรมสมเด็จพระปรมาณชิตชิโนรส ประชวรสิ้นพระชนม์ใน รัชกาล พระ
 บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมอฉวนศักร เทอฉนอายุ ๗๘ คำ บล
 เญจศก จลศักราช ๑๒๑๕ เวลาบ่าย ๓ โมง ตรงกับวันที่ ๘ ฉฉนวาคม
 พ.ศ. ๒๓๘๖ พระชนมาย ๖๔ พรรษา ดงพระศพ ณ ตำหนักวัดพระ
 เชตพน พระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุทของสนามหลวง เมอฉนท
 ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๓๘๗ เมอพระราชทานเพลิงแล้ว โปรคเกล้าฯ ให้
 เชิญพระอัฐิประดิษฐานไว้ ณ ตำหนักวัดพระเชตพน ฉฉนเป็นทประทคิระหว่าง
 ค่ำรงพระชนมอยู่ ในเทศกาลเข้าพรรษา เมอพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 เสด็จพระราชดำเนินถวายพุ่ม ณ วัดพระเชตพน ก็เสด็จไปถวายพุ่มทพระอัฐิ
 กรมสมเด็จพระปรมาณชิตชิโนรสด้วย ฉฉนง ในวันพระราชทานพระกฐินวัด

นี้ ก็โปรด ฯ ให้เชิญพระ อัฐิกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสไป ยังพระ
อุโบสถ ทรงทอดผ้าไตร สำหรับพระฐานานุกรมประจำรักษาพระอัฐิตลอด
มาจนทุกวันนี้

ต่อมาเมื่อวันท ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔ ภายหลังที่สิ้นพระ
ชนม์แล้ว ๖๘ ปี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนา
พระอัฐิเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส และเมื่อ
วันท ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๐๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล
อดุลยเดชได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดพระเชตุพน พระราชทานฉัตรเป็น
พระเกียรติยศแก่พระอัฐิในตำแหน่งด้วย

ในระหว่างที่ยังดำรงพระชนมอยู่ กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส
ได้ทรงสร้างวัดวัดหนึ่งทรงมคดองมอญ จึงหวัดฉนบร ชอ วัดชิโนรสาราม
หรือที่เรียกกันว่า วัดชิโนรส ในวัดมีตำหนักหลังหนึ่งใช้เป็นที่พักพระ
ที่เสด็จไปยังวัดนี้ จากสภาพที่ปรากฏอยู่ในพระอุโบสถวัดชิโนรสจะเห็น
ได้ว่า ตำหนักหลังนี้ใหญ่มาก แต่ในปัจจุบันชำรุดทรุดโทรมพังทลายลงมา
เสียเป็นส่วนใหญ่ เหลือแต่ขั้นบันได และอกส่วนหนึ่งเหลือเป็นคอกเล็ก ๆ นัย
ว่าใช้สำหรับเป็นที่ทรงวิษัสสนา อยู่ในสภาพที่ชำรุดทรุดโทรมมาก ขณะ
ที่ทางวัดได้ขอร้องคัดแปลงใช้เป็นห้องสมุดสำหรับประชาชน เพื่อเป็นอนุสรณ์
สำหรับพระองค์ท่านด้วย ภาพในพระอุโบสถวัดชิโนรส นอกจากจะมภาพ
ตำหนักในวัดชิโนรสดังกล่าวแล้ว ยังมีภาพอื่น ๆ ที่ให้ความรู้ในทางพระ
พุทธศาสนามากเป็นอันมาก มีเรื่องวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ในกาวิษัสสนา
และอื่น ๆ มีภาพพระลอบกระทรง พิกฐาน ทางด้านหลังพระอุโบสถเป็น

รูปเทพชุมนุมผอมของดงามนักร ทั้งบริเวณผนังโดยรอบ ทำเป็นรูปवासกร อิน
 เป็นพระนามเดิมของพระองค์ไว้เป็นสำคัญ บนเขียงบนผนังด้านหลังทำเป็น
 วัสกรเจดีย์เดี่ยว แผ่พังพานอยู่ใต้พระมหามงกุฏ บนมงกุฏมีรูปเจดีย์ คง
 หมายถึงกรมสมเด็จพระปรมานวชิรโชติโนรส กับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว และทั้งสองพระองค์ทรงเป็นสาวกของพระพุทธองค์ บนเพดาน
 พระอุโบสถ มีรูปนาคเกี้ยววยสตลอด ทำนองจะทำใหม่ความหมายว่า กรม
 สมเด็จพระปรมานวชิรโชติโนรส และพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง
 รักรักรอนขดอภินิหารเป็นไต่ นอกจากนั้นแล้วในวदनยังมีเจดีย์งาบรรพชิตอยู่
 คอย นัยว่าพระองค์ของพระองค์ก็บรรพชิตอยู่ในเจดีย์ใหญ่หน้าพระอุโบสถ

ภายในพระตำหนักवासกรวัดพระเชตุพน อันเป็นที่ประดิษฐานพระอิฐ
 ทุกวนัน ไตมประชาชนชาวไทยและชาวต่างประเทศหลั่งใจไปชมอยู่เสมอ
 เราจะได้เห็นห้องบรรทม ห้องทรงพระอักษรที่ปลอดโปร่งรื่นรมย์ มีบรรยากา
 ที่สงบเงียบ ปราศจากสิ่งเสียงอันใดรบกวน นอกจากเสียงนก เสียงกิ่งไม้
 ใบไม้ เสียงนาและเสียงลมพัดทแผ่วผิว บริเวณพระตำหนักที่ประทับครั้ง
 กระจันนี้ คงจะ ปราศจากเสียง อึกทก ครกโครม และเสียง จอแจ คิวยวค
 ยานต่าง ๆ ดังในสมัยนี้ ตกแถวบ้านเรือนริมแม่น้ำเจ้าพระยาที่คงจะไม่
 หนักคขวางตงทเห็นอยู่ในปัจจุบัน ถึงนั้นถ้าหากจะมองทางช่องของบัญชร ก็
 อาจมองเห็นทิวทัศน์อันงดงามอกฟ้าทหนึ่งของฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา คง
 จะแลเห็น สายนาท ไหลเฉยฉวมล้ำยลมตเป็นละลอกคลื่นใหญ่ขาง เล็กขาง
 สลับกันไป แลวจึงซัดสาดเขาคามริมฝั่งแม่น้ำอยู่ฉากฉาน ฉายามเป็น

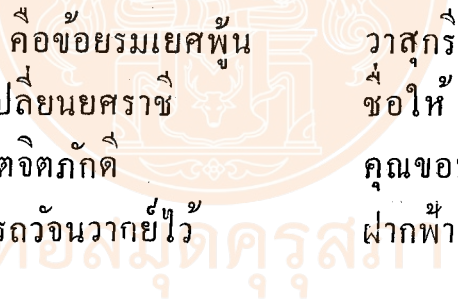

อากาศโปร่งก็คงจะเห็นดวงอาทิตย์ยามอสต์คง กำลังจะลับแสงจากทิวไม้ต้อง
 มากระทบพนาทเป็นละลอกคลื่น คงจะเห็นเป็นแสงระยิบระยับประหนึ่งเอา
 ทองธรรมชาติมาทาบทาไว้ สายลมชายน้ำก็คงจะพัดเย็นปลอศโปร่งพระ
 หฤทัย ภายในท่ามกลางบรรยากาศอันสงบเยือกและปลอศโปร่งฉนั้น จึง
 ทำให้พระองค์สามารถวาทจินตนาการต่าง ๆ เป็นตัวอักษรในขณะทรงพระ
 นิพนธ์โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ฎ่ายหรือลิลิตต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี ลิลิต
 เกล่งฟ่ายซึ่งเป็นทริจกนกแพร่หลายก็ทรงนิพนธ์ในห้องทรงพระอักษรในพระ
 ตำหนัก

ในปัจจุบัน ทางวัดพระเชตุพนไต้บูรณะ ปฏิสังขรณ์ พระตำหนัก วาสุกรี
 ใหม่ และรักษาไว้อย่างงดงามสะอาดเรียบร้อย สมกับที่สมเด็จพระมหา
 สმณเจ้าพระองค์คนทรงตำหนักแห่งเป็นกวีเอกของชาติ เป็นใหญ่ในคณะ
 สงฆ์ และอยู่ในฐานะพระบรมราชวงศ์ชั้นสูง ตำหนักนมทองพระโรง
 นมทองทรงพระอักษร นมทองบรรทม ภายในบริเวณก็มีหอประชุมสงฆ์ มี
 ศาลาพักผ่อน และมีหอไตรซึ่งเป็นหอสมุดส่วนตัวพระองค์ สถานทีเหล่านี้
 ไ้รับการบูรณะรักษาเป็นอย่างดี เป็นประโยชน์สำหรับนักศึกษาในทาง
 ประวัติศาสตร์ และ วรรณคดี ของ ชาติเหมือน กับ บ้านกวี ที่มีอยู่ในต่าง
 ประเทศ ทุก ๆ ปีในวันที่ ๑๑ ธันวาคม อันเป็นวันตรงกับวันประสูติ ทาง
 ชุมนุมภาษาไทยคณะอักษรศาสตร์ฯ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และทางวัด
 พระเชตุพน ไ้เปิดโอกาสให้ ประชาชน เข้าถวาย นมัสการ พระอนุและมิ่งงาน
 บ้างเพื่อกุศลถวาย ณ พระตำหนัก ในงานนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ไทเสด็จพระราชดำเนินมาทรง
เป็นประธานด้วย นับว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงเป็นบุคคลสำคัญที่ชาติ
ไทยยกย่องและเทิดทูนอย่างยิ่ง

พระเกียรติคุณของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ อีกประการหนึ่งที่สมควร
จะนำมากล่าวก็คือ พระอริยาบถที่เพียบพร้อมไปด้วยความกตัญญูกตเวที
แม้จะทรงมีพระเกียรติสูงส่งปานใด ก็หาได้ทรงล้มพระเกศของพระ
อาจารย์ คือ สมเด็จพระวันรัตไม่ จะเห็นได้จากโคลงที่ทรงนิพนธ์หลังจาก
ได้รับสถาปนาเป็นทกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย ดังนี้

คือขอยรมเยศพูน	วาสกร
แปลงเปลี่ยนยศราช	ขอให้
กรมวิชิตจัตภักดิ์	คุณขอบ ครอบ
ผายอรรถวัจนวากย์ไว้	ฝากฟ้าดินเฉลิม
และอภิบทหนึ่งว่า	
สรวงศพงศเฝ้าเจ้า	จอมอารีย์
วนรัตน์จืดเจนนชาญ	เชียวรู้
ธำรงวิหารสถาน	โพธิผลัด นามนา
เสนอชอเขตพณผู้	ศิษย์รงแรมสนอง

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคงจะทรงตระหนักในพระอริยาบถ
ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ที่ทรงมีต่อพระอาจารย์ จึงได้โปรด ฯ ให้

สร้าง พระสถูปเจดีย์บรรจุอัฐิสมเด็จพระวันรัตไว้ใกล้ กับพระตำหนักที่ประทับ
 วัดพระเชตุพนในสมัยนั้น นับได้ว่าเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของไทย
 เป็นแหล่งเล่าเรียนวิชาความรู้ถึง ๔ สาขาวิชา ได้แก่ แพทยศาสตร์ ศิลปการ
 อักษรศาสตร์ และแพทยศาสตร์ ถ้าจะเปรียบ บ้านพุทธาวาสก็เสมือนเป็น
 คามหาวิทยาลัยและหอสมุด และบ้านสังฆาวาสเหมือนบ้านพักอธิการบดี
 คณบดี และหอพักนสิตซึ่งอยู่ประจำ มีผู้กล่าวว่า อธิการบดีมหาวิทยาลัย
 คนแรกของไทยนั้น น่าจะได้แก่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ
 ประมานชิตชิโนรสนั่นเอง

แม้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระประมานชิตชิโนรสจะสิ้นพระชนม์
 ไปแล้วเป็นเวลาถึงร้อยกว่าปี แต่ผลงานของพระองค์ท่านก็ยังดำรงอยู่ไม่
 วนสูญ พระเกียรติคุณของพระองค์ยอมซาบซึ้งอยู่ในความทรงจำของนัก
 วรรณคดีทั้งหลายและประชาชนทั่วไป สัมเด็จพระนิพนธ์ว่า :-

พฤษภาศร	อิกกุญชรอันปลดปลง
โททนต์เส่นั่งคง	สำคัญหมายในกายมี
นรชาติวางวาย	มลายสิ้นทงอันทรีย์
สถิตทั่วแต่ชีวิต	ประดับไว้ในโลกา.

กฤษณาสมเด็จคำฉันท์

(ในการเรียบเรียง พระประวัติ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม
 พระประมานชิตชิโนรส ได้เพิ่มเติมข้อความ บาง ตอน จาก หนังสือเฉลิม

พระเกียรติคุณ ของกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีศรีนโรธ ซึ่งคณะกรรมาการ
 หอสมุดกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีศรีนโรธ วัดศรีนโรธาราม อนุบุรี ไท้จัก
 พมพชน จึงขอขอบคุณไว้ ณ ทนทวย)

ม.ร.ว. สุ่มนชาติ สวัสดิ์กุล

หอสมุดคุรุสภา

นายวิลเลียม กุดเดล แมคคัลวอร์

พ.ศ. ๒๔๐๒ - ๒๔๖๕

นายวิลเลียม กุดเดล แมคคัลวอร์หรือที่เรียกกันว่า ดร. แมคคัลวอร์ เป็นอาจารย์ใหญ่ที่นารกไครนบัตของชาวกรงเทพคริสเตียนวิทยาลัย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๗ ถึง ๒๔๖๐ เกิดในครอบครัวของผู้นับถือนิกายแองกลิกันแห่งเมือง นอร์ทฟอล์ค มลรัฐไอโอวา สหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ ๑๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๐๒ บิดามารดามอบทุนการศึกษาหลายร้อยไร่และมรดกจ้างทำงาน เป็นจำนวนมาก ดร. แมคคัลวอร์มพนองชายหญิงรวมทั้งหมดสิบคน ตนเอง เป็นคนสติทอง เมื่อยาววัยเคยขมาไปกยบคาเพื่อไปตรวจตราการทำงาน ของลูกจ้างเสมอ

บิดาได้ส่ง ดร. แมคคัลวอร์ ไปเรียนที่วิทยาลัย ซาเล็มไค ในมลรัฐ ไอโฮไอ เมื่อมีอายุได้สิบเก้าปีเรียนสำเร็จชั้นมัธยมของโรงเรียน แล้ว ศึกษาต่อในวิทยาลัยปาร์ซันส์ เมืองแฟร์ฟอล์ค มลรัฐไอโอวา และสำเร็จ ใ้รอบปริญญาเป็นทหนึ่งนชั้นเมื่ออายุ ๒๓ ปี ขณะศึกษาอยู่ในวิทยาลัย แห่งนั้น ดร. แมคคัลวอร์ชอบเล่นเทนนิส ไ้วาทิ และแสดงละคร

ในขณะนั้น ดร. แมคคัลวอร์ยังมีไ้ดลงมือทำงานอะไร จึงไปศึกษา ต่ออีก ๓ ปี ที่วิทยาลัยศาสนศาสตร์แม็คคอรุมค สำเร็จตามหลักสูตรใน พ.ศ. ๒๔๒๙ ขณะที ดร. แมคคัลวอร์ศึกษาอยู่ ณ ที่น ได้พบกับ ดร. แซมมวล เรโนลด์ เฮาส์ ผู้มาเยี่ยมวิทยาลัยแม็คคอรุมค และแสดง ปาฐกถาเรื่องประเทศไทย ได้พบปะสนทนากันหลายครั้ง ดร. แมคคัลวอร์

นายวิลเลียม กูดเทล แมคคลัวร์ และภรรยา

จึงเกิดความสนใจในเรื่องประเทศไทย คร.เฮาส์ ได้เคยทำงานอยู่ใน
ประเทศไทยนับแต่ พ.ศ. ๒๓๘๐ จนถึง พ.ศ. ๒๔๑๘ ท่านฝันเป็นผล
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัวทรงรู้จักคุ้นเคย

ครน คร.แมคคัลลวอร์สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยแมคคัลลวอร์แล้ว ก็

ตกลงใจว่าจะมาประเทศไทย คร.แมคคัลลวอร์มุ่งปราร่งส่งไปรับ ส่งางาม

โตมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๘ มีเพื่อน

ร่วมทางมาด้วยสองคน คนหนึ่งชื่อ นายวิลเลียม ซี คอปส์ (หมอบคอปส์)

ได้ไปทำงานอยู่ในแคว้นสิบสองปันนา และเป็นพี่เลี้ยงหนังสือเล่มหนึ่งซึ่ง

เป็นทรจกกันดี คือ เรื่อง "ชาติไทย" อีกคนหนึ่งคือ คร.ที เฮเวิร์ท เฮล์

ซึ่งต่อมาได้เป็นนายแพทย์หลวงในสมัยรัชกาลที่ ๕ และรับราชการใน

กองทัพเรือ เป็นผู้ให้กำเนิดหอสมุดเนยลสัน เฮล์ กรุงเทพฯ

ในชั้นแรก คร.แมคคัลลวอร์ไปอยู่ที่ตำบลสำเหร่ ศึกษาภาษาไทยและจัด

โรงเรียนชายที่สำเหร่ (ซึ่งกลายมาเป็นโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย

ในปัจจุบัน) เป็นครูสอนภาษาอังกฤษ และได้แปลตำราภาษาไทยเล่มหนึ่ง

เป็นภาษาอังกฤษ นับเป็นครั้งแรกที่ คร.แมคคัลลวอร์เริ่มสนทนากับเด็กไทย

ท่านชอบช่วยเหลือเด็กทั้งในด้านการศึกษาเล่าเรียนและการกีฬาต่าง ๆ

คร.แมคคัลลวอร์ได้สมรสกับนางสาวแมริ เจน เฮนเคอร์สัน ซึ่งเป็น

ครูอยู่ที่ นางสาวเอ็ดนะ ซารา โคล ที่โรงเรียนกลอสเตอร์ริงหลัง (ปัจจุบัน

คือโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย) เมื่อวันที่ ๒๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๐

คร.แมคคัลลวอร์ได้มาช่วยกบฏราชาทองหลัง แต่ยังคงไปช่วยสอนที่โรงเรียน

สำหรับอยู่ และยังคงศึกษาภาษาไทยต่อไปจนสามารถพูดไทยได้เป็นอย่างดี
คล่องแคล่ว

ดร. แมคคัลวอร์ชอบภาษาไทย มากมีสมุดประจำตัวไว้จดคำพูดและ
สำนวนใหม่ ๆ ซึ่งชอบนำออกใช้เสมอโดยไม่อาย เอาใจใส่สังเกตภาษา
ในหนังสือพิมพ์ และเคยพูดเสมอว่า คนไทยนิยมขยายภาษาของตนให้
ทันสมัยกับความเจริญของบ้านเมือง ดร. แมคคัลวอร์มักนำเอาสุภาษิตไทย
ไปใช้ในการพูดและการเขียนภาษาไทยเสมอ

ใน พ.ศ. ๒๔๓๒ ดร. แมคคัลวอร์และภรรยา ย้ายไปอยู่จังหวัด
เพชรบุรี ทั้งสองสนใจโรงเรียนที่ศาสนาจารย์ เอส จี แม็คฟาลแลนด์ได้จัด
ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๔ ดร. แมคคัลวอร์เดินทางท่องเที่ยวไปตามท้องที่
ต่าง ๆ ในจังหวัดเพชรบุรี โดยนำสิ่งของเครื่องใช้บรรทุกเกวียน ส่วน
ตัวเองเดินตามไปเพราะชอบเดินมาก ขณะเดินทาง ก็ชอบ ทักทายปราศรัย
ชาวบ้านเพื่อจะได้มีเพื่อนสนทนาขณะเดินทาง ทำให้ได้เรียนรู้อรรถศาสตร์
และความเป็นไปของจังหวัดเพชรบุรีเป็นอย่างดี เมื่อกลับมาแต่ละครั้งมักจะ
พาเด็กไทยมาด้วยคนหนึ่งหรือสองคนเพื่อให้ได้เข้าศึกษาในโรงเรียน นอก
จากดูแลโรงเรียนในตัวเมืองเพชรบุรีแล้ว ยังมีโรงเรียนอื่น ๆ อีก ๑๐
โรงเรียนที่ ดร. แมคคัลวอร์และภรรยาต้องดูแลด้วย คอทตลาคโรงเรียน
และในหมู่บ้านลาวโซ่งโรงเรียน นอกจากนั้นเป็นโรงเรียนที่ อยู่ในชนบท
ใกล้เคียง

โรงเรียนชายที่สำเร็จ ซึ่งได้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๕ นั้น นับเป็น
โรงเรียนราษฎรแห่งแรกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๔

โรงเรียนนไ้โดยายจากสำหรัมาตงอยุทถนนประมวณ และไซซอว่า โรงเรยน
 กรุงเทพคริสเตยนไซสกล คร.แมคคลวรวไ้โดยายครอบครวจากจิงหวัด
 เพชรขรมาประจำโรงเรยนนไ้ และเขยนอาหาวยไ้ใหญ่ใน พ.ศ. ๒๔๔๗
 สมยนั้นโรงเรยนกรุงเทพคริสเตยนไซสกลตงอยุชานพระนคร มองเห็น
 ไร้เนาเป็นทิวไปจนจคคตองเจ้สวยม ซงตอมาทางราชการไ้ตคถนนชาน
 กยคตอง คอ ถนนสารวในบ้จขบนั้น

สิ่งททำไ้เห็นกรเรียนรูสีกประทยใจเกยวกับอาหาวยใหญ่คนใหม่หนักช
 อารมณและคยพนจของทาน ไ้ว่านกรเรียนจะทำอยางไร ไ้ไม่อาจทำไ้
 อาหาวยแมคคลวรวไ้กรวไ้ไ้เลย ทานมจจะตงขญหาถานกรเรียนททำผคและ
 มหนาคายคยงว่า “ครออะไรทำไ้เธอไม่พอใจหรือ?” ซงทำไ้
 นกรเรียนหนาคายคยงแลวกรรบายความในใจไ้ทานฟงไ้โดยคตอก การ
 ทนกรเรียนจะพยประสันทนากบอาหาวยใหญ่ผนมไ้ไซ้ของยาก บคคกคกษณะและ
 อธิยาศยใจคตองของ ทานนเองทำไ้เห็นกรเรียนรูสีกว่าไ้ครบายความเอาใจไ้สำจาก
 ทานเป็นอยางคไ้ และแนใจว่าพวเขาไ้มาคกษาเลาเรียนนบครทกรเทก ม
 ความตงใจจริงทจะประสทิธิประสัทความรู้ และอบรมตงสอณพวเขาอยาง
 คทสค อาหาวยแมคคลวรวเป็นผมนสยวราเรงอชเป็นนจ จนทำไ้เห็นกรเรียน
 รูสีกว่าทานสามารถ ทจะแกไขขบญหายุงยากททุกชนคไ้ล้ลวงไปไ้ไ้เสมอ

ภายในระบะเวลาสองบ้แรกทเป็นอาหาวยใหญ่ อาหาวยแมคคลวรว
 สามารถคคเลือกครเขารวมงานคยความสขมรอบคอบ ทานสามารถทจะ
 ทำไ้คณครมไ้กำลังใจทำงานไ้มากชุน ไ้โดยทำไ้ขรรคาครมไ้ความ
 เคารพกรักและไว้วางใจในค้วทาน

เมื่อ คร. แมคเคลลวอร์ พาครอบครัวกลับไปเยี่ยมบ้านเดิมในสหรัฐอเมริกา
 อเมริกานั้น ได้แสดงปาฐกถาเรื่องประเทศไทยหลายครั้งหลายหน และ
 มักกล่าวว่าโรงเรียนเป็นที่ผูกมิตรดีที่สุดในกรุงเทพฯ ระหว่างที่
 พำนักอยู่ในสหรัฐอเมริกา ใน พ.ศ. ๒๔๕๓ วิทยาลัยเดิมของท่านก็ได้
 มอบปริญญาคุณวุฒิตดกตติมศักดิ์แก่ท่าน ด้วยเหตุนี้ท่านจึงเป็นทรูทิกใน
 นามว่า คร. แมคเคลลวอร์ตลอดมา

เมื่อ คร. แมคเคลลวอร์กลับมาสู่ประเทศไทยอีกครั้งหนึ่ง ท่านก็เริ่มใช้
 วิจารณ์งานที่เห็นการณโกล วางโครงการก่อสร้างและขยายโรงเรียน
 ตลอดจนยกมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียนให้สูงขึ้น โดยจัดให้มัธยม
 ทุกชั้น ต่อมาออกหากเปลี่ยนแปลงนามโรงเรียนเสียใหม่ว่า กรุงเทพคริสเตียน
 วิทยาลัย อาคารของโรงเรียนเพิ่มขึ้นอีกหลายหลัง มีห้องทดลอง
 วิทยาศาสตร์ และห้องสมุดด้วย คร. แมคเคลลวอร์ทำการสอนเองหลายชั้น
 ท่านส่งเสริมให้นักเรียนใช้ความคิดเห็นของตนเองขบคิดปัญหาต่าง ๆ ท่าน
 เป็นอาจารย์ผู้ประเสริฐคนหนึ่งโดยแท้จริง มีความรักทั้งภาษาอังกฤษและ
 ภาษาไทย สามารถบรรยายเราใจให้ตนเต็มสนใจในวิชาความรู้อ่าน
 มาสอน แล้วสนับสนุนให้นักเรียนไปทำการศึกษาค้นคว้าจากตำราบรรดา
 อื่นๆ ได้มีความรู้ละเอียดตลอดเพิ่มขึ้นและมีความเข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจน

คร. แมคเคลลวอร์เข้าใจจิตใจนักเรียนเป็นอย่างดี ท่านจึงกระตือรือร้น
 ใจให้นักเรียนให้เล่นกีฬาประเภทต่าง ๆ จัดตั้งวงวรรณคดี วงดนตรี สนับสนุน
 การท่องเที่ยวจำวันพืชมงคลไฟระเริงของไทยและอังกฤษ มีการโต้วาทีและ
 แสดงละคร ภรรยาของท่านหรือมีสซิสแมคเคลลวอร์นั้นมีปฏิภาณทางละครมาก

ไต่เป็นผลก่อกองการแสดงละครหลายเรอง แสดงในงานเทศกาลตรุษฝรั่ง
หรือคริสต์มาส แลรงานแจกประกาศนียบัตรนักเรียนประจำ งานแจก
ประกาศนียบัตรสมัยนตนเคนรณรงค์มาก ผลอดกนอยจนอด ๒ หรือ ๓
นาฬิกาของวันรุ่งขึ้นก็มี มีสซีสแมคคัลลวรสอนให้นักเรียนแต่งบทละครเอง
และเลอกเครื่องแต่งตัวเอาเองด้วย ทง คร. และมีสซีสแมคคัลลวไรคุมส่วน
เสรมสร้างชีวิต ของนักเรียน โรงเรียน กรุงเทพ คริสเตียน วิทยาลัยให้เพียบ
พร้อมทจรดงรสนิยมของวัฒนธรรวมตางประเทศทกาลงเขามาประเทศไทย
อยเรื่อยๆ แลปลกนสัยให้นักเรียนเปรียบเทียบแลรดวงคุณคาแห่งวัฒนธรรวม
ตงเดิมของชาติตนด้วย

นักเรียนทุกคนรทว่า อาจารย์ใหญ่ผนเป็นมทรทคของตน นอกจาก
จจะช่วยเหลือสร้งอุปนิสัยอนคให้แก่นักเรียนแลว ทานยังหมนคึกษาหาความ
รเพิ่มเติมเสมือ แลสนับสนุนนักเรียนให้เกิดความสนใจในความรและเรอง
ราวตาง ๆ นักเรียนทงปวงเขานอกออกในยานของ คร. แมคคัลลวไรเสมือ
ขางทกไปนั่งตามระเบียบงเพออนนตยสาร หรือพยประชงกันแลรกันตามลำพัง
ขางที่ไปชมมรืองเพลงคลอเบโยโน ตลอดจนเข้าในครัวทำขนมรียประทาน
ไคอยางเป็นกนเอง หากมีคขาดมอ มีสซีสแมคคัลลวไรทำแผลให้ เสือผาขาค
เล็ก ๆ นอย ๆ ทานก็เขียบให้ นักเรียนเจียบ้วยในเวลาคาคัน ทงอาจารย์ใหญ่
แลรภรรยาาก็ไปคแล นอกจาก นน ทาน ยัง เอา ใจใส่ สอน วิชา คนตรีให้แก่น
นักเรียนทสนใจด้วย

งานตางตาง ๆ ของอาจารย์ใหญ่ผนนับเป็นกรณยกจทผงอยู่ในความ
ทรงจำของนักเรียนเสมือ นอกจากน้าใจอนตงามทงของ คร. แมคคัลลวไรแลร

ภรรยาของท่านแล้ว คร. แมคคัลลวรวงมีความสามารถพิเศษที่จะถ่ายทอด
นิสัยรักความซื่อตรง รักการศึกษาเล่าเรียนและความกตัญญูแก่เวทของ
ผู้คุณซึ่งเป็นคุณธรรมอันงดงามให้แก่เด็กเรียนอีกด้วย

คร. แมคคัลลวรวงมีความปรารถนาเต็มเปี่ยมที่จะอบรมนักเรียนให้ดำเนิน
ชีวิตเพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติของตน ท่านใช้ศีลธรรมเป็นรากฐานการ
ศึกษา สอนให้หนักถึงใจเขาใจเรา ให้เป็นพลเมืองดี ให้สำนึกในหน้าที่
รับผิดชอบต่อประเทศชาติ และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ โดยที่

คร. แมคคัลลวรวงมีบุตรสหายทั้งสิ้นในวงราชการหลายคน ทำให้รู้
ความต้องการของทางราชการ จึงมาฝึกฝนนักเรียนในวิชาที่จะเป็นประโยชน์
แก่ราชการ

ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ คร. แมคคัลลวรวงได้เป็นประธานของสถาบันบุญ
อนุสรณ์ ซึ่งเป็นสมาคมเยาวชนแห่งแรกในประเทศไทย จัดตั้งขึ้นเพื่อเป็น
อนุสรณ์แก่ นายบุญทวน บุญอิต เพื่อนของ คร. แมคคัลลวรวง สักงาน
คร. แมคคัลลวรวงได้คุ้นเคยกับเด็กที่ไม่สู้มี โอกาส ศึกษาในโรงเรียนเท่าที่ควร
ด้วยคำแนะนำและการ อบรม อันเฉลียวฉลาดสามารถของ คร. แมคคัลลว
ทำให้เด็กเหล่านั้นเป็นจำนวนมากมุ่งที่จะประพฤติตนให้เป็นพลเมืองดี

ใน พ.ศ. ๒๔๖๕ คร. แมคคัลลวรวงได้รับแต่งตั้งเป็นหัวหน้ามชชนนาร
อเมริกันในประเทศไทย ครั้น พ.ศ. ๒๔๖๘ ท่านและภรรยาได้เดินทางไป
ไปสหรัฐอเมริกาเพื่อเยี่ยมบุตรแล้วกลับประเทศไทยในวัยชรา ใน
วันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ คร. แมคคัลลวรวงแก่กรรมลงเพราะ
เส้นโลหิตในสมองแตก รวมอายุได้ ๖๗ ปี เป็นที่เศร้าสลดแก่ผู้รักกันเคย

ทวหนากน เมอมพธคาศนาทางศพทานในโบสถสขสัมพนองวงศแลว คียย
แลรมิตรสหายไดชวยกนแบกหีบศพของท่านไปฝัง ณ สถานสารสิน ทถนน
สลม เพอเปนการแสดงความเคารพและอาลัยเปนครงสคทาย

คร. และมีสขสแมคคลวรมบุตร ๕ คน ทขงมชวตอยบสองคน คอ
นายวลเลยม แมคคลวร เปนนายแพทขอยทเมองโทเลโค มลรัฐโอไฮโอ
สรัฐอเมริกา แลรนางสาวเฮเลน แมคคลวร เคยเปนอาทรยใหญโรงเรียน
คาราวททยาลัย ทเซียงไหมอยหลายบ เวลานพานกอย ณ เมองวูลเตอร
มลรัฐโอไฮโอ

มรคกชนสคทายท คร. แมคคลวรไหเวแกการศกษาทคอ ประมวล
การ สอนณบขบขรณของ โรงเรียน กรงเทพ คริสเตียน วิทยาลัย ซง ครุ
ชน หลังไตไซเปนแนวการสอน แลร อบรมนกรเรียนไหเปนไปตาม คำสอนของ
คร. แมคคลวรทวา การรับภาระแลลละหนาท พรอมดวยความรับ
ผิดชอบอยางเต็ม ใจนนบนวรดทสุดในการแสดงความจริงรักภักดี
ต่อประเทศชาติ แลลพระมหากษตรีย

สำหรับมีสขสแมคคลวรนน เมอทำงาน ในประเทศไทย มาแลวได
ทาสบย กถงแกกรรมलगทจหวดเซียงไหมค้วย เส้น โลหิต ใน สมอง แทก
เสนเคยวกับสาม ศพไตฝังไวไกลกยสามทสสถานสารสิน ถนนสลม.

เล็ก ไทยง

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

พ.ศ. ๒๔๐๓ - ๒๔๖๔

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ประสูติเมื่อ
วันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๓ ที่พระตำหนักหลังพระที่นั่งจักรพรรดิ
พิมานมขหลังในพระบรมมหาราชวัง มีพระนามเดิมว่าพระองค์เจ้านุชน-
ยานาคมานพ เสนพระเจาลูกยาเธอพระองค์ที่ ๔๗ ในพระบาทสมเด็จพระ-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเสนพระองค์ที่ ๔ ในเจ้าจอมมารดาแพ พระสนมเอก
ในรัชกาลที่ ๔ พระวาศนาขของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ในเบื้องต้นมนอญ
โดยเหตุที่ใน พ.ศ. ๒๔๐๔ ขณะที่มีพระชนมายุเพียง ๑ พรรษาเคยมีทรง
เอนกำพร้าพระมารดา จึงจำต้องไปประทับอยู่กับเสด็จย่า คือพระเจ้าบรม-
วงศ์เธอ กรมหลวงวรเสรฐสุดา (นัยทางพระมารดา) พระเจ้าลูกเธอใน
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ
ประสูติรอดแอดเสมอ จึงได้ทรงย้ายมาประทับ ณ พระตำหนักเดิมที่ประสูติ
อยู่ในความดูแลของท้าวทรงกันดาร (ศรี) ผู้เป็นขรรค์ในหนังสือ
พระประวัติครั้นแล้วได้ทรงสรรเสริญท้าวทรงกันดารไว้ว่า “นึกถึงใจยาย
เห็นหลานกำพร้าแม่แต่ยังเล็ก ๆ จึงมีความสังสารสักเพียงไร แลจกรู้สึกว่า
ตกเป็นภาระของท่านสักเพียงไร เป็นเศษบุญของเรา เรามายก ม

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

สามารถในกิจการ วิชาทหารพยุหะแลเก็บหอมรอมริบ สมบัติของพวกเราจึง
ปราศจากอันตราย แลพวกเราก้ไ้รบท่านบำรุงมาเป็นอนาคิ "

เมื่อยังทรงพระเยาว์อยู่ พอพระทัยเล่นเป็นพระภิกษุ เช่นทรงชอบ
ครองผ้าแบบพระภิกษุ บิณฑบาต ฉนั อนโมทนา เทศนา ฯลฯ ครั้นแล้ว
ว่า "เพียงเท่านั้นจะว่าเป็นนมตกไม่เชิง เพราะนเป็นการเล่นสนุกของเจ้านาย
อนาคิ แต่เราเมาตาลบตรแลกสำหรับพระราชาคณะ พระนิกรมนั (เขมูจ-
วรรณ) เจ้าวัดพระยาทำ ผู้เป็นญาติคนขเป็นชนตาทำให้ ไ้พิศเอาอะไร
ทำ แลทำอย่างไรบอกไม่ไ้ เป็นอย่างหกทองขวางตามงาหรือกระดูก น
จะถือว่าเป็นนมตกเขาทำ " การศึกษาเของแรกครั้งยังทรงพระเยาว์มาก
ไ้ไ้ทรงเรียนหนังสือไทยกับพนักงานฝ่ายหญิงในพระบรมมหาราชวังชื่อ นก
เมือพระชนมายุไ้ ๗ หรือ ๘ พรรษา ไ้ไ้ทรงเริ่มเรียนหนังสือขอมและ
ภาษามคธกับพระยาปริยัติธรรมธาดา (เขียม) ขณะนั้นยังเป็นหลวงราชาภิรม
ปลัดกรมราชขบณฑทิ ซึ่งไ้ไ้ทรงศึกษาเรื่อยมาจนถึงตนรัชกาลที่ ๕ ใน พ.ศ.
๒๔๑๑ พระเชษฐาธิราชเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานุภิกษ
ครั้งขงตำรงพระอิสริยยศเป็นพระองค์เจ้าเกษมสันตโสภากย์ ไ้ไ้ทรงผนวช
เป็นสามเณรประทับอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ขณะนั้นสมเด็จพระมหา
สมณเจ้า ฯ มพระชนมายุไ้ ๘ พรรษา ไ้ไ้รับพระบรมราชานุญาตให้ออก
ไปประทับร่วมกับพระเชษฐา ณ วัดบวรนิเวศวิหารด้วย ทรงเริ่มพอพระทัย
วัดเป็นครั้งแรก ในระยะที่ประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหารนั้น ทรงเรียน
ปริยัติธรรมกับพระปริยัติธรรมธาดา (ซึ่ง) ครั้งยังเป็นหลวงศรีวรโวหาร
นายต่านกรมราชขบณฑทิ ผู้สอนภิกษุสามเณรในวัดนั้นอยู่ขง

ในวันท ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ เหตุการณ์ที่น่าเศร้าสลดใจก็ได้
เกิดขึ้นอกวาระหนึ่ง คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใต้เสด็จ
สวรรคต และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใต้เสด็จเถลิงถวัลย-
ราชสมบัติ เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมพระชน-
มายุ่นน้อยอยู่ จึงต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน คือสมเด็จพระยาบรมม-
มหาศรีสุริยวงศ์ ราว พ.ศ. ๒๔๑๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
เจ้าอยู่หัว ใต้ทรงตั้งโรงเรียนสอนภาษาอังกฤษขึ้นที่ตึกแถวโรงทหาร
มหาดเล็ก ริมประตูพิมานชัยศรี ในพระบรมมหาราชวัง มีนายฟรานซิส
ยอร์ช แอปเตออร์สัน เป็นครูสอน ในความดูแลของเจ้าพระยาภาสกรวงศ์
(พร ยุนนาค) ครั้นยังเป็นนายราชาคณะยานหารวาทเจ้าหมื่นศรีศรีรัช
ในระชนนสมเด็จพระมหาดมณเจ้า ฯ มีพระชนมายุได้ ๑๒ พรรษา ทรง
เล็กเรียนภาษามคธเพราะมีใต้ประทับอยู่ในวัด ใต้ทรงเล่าเรียนภาษาอังกฤษ
ในโรงเรียนนั้นตั้งแต่เข้าโรงเรียน ตอนเข้าสอนเจ้านายชั้นสูง ซึ่งม
พระองค์ท่านรวมอยู่ด้วยกับหม่อมเจ้าข้าง ตอนบ้ายสอนข้าราชการ ทเชน
มหาดเล็ก ครั้นรุ่งพศภาษาไทยไม่ใต้ สอนอย่างฝรั่ง หนังสือเรียนก็ใช้
แบบฝรั่ง ทั้งคจนแผนทกใช้แผนทยุโรปสำหรับสอน ครั้นแล้วว่า “เรารู้จัก
แผนทของเมืองฝรั่งก่อนของเมืองไทยเราเอง หัดพุดหัดอ่านเนะให้เข้าใจ
ความเอาเอง ไม่ได้หัดให้แปล แต่พวกเราก้พยายามเข้าใจความใต้
พงศาวดารอังกฤษ” เมื่อสมเด็จพระมหาดมณเจ้า ฯ มีพระชนมายุ ๑๓ พรรษา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใต้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
ให้ตั้งพลใต้กันต และในบทยต่อมาเมื่อมพระชนมายุ ๑๔ พรรษา ก้ใต้ทรง

ผนวชเป็นสามเณร เมื่อวันทศมาส พ.ศ. ๒๔๑๖ สมเด็จพระมหา
 สมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็น
 พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นบวรวิชัยสุนทร วัดบวรนิเวศวิหารเป็น
 พระอุปชฌาย์ เมื่อผนวชแล้วเสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร รวม๗๘วัน
 กลาผนวช ในการลาผนวชทรงรับวิสัชนาข้อปฏิบัติอย่าง

หลังจากทรงลาผนวชแล้ว ได้เสด็จออกไปประทับอยู่นอกพระบรม-
 มหาราชวัง คือวังพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพรหมวรานรภัย ได้ทรง
 ศึกษาภาษาอังกฤษเป็นการส่วนตัวพระองค์ขียนายแปดเคอร์สันออก แต่ทรงเวียน
 อยุ่ไม่นานก็เลิกเสีย ในระยะนี้ทรงประพฤติคุณงามความดีอย่าง แต่ไม่ถึง
 ภัยเสียหายน้อยอย่างแรง เป็นคนว่า ทรงใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย ใช้จ่ายของ
 ทางฝรั่งขนาน หักคนครัว หักขมา ประทับรถเทยวเลน ฯลฯ ส่วนเรื่อง
 สรวนารมณ์ไม่ถุกกบพระนิสัยเลย เมื่อมีพระชนมายุได้ ๑๗ พรรษา ได้
 รัชคาแนะนำตักเตือนจากหมอบเตอร์เควณ แพทย์หลวง ได้ทอดพระเนตร
 เห็นความซำรตเลื่อมโทรมของเครื่องใช้นานาชนิด ททรงซอมาด้วยราคา
 แพง ทำให้เบอหนายต่อการค้าเนนชิวตอย่างฟงเพื่อสนุกสนานไปวันหนึ่ง ๆ
 จึงทรงละเลิกเสียกลับพระทัยหาเวลาว่างไปเฝ้าสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม
 พระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ พระอุปชฌาย์ออก สมเด็จพระอุปชฌาย์ได้ทรง
 นำให้สนพระทัยในเรื่องการแต่งคำประพันธ์ วิชาโหราศาสตร์ และศึกษา
 ธรรมะ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ๆ ทรงหมั่นอ่านคำโคลงและกาพย์ต่าง ๆ
 ด้วยความสนพระทัย และทรงหัดแต่งโคลงเองบ้าง เมื่อพระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง ทราบว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ๆ เป็นท

สืบพระอริยาศัยของสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณฯ ก็ตรัสให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ
 ไปเฝ้าสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณฯ ราชกรณกิจในทางวรรณกรรมเนื่อง ๆ
 ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ลิลิต
 นิทราชาศรัทธา สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ก็ได้ทรงช่วยตรวจแก้ในการ
 จัดพิมพ์ด้วย ทรงได้รับคำยกย่องในทางพระเนตรไว้มิใช่น้อย
 ๗ สมัยนั้นพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการที่เป็นเจ้านายชั้นสูง
 ก็คือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ พระเจ้า
 บรมวงศ์เธอ กรมพระสัหมตอมรินทร์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
 วรเสวีสุลตภา พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร และพระยา
 ศรัทธาทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงเริ่มเรียนวิชาโหราศาสตร์กับชน
 เทพยากรณ (ทัต) ตรัสแล้วว่า “ตั้งตนหักทำปฏิทินก่อน เข้าใจยากจริง ๆ
 เพราะเราเอาโหราศาสตร์กับพยากรณ์ศาสตร์ รวมเข้าเป็นศาสตร์เดียวกัน
 ทำให้เข้าใจว่า เรียนโหราศาสตร์ก็เพื่อมิวฮาริจกทำนายนเหตุการณต่าง ๆ จึง
 มุ่งไปเสียในทางนั้น” ในระหว่างที่กาลางทรงศึกษาวิชาน้อย ชนเทพยากรณ
 (ทัต) ถึงแก่กรรม จึงไปทรงขอเรียนกับพระครูปลัดสัสดิคุณ (เขย)
 ทวศรัทธาประภัสร์ แต่เมื่อทรงสอบวิธีกรรมะลกชงมากจน ก็ไม่ไปรคววิชา
 โหราศาสตร์ หนีไปทรงศึกษาภาษามคธกับพระปริยัติธรรมธาดา (สง) อีก
 ในขณะที่ทรงมีพระชนมายุ ๑๗ พรรษา พระเชษฐาคือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมหลวงพรหมวรานรภิษ ซึ่งทรงรับราชการว่าการช่างสนะ คือช่างเขียนลาย
 ได้ทรงอุปสมบท จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ

ทรงรักษาราชการแทนพระเชษฐาด้วย ใต้ทรงปฏิบัติราชการเป็นทเวียบร้อย
 พอพระราชหฤทัย ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๘—๒๔๑๙ สมเด็จพระเจ้า
 บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
 เมื่อดำรงบังคางพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ใต้ทรงเป็น
 ทวหน้า ร่วมกับเจ้านายอกหลายพระองค์ร่วมทงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ
 ด้วย ใต้จัดใ้มีการออกหนังสือรายวันชื่อ “คอรต ข่าวราชการ” ลงข่าว
 พระราชกรณียกิจประจำวันของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ต่อมาเมื่อมพระชนมายุได้ ๑๘ พรรษา ใน พ.ศ. ๒๔๒๐ ใต้ทรง
 เข่ารับราชการประจำในกรมราชเลขา ตำแหน่งเจ้าพนักงานสำรับฎีกาหรือ
 ราชเลขานุการในทางอรรดกต. ทรงมหน้าทวมขอกอรรดกตค่าง ๆ รัย
 ฎีกาทเวียงพระราชวณจนิยแลวจากอชบคคคาลฎีกา ทรงมหน้าทอานถววยและ
 จดตามพระราชกระแล่ ทรงรับราชการอย ๒ บเติมโดยหาใ้รับพระราชทาน
 เงินเดือนไม แต่ใ้รับพระราชทานเงินบเพิ่มชนกขวาเดิมอก ๕ ชงเป็นยละ
 ๓๕ ชง ตามอย่างเจ้านายรับราชการ ขณะทรับราชการนทงปลงพระทัย
 ข่าวจะไม่อปลสมขท เพราะกระเป็นการทงราชการเพอประโยชน์ส่วนตัวเกินไป
 ทรงเล่าข่าว “ในเวลานนเสียงพวกสยามหนุ่มค่อนข่าวพระสังฆ ข่าวขชอย
 ไมใ้ทำประโยชน์อย่างหนึ่งอย่างใดใ้แก่แผ่นดิน ขกเกยจ กนแลวกนอน
 รัยข่าวของแผ่นดินเสียเปล่า” แต่วันหนึ่งเผลอญสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ตรัสลอพระองค์อทหนาทพระทงขวาเป็นผเขววก
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทงทววย จึงใ้ทรงเกลยกล้อมใ้
 ผนวช ตรัสเล่าข่าว “เรากววยทลตามความเห็นเกรงจะเป็นทงราชการ

พระราชทานกระแสพระราชดำรัสอธิบายว่า ถ้าเราขอร้องใครราชการเพียงไร
 ไม่เป็นอันทง จนเราหายกระตาคใจเพื่อจะขบช ในการทงทงณวชครงน
 ไท้กรายบงคมทูล เป็นสัญญาไว้แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ว่า ถ้าเมื่อพ้นพรรษาแรกไปแล้วไม่ทงลาสิกขาบ ทงทงอยู่ในสมณเพศ
 ต่อไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้พระราชทานปฏิญญาว่า ถ้าทง
 ณวชใดครบ ๓ พรรษา ก็ยกทงตงเป็นต่างกรม ในทสคสมเด็จพระมหา
 สมนเจ้า ฯ จึงตคสันพระทัยเสด็จออกทงณวช นับว่าเป็นการเสียดสละความ
 สขส่วนพระองค์ครั้งสำคัญยง เพราะขณะนั้นพระองค์เป็นพระอนชษาพระองค์
 ทงชงเป็นทสันทเสนาหาชของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไท้
 โดยเสด็จในงานพิตต่าง ๆ เสมอ และไท้ทงปฏิบัตริบใช้ในพระราชกรณยกิจ
 อย่างใกล้ชิด แม้ในขณะทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสทวงเมือง
 พระองค์ทานกไท้โดยเสด็จด้วย ทงวางพระองค์เป็นทพอพระราชหฤทย
 ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตลอดจนพระบรมวงศานวงศทงหลาย
 อย่างยง ว่าถงวิชาความรูกักาลงทงปราคเปรองทงวิชาภาษาไทย ภาษา
 ชงกฤษ และภาษามคธ ว่าถงพระประยูรญาตทสันทคช พระเชษฐภคิน
 พระเชษฐา และพระขนิษฐา ร่วมพระมารคากยงมพระชนมชพอยครบ
 บริบูรณ์ นับว่าชวตของพระองค์ในระยะนั้นยงอนหนาฝาคงในชมราวาสวีสย
 อยมาก ถ้าไม่ตคสันพระทัยอุปสมบ ทงรับราชการทงคฤหัสถ์ต่อไท้ก็ค
 จกทงเจริญรุ่งเรืองทงราชการทานการทต วรณกรรมหรืออภยรคาสค
 อนจะเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติไม่ยงกว่าทพระองค์ไท้ทงข่าเพ็ญมา
 แล้วในทงศาสนกิจเป็นแน่แท้ การทสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ไท้ทง

ตัดสิน พระทัย หันมาทางศาสนา กิจ ครอง นั้น เท่ากับ พระ พุทธ ศาสนา ใน
 ประเทศไทย ได้รับดวงพระทัยอันสว่างไสว ซึ่งต้อง นำให้บรรดาพุทธศาสนิกชน
 ทั้งบรรพชิตและฆราวาสได้ชื่นใจแท้จริงในพระบรมพุทโธวาท และพุทธ-
 ศาสนา กิจ พงศ์ศึกษาและปฏิบัติโดยซัดแจ้ง นับว่าได้ทรงเจริญรอยตาม
 สมเด็จพระบรมชนกนาถ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยแท้
 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ได้ทรงผนวชเมื่อวันท ๒๗ มิถุนายน
 พ.ศ. ๒๔๒๒ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม สมเด็จพระมหา-
 สมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ พระจันทร์-
 โคจรคุณ (ยม จันทร์สี) วัดมกุฏกษัตริยาราม เป็นพระกรรมวาจาจารย์
 สวดรูปเดี่ยวเหมือน ครอง พระ บาท สมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
 อุปสมบท เมื่อทรงผนวชแล้วเสด็จประทับอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร สมเด็จพระ
 พระอุปัชฌาย์โปรดให้ประทับที่คณะกุฎี ซึ่งเป็นคณะร้างไม่มีพระภิกษุอยู่ใน
 เวลานั้น ได้ทรงศึกษาภาษามคธกับพระปริยัติธรรมธาดา (สง) อิก ครั้น
 ถึงเทศกาลเข้าพรรษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ
 พระราชดำเนินมาถวายพุ่มแก่พระองค์ซึ่งเป็นนวกภิกษุลงกุฎี ตรัสแล้วว่า
 “เสด็จกุฎีเรา ทรง ประเคนพุ่ม เราเห็นท่าน ทรง กรายด้วยเคารพ
 อย่างเป็นพระผู้ แปลกจากพระอาการททรงแสดงแก่พระองค์คนเดียว ทรง
 ประคองอัญชลี เรานึกสลดใจว่า โดยฐานะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ท่านก็เป็น
 เจ้าของเรา โดยฐานะเองในพระราชวงศ์เดียวกัน ท่านก็เป็นพระเชษฐ
 ของเรา โดยฐานะเป็นผู้แนะนำราชการพระราชทาน ท่านก็เป็นครูของเรา เห็น
 ท่านทรงกราบ แม้จะนึกว่าท่านทรงแสดงเคารพแก่องค์พระอรหันต์ต่างหาก

ก็ยิ่งวางใจไม่ลง ไม่ปรารถนาจะให้เสียความวางพระราชหฤทัยของท่าน
 ไม่ปรารถนาจะให้ท่านทอดพระเนตรเห็นเรา ผู้ที่ท่านทรงกรายแล้วขอเพศ
 เป็นคฤหัสถ์ออก ทรงค่าทเขาพอกันว่ากลัวจัญไรกิน เราตกลงใจว่าจะไม่สึก
 ในเวลานั้น แต่หาโคที่ลไม่ ๖ และต่อมาในเดือนพฤศจิกายนคณนิกโค
 ทรงย้ายไปประทับ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ซึ่งพระจันทร์โคจรคุณ พระ-
 กรรมวาจาจารย์เป็นเจ้าอาวาส

นับเป็นครั้งแรกที่เจ้านายไปประทับวัดอื่น นอกจากวัดบวรนิเวศ
 วิหาร และวัดราชประดิษฐ์ โคทรงศึกษาภาษา มคธกับพระพรหมมุนี
 (กิตติสาร) ครองยังเป็นเปรียญอีก โคทรงพวยว่าการปฏิบัติวินัยของพระ
 ชรรมยตในวัดต่าง ๆ แยกกันโดยวิธี เช่นการถือวักป้อครั้งแรกจัวร์ ภายใน
 ๑๐ วันเหมือนกัน วัดบวรนิเวศวิหารวักป้อหนักแล้วเสร็จ แต่ทวคมกุฏ-
 กษัตริยาราม เมื่อถอนแล้วต้องวักป้อใหม่ทุก ๑๐ วัน (ตามพุทธบัญญัติ
 อนุญาตให้ภิกษุมณีฬาโคเพียง ๓ ผน ภิกษุรูปโตมีผาเกินกว่า ๓ ผน ต้อง
 วักป้อภายใน ๑๐ วัน วักป้อ แปลว่า กำหนดให้ ผาก)

อนึ่ง ในเวลานั้นยังถอนในธรรมยตกันิกายว่า ถ้าพระรูปโคจะอยู่
 เป็นหลักฐานในพระศาสนา ท่านผู้ใหญ่ว่าพระรูปนั้นไปอุปสมบทช้ออกใน
 สัมนา เรียกว่า ทำทัฬหกรรม โดยทรงดำริว่าจะทรงครองอยู่ในสมณเพศ
 สืบต่อไป จะต้องเป็นหลักในพระศาสนา เมื่อพระในนิกายเคียวกัน มวัช
 ปฏิบัติต่างกันตามสำนัก พระองค์ควรจะเป็นผู้เข้าโคทุกฝ่าย อีกประการหนึ่ง
 พระองค์ท่านทรงอุปสมบทเมื่อพระชนมายุย่างเข้าบท ๒๐ นับว่าเร็วกว่า
 ปกติ การที่จะทรงทำทัฬหกรรมช้ออกในสัมนา จึงสามารถทำประโยชน์

ให้สำเร็จได้ คั้งนั้นในวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๒ จึงได้ทรง
 ทาทพิภพกรรมทแพโบล ซึ่งจุดอยู่ที่แม่น้ำตรงฝั่งวกราชาธิวาส โดยมี
 พระจันทร์โคจรคณเป็นพระอชฌายี ตรัสเรียกว่า เจ้าคุณอาจารย์ ใน
 เวลาจำพรรษาที่ ๒ ทรงหยกเรียนหนังสือและได้ทรงขออนุญาตเจ้าคุณ
 อาจารย์เข้าไปอยู่อยูู่จากท่านในกฎเดียวกัน ได้ศึกษาวินัยกษท่านตลอด
 ถึงสังฆกรรม ทรงหัดสังกรรมมาจาอปัสสัมบททั้งท่านองมคธและท่านอง
 รามัญ เมื่อออกพรรษาแล้ว ยังทรงเลื่อมใสเจ้าคุณอาจารย์อยู่ จึงอยู่
 อยู่จากต่อมาอีก ๑๑ เดือน แต่ทรงเรียนหนังสือด้วยไปด้วย เผด็จสมเด็จ
 พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ประศวร จึงเสด็จกลับ
 มาพยาบาลสมเด็จพระอชฌายีอยู่ทวดบวรนเวศวิหาร เมื่อหายประศวรจึง
 ได้เสด็จกลับมาวัดมกุฏกษัตริยารามตามเดิม ทรงตั้งพระทัยจะศึกษาพอ
 อ่านบาลีบรรณกถาฎีกาเข้าใจความ ไม่ประสงค์จะทรงเป็นเปรียญแต่เมื่อได้
 ทรงทราบว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวตรัสถามพระพรหม
 มุนี พระอาจารย์ผู้สอนภาษามคธว่า พระองค์ทรงแปลได้หรือยัง ทำให้
 หนาบททรงศึกษาถ่านการแปลด้วย ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๒๔ สมเด็จ
 พระมหาสมณเจ้า ทรงสอบได้เป็นเปรียญ ๕ ประโยค ได้รับพระราชทาน
 รางวัลส่วนพระองค์ พระราชหัตถเลขาทรงปลาวรรณาคด้วยกษบัพภณชราคา
 ๘๐๐ บาท ไตรแพรอย่างคิ ๑ และยามเยียรบับ ๑ ใบ พระพรหมมุนี
 ซึ่งขณะนั้นยังเป็นเปรียญก็ได้รับพระราชทานไตรแพรและยามโหมคเทศกษ
 ได้ทรงตั้งให้เป็นพระราชาคณะมีนามว่า พระกิตติสารมุนี นขว่าสมเด็จ

พระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงเป็นเจ้านายที่ใดเป็นเปรียญองค์ที่ ๑๐ ในกรุงรัตน-
 โกสินทร์ เมื่อทรงสอบได้เปรียญ ๕ ประโยค ก็พอดำรงผนวชครบ ๓
 พรรษา สืบตามทพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทาน
 พระราชปฏิญญาไว้เมื่อก่อนทรงอุปสมบท จึงมีพระราชดำริจะทรงตั้งเป็น
 พระราชาคณะและเป็นต่างกรม แต่โปรดให้รับท้าวคยวรนวิเวศวิหาร อย่างไม่
 ก็ตาม การที่ใดประทัย ฌ วัตมกฏกษัตริยารามระยะหนงน นขัวาเป็น
 ประโยชน์แก่พระองค์ท่านทางคานความรู้ การปกครอง และการสังคมเป็น
 อย่างมาก

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ได้เสด็จมาประทับท้าวคยวรนวิเวศวิหาร
 ณ พระปณหย้า อันเป็นพระตำหนักขบรมมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว เจ้านายที่เคยประทับพระปณหย้านั้น เป็นชนสมเด็จเจ้าฟ้า มี
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร พระองค์เคยมแทนนทเคย
 ประทับครั้งทรงผนวชเป็นสามเณร ครนวันที่ ๑๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๒๔
 ก็ได้ทรงรับสถาปนาเป็นพระเจ้านองยาเธอ กรมหม่นวชิรญาณวโรรส มี
 คำประกาศพระราชปรารภ และคำสถาปนาตอนหนึ่งความว่า

“ ทรงพระราชดำริว่า พระเจ้านองยาเธอ พระองค์เจ้าพระมนษยนาค
 มานพ เมื่อยังเสด็จอยู่ในขรราวาสวิสัย ได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ
 เป็นเจ้าพนักงานสารขมฏกา ก็ทรงพระอดส้าหะพากเพยรมิได้เกยจครานยอ
 หยอน ทงในเวลาอนนกลางทรงเรียนพระปริยตธรรมอยู่ด้วย ก็ทรงพระ
 อดส้าหะมิได้ขาด ทั้งราชการและการเล่าเรียน และประพฤตพระองค์
 สันโคยส้าภาพเรยบรอยตมศรัทธา เชอถอในพระรัตนตรัยเป็นอย่ง ยง
 ทรงพระกรุณาเห็นว่า พระเจ้านองยาเธอ พระองค์เจ้าพระมนษยนาคมานพ

คงจะทรงพระผนวชชยคยาในพุทธศาสนาไต่เป็นแน่แท้ จึงมีพระบรมราช-
 โองการดำรัสถาม ก็ไต่กราบบังคมทูลว่า ถ้าจะลาผนวชแล้วคงจะลา
 ผนวชในแผ่นดินแรก จึงมีพระบรมราชโองการเป็นคำปฏิญาณไว้ว่า เมื่อไต่
 ผนวชแต่พระองค์เจ้าพระมนษยนาคมานพ ทรงพระผนวชครบ ๓ ฝนแล้ว จะ
 พระราชทานอสรวยยศเลือนชนเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมฝ่ายบรมพิชิต การ
 ชงคารสไต่ดวงน ก่อนแต่พระองค์เจ้าพระมนษยนาคมานพทรงผนวชใน
 พุทธศาสนา จำเดิมแต่นั้นมากทรงเลาเรียนพระปริยัติธรรม ด้วยอดสหา
 ความเพียรจนแรงกล้า จนภายหลังไต่แปลคิมภรในทประชุมพระราชาคณะ
 ฟ้าใหญ่ในพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ไต่ถึงหาทประโยชน์คิตต่อกันโดย
 ผนวชไต่เป็นทสงสัย เคลือบแคลงแห่งผรุทงปวง เป็นทสรเรวัญทวหนา
 อภประการหนง พระองค์เจ้าพระมนษยนาคมานพนภบริบูรณไปด้วย
 ุขโลกคฤงคารข้างฝ่ายคฤทสถเส่มอด้วยพระเจ้านองยาเชอทงปวง มิไต่มี
 ความชองชิตสนสิงหนงสิงไต่ ทงพระสคบัญญัติวิชาคณกัองไวในราชกิจ
 นอยใหญ่ แลทวาทษาองภฤษภมาก ถาสคจอยในคฤทสถคองจะไต่รบ
 ราชการฉลองพระเศชพระคณมคทาแห่งเป็นทไววางพระราชหฤทยไต่เป็นแท้
 ชงทวงบกยนหนไปฝ่ายข้างบรมพิชิตคองน ก็ควรเห็นชคทวาทรงศรททาเชอ
 ถอพระรัตนคทรยเป็นแน่แท้ แลเห็นความสขในสมณเพศปฏิบัตชงเป็น
 ความสขอนละเอยคองยงเป็นมทศจรวย

จึงทรงพระราชดำริว่า พระเจ้านองยาเชอ พระองค์เจ้าพระมนษย-
 นาคมานพ ถึงยังมีพระชนมายุชอยอยูกค แต่ประกอบด้วยคลาทคณวบล
 ปรชารอบรูในพระปริยัติธรรม สมควรจะดำรงฐานันคคกคโดยตำแหน่ง

ในราชตระกูลแลพทศ ศาสนาไท ตามที่ไท ทรง ปฏิญาณไว้ แต่ในกาล
 กอนนั้น ควรเป็นทศารพณขลอบชู้ของพทศศาสนกชนทวหนา จึงมี
 พระบรมราชโอง การมานพระบรมชารสุรสิ่งหนาทคำรัสสั่งให้สถาปนาเลือน
 ตำแหน่งยศ พระเจ้านองยาเธอ พระองค์เจ้าพระมนษยนาคมานพ ขนเป็น
 พระองค์เจ้าต่างกรมพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้านอง
 ยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ฯลฯ”

เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ไททรงรับกรมแล้ว ก็ประทับอยู่ทั่วค
 ขวณเวศวิหาร แต่ก็ไม่ทรงล้มพระอาจารย์พระจันทวโคจรคุณ ยังคงเสด็จ
 ไป ๆ มา ๆ ณ วัดมกุฏกษัตริยารามอยู่เสมอ ใน พ.ศ. ๒๔๒๘ ไททรง
 เป็นพระอภิบาลพระเจ้าลูกยาเธอ ขณะทผนวชเป็นสามเณร คือ พระเจ้า
 ลูกยาเธอ พระองค์เจ้ากตยากรวรลักษณ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ-
 จันทบรินถนารถ) พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพพจนศักดิ์ (พระเจ้า
 บรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์) พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้า
 ประวีตรวิมลโนคม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงปราจิณกิติยศักดิ์) และ
 พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าจระประวีตรเวศ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
 กรมหลวงนครชัยศรีสุระเศศ) ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๐ ทรงเป็นพระอภิบาล
 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
 นอกจากนั้นยังได้ทรงเป็น พระอชฌาย์สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอและ พระเจ้า
 ลูกยาเธอในรัชกาลที่ ๕ ในเวลาต่อมาอีก ๔ พระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอภัยวงศ์เดชาวรุณ (สมเด็จพระ
 พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมา) พ.ศ. ๒๔๔๖

๒. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) พ.ศ. ๒๔๕๗

๓. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช (สมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว) (พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงผนวชเป็นสามเณรเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

๔. พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าสร้อยศรีเพชรฉวี (พระเจ้ายศยวงศ์เธอ กรมหมื่นไชยาตรีสุริโยภาค) พ.ศ. ๒๔๕๒

๕. สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าประชาธิปกศักดิเดชน์ (พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว) พ.ศ. ๒๔๖๐

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ นอกจากทรงเป็นพระอุปัชฌาย์แก่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการและสาธุชน ณ พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นประจำมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๖ แล้ว พระองค์ท่านยังทรงมีพระอุตสาหะเสด็จไปทรงเป็นอุปัชฌาย์แก่นวภิกขุ แห่งวัดเขมาภิรตาราม จังหวัดนนทบุรี เป็นประจำตลอดพระชนม์ชีพ นอกจากเวลาประสูติพระโอรสไปรคไ้ให้พระราชอาคันโฑของคือนเป็นอุปัชฌาย์แทน การเสด็จไปวัดเขมาภิรตารามในสมัยนั้น ต้องเสด็จโดยเรือยนต์พระที่นั่งแต่ทางเคียว บ้างหนึ่ง ๆ ก็เสด็จหลายครั้ง เพราะอุบาสกอุบาสิกานิยมเคารพนอบในพระองค์มาก มีความประสงค์จะให้กลบตรไ้โดยถวายตัวเป็น สัตถุวิฑาริกของพระองค์ จึงพากันอุปสมบทกันขละมาก ๆ แต่ไม่ทรงนิยมให้มีการแห่แหนครึกครื้นใด ๆ ใน พ.ศ. ๒๔๓๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการอื่น ๆ ออก

รวม ๓๘ ท่านโดยเสด็จในการพระราชนิพนธ์โคลงพระราชพงศาวดารสยาม
 เพอบรรจุนานกระຈกประคัยในงานพระศัพสมเด็จ พระเจ้าลูกยาเธอ ฯ แล
 พระอรรคชายาเธอ ณ พระเมรุทองสนามหลวงโดยแบ่งกันแต่งเป็นตอน
 ในบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ ททวงนพนธนมสมเด็จ พระมหาสมณเจ้า
 รวมอภัยด้วยพระองค์หนึ่ง พระองค์ใดทวงนพนธโคลงว่าด้วยพงศาวดาร
 ตอนหนึ่งในแผ่นดินสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ต่อมาวันที่ ๒๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๕ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า

กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์พระชนมด้วยพระโรคชรา สมเด็จพระ
 มหาสมณเจ้า ฯ จึงได้ทรงครองวชิขรรนิเวศวิหารตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ทรง
 เสด็จเสด็จขึ้นบนสมเด็จเจ้าคณะใหญ่แห่งคณะธรรมยุติกนิกายเมื่อเดือน
 พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๖ นับแต่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ได้ทรงครอง
 วชิขรรนิเวศวิหาร ก็ได้ทรงจัดระเบียบราชการปกครองและการศึกษาในวัด
 ให้เจริญขึ้นจนเป็นเยี่ยงอย่างแก่วัดอื่น ๆ ปรากฏว่ามณเฑาะมใหญ่กลดไปยว
 ในวัดวชิขรรนิเวศวิหารมากจน และมีศรัทธาบริจาคเงินบำรุงการศึกษามากจน
 จนทรงสามารถจัดตั้งมหาสมุทรราชวิทยาลัยขึ้นที่วัดถนนเมือ พ.ศ. ๒๔๓๖
 โดยตั้งที่คาหนาทรงพรตกับหอสัหจร และได้ตั้งโรงพิมพ์โรงพิมพ์เดิม
 ซึ่งสร้างตั้งแต่ครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงผนวช แต่
 แทนพิมพ์ตงที่ศาลาญะ การตั้งมหาสมุทรราชวิทยาลัยและสาขาปรากฏใน
 แจ้งความของกระทรวงธรรมการแผนกศึกษาธิการ เรื่องตั้ง มหาสมุทร
 ราชวิทยาลัย ซึ่งประกาศเมื่อวันที่ ๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๖ ว่า

“ด้วยในศักราชนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน พระบรมราชานุญาต ให้ ตั้งวิทยาลัย ขึ้นในบริเวณ วัดสุวรรณิเวศวิหาร พระอารามหลวง พระราชทานนามว่า มหาวิทยาลัยราชภัฏวิทยาลัย เพื่อเป็นที่เล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรในคณะธรรมยุติกนิกาย ทรงพระราชอุทิศพระราชทานพระราชทรัพย์บำรุงวิทยาลัยประจำ และ การที่จะก่อสร้างศึกษาสถานของวิทยาลัยขึ้นอีกต่อไป ให้เป็นที่เฉลิมพระบรมนามาภิไธยในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ หมายในพระราชอาณาจักรให้เป็นคฤหาสน์วิทยาลัยที่ใด ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้นในบริเวณ วัดมหาธาตุ สำหรับพระภิกษุสามเณรในคณะมหานิกายที่เล่าเรียนศึกษาพระปริยัติธรรมนั้น เจ้าพนักงานไต่กรายทูลอาราธนาพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เจ้าคณะใหญ่ฝ่ายธรรมยุติกนิกายเป็นประธานทรงจัดการวิทยาลัยขึ้นนั้น ครั้นวันที่ ๑ ตุลาคม ซึ่งเข็นมหาอคมมงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จการราชสมบัติบรรพชาครบ ๒๕ ขวบบริบูรณ์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงจัดการ ในชั้นต้นแบ่งการออกเป็น ๒ แผนก เป็นส่วนวิทยาลัยแผนก ๑ ซึ่งเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติธรรมชั้นสูงและเป็นที่ประชุมผลัดขบไข่ประโยค ๑ ขึ้นไป อีกแผนก ๑ จัดโรงเรียนตามพระอารามเป็นสาขาของวิทยาลัยน มีกรรมเนยมและวัดที่จะเรียนและสอนอย่างเดียวกันทุกโรงเรียน ได้เปิดโรงเรียนที่เป็นสาขาของวิทยาลัยในว้นที่ ๕ โรงเรียน มีจำนวนในกรุงเทพฯ ๔ คือ ที่วัดสุวรรณิเวศวิหารแห่ง ๑

ทวทมกฏกษัตริยารามแห่ง ๑ ทวคเทพศิรินทราวาสแห่ง ๑ วัดพิชชญาติ-
การามแห่ง ๑ กษัยในแขวงกรงเกาทวคินเวคคัณธรรมประวัต แห่ง ๑....”

ขณะทรงปกครองวัดบวรนิเวศวิหารน ทางวัดไทรยี่เสนาสนะและ
ถาวรวัตถุใหม่หลายอย่างจักชอกกล่าวแต่ที่สำคัญ ๆ เท่านั้นคือตก “กฎ
บัญญัติขมัญญา” (พ.ศ. ๒๔๓๗), พระตำหนักจันทร์ (พ.ศ. ๒๔๔๗),
โรงเรียนวัดบวรนิเวศ (ตักมหาศาลเล็ก) ริมคลองบางลำพู ตอนหน้าวัด
บวรนิเวศวิหารติดกับถนนพระสุเมรุ ปัจจุบันเป็นมหาจุฬาราชวิทยาลัย (พ.ศ.
๒๔๕๕), พระตำหนักเพชร (พ.ศ. ๒๔๕๖), รวมวัดรังษีสถาวาส
เขาเขนวัดเดียวกับวัดบวรนิเวศวิหาร (พ.ศ. ๒๔๕๘), “ตักอรพณ”
(พ.ศ. ๒๔๖๐) และ “ตักดำรงธรรม” (พ.ศ. ๒๔๖๑), อันเป็นอาคาร
เรียนของโรงเรียนวัดบวรนิเวศที่สร้างหลัง พระรูปหล่อของสมเด็จพระมหา
สมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (พ.ศ. ๒๔๕๗) และพระรูป
หล่อของพระองค์ท่านเอง (พ.ศ. ๒๔๖๒)

วัดรังษีสถาวาสนั้นสมเด็จพระประพนธวงศ์ธออ เจ้าพากรมขุนอิศรา-
นุรักษ์ คนสกุล อิศรางกูร เป็นผู้ทรงสถาปนาขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓
(พ.ศ. ๒๓๖๖) ก่อนสร้างวัดบวรนิเวศวิหาร ใน พ.ศ. ๒๔๕๘
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า วัดรังษีสถาวาส
กับวัดบวรนิเวศวิหารอยู่ใกล้ชคติดกัน วัดบวรนิเวศมีความเจริญรุ่งเรืองจน
ที่เสนาสนะไม่พอจะใหักษสามเณรอยู่ในเวลาเข้าพรรษา ส่วนวัดรังษี-
สถาวาสนั้นร่องรอยลงตกท เพราะเหตุทเป็นวัดหนึ่งต่างหาก แม้อย
ใกล้ชคกับวัดบวรนิเวศก็เจริญไม่ไคโดยลำพัง หากทงไว้กรมแต่จะทรคโทรม

ไปโดยลำดับ จึงโปรดให้รวมวัดรังษีสิทธาวาสเข้าในวชิรบรรณเวศวิหาร
 นับเขาเป็นบริเวณวัดบรรณเวศวิหารส่วนหนึ่ง ประการแรกทสมเด็จพระมหา
 สมันเจ้าฯ ทรงจัดในบริเวณวัดรังษีสิทธาวาสหนักขอ สร้างกุฏิไม้ชั้นใหม่ใน
 บริเวณรวมคูหลังวัด เรียกว่า “คณะรังษี” แบ่งเป็น ๓ หมู่ มีชื่อเป็นคณะ
 เล็ก ๆ ว่าคณะเหลือง แดง และน้ำเงิน รูปร่างกุฏิเป็นเรือนโบราณชั้นเดียว
 ใต้ถุนโปร่ง รวมทั้งสิ้นประมาณ ๓๖ หลัง ทาสเหลือง แดง และน้ำเงิน
 ตามชื่อของคณะ

ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ
 พระราชดำเนินประพาสทวิปโยปครองแรก ทรงสังเกตเห็นนักเรียนที่ไคมา
 เล่าเรียนอยู่ช้านานยังไม่สำเร็จกลับไป ทำให้ไม่ทันพระราชประสงค์ที่จะ
 ทรงใช้ราชการ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี
 เมื่อดูครั้งยังเป็นพระยาวังทษัฏฐวิศกคดี อัครราชทูตพิเศษประจำราชสำนัก
 อังกฤษ ตรวจตราสั่งบัญชาแบบแผนเรื่องการศึกษา และเสนอความเห็นการ
 ปรับปรุงแก้ไขระบอบการศึกษาในประเทศไทยให้เป็นผลดีสมเด็จพระราชประสงค์
 พระยาวังทษัฏฐวิศกคดีได้เสนอโครงการศึกษาอย่างพิสดาร เข้ามายัง
 กระทรวงธรรมการใน พ.ศ. ๒๔๔๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงพอพระราชหฤทัยในโครงการนั้น จึงได้ทรงขอให้สมเด็จพระ
 มหาสมันเจ้าฯ ทรงพิจารณาถวาย ในพระอักษรทรงบายบังคมทูลตอบพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชมเชยโครงการศึกษานี้ว่า “ใตตั้งใจคบ
 โดยรอบคอบแก่ความคืบ และทรงเห็นด้วยยกยอบขอทเสนอมา ๓ ประการคือ

๑. การแปลตำราวิชาภาษาต่างประเทศเป็นภาษาไทย

๒. การเพิ่มวิชาภาษาอังกฤษและวิชาอื่น ๆ วิชาภูมิศาสตร์เป็นต้น
ในชั้นประโยคต่าง ๆ

๓. การคิด วาง แยก การ ศึกษาใน กรุงให้โต รัศมี ภัยการ ศึกษาใน
ประเทศอังกฤษ

นอกจากนี้ยังได้ทรงเสด็จออกความเห็นส่วนพระองค์เพิ่มเติมอีก ๓
ประการ คือ

๑. ควรเพิ่มความรู้อาษาพระพุทธรักษาเขาทักขณเวียน เพื่อจึงให้
ให้นักเรียนฝึกฝนในทางธรรมะ อันจะเป็นทาง นำให้เป็นพลเมืองค้ำชูไว้
ภายหลัง

๒. ควรจัดโรงเรียนฝึกสอนให้เป็นตัวอย่าง มีการสอบไล่ไปพลาง ๆ
ให้ประกาศนียบัตรเป็นพิเศษไปก่อน จนกว่าจะถึงสมัยที่การศึกษาดำเนินได้
ทันแล้ว จึงค่อยจัดเพิ่มเติมให้แพร่หลายทั่วไป และทรงรับจัดโรงเรียนของ
มหามกุฏราชวิทยาลัยให้ฝึกสอนเป็นตัวอย่างด้วย

จะขอยกข้อความบางตอน ใน พระ อักษร ททรง คอบพระ บาท สมเด็จ
พระ จลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับเรื่อง การแปลตำราวิชาภาษาต่างประเทศ
เป็นภาษาไทย ดังต่อไปนี้

“ การ ทบารง การ เล่าเรียน ก็ เพื่อ จะ ไ้ คน มี ความ รุ ใว้ ช่วย ข้าง แผ่นดิน
ถ้า เรียบ นว ชา ศ ก ษา อยู่ เท่าไร ก็ ชาติ ผล ทุ จะ พง ใ้ ไ้ อยู่ เท่า นั้น ครั้น ลง ภา ทน ค
ฮาย แล้ว เล็ก เสียด เล่า ราคา ของ ผุน น ก น อย ทาง หา เลยง ซ พ ก ฝ ค ล ง ไ้ ไม่ พอ
ค ง ตว ไ้ ทุ ง ผล แห่ง แผ่น ดิน ก็ ไ้ คน อ ย ลง เมื่ อ ม ค าร ข ส ัน น ว ชา เป็น ภาษา ไทย

๕ ขนไทเท่าใด ก็เพิ่มความสมบูรณ์แก่แผ่นดินชนเท่านั้น ออกประการหนึ่ง การ
 ๖ ให้เรียนภาษาต่างประเทศเพื่อเป็นทางไต่เรียนวิชาอื่น เป็นอันเหมาะแก่
 ๗ เอกชนเฉพาะในเวลานี้ ด้วยเหตุสมมุติราชการกลางเล่าเรียน จะรอกอภัยให้
 ๘ แปลงขบต่างประเทศออกเป็นไทยก่อน เวลาไม่ผ่อนอายุของบุตรให้เลย แต่
 ๙ จะถือเป็นอายุทั่วไปไม่ได้ ด้วยเหตุจะฝากคนให้เข้าใจภาษาอังกฤเป็นคน
 ๑๐ ไต่ทางแผ่นดิน หรือมากกว่าเอาเถิด ถ้ายังไม่เป็นการพนวสัย ก็ต้อง
 ๑๑ กล่าวว่ามีใช่ง่ายเลย เมื่อไรจะบอกได้ว่า มีคนวิชาแพร์หลายพอแก่ความ
 ๑๒ ต้องการแล้ว การเล่าเรียนในกรุงเทพฯไม่เจริญขึ้นไต่ ก็เพราะขาดความ
 ๑๓ บารุงในตนเอง เห็นควรจรรีบจัดตามสามารถที่จะทำได้ แต่ในเวลานี้
 ๑๔ เห็นว่าจะหาผู้ทำได้น้อย ด้วยการแปลตำราให้คนสามัญณ์ไม่ไต่เรียนภาษา
 ๑๕ ต่างประเทศเข้าใจ เป็นนิสัยของคนที่เคยไต่เรียนเอง และมีความรู้ในภาษา
 ๑๖ ไทยติดด้วย ทางคติหลักเห็นต้องจักเลือกคนฝึกสอนไว้สำหรับ ภัยออกประ-
 ๑๗ ภาครีบข้อตำราบทใครแปลขึ้น ซึ่งตรวจเห็นว่าใช่ไต่แล้ว ยังมีเชอภพเกิด
 ๑๘ ของผวักยงติ ในเวลานี้ถาจะจัดเป็นกองแต่งตำราชน จะต้องเลือกคนผู้
 ๑๙ สามารถแท้ หวไม่จะเปลืองพระราชทรัพย์เปล่า ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐
 ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐
 ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐
 ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐
 ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

ประโยชน์ชนหลายเท่าหลายส่วน ถิ่นแห่งใดคือปยุไรต์ ยงจะมแก้ไขแต่ง
มากจน ขอนเห็นเป็นอบายอดทนทนทงวษา ทงผแต่งเป็นอยางค

จะเห็นไควว่า คอมากระทรวงธรรมการไคจกการ คักษาตาม ความเห็น
ททรงเสนอมาหลายประการ เช่น เพมวษาพทศคาศนา หรือทเรยกวาววษา
จรรยาเขาใน หลกสิตรชนตาง ๆ ซงกอนหนานนไมมีการสอน จกตง
โรงเรียนทวอยางชน และจกตพพทงงสอเกยกวขนบขกรรมเนยมราชการ
ตาง ๆ ไซเป็นแบยเรียนสำหรับโรงเรียนมหาคโลก เป็นต้น

การคักษาตามไครงการคักษาของพระยาวสทศสรวคคกคค แบงออก
เป็น ๒ ภาค คคค ภาคกรงเทพฯ ส่วหนง และทวเมองส่วหนง ภาค
กรงเทพฯ นนกระทรวงธรรมการเป็นผจกคค มงหมายผลคคกเรียนชนสงให
มีความรพเพงพอทจะสงออกไปเขาชนเรียนในตางประเทศไค โดยใหมเวลา
เรียนแต่นอยบ เพอจะไครบ กลบเขามารบราชการ ส่ว ภาค ทวเมอง

กระทรวงมหาคไคไทยเป็นผจกคค และไคเรมจกตงแตวันที่ ๑๑ พคคจิกายน
พ.ศ. ๒๔๔๑ โดยพระบาทสมเดจพระเจ้าจุลจอมเกล้าเจ้าอยทวทรงอาราธนา
สมเดจพระมหาสมณเจ้าฯ ใหทรงรับภาระอานวยการใหพระสงฆสงสอน
กลบคทใหมความรพและอยู่ในธรรมปฏิบคค ไปรคใหขงคคการพระอารามใน
ทวเมอง ซงเป็นส่วนการพระคาศนาและการคักษา ไคทงในทวเมองของ
มณฑลกรงเทพฯ และทงในมณฑลทวเมองทวพระราชอาณาจกร ใหยก
โรงเรียนพทศคาศนคชนในทวเมองทงปวงมารวมชนอยู่ใน สมเดจพระมหา-
สมณเจ้าฯ เพอจะไคเป็นหมวกคคเดียวกัน และใหกระทรวงมหาคไคไทยให
ความชวยเหลือใน กจทผาย ธรรมวาส จะพงททา เป็นต้นว่า พมพแบยเรียน

ต่าง ๆ สำหรับให้พระสงฆ์นำไปฝึกสอน ตลอดจนเบิกพระราชทรัพย์ไปจ่าย
ในการที่จะจัดตามพระบรมราชประสงค์

ในระหว่างที่ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ทรงเป็นผู้อำนวยการ จัดการ
ศึกษาฝ่ายหวมเมืองนี้ การเล่าเรียนวิชาภาษาไทยสำหรับหวมเมืองมีการเคลื่อนไหว
ก้าวหน้า ทำให้กรมศึกษาธิการได้รวบรวมงานละเอียดของพระราชาคณะ
ผู้อำนวยการศึกษามณฑลต่าง ๆ ทกมณฑล จะขอยกตัวอย่างรายงานการ
ศึกษาของมณฑลจันทบุรีที่ได้อ้างเข้ามา ดังนี้

มณฑลจันทบุรี สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์
ทรงยกย่องสมเด็จพระสังฆคึกคึกเป็น พระสังฆคณคณาจารย์ ผู้อำนวยการศึกษามณฑล
จันทบุรี ถวายรายงานเมื่อวันท ๒๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๓ มีข้อความ
ตอนหนึ่งว่า “ส่วนการศึกษาข้างเมืองจเรญไค ข้างเมืองกยงไม่เจริญ
ขึ้นเป็นเพราะพันททมชาวเมืองขวยบรรณมากและนอช และอชยาศัยของชาว
เมือง แต่ถาฬวราชการเมืองและกรรวมการฝึกฝอย และช่วยเป็นอระ
แนะนำชาวเมืองให้ช่วยกันบำรุงเสมือไปแล้ว การศึกษาที่คงเจริญไคเพราะ
หลายเร็ว.....” การศึกษาในมณฑลนปรากฎว่า

เมืองจันทบุรี ในจำนวนวัดที่จัดตั้งโรงเรียนชน ม ๑๐ แห่ง ทม
อาจารย์สอนไคทงอกขรสมีขและเลชวอชยฝรัง มนกรเรียนรวม ๕๖๓ คน
เมืองระชอง มวัดที่จัดตั้งเป็นโรงเรียนชน ๓ แห่ง มนกรเรียนรวม
๘๗ คน แต่อาจารย์ขงสอนเลชวอชยฝรังไม่ไค ๒ แห่ง

เมืองตราท ในจำนวนวัดที่จัดตั้งโรงเรียนชน ม ๔ แห่ง ทมอาจารย์
สอนไคทงอกขรสมีขและเลชวอชยฝรัง มนกรเรียนรวม ๑๗๕ คน

ผลการสอบไล่ใน พ.ศ. ๒๔๔๒ มัตถน ๕๒๕

เมืองจันทบูร มนกรายนเขาสอบชันทสาม รวม ๓๗ คน ใ้ ๒๗ คน

เมืองตราด มนกรายนเขาสอบชันทสาม รวม ๒๘ คน ใ้ ๑๔ คน

มณฑลนั้นมี ผศคหนการศึกษาภาษาไทยมาก เป็นคนว่าบริจาครพย,

ทคณ, เครื่องเขียนแบบเรียน และสิ่งของเครื่องใช้ในโรงเรียน ทงมการ

แจกวางวสแกนกเรียนทสอบไล่ใ้คคคณเป็นเครื่องล่อใจใ้หเรียน รุ้สัควา
ใ้ครีบความสนยสนนจากประชาชนทางทานการศึกษามาก

การจคการการศึกษาในหวนเมืองชงสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ไ้ททรวงรย
พระภารเป็นผอานวยการการศึกษา โดยมีพระราชคณะเป็นผอานวยการการศึกษา
ไปดำเนินการเป็นประจําตามมณฑลต่าง ๆ นน ทำให้เกิด ประโยชนแก่
ประเทศชาติเป็นอันมาก คค เป็นเหตุใ้เกิดความรคาตลอดจนพ้อคําประชาชน
เห็นผลในการศึกษา สงบทรหลานเขาเล้าเรียนและอดทนการศึกษาเป็น
สาธารณภคคสมากชน ผศคกว่าแต่ก่อนชงเกรงใ้ไปว่า ฉาหากสงลคหลาน
เขาโรงเรียนกถลวจะถูแภทไ้รบราชการทหาร จงไม่กลาส่งไปเล้าเรียน

ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
คํารัว การปกครองคณะสงฆ์ สัมควรจะต้องแกไข ระเบียบแบบแผน การ
ปกครองใ้หมนคงเรยบรอยยงชน จงใ้คคทวพระราชบัญญัติลคษณะปกครอง
คณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ชนเมอวณท ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๕ (ร.ศ.
๑๒๑) และใ้เริ่มใ้พระราชบัญญัติคณตงแควนท ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ.
๒๔๔๕ เป็นต้นไป ผลแห่งการประกาศใ้พระราชบัญญัติคณตบยอนเป็น
ผลคสําหรับจคการพระคําสํนาคคคคคค นบเป็นคองแรกลวหการพระคําสํนาคคคคคค

พระมหากษัตริย์พระราชทานอำนาจบริหารการคณะสงฆ์ ให้แก่คณะสงฆ์
 ไปปกครองกันเองตามลำพัง โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุข และ
 เป็นผู้บัญชาบัญชาสูงสุดทางฝ่ายคณะสงฆ์ มหาเถรสมาคมถวายคำปรึกษา
 และช่วยเหลือดูแล การบริหารให้เป็นระเบียบเรียบร้อย มีเจ้าคณะใหญ่
 เจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะแขวง เจ้าคณะหมวด บังคับ
 บัญชาารองลงมาตามลำดับจนถึงเจ้าอาวาส

เมื่อใดที่พระราชบัญญัติตนแล้ว ให้เป็นอันยกเลิกหน้าที่ซึ่งพระเถระ-
 และเจ้าพนักงานได้จัดการตามประกาศจัดการเล่าเรียนในหัวเมือง
 ร.ศ. ๑๑๗ นั้น ให้การเป็นไปตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะ
 สงฆ์ทั่วทุกประการ สำหรับการจัดการเล่าเรียนในหัวเมืองซึ่งสมเด็จพระ
 มหาสมณเจ้า ฯ ได้ทรง รมมอพระถรรุ้อานวยการเป็นเวลา ๓ ปีเศษนั้น
 พระองค์ได้ทรง ็นพนธิไว้ใน เรื่อง “แถลงการณ์ ก่อนหน้าพระราช บัญญัติ
 ปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ” ในหนังสือแถลงการณ์คณะสงฆ์ เล่ม ๒
 ร.ศ. ๒๔๕๗ ตอนหนึ่ง ความว่า
 “..... การเล่าเรียนทางยานเมืองนั้น วัดเขตนทเวรณหนังสือของ
 ักขาวยาน แต่เป็นการเฉพาะตัว ในระหว่างผู้ใหญ่ของเด็กฝึก และ
 ักษาจารย์ผู้รัย หาได้จัดเป็นการของวัดไม่ ความมรทไคยงบางหย่อนข้าง
 ขึ้นไปตามความมรขของอาจารย์ ในรัชกาลที่ ๕ ทรงตั้งกรมศึกษาธิการขึ้น
 ันกงหนงแห่งกระทรวงธรรมการ เพอขำรงความมรขของประชาชนพลเมือง
 กรมศึกษาธิการได้จัดตั้งโรงเรียนชนตามวัด ในชนตนมำในกรงเทพ ฯ เป็น
 ัน นัขว่าเป็นโรงเรียนกลางของวัดนั้น แต่การปกครองไม่เกี่ยวกับคณะ ฯ

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ จะจัดการขยายออกไปถึงหัวเมือง ไททรงอาราธนา
 ข้าพเจ้าให้เป็นผู้อำนวยการ ศึกษาของวัดในหัวเมือง โดยฐานว่า พระ
 ทงหลายได้ช่วยทำภาระในการนี้แล้ว แต่ยังไม่ได้จัดให้เขาระเบียชและ
 เเนองดงกัน ครองนในฝ่ายอาณาจักรได้จัดหัวเมืองทั้งหลายเขาเป็นมณฑล
 นน ๆ แล้ว จึงโปรดให้พระราชกณะบางรูปเป็นผู้อำนวยการศึกษามณฑล
 ละรูป หนึ่งอยู่ในข้าพเจ้า ในฝ่ายอาณาจักร โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าบรม
 วงศ์เธอ กรมพระตำรวจราชานภาพ ครองยงเป็นพระเจ้าน้องยาเธอ กรม
 หลวง เป็นผดยการะ ๆ การทจกใน ครองน คือ ยกการศึกษาตามสำนัก
 อาจารย์ให้ชนอนอยู่ในวัด เป็นหน้าทของเจ้าอาวาสจะตแล วัดใดอาจตั้งโรง-
 เรยนเป็นของวัดชนใดกจกชน ที่เป็นหลักฐานก็ให้ใครบพระราชทานค่าบำรุง
 ของหลวง รวมโรงเรยนตามวัดเขาเป็นหมวด เป็นแขวง เป็นเมือง เป็น
 มณฑล นับว่าเป็นเสรีจกทข้าพเจ้าจะพงทใดในเวลานั้น จึงโปรดฯ ให้
 ข้าพเจ้าและกรมพระตำรวจราชานภาพ พนจากหน้าทนั้น แต่ชนจะจัดตาม
 ลำพงการเล้าเรยนอยางเตยวไม่สะดวก ๆ จำจะต้อง เเนองกย การปกครอง
 คณะด้วย ทงจะต้องจกกลมเกลยวไปกยกรมศึกษาการนเป็นประการหนึ่ง
 ชนเป็นเหตุตราพระราชบัญญัติ.....

ในวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๑ มีพระบรมราชโองการ
 สถาปนาเลอนส่มเด็จพระมหาสมณเจ้า ๆ ชนเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมผู้ใหญ่
 ในฝ่ายบรมราชตระกูล มีพระนามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าน้อง
 ยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส

ในวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ อันอยู่ในรัชสมัยแห่งพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ไต่ไปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระราชพิธีมหา
สมณตมาภิเศก ทวทศวรรณเวศวิหาร ทรงเลือนพระอิสริยยศสมเด็จพระมหา
สมณเจ้าฯ ขึ้นเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
และทรงเลือนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระมหาสังฆปริณายก ดำรงตำแหน่งเจ้า
คณะใหญ่ปกครองสังฆมณฑลพระราชอาณาเขต

สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงมีพระวิริยอุตสาหะเป็นอย่างยิ่ง ในการ
บริหารงานปกครองคณะสงฆ์ หาใดที่ทรงแต่จะคอยรับรายงานอยู่ในกรุงเทพฯ
เท่านั้นไม่ ไต่เสด็จออกไปตรวจราชการคณะสงฆ์ห่มมอง เพื่อดูทรงทราบข้อ
เท็จจริงอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้ว่าใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ไต่เสด็จตรวจราชการคณะ
สงฆ์ในมณฑลพายัพคือ เมืองปราณบุรี ชุมพร หลังสวน ไชยา สังขลา
พัทลุง ตรัง และภูเก็ต และในปีต่อมาไต่เสด็จตรวจราชการคณะสงฆ์ในมณฑล
พายัพเหนือคือ นครสวรรค์ กำแพงเพชร ตาก อุทัยธานี ชัยนาท
สิงห์บุรี และอ่างทอง ปรากฏว่าไต่เสด็จออกตรวจราชการคณะสงฆ์ทุก
ปีจนถึง พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นปีสุดท้าย เพราะต่อจากนั้นทรงพระประชวรต้อง
ประทับรักษาพระองค์

ส่วนในด้านการศึกษาระเบียบวิธีธรรมของพระภิกษุสามเณรนั้น แต่เดิม
มาจนถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ มีวิธีสอนและสอบ โดยกาให้แปลข้อความจาก
ระเบียบวิธีธรรมด้วยปากเปล่า อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว ภิภษสามเณรผู้สอบพระปริยัติธรรมไต่ ทรงยกย่องแต่งตั้ง
เป็นเปรียญ ในรัชกาลที่ ๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขหลักสูตร

สำหรับใช้สอนและสอพระปริยัติธรรม ให้มีความรักว่าเดิม ลำดับชั้น
 เปรียบญสูงชั้น คือ ตั้งแต่ประโยค ๓ ถึงประโยค ๘ เมื่อสมเด็จพระมหา
 สมณเจ้า ฯ ใ้รับสมณตมาภิเศกแล้ว ใ้ทรงแก้ไขปรับปรุงหลักสูตรใหม่
 มีการสอน และสอโดยเขียน ด้วยมือ และขยาย การสอน ออกไปถึง ต่าง
 จังหวัดด้วย ในการสอพระปริยัติธรรมทุกครั้ง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ
 จะทรงเป็นประธานในการสอและการตรวจโดยใกล้ชิด เพื่อระใ้ทรงทราบ
 ว่า มีข้อตกข้อขึ้นจะตองแก้ไขประการใดบ้าง

ในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๒-๒๔๖๓ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ
 ประชวรพระโรคเรอรั้งภายใน ไม่สามารถจะทรงอำนวยการศึกษาพระปริยัติ
 ธรรมเองใ้ จึงทรงมอบใ้สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวรสรวดม
 เมอตรงยงคารงพระอิสริยยศเป็นพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสรวดม
 ทรงอำนวยการแทน แต่หลักสูตรกต หลกการวสอบกต ในการสอการ
 เรยนธรรมและบาลของพระภิกษุสงฆมใ้เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใ้ นับว่า
 การทการศึกษาเลาเรยนฝายสงฆเจริญเขนบกแผนสืบมาจนบคน กตวยพระ
 วิริยะอดสาหะของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ โดยแท้

ใน พ.ศ. ๒๔๖๒ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวใ้
 บรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ใ้ตั้งพิทลพพระรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ
 ทวตบวรเนวควหารเป็นพิทลวง โดยทรงพระราชปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระ
 พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใ้ ทรงมีพระราช คารสใ้ พิลพพระรูป สมเด็จพระ
 มหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณชนไว้สักการบูชา โดยพระราช
 ทานพระบรมราชานุญาตใ้ศิษยานุศิษย์ และสาธุชนทั้งหลายใ้โดยเสด็จ

ร่วมพระราชกุศลด้วย แต่ยังไม่ทันเสร็จก็เสด็จสวรรคตเสีย และพระบาท
 สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติต่อมาจนเสร็จ โดยทมพระราช
 ประสงค์จะเจริญรอยตามสมเด็จพระบรมชนกนาถ จึงทรงเป็นประมุขของ
 ศึกษาศึกษาแก่นการหล่อพระรูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิร-
 ญาณวโรรสขึ้นบ้าง และให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการหล่อของพระ
 รูปสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และพระรูป
 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ซึ่งหล่อเสร็จแล้ว
 ทั้ง ๒ พระองค์ด้วยวิธีหรรษา ใน พ.ศ. ๒๔๖๔ แล้วทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้จัดงานฉลองพระชนมายุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา
 วชิรญาณวโรรส พระราชอุปัชฌายารบ ซึ่งครบ ๖๐ พรรษา ต่อเนื่อง
 เป็นงานเกี่ยวกันด้วย ความจริงสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงมีพระชนมายุ
 ครบ ๖๐ พรรษาใน พ.ศ. ๒๔๖๓ แต่เลื่อนมากเพราะอยู่ในระยะเวลาที่
 พระบรมวงศานุวงศ์ทรงไว้อาลัยถวายสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
 พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง ซึ่งเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม
 พ.ศ. ๒๔๖๒ และให้ถวายพระเพลิงเมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ.
 ๒๔๖๓ และในโอกาสงานฉลองพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา ได้มี
 ประกาศ พระบรมราชโองการ สถาปนาพระนาม พระมหาสมณเจ้าฯ ในส่วน
 สมณศักดิ์ใหม่ โดยมีคำนำหน้าพระนามว่า “สมเด็จพระมหาสมณเจ้า”

เมื่อได้ทรงสถาปนาสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ-
 วโรรสแล้ว ก็ให้ทรงพระราชดำริถึงกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชินโนรส กับ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ผู้ใต้ทรงรับ
 มหาสมณุตตมาภิเษก เป็นมหาสังฆปริณายกประธานาธิบดีสงฆ์มาแต่อดีตกาล
 มีคุณูปการในทางพุทธศาสนา ๗ สมัยนับเป็นอย่างยิ่ง สมควรจะได้สถาปนา
 พระสมณศักดิ์ขึ้นไว้เช่นเดียวกัน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนา
 เสด็จขึ้น คำน่า พระ นาม สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ทงสอง พระองค์ นับ เป็น
 สมเด็จพระมหาสมณเจ้าด้วย หลังจากงานบำเพ็ญพระกุศลฉลองพระรูปและ
 งานฉลองพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษาแล้ว พระโรคซึ่งมอญแล้วกลับทรุด
 ลงอีก ใต้เสด็จประทับทางเรือไปรักษาพระองค์ตามชายทะเลจังหวัดสงขลา
 แต่พระอาการกลับทรุดหนักจนประจักษ์พระเหตุที่ว่ากาลที่สุดใกล้จะถึง จึง
 เสด็จกลับโดยทางรถไฟ ถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ.
 ๒๔๖๔ แต่เมื่อถึงพระตำหนักใหญ่แล้ว หาใต้เสด็จขึ้นประทับชนมนไม่
 เพราะ ทรงเกรงว่าจะลำบาก แก้ว ทักษิณา พยาบาล และผู้มาเฝ้าเยี่ยมเยียน
 ซึ่งโดยมาก ประจักษ์ว่า มีอายุตัวใหญ่แล้วชนมนไว้ หน้าพระตำหนัก เป็นประจำว่า
 “แพทยห้ามเฝ้า” รุ่งขึ้นวันที่ ๒๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ พระอาการ
 ภาวเรวหนัก จนถึงวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ เวลา ๔.๓๕ น. ก็
 สิ้นพระชนม์ ณ พระตำหนักใหญ่นั่น

พระคุณูปการขององค์สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ซึ่งมีต่อโรงเรียน
 ภาษาไทยในวัดบวรนิเวศมีเป็นอเนกประการ เพราะเดิมโรงเรียนภาษาไทยใน
 วัดบวรนิเวศจัดสอนแบบศิษย์วัด คือศิษย์ของพระภิกษุองค์ใดสอนยัง
 ไม่มีโรงเรียนเป็นหลักฐาน เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ใต้ทรงครอง
 วัดบวรนิเวศต่อจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์

แล้ว จึง ใ้ ทรง ด้ง มหามกุฏราชวิทยาลัย ใน วัคขวรรนิเวศ เมือ
 พ.ศ. ๒๔๓๖ และ ใ้จัด ใ้ใหม่ โรงเรยน สอน ภาษา ไทย นอก แผน กหนง ใน
 มหามกุฏราชวิทยาลัย เรียกว่า โรงเรยน วัคขวรรนิเวศ มี ส้ม เต้จ พระมหา
 สัมณเจ้า ฯ ครอง ยง ใ้ทรง พระอิสริยยศ เป็น พระเจ้านองยาเธอ กรมหมน
 วชิรญาณวโรรส ทรง เป็น ผู้อานวยการ ใ้จงบ ใ้ใ้ว่า ส้ม เต้จ พระมหา สัมณเจ้า ฯ
 ทรง เป็น ครู โรงเรยน วัคขวรรนิเวศ เป็น พระองค์ แรก ทรง ใ้ใช้ หลัก สัศตร และ การ
 สอน ของ มหามกุฏราชวิทยาลัย คือ ช้น คำ สัศตร เรียกว่า ช้น ๓ เรยน แขนย
 เรยน เร็ว เล่ม ๑ และ เลข เล่ม ๑ แทน น เพราะ คอง การ เพียง ใ้ อาน
 หนง สัศตร ออก หัด คค ใ้ลาย มอ และ เขียน คำ ออก ใ้ใ้กับ ทำ เลข ใ้ชช ช้น ๒ สูง ช้น
 เรยน แขนย เรยน เร็ว เล่ม ๒ เลข เล่ม ๒ ใ้บัญญัติ ไ้ไ้ร บาง ศ์ พง ศาว คาร ย่อ
 แต้ง ภาษา คต่าง ๆ ช้น ๑ อิน เขน ช้น สัศตร เรยน พง ศาว คาร พิศ คาร
 เลข เคษ ส่วน เล่ม ๓ ย่อ แต้ เรียง ความ ใ้กับ แก่ คำ คค ต่าง ๆ นก เรยน ท
 สั้จ ร วิชา ภาษา ไทย ใน โรงเรยน น ส้ม ยน น ส้ม คม เขา เรยน ช้น อค มค คึกษา เช่น
 นก เรยน นาย ร้อย นก เรยน กุฎหมาย มากมาย รัชการ เป็น พระ พระยา
 มชอ เต้ยง ใน รัชการ หลาย ท่าน ใ้ด้วยกัน ต่อ มา กรม คึกษา ใ้การ ขอร ใ้โอน
 การ สอน วิชา ภาษา ไทย ทก ระ ใ้จก ระ ใ้จาย อยู่ ตาม วัค ใ้ต่าง ๆ ใ้ใ้จัด การ สอน
 ความ ใ้ หนง สัศตร ไทย ตาม หลัก สัศตร ของ มหามกุฏราชวิทยาลัย ก็ คอง เล็ก ใ้ไป
 เต้ยง เขน หลัก สัศตร ของ กรม คึกษา ใ้การ แต้ ส้ม เต้จ พระมหา สัมณเจ้า ฯ ยัง
 ใ้ไม่ ทรง ยอม โอน โรงเรยน ใ้ไป อยู่ ใ้กับ กรม คึกษา ใ้การ ทรง ใ้จัด ใ้เป็น โรงเรยน
 เต้ยง คคค (โรงเรยน ราชภูรี) ใ้ใ้ประทาน ใ้จาย ส่วน พระองค์ ใ้จาย เป็น
 ราย เต้อน ใ้แก่ ครู ผู้ สอน ชง มอ ยคน เต้ยง ใ้ชช ห่ม มอ หลวง เต้น ใ้ปรากฏ ว่า

ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ โรงเรียนวัดบวรนิเวศก็ยังคงเป็นโรงเรียนเซนต์ยอแซฟอยู่ มีพระเชษฐาภิรมย์ธรรมเป็นครูใหญ่ ได้ส่งนักเรียนประถมเข้าสอบกับกรมศึกษาธิการ ๑๔ คน สอบได้ ๒ คน ส่วนชั้นมัธยมยังไม่มี แต่เนื่องจากนักเรียนนิยมมาเข้าเรียนมากจนครูคนเดียวสอนไม่ไหว ใน พ.ศ. ๒๔๕๑ เสนาบดีกระทรวงธรรมการเห็นความจำเป็นจึงส่งตัวนายพลอย (ต่อมาเป็นขุนเพิ่มคุณสมบุรณ์) ซึ่งย้ายจากโรงเรียนวัดสุทัศน์มาช่วยสอน จึงนับว่าท่านเป็นผู้เป็นข้าราชการครูคนแรก ของโรงเรียนวัดบวรนิเวศ และในเดือนเดียวกันนั้นเองก็ได้บรรจุ ม.ล. แม่น ครูเก่าของโรงเรียนนี้เป็นข้าราชการครูรับพระราชทานเงินเดือนจากกรมศึกษาธิการ นอกจากนั้นในคืนทางราชการยังได้บรรจุครูเพิ่มมาอีก ๒ คน จึงทำให้โรงเรียนนี้มีครูรวม ๕ คน โดยมีนายพลอยเป็นครูใหญ่ เข้าใจว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงมอบโรงเรียนวัดบวรนิเวศให้กรมศึกษาธิการจัดใน พ.ศ. ๒๔๕๑ นั้นเอง โดยพระองค์ท่านทรงรับเป็นผู้ปกครองโรงเรียนมาตลอดพระชนมชีพ จึงนับได้ว่าสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ได้ทรงเป็นผู้ประธาณกำนันคโรงเรียนวัดบวรนิเวศโดยแท้ ผลการสอบไล่นักเรียนใน พ.ศ. ๒๔๕๑ ปรากฏว่าประโยคมูลเข้าสอบ ๑๘ คน สอบได้ ๑๐ คน ประโยคประถมเข้าสอบ ๒๑ คน สอบได้ ๑๘ คน ส่วนประโยคมัธยมยังไม่มี ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๒ กรมศึกษาธิการได้กำหนดให้โรงเรียนวัดบวรนิเวศเก็บค่าเล่าเรียนภาคละ ๑ บาท หรือบิลละ ๓ บาท เท่ากับโรงเรียนรัฐบาลอื่น ๆ อีกหลายแห่ง แต่ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๓ กระทรวงธรรมการก็กำหนดให้โรงเรียนวัดบวรนิเวศเป็นโรงเรียนชั้นที่ ๑ เก็บค่าเล่าเรียนภาคละ ๕ บาท

หรือบดละ ๑๕ บาท พร้อมยกโรงเรียนรัฐบาลอื่น ๆ อีก ๓๓ โรงเรียน
 ส่วนสถานที่เล่าเรียนนั้นเดิมเขตสอนที่หอสหจร ครั้นจำนวนนักเรียนมีมาก
 จนประมาณ ๑๐๐ คน จึงได้ย้ายไปสอนที่ศาลาภาษี ข้างพระอุโบสถ
 วัดบวรนิเวศวิหาร

ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ คณะข้าราชการมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๕ มี
 มหันตวาทเอก พระยาบรมมหาราชพลลภ (นพ ไกรฤกษ์) เป็นหัวหน้าได้
 มจิตศรัทธาเห็นประโยชน์ของการศึกษา ก็เห็นว่าสถานศึกษาในวัด
 บวรนิเวศค้ำแคบ นักเรียนไม่มีสถานที่เรียน จึงร่วมใจกันบริจาคทรัพย์
 เป็นเงิน ๒๕,๓๒๘ บาท สร้างโรงเรียนเป็นตึกชั้นเดียวถวายไว้เป็นของ
 สังฆมณฑลในวัดบวรนิเวศวิหารปรากฏตามศิลาจารึกว่า “พระบรมรูปจำลอง และ
 ตึกหลังนบวรตามมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๕ พร้อมด้วยผู้ร่วมบริจาคได้สร้าง
 ถวายเป็นสังฆมณฑลโรงเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร ขออภิศักส่วนกุศลอันมีเกล้า ๆ
 ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมมหาราชเจ้า ไทท้าวพิ
 เภตเมธวาท ๒๓ ตุลาคม ร.ศ. ๑๓๑ (สิ้นค่าสร้างเป็นเงิน ๒๕,๓๒๘
 บาท)” ตึกหลังนี้จึงเป็นตึกหลังแรกของโรงเรียนวัดบวรนิเวศ และแยก
 ออกจากในกำแพงวัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมาก็คงได้ใช้ตึกหลังนี้ขยายการศึกษา
 ของโรงเรียนออกไปจนถึงชั้นมัธยมปีที่ ๖ ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ อัน
 กระทั่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมโรงเรียนวัดบวรนิเวศกับโรงเรียนวัด
 รังษเป็นโรงเรียนเดียวกันตั้งแต่วันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๖ (แต่
 ยังไม่ได้รวมเป็นวัดเดียวกัน) ทำให้ใต้อาคารเรียนมาอีกหลังหนึ่ง เป็น
 เรือนไม้ชั้นเดียว ชื่อ เรือนอรพินธุ์ อันเป็นอาคารตั้งอยู่ในบริเวณวัดรังษ

สถธาวาส ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๘ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รวมวัดทรงษ์สถธาวาสเข้ากับ วัดบวรนิเวศวิหาร ตั้งกล่าวนามแล้ว ทำให้วัดบวรนิเวศวิหารมีบริเวณกว้างขวางขึ้น ได้อาศัยพระอโศกและศาลาการเปรียญของวัดทรงษ์สถธาวาสเป็นสถานที่เรียนหนังสือไทย และได้ใช้ลานหน้าวัดทรงษ์สถธาวาสเป็นสนามฟุตบอลของโรงเรียน นับว่าโรงเรียนวัดบวรนิเวศมีสนามฟุตบอลของโรงเรียนเอง เป็นครั้งแรก ก่อนหน้านั้นนักเรียนต้องไปเล่นฟุตบอลกันที่ของสนามหลวง

ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรพินธุ์เพ็ญภาค พระปนัดดาของสมเด็จพระเจ้าพวกรมชนนีศรีนารักษ์ ผู้ทรงสร้างวัดทรงษ์สถธาวาส ได้ทรงบริจาคทรัพย์สร้างตึกขึ้นเคียงหลังหนึ่งในบริเวณคณะธรรมฯ ทรงยกให้เป็นสถานศึกษาของโรงเรียนวัดบวรนิเวศอีกแห่งหนึ่ง ชื่อ “ตึกอรพินธุ์” ยังปรากฏมาจนตราายเท่าทุกวันนี้ ส่วนเรือนอรพินธุ์เดิมนั้นได้รื้อไป ใน พ.ศ. ๒๔๖๑ พระยาศรีบุญชู (ทวน ธีรมาชีวะ) เจ้าของโรงพิมพ์บางนกลูกจ ได้มีจิตศรัทธาสร้างตึกขึ้นเคียงถวายเป็นสถานศึกษาอีกหลังหนึ่งชื่อตึก “ตึกธรรม” ยังปรากฏมาจนตราายเท่าทุกวันนี้เช่นเดียวกัน และในตึกเดียวกันนั้นเองทางราชการกระทรวงธรรมการได้มีคำสั่งให้ย้ายชั้นฝึกหัดครูมูลและฝึกหัดครูประถมของโรงเรียนฝึกหัดครูมารวมอยู่ในโรงเรียนวัดบวรนิเวศตั้งแต่วันที่ ๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นต้นไป และให้เรียกว่า “โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ” ส่วนนักเรียนสามัญให้คงเรียกเข้าเล่าเรียนต่อไปตามเดิม (โรงเรียนฝึกหัดครูเดิมสังกัดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กระทรวงธรรมการได้ย้ายการฝึกหัดครูจาก

ข้าพเจ้าลงกรรมมหาวิทยาลัย มามอบให้เป็นหน้าที่ของกรมศึกษาธิการ แผนก
 วิชาสามัญศึกษา เพื่อให้เหมาะแก่ประเภทวิชา ตั้งแต่วันที่ ๑๕ พฤษภาคม
 พ.ศ. ๒๔๖๑) ตกทศร้างใหม่คือตก "การงกรรม" นั้นได้จัดเป็น
 สถานทเรียนของนักเรียนฝึกหัดครูและใช้เป็นสถานททำการของอาจารย์ใหญ่
 ควาย นักเรียนฝึกหัดครูคงเรียนทตกันแห่งเดียว ส่วนทพกกันนอนของ
 นักเรียนฝึกหัดครูทออยู่ประจําานทาง โรงเรียนไค้จัดให้พกตามกฏีของพระ-
 ภิภษสงฆ์ให้เป็นเอกเทศ มิได้ยื่นแยกขยขยวคอน ๆ โดยถือว่าเข้ามาอาศัย
 อยุ่ในฐานะนักเรียนชั้นผู้ใหญ่ นักเรียนฝึกหัดครูชคทพกอยุ่ใกล้พระตำหนัก
 สม่เด็จพระมหาสมณเจ้า ๆ นั้นจะตองแต่งตัวสวมเสื้อขนนอก นุ่งผ้ามวง
 สวมถุงเท้ารองเท้า เขาถววยเครองเสวยทงเวลาเช้าและเวลาเพลควยโดย
 แบ่งเป็นเวรผลัดกัน ใน พ.ศ. ๒๔๖๑ มีนักเรียนฝึกหัดครู ๗๗ คน
 นักเรียนชั้นมัธยมบ ๑-๖ จำนวน ๔๕๒ คน ชนประอม ๑๘๕ คน
 และมีครูทงสนรวม ๒๘ คน

ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ หลังจากสม่เด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา
 วชิรญาณวโรรส ได้สิ้นพระชนม์แล้วไม่นาน บรรดาศิษยานศิษย์และฝัก
 มความเคารพนบถในพระองค์ท่านทงบรรพชตและคฤหัสถ์เป็นอนมาก ได้
 ร่วมกันข่าเพื่ญกศลถววยสนองพระเศษพระคณ ให้เป็นส่วนกศลถววยวัด
 เพือเป็นอนสาวรยเฉลิมพระเกียรติคณนยวไปชวกาลนาน เมือความทววย
 ฝ่าละอองธุลีพระบาท พระบาทสม่เด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยุ่หัว ทรงพระ
 สโสมนัสอนโมทนาในกศลถววยราค่อนน ได้ทรงข่าเพื่ญพระราชกศลร่วมควย
 และพระราชทานนามตกหลงนว่า "มนษยนาควทยาทาน" นยวเป็นตกท
 ส่างามมาก มีนาฬิกาใหญ่อยุ่ทหน้ามช ซึ่งสม่ขยนจะหาหอนาฬิกาอยุ่ในท

สูงไต่ยาก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนิน
 มาลงและเบ็ดตกถนนเมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๗ สมเด็จพระเจ้า
 บรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมาเมื่อทรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระ
 พระเจ้าน้องยาเธอทรงเป็นฝักราชบัณฑิตยสถานและทรงงานการก่อสร้าง

เนื่องจากโรงเรียนวัดสุวรรณเวนอยู่ในพระอุปถัมภ์ของสมเด็จพระมหา
 สัมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส มาแต่ต้น โรงเรียนนี้จึงได้มีศิษย์
 พิเศษฝึกแยกไปจากโรงเรียนรัฐบาลอื่น ๆ หลายประการ เช่น ศิษย์วัดเรียน
 ไม่ต้องชำระค่าเล่าเรียน และหยุดโรงเรียนในวันพระแทนวันอาทิตย์
 ต่างกับบรรดาโรงเรียนรัฐบาลทั้งหลายในจังหวัดพระนครและธนบุรีซึ่งหยุด
 วันอาทิตย์ทั้งนั้น ทั้งสองประการนี้ ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง หลังจาก
 สมเด็จพระมหาสัมณเจ้าฯ ได้สิ้นพระชนม์แล้ว เช่นเปลี่ยนวันหยุดโรงเรียน
 เป็นวันอาทิตย์ และรับศิษย์วัดจำนวนจากเขาเล่าเรียนในโรงเรียนวัด
 สุวรรณเวน เป็นต้น การอบรมศิษย์วัดนั้นสมเด็จพระมหาสัมณเจ้าฯ ได้ทรงจัด
 ใหม่การอบรมเป็นพิเศษคือ ทักทวนพระจะต้องให้ศิษย์วัดทุกคน “ลงโบสถ์”
 คือเข้าไปสวดมนต์ฟังเทศน์ในพระอุโบสถวัดสุวรรณเวนวิหาร มีการเรียกชื่อ
 แล้วสวดมนต์ฟังเทศน์เป็นเสร็จพิธี ด้วยวิธีเช่นนี้ทำให้ทางวัดได้ทราบว่า
 ศิษย์วัดของพระภิกษุรูปใดมีเท่าไร ใคร อยู่ใคร ซากเป็นปัจจุบันอยู่เสมอ
 ภัยเป็นการอบรมศีลธรรมจรรยา มารยาท และระเบียบวินัย ไปด้วย เพราะ
 ศิษย์วัดที่จะ “ลงโบสถ์” ทักทวนพระนั้น ต้องนั่งสมาธิหรือสมาธิใจกระเบา
 สวมเสื้อขนอกขากกระดุม ๕ เม็ด เวชบริษัทยเป็นระเบียบ มีพระภิกษุคอยดูแล
 ควบคุมทุกคราวไป

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงมีพระกรุณา
 คุ้มครองประเทศชาติและอนุชนรุ่นหลังเป็นอเนกประการ ทางด้านพระศาสนา
 ทรงวางระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ทรงวางระเบียบการศึกษาเล่าเรียน
 พระปริยัติธรรม คำบริขารต่าง ๆ ที่พระภิกษุสามเณรได้เล่าเรียนสืบต่อมา
 จนทวายนแทบทั้งสิ้น ใต้อำนาจจากพระวิริยะอุตสาหะที่ใต้อบรมเลี้ยง
 หนุนไว้ ทรงสนับสนุนธรรมกถึกให้ฝึกหัดแต่งหนังสือเทศนา ทรงพิมพ์
 หนังสือสอนพระศาสนาแจกจ่าย ทรงตั้งมหาวิทยาลัย ทรงสร้าง
 และปฏิสังขรณ์พทธาวาสและสังฆาวาสต่าง ๆ ทางด้านการศึกษา ใต้อำนาจ
 พระภิกษุสงฆ์ไปอำนวยการศึกษาในส่วนภูมิภาคทุกมณฑล ทรงริเริ่มจัดตั้ง
 โรงเรียนสอนหนังสือไทยซึ่งได้กลายมาเป็นโรงเรียนวัดสุวรรณเวคินปัจจุบัน
 ทรงพระนิพนธ์คำประพันธ์และร้อยแก้วต่าง ๆ มี วชิรญาณภาษิต เป็นอาทิ
 นอกจากนั้นยังประกอบด้วยพระกรุณาคุณต่อพระภิกษุสามเณรและศิษยานุศิษย์
 ทั้งปวง สมควรไต่รับการยกย่องว่าเป็นบุคคลที่สาธารณชนพึงเคารพ อย่างยิ่ง
 สมดังพระพทธภาษิตที่ว่า “ปชชาจ ปชฌนยาน เอตมัมมคฺลฺมตฺตมํ การบูชา
 บุคคลที่ควรบูชาเป็นอุมมมงคลอันประเสริฐ” โดยแท้.

ภักดี จิวส์

พระวชิรญาณดรณิกิจ

(กิม อิงคะวณิซ)

พ.ศ. ๒๔๑๖ - ๒๔๗๖

พระวชิรญาณดรณิกิจ (กิม อิงคะวณิซ) คุณพ่อของศิษย์เกิดเมื่อวัน
อังคาร ขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือนยี่ ประกา เบญจศก จุลศักราช ๑๒๓๕ ตรงกับ
วันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๑๖ เวลาบ่าย ๓ คาบตลตลาจันทบุรี
อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี เป็นบุตรนายเซ่ง นางอิม ในขณะ
ยังเยาว์ได้เรียนหนังสือไทยอยู่ที่วัดใกล้เคียงบ้าน เมื่ออายุประมาณ ๗ ปี
คุณย่าถึงแก่กรรม คุณปู่ได้พาคุณพ่อมาอยู่ ณ ตำบลวัดกัลยาณ์ ธนบุรี
ภายหลังเมื่ออายุประมาณ ๘ ปี ได้เข้าเรียนหนังสือที่วัดสังฆการี อำเภอ
บางกอกใหญ่ จังหวัดธนบุรี ต่อมาได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ จำพรรษา ณ
วัดสังฆการี พระสังฆราชวงศ์เถระ วัดราชสิทธารามเป็นพระอุปชฌาย์
อยู่ในสำนักพระอธิการจารย์ (แสง) ลาลิกชายทเมอวันที่ ๓๐ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๔๔๓ รวมเวลาอุปสมบท ๗ ปี ๑๖ วัน ได้เล่าเรียนพระธรรม
วินัย วัชส์นา และเรียนบาลีไวยากรณ์ที่โรงเรียนหนังสือไทย ใน พ.ศ.
๒๔๔๒ สอบไล่ได้ประโยคครูประถมในสำนักโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ครัง
ยังตั้งอยู่ที่สายสวัสดิ์สุนัฐาคาร (โรงเรียนเต็ก)

ช่วงการเป็นครูได้เริ่มเมอวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๔๔๓ ในตำแหน่งครู
โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์แผนกสามัญศึกษา เมื่ออายุ ๒๖ ปี ๔ เดือน ๒๑ วัน

พระวิธานดรุณกิจ
(กิม อิงคะวณิช)

รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๔๐ บาท ในแผนกสามัญศึกษา

กระทรวงธรรมการ เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ โดยย้ายไป

เป็นครูใหญ่ โรงเรียนวัดสังฆราษฎร์ เป็นพนักงานตรวจการศึกษา แขวง

ตะวันออกกลาง เมื่อวันที่ ๒๘ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ ครั้น พ.ศ.

๒๔๔๖ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นชนวิธานตรีตติย ได้รับพระราช

ทานเงินเดือน ๆ ละ ๑๐๐ บาท และได้รับพระราชทานเหรียญทวารวดี

เป็นพนักงานตรวจการศึกษา แขวงตะวันออกเหนือ เมื่อวันที่ ๑ เมษายน

พ.ศ. ๒๔๔๗ เป็นพนักงานตรวจการศึกษาแขวงตะวันออกใต้ เมื่อวันที่

๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐ ในระหว่างเดือนธันวาคม ๒๔๔๗ ถึงเดือน

เมษายน ๒๔๕๐ คณะได้ช่วยเจ้าคณะมณฑลปราจีน ตรวจการศึกษา

และสอนโรงเรียนในมณฑลปราจีน และได้ช่วยเจ้าคณะมณฑลนครราชสีมา

และจัดพระสังฆมณฑลและสวดมนต์ในพระราชพิธี เบ็ญจไฟสายตะวันออก

มณฑลปราจีน เมื่อวันที่ ๒๔ มกราคม ๒๔๕๐ ทรงได้ช่วยเจ้าคณะมณฑล

ปราจีนตรวจการพระศาสนาและการศึกษาต่อไป ในปี (พ.ศ. ๒๔๕๐)

ได้รับพระราชทานเหรียญรัชมงคด วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๕๑ ย้ายไปเป็น

ข้าหลวงธรรมการมณฑลปราจีน และได้รับพระราชทานเหรียญรัชมงคด

ภาคในขันทวย กลับมาเป็นอาจารย์โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ เมื่อวันที่ ๘

มิถุนายน ๒๔๕๓ ได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์โท และเหรียญ

บรมราชาภิเษกรัชกาลที่ ๖ ใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานตรา

ทพยาภรณ์ช้างเผือกชั้น ๕ (เบญจมาภรณ์ช้างเผือก) ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๕

ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิธานตรีตติย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

เงินเดือน ๒๕๐ บาท สำรองราชการกรมศึกษาธิการ เมษายน ๑๖
 เมษายน ๒๕๕๘ และได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์เอก ได้รับ
 พระราชทานยศเป็นอำมาตย์ตรี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๙ ดำรงตำแหน่งพนักงาน
 งานสอบไล่กรมศึกษาธิการ เมษายน ๒๒ เมษายน ๒๕๖๑ ได้รับพระ
 ราชทานยศเป็นอำมาตย์โท เมื่อ พ.ศ. ๒๕๖๔ พ.ศ. ๒๕๖๗ ได้รับ
 พระราชทานตราจตุรธาตกรมมงกุฎสยาม พ.ศ. ๒๕๖๘ ได้รับพระราช
 ทานเหรียญบรมราชาภิเษก (เงิน) และ พ.ศ. ๒๕๖๙ ได้รับพระราชทาน
 เหรียญจักรพรรดิมาลา ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระวิฆานครุณกิจ
 เมือบ ๒๕๗๑ เงินเดือน ๒๖๕ บาท ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๖๔-พฤษภาคม
 ๒๕๗๒ เป็นอาจารย์ชั้น ๓ โท กรมสามัญศึกษา ในตำแหน่งพนักงาน
 สอบไล่ กระทรวงธรรมการ และได้ออกรับพระราชทานบำนาญเหตสังขยา
 ตามพระราชบัญญัติบำเหน็จบำนาญข้าราชการ พ.ศ. ๒๕๗๑ เมื่อวันที่ ๑
 มิถุนายน ๒๕๗๒ รวมเวลาราชการ ๒๙ ปี ๑๑ เดือน ๕๔ ปี
 ๕ เดือน ๑ วัน

หอสมุดครุสภา

คุณพ่อช่วยเป็นโรคเนื้องอกที่ช่องหัวใจในลำคอ ถึงแก่กรรมเมื่อ
 วันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๕๗๖ ณ บ้านเลขที่ ๓๕๐ คลองบางกอกใหญ่
 จังหวัดธนบุรี สิริรวมอายุ ๕๙ ปี ๗ เดือน ๑๗ วัน

ในระหว่างรัชการอยู่ คุณพ่อได้แต่งตำราหรือแบบเรียนไว้ ๑ เล่ม
 คอหนังสือสำเนาข้อความและตัวอย่างข้อความ สำหรับชั้นมัธยมตอนกลาง
 และมัธยมตอนปลาย ซึ่งคุณพ่อเขียนค่านำในหนังสือว่า “ข้าพเจ้ารวบรวม
 สำเนาข้อความชนน โดยเห็นว่าวิชาช่วยความเป็นวิชาสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่ง

จำเป็นนักเรียนจะต้องผูกพัน จาเดิมตั้งแต่ชั้นคำตลอดจนไปจนถึงชั้นสูง ชั้น
 กอ ๆ นั้นครูจะใช้วิธีฝึกสอนโดยเล่าเรื่องให้ฟัง แล้วให้ออกความตามเรื่องท
 ครูเล่าหนักไป หรือจะให้ย่อจากหนังสืออ่านหรือย่อจากเรื่องบทนักเรียนแต่งเอง
 ก็ได้ ตามแต่ครูจะเห็นสมควร แต่ถาเป็นนักเรียนชั้นสูง นิยตแต่ประโยค
 มีขมตอนกลางขึ้นไป แล้วครูจะใช้สำเนาข้อความให้ลุ่มลิกยากจนตาม

ลักข ขาพเจ้าใครรักค้อความลำบากของครูและนักเรียนในการหาสำเนา
 ขอความนั้นเป็นอนมากเพราะว่าเรื่องที่เหมาะสมแก่การจะผูกค้อความชั้นสูง ๆ
 นั้น ยังไม่มีใใครรวบรวมกระจัดกระจายอยู่ ณ ที่ต่าง ๆ นักเรียนต้องคค้สำเนา
 ยอกว่าจะจบ หรือกว่าจะลงมือผูกค้อไปก็คค้ของเสียเวลาไปมาก เพราะฉะนั้น
 ขาพเจ้าจึงใใครรวบรวมสำเนาข้อความนพมพชนเป็นเล่ม เพอนนักเรียนจะได้ผูก
 คค้ย่อใใครโดยสะดวก ไม่ต้องคค้สำเนาให้เสียเวลา

เรื่องต่าง ๆ ที่ขาพเจ้ารวบรวมมาใช้เป็นสำเนาข้อความ นนอกจาก
 การผูกคค้ข้อความแล้ว ยังจะช่วยบำรุงความริควมฉลาดในทางอื่น ๆ อีก
 เป็นอนมาก และทั้งจะเป็นตัวอย่างของการแต่งหนังสือราชการใใครด้วย”

และในคำแนะนำวิธีย่อความ ใใครกล่าวว่า

“การย่อความเป็นวิชาที่จยใจควมสำคัญของเรื่องต่าง ๆ ผู้ที่ไม่
 ชำนาญในการย่อความอาจจยใจควมผิดทำให้เสียควมได้ หรือมฉะนั้น
 จะต้องเลาคควมเสียเพอเจอบคยาว โดยเหตุนึงจาเป็นที่จะต้องผูกคค้ และ
 มีขอควมที่จะแนะนำในเบงตนต้อไปน

๑. ก่อนที่นักเรียนจะลงมือข้อความ ควรอ่านสำเนาข้อให้จบเสียก่อน
จะใคร่ทราบของเรื่องที่จะขอยื่น แม้ว่าจะจำความไม่ได้ชัดเจน ก็คงจำได้บาง
เป็นเลา ๆ พอช่วยความจำ แล้วจึงลงมือข้อต่อไป

๒. การขอยุ่ตามสำเนาในเล่มนี้ นักเรียนจะต้องรู้จักว่า เรื่อง
ที่ขอยื่นเป็นเรื่องทพจนนพทกขณ เรานำเอาเรื่องของเขามาแล้วให้ใคร ๆ ฟัง
อีกต่อหนึ่ง เพราะฉะนั้นจึงห้ามไม่ให้ใช้คำสรรพนามซึ่งเป็นบุรุษที่ ๑ และ
บุรุษที่ ๒ เช่นคำว่า ข้าพเจ้า ข้าพระพทกขณเจ้า ไต่เท้า ฝ่าพระบาท เป็นต้น
ถ้าจะต้องออกนามผู้ทกขณของในเรื่องนั้นแล้ว บ่งนามออกมาตรง ๆ ทกขณ

๓. นักเรียนจะต้องเลือกเพน หยบเขาเฉพาะแต่ใจความของเรื่องนั้น
มาพูด เลือกคิดเอาผลความอันไม่สำคัญออกเสีย อย่าให้ผลความเข้ามา
ประปนไต่

๔. อนึ่ง ไม่จำเป็นต้องยกเอาถ้อยคำโวหาร ตามสำเนาเดิมนั้น
มาวางลงในข้อของเราเสมอไป ถ้าของเดิมยาวไปต้องแต่งเสียใหม่ให้สั้น
เขา เว้นไว้แต่ถ้อยคำสำเนาเดิมนั้นกระทรทกขณเหมาะอยู่แล้ว

โวหารที่ใช้ในการขอยุ่ความนั้น ต้องเป็นถ้อยคำทพทห้วน ๆ แต่ไต่
ความชัดเจนไม่เคลือบคลุม ใช้ภาษาถูกต้องไม่ขัดหู

๕. ระเบียบของเรื่อง ก็ไม่ต้องเรียงลำดับตามในสำเนาเสมอไป ถ้า
เห็นสมควรจะพททรวรทให้เนื่อความสั้นเขา หรือจะกลับเนื่อความข้างปลาย
มาพททก่อน หรือเนื่อความหลายแห่งหลายตอน มีใจความเป็นอย่างเดียวกัน
จะเก็บมาพททกลางกันเสียก็ไต่ เพื่อถ้อยคำทพททนั้นจะไต่ขย่นขย่นออยลง แต่มี
ข้อสำคัญ ททของระวาง คือ อย่าให้ขาดใจความ หรือผิดใจความไต่

ตามข้อความที่ได้นิพนธ์มาแล้วนี้ ขอให้นักเรียนเข้าใจหนทางของ
การย่อความไว้เท่านั้น แท้จริงการย่อความของนักเรียน ไม่สำเร็จไ้แต่
เพียงมีความเข้าใจหนทางเท่านั้น ความสำเร็จอยู่ที่การฝึกหัดย่อลงไปให้
ได้ถูกต้องจริง ๆ ฉากการฝึกหัดมีมากเพียงใด ความสำเร็จก็มีมากเพียง
นั้น ครมฺพนาทแต่เพียงจะแนะนำและชี้ช่องทางให้แก่ นักเรียนผู้ยังไม่เข้าใจ
ให้เข้าใจโดยชนเท่านั้น

แบบเรียนนพมพมา ๔ ครั้ง คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘, ๒๔๖๗,

๒๔๗๓ และ ๒๔๗๘ นอกจากนั้นยังได้รวบรวมพิมพ์ คาถอนสฺตเรื่อง

การดำรงตน ฯ พิมพ์แจกในงานกุศลขึ้นพระราชทานของท่านเสนาบดีกระทรวง

ศึกษาธิการ งามวางเอก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ณ วิทยาลัยนาฏศิลป์

วันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ พิมพ์โดยสฺตึกสฺต เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒

วิทยาลัยสังฆทานและปาฏิภคิสิกทาน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ พิมพ์ซาพระ-

พุทธศาสนา นอกจากนั้นยังมีเรื่องประเพณีทศพลและอารมณของอริยอโยสฺต

พุทธคุณ คุณพ่อเขียนก่อนหน้าจะลงแก่กรรม ซึ่งได้พิมพ์หนังสือเล่มนั้น

แก่ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณพ่อ เพื่อเป็นอนุสรณ์ และเพื่อเป็นประโยชน์

แก่ผู้สนใจ ซึ่งใคร่ศึกษาสำนวนและเนื้อเรื่องของคุณพ่อไว้โดยมิไ้มีการ

เปลี่ยนแปลงอย่างใดเลย เว้นข้างตอนที่คุณพ่อไม่ได้ตรวจทานและแต่งให้จบ

เนื่องจากลงแก่กรรมก่อนแต่งจบ เช่นในเรื่องอารมณของอริยอโยสฺตพุทธ-

คุณตอนท้าย (ตอนแหวนาสฺสตี) เป็นต้น พระโพธิวงศาจารย์ ต่อมาเป็น

สัมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดอนงคาราม ได้กรุณาแต่งต่อ

คุณพ่อรับราชการด้วยความวิริยะแรงกล้า มีความรู้ความสามารถ รักความยุติธรรม มั่นอยู่ในศีลธรรม ซื่อสัตย์จริงใจ โอบอ้อมอารี เผื่อแผ่ มีความกตัญญูกตเวทิตาต่อผู้มีพระคุณอย่างแน่นแฟ้น สักวาชอบนอนแก้มเพื่อนข้าราชการและชนทุกชั้น ไม่เคยกล่าวคำหยาม หรือคำว่าผู้ใดเลย โกรธ หรือไม่พอใจก็ไม่แสดงกริยาวาจาหยายคาย เป็นที่รักใคร่ของผิงคณบดีวิชา ผู้โตบงคณบดีวิชาและบรรดาสานศิษย์ มีศิษย์ของคุณพ่อผิงหนึ่งโตกล่าวถึงสมัย คุณพ่อเป็นครูอยู่โรงเรียนวัดสังฆการีว่า คุณพ่อวางตนกับศิษย์เหมือน บิดากับบุตร มีเมตตา ใจดี ไม่ตีสอนศิษย์ด้วยใจรัก และเอาใจใส่ในการ สอนเป็นอย่างดี ถ้าศิษย์คนใดเกียจคร้านตอติงก็จะกล่าวตักเตือนโดยใช้ คำพูดที่ฟังเพราะหู คุณพ่อใจเย็นมักกลัวที่จะพูดต่อหน้าลูกให้โอนอ่อนผ่อนตาม ท่านใด

คุณพ่อได้ทำการสมรสกับคุณแม่ทองอยู่ บุตรจางวางนุ่น นางเคลือบ เมือ พ.ศ. ๒๔๔๔ คุณพ่อประพฤติกตัญญูในสภารสันโดษ อย่างที่เรียกว่า คุณวทวเมย ไม่มีความปรารถนาในหญิงอื่นเลย แม้แต่เที่ยวเตร่ในทางนัก ไม่เป็น ตามปรกติยามว่างราชการมักจะเข้าวคพงเทศน์ถอศีล และทำความ วิสาสะกับพระภิกษุสงฆ์ตามวัดต่าง ๆ จนเพื่อนฝูงให้ฉายาว่า เป็นคฤพระภิกษุ รูปหนึ่ง

คุณพ่อมีบุตรธิดา รวม ๙ คน เรียงตามลำดับดังนี้

๑. นายเกอม อิงคะวณิช B. Com, Dip in Ed. (Birmingham)
(ถึงแก่กรรม)
๒. พลเรือตรี เกอกุล อิงคะวณิช ร.น.
๓. นายเกริก อิงคะวณิช พ.ม.

- ๔. นาวาอากาศโท เกรียงไกร อิงครวณิธ (ถึงแก่กรรม)
- ๕. ค.ช. กุก่อง อิงครวณิธ (ถึงแก่กรรม)
- ๖. น.ส. ทองหยาด อิงครวณิธ
- ๗. น.ส. ทองย้อย อิงครวณิธ อ.บ.
- ๘. นางผิง เทียมศิริ
- ๙. เด็กหญิงคนส์ททอง (ถึงแก่กรรม)

นอกจากการศึกษาที่คณะผู้ใหญ่แล้ว ๆ เท่าที่ท่านยังมีชีวิตอยู่นั้น ท่านยังได้เขียนโคลงสลายิตสอนบุตรไว้เตือนใจลูก ซึ่งท่านได้แปลงจากเดิมเพียงวรรคแรก คือฉันเพิ่งพบโดยบังเอิญเมื่อไม่กี่มานี้ ว่าดังนี้

เหล่าวิธานตรุบุตรผู้	ฟังบิดา สอนแฮ
เจ้าจะเสาะแสวงหา	คู่เกล้า
อย่ามั่งง่ายโดยตา	เห็นชอบ
จงเสาะผู้วุฒิเข้า	เขตพร้อมองค์สาม
หนึ่งความสัจจิตพร้อม	กายจี้ ใจนา
หนึ่งวิทยะเรียนดี	รอบรู้
หนึ่งเชื่อโรคบ่อมี	ประจำร้าง
กอบกิจเช่นวีระผู้	อันได้โดยควร ๆ

ขุนวิรพีหรรษา ได้เคยเป็นศิษย์ของพระวิธานตรุณิก เมื่ อ.พ.ศ. ๒๔๕๖-๒๔๕๗ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์บ้านส้มแดงเจ้าพระยา ได้เขียนเพิ่มเติมว่า “คุณครูล่วงวิธานตรุณิกเข่นผู้หมั่นคงในทางศาสนา ถึงวันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ท่านต้องไปฟังเทศน์กัณฑ์นกรเรียนเข่นนจสัน นกรเรียนฝึกหัด

อาจารย์ในสมัยนั้น เมื่อดวงพระนักเรียนจะต้องไปพึ่งพระธรรมเทศนาทั่ว
 องค์การรวมทั้งโรงเรียน ผู้เขียนจำได้ว่า ท่านมีวิชาวาทา และน้ำใจ
 สัมเป็นครูโดยแท้จริง วิชาของท่านเรียบร้อย วาจาอ่อนหวานไพเราะ น้ำ
 ใจมีความเมตตาธรรม ท่านไม่เคยปรียากว่านักเรียนให้เสียใจเลย เพราะ
 ท่านถือว่า นักเรียนเหล่านี้โตพอแล้ว จะเป็นครูต่อไปในวันข้างหน้า สัม
 ควจะไ้ริข้ความเป็นครูไปอบรมกลบเกล็ดการศึกษาไป วิชาที่ท่านสอน วิชา
 อ่านไทย เรื่องความ ย่อความ และศัพท์เทียบบาลีและสันสกฤต ท่านมี
 วิชาสอนดีมาก ผู้เขียนไม่สามารถจะนำมาอธิบายในทันทีว่าท่านมีวิชาสอน
 อย่างไร ท่านไม่เคยแสดงความรู้หรือไม่พอใจ ในเมื่อนักเรียนตอบผิด
 อาการที่ท่านโกรธก็เป็นแต่เพียงแสดงการ "ยกไหล่" เท่านั้น จะขอยกตัว
 อย่างสัก ๒ เรื่อง เวลาท่านสอนศัพท์เทียบ ท่านจะบอกให้ภาษาหนึ่งแล้ว
 ให้นักเรียนคือ เช่น ท่านว่า คำภาษบาลี "ไมตรี" นักเรียนจะต้องว่า
 ภาษาสันสกฤตว่า "ไมตรี" แล้วว่าต่อไปไทยใช้ "ไมตรี" แปลเป็นไทยว่า
 "ความรักกัน" ตัวอย่างใช้ว่า เรามีไมตรี ถ้านักเรียนตอบถูก ท่านจะรับ
 ว่า "ดี, ถูก" ถ้านักเรียนตอบผิด ท่านจะให้วาทาครึ่ง ถ้ายกตอบผิด
 อีก ท่านจะของท่านว่า "เอ! ถ้าจะไม่ดกกระมังจะ เธอตอบไม่เหมือนเพื่อน
 เขาจะ" จะขอยกตัวอย่างอีกสักเรื่องหนึ่ง เรื่องนชาพเจ้าโคจกจำใส่ใจ
 ไวจนขงขงนั้น คือวณหงท่านเคินมาจะเขาห้องเรียน แต่จะต้องผ่านทางมา
 ไกลพอสมควร ท่านคงจะไ้พ้เห็นความไม่เรียบร้อยของนักเรียน เช่น
 ทงเคษกระคาย ขวนนาลาย เทนาละเทอะนารงเกย จากความเป็นระเบียบ
 เพราะนักเรียนเหล่านี้กพมาจากโรงเรียนมัธยมสามัญ จากโรงเรียนต่าง ๆ

เช่น โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย โรงเรียนวัดนวลนรดิศ และต่างจังหวัด
 จังหวัดละ ๒ คน เมื่อมาเรียนโรงเรียนอุดม การปรับปรุงตนกึ่งยกพร้อม
 อยุ่เป็นธรรมดา ในอนันนครหลวงวิมานนครนิกาย ไ้เรียกนักเรียนมา
 พรอมกันทั้งหมด แล้วยกนักเรียนว่า ครระให้แต่งโคลงสี่สุภาพ แล้วท่าน
 กเขียนหัวข้อให้แต่งเรื่อง มารยาต เมื่อนักเรียนแต่งเสร็จแล้ว ก็สั่งให้
 ท่านตรวจ ท่านตรวจและติชมให้ทุก ๆ คนท่านนำไปสั่งให้ท่าน แล้วท่านก็บอก
 ให้หยกไม่ต้องแต่งต่อไป ท่านสั่งให้นักเรียนลอกของท่านบนกระดานดำ
 ขาพเจียงพอจะจำได้ เป็นเวลาดวงเลยมาเกือบ ๕๐ ปีแล้ว ว่า

เขพะเสมหะทง	อุทก
เศษกระดายสังรก	จิตทง
อย่าผลุนอย่าผลันหก	เทสาด เร็วแฮ
มารยาตจกเพรศพรง	ชาติเชอผู้ดี

คุณครหลวงวิมานนครนิกาย ท่านตกใจตอนใต้ผล เพราะทุกคนทราวย
 คว้า โคลงบทนมความหมายลกซงเพียงไร จึงทำให้นักเรียนทงรกและ
 เคารพท่านอย่างขคาทเคยว นักเรียนเหล่านเวลานกยงมชวคตชยอกมาก

ทองหยาด อิงคะวณิช

ขุนพร้อมพทยคุณ (พร้อม เพื่อนพงศ)

พ.ศ. ๒๔๒๐ - ๒๔๕๗

รองอำมาตย์โท ขุนพร้อมพทยคุณ หรือครพพร้อม เป็นบุตรขุนเวง
ตรวจการ (เผื่อน) และนางหนุ่ยเบา เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๐ ณ บ้านคำบิล
วัดมหารวดพาราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใ้รับการศึกษาสอบไล่ได้ประโยคสอง
เข้ารับราชการเป็นครูในกรมศึกษาธิการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ชั้นแรกสอน
อยู่ที่โรงเรียนวัดมหาธาตุ ต่อมาย้ายไปเป็นครูใหญ่ที่โรงเรียนวัดอรุณ
(โรงเรียนทวีธาภิเศก) แล้วจึงย้ายไปเป็นข้าหลวงตรวจการมณฑลอุดร
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ และดำรงตำแหน่งนี้ จนกระทั่งถึงแก่กรรม

ขุนพร้อมพทยคุณได้สมรสกับนางคล้อย มีบุตรชายหญิงถึง ๗ คน
แต่ได้สิ้นชีวิตเสียตั้งแต่ยังเยาว์ คงเหลืออยู่เพียง ๔ คน เป็นหญิงทั้งหมด คือ

๑. นางเคลม- ช้อยช่างทอง
๒. นางพิรุณพรวณ ภัทรเลาหะ
๓. นางเอื้องพนธู- คิมหล้า
๔. นางอวยพร เปล่งวานิช

ในจำนวนบุตร ๔ คนนี้ มี ๓ คนเข้ารับราชการเป็นครูเจริญรอยตาม
ของบิดาด้วย แม่แต่หลานตาของท่านกรบราชการเป็นครูด้วยเหมือนกัน เช่น
นางชกิมพร อดีตรอง เป็นคน

หอสมุดศรีสุภา
๑ ๑

ขุนพร้อมพิทยคุณ
(พร้อม เพื่อนวงศ์)

ขนพร้อม ๆ มนัสยมรรยาท คุณธรรม และความประพฤติสมกษภาวะที่
 เป็นครูอย่างยังคนหนึ่ง เพียงดูจากลักษณะการพูดจากเห็นได้ชัด ท่านมี
 วาจาสุภาพ ไม่เหลวแหลก กล่าวแต่ความจริงและเป็นประโยชน์
 ไม่ว่าทททำงานหรือที่บ้าน ไม่มีใครไต่ถามท่านกล่าวคำหยาบ และทง ๆ ที่ท่าน
 ไม่เคยแสดงอาการเกรี้ยวกราดใด ๆ แต่บรรดาลูกศิษย์และผู้ที่อยู่โดยงคย
 ยัญชากเคารพเกรงกลัวท่าน

นิสัยของขนพร้อม ๆ เป็นคนมีอารมณ์เย็น รักหมักคณะ รักศิลปะและ
 ธรรมชาต ท่านเป็นสมาชิกของสามัคยาจารย์สมาคม ระหว่างทบราชการ
 อยู่ในกรุงเทพ ฯ ขนพร้อม ๆ เป็นนกรองในวงดนตรีของสโมสรบันเทิงของ
 สามัคยาจารย์สมาคม สอนวิชาขับร้องและดนตรี เครื่องดนตรีที่ท่านเล่น
 ได้คือขลุ่ย และยังมีกรับคู่มืออีก ๒ คู่ ซึ่งถ้าเมื่อใดต้องขับเสภา ท่าน
 ขยับกรับของท่านเอง

ขนพร้อม ๆ รักหนังสืออย่างง นอกจากเป็นสมาชิกรับหนังสือวิทยารย
 อันเป็นหนังสือของครูโดยตรงแล้ว ยังรับราชกิจจานุเบกษา และหนังสือ
 พิมพ์รายเกอนอน ๆ ทอดกในสมัยนั้นอีกหลายฉบับ เช่น ผดุงวิทยา สยามมวย
 เป็นต้น และไม่ว่าจะมีหนังสือเรื่องใดพิมพ์ออกจำหน่าย ถ้าท่านเห็นว่า
 ประโยชน์ท่านจะซื้อไว้ทงสัน ตลอดจนเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่นสิ่งทไกรภพ
 โคยตร ฯลฯ เหล่านี้ท่านกซื้อไว้ด้วย เฉพาะเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ประเภท
 เคียงวกเต็มทีใหญ่ ซึ่งสูงเลศศิระคน สำหรับหนังสือซึ่งเกยวกับราชการ
 เช่น ราชกิจจานุเบกษาและหนังสือเกยวกับครูเช่น วิทยารย เมอรับครบ
 บแล้ว ขนพร้อม ๆ จะเขยรวบรวมเล่มทำปกแข็งหุ้มฉา สันและมุ่มหุ้มหนังสือ พิมพ์

ตัวอักษรเกินของทสันปก ตอนบนบอกชื่อและเล่มของหนังสือ ตอนล่างบอก
ชื่อของตัวท่านพร้อมควยนามฉายาท่านอย่างชานานให้ เมื่อท่านบวช
จำพรรษา ณ วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม คือ พร. กิตติวิโร

สิ่งที่เป็นอุปกรณ์การศึกษาทางประวัติศาสตร์ ขุนพร้อม ๆ ก็สะสมไว้
เป็นอันมาก มีเงินตราไทยสมัยต่าง ๆ สิ่งพิมพ์จำพวกดวงตราไปรษณียากร
หน้าไม้ขีดไฟ รูปแฉมในซองบัตรที่ในยุคนั้นเรียกว่า รูปยาแฉมไว้ กักรวบรวม
รวมไว้ด้วย เฉพาะดวงตราไปรษณียากรทั้งของไทยและของต่างประเทศ
ท่านสนใจมาก ดวงตราไปรษณียากรที่ใช้แล้ว ซึ่งตามธรรมเนียมจะตัด
เอามาจากกระดาษที่ดวงตราไปรษณียากรนั้นผูกอยู่ เมื่อรวบรวมไว้ก็
หลายดวง และมีเวลาว่างพอ ท่านจะนำมันลงแช่ในอ่างใหญ่ให้กาวน้ำ
แล้วนึ่งบรรจงลอกดวงตราไปรษณียากรออกจากกระดาษ ล้างน้ำสะอาดให้
หมดกาว และผึ่งจนแห้งสนิท แล้วจึงนำมาจัดเข้าชุด อดไว้ในหน้ากระดาษ
สมุดปกแข็งเป็นเล่ม ๆ

ในคานารกธรรมชาตพชพนธไมและสัตว์เลียง ก็เป็นนิสัยเคนทเห็นใจ
โดยง่าย เมื่ออยู่ในกรุงเทพฯ เพราะสถานทีจำกัด ท่านปลูกไม้กระถางซึ่ง
ไม้กนท แต่มีใบสวยงามคือ ขอนสี สะสมมากมายนับเป็นร้อยชนิด ลงมือ
ผสมตนเอง ปลูกเอง สัตว์เลียงในย่านซึ่งมีสนธิ สิง และไก่กสองสามตัว
หยงรู้ความเมตตาการุณาของขุนพร้อม ๆ ทัมตอพวกมันไคตามสัญชาตญาณ
ของสัตว์ มันแสดงความรัก เชื้อ คกนวยและสำเหนยกฐานะเลี้ยงดอยทำของ
ท่านดีกว่าที่มันแสดงต่อสมาชิกอื่น ๆ ในย่านหมตทุกคน เมื่อออกไปอยู่

หวมองชงขานทพกมขรเวทกวางขวาง ทงพชและสทวทเพมชนคและจำนวน
มากชนต้องใช้ลกจ้งช่วย

นสยคชงชนพรอม ๗ อักประการทงง คอ ความเออเพอคยเพอนชาน
เนองจากชนพรอม ๗ ม้ควมรทางแพทยแผนโยธาณอยควย ท่านได้ใช้เครอง
สมนไฟร ปร่งยาไทยชานนพน ๗ ชนไวหลายชานน ชงสมยชนไนชกนเป็น
ยาประจำชาน มี ยาธาต ยาเชียว ยามทานิล ฯลฯ เป็นต้น ชนพรอม ๗
ทำยาพวงนขรรจขวดโหลยคสลาทอกชอชยาและวชิไซ้ ทงเรยงแถวไวบนชน
นอกจากคนไนชานไนชเองแถว ยงเผอแผ่ไปถงเพอนชานทมควมต้องการควย
เรองทชนพรอม ๗ ยายไปรับราชการทหวมอง ท่านผู้หญในกระทรวง
เป็นผคคเลอก แต่การจะไปยงมถทลไหนเป็นควมสมัคใจชงชนพรอม ๗
เองควย การทชนพรอม ๗ เลอกไปมถทลอคกร ชงเมือ ๕๐ ปีมาแล้ว ได้
ชอว่า เป็นมถทลทเปล้าเปลียวกนการอยางยงน ชนพรอม ๗ ได้ให้เหคผลแก่
ครอบคร้วชงท่านมีใจควมเป็นทำนองว่า เป็นทหวมองชานช้อยางน
แหละค้ เจียบสงขอยสบาย และเรวมมีโอกาสจะใช้ควมสามารถทำงานได้
เต็มท

การเคินทางจากกรุงเทพ ๗ ไปจ้งหวคอคกรชาน ในปัจจุบันเสี่ยเวลา
เพียงนอนไปไนรดกวนทงคน รุ่งชนสายหนอยกถงแล้ว แต่สมยทชนพรอม ๗
เคินทางไปมถทลอคกรนนี้ รดไฟสคทางเพียงนครราชสีมา ต่อจากนนี้ใช้
เกวียนเทยมววเป็นพาหนะ ต้องเตรยมเสี่ยยงกรังและภาชนะสำหรับทงค้ม
ไปให้พรอม เตนชวอนเกวียนรอนแรมช้ไปอีก ๑๕ วัน จ้งถงเมือ
อคกรชาน ชงเป็นทงทวการมถทล และในทวเมือชนมองไปทางไหน

กัพบแต่ละเมาะไมและทุงนา ถนนในเมืองกคอดถนนสำหรับเกวียนเดิน มี
 ตลาดของสัตว์ขงขายเฉพาะตอนเช้า พ่อค้าแม่ค้าผู้นำของมาขายต้องหาบของ
 เดินทางมาจากหมู่บ้านซึ่งอยู่ไกลตัวเมืองออกไป อย่างน้อยก็ ๔-๕ กิโลเมตร
 ต้องออกเดินทางแต่เช้ามีค และทขงอยู่ไกลออกไปตง ๘ หรือ ๑๐ กิโลเมตร
 กยงต้องเริ่มออกเดินตงแต่ก่อนสว่าง เพอมาให้ทันเวลาตลาดคค

ขณะนภาวะการศึกษาของมณฑลอุดรจะเป็นเช่นไร เพียงไคเห็น
 โรงเรียนตัวอย่างประจํามณฑลขงมีแต่พนกบหลังคาลัยังไม่ครบ ก็คงพอ
 จะอนมานไค เวลาทขนพร้อมๆ เดินทางจากบ้านจะไปทำงานทคคาลว่ากา
 มณฑล ท่านจะแวะเข้าไปคูกการสอนทโรงเรียนตามโอกาส เพราะโรงเรียน
 ตั้งอยู่ในเส้นทางทผาน

นอกจากเมืองอุดรธานี ยังมีเมืองอื่น ๆ ทโยนอาณาเขตขงมณฑล
 อุดรอก ๕ เมือง คค ขอนแก่น หนองคาย สกลนคร นครพนม และ
 เลย เฉพาะเมืองสคททัยมชอว่า ทรกนคารทลคค เป็นเมืองแห่งความไข
 อยู่ในวงล้อมขงภูเขา หนทางไปมาลำบากมาก ไม่มีข้าราชการคนใดอยาก
 ไปอยู่หรือแม้แต่ผ่านเข้าไป ชาวมณฑลอุดรเองก็ครนความ ถอ ๆ กันว่า
 ถ้าคนแปลกถิ่นไปเมืองเลยก็มักจะไปเลยตามชอเมือง ซงกมส่วนเป็นความ
 จรงอยู่ เพราะใครไปแล้ว มักไครบเซอไขป่า เจ็บตงตายอยุทนน หรือเจ็บ
 จวนตายกลับมา ทรคคพทขงเมืองเลยเป็นททรายกนทวไป รวมทงชนพร้อมๆ
 แต่ท่านถองานและหนาทเป็นส้งสำคัญ ทงโดยปรกคิท่านไม่ค้อยเจ็บป่วยง่าย
 ท่านระม้ทระวังรักษาความสะอาดอย่างกวคขัน อาหารทอ้งสค และปกบค
 มิคซิค ไม่ให้แมลงวันไค้คอม หรือถูกฝุ่นละออง ท่านรขประทานอาหาร

เป็นเวลา นานมากของเขื่อนาพตมเทศแล้ว ไม่ว่าจะอยู่ชานหรือบนทาง
 ไปตรวจราชการท่านปฏิบัติเช่นเป็นประจำ ชนพร้อม ๆ ออกไปตรวจราชการ
 คอยพาหนะเกวียนและมาเข็นคราว ๆ จนทั่วทุกเมืองรวมทั้งเมืองเลยเป็น
 เมืองสกลท่าย และเป็นการตรวจหามืองครึ่งสกลท่ายในชีวิตของท่านด้วย
 ไม่ใช่เพราะไข้ป่า หากเป็นเชอโรคบิด ซึ่งถ้าคิดถึงวิธีการปฏิบัติของ
 ท่านคงกล่าวแล้ว ก็น่าประหลาด ที่พระมคิระวังในการบริโภคน กัดบ้วย
 เป็นโรคทางเดินของอาหาร ชนพร้อมช่วยอยู่ประมาณ ๒๐ วัน ถัดแกกรรม
 สรรวมอายุได้เพียง ๓๖ ปี หนังสือพิมพ์พทยาศาจารย์ไคลงข่าวสรวุชีวิตของ
 ท่านไวคองน

“รองอำมาตย์โท ชนพร้อมพทยคุณ (พร้อม) ธรรมการมณฑลอุดร
 บ้วยเป็นโรคบิดมาตงแควนที่ ๒ มิถนายน คค ๒๔๕๗ ครนวนที่ ๒๓
 มิถนายน คค ๒๔๕๗ เวลาบ่าย ๓ โมงครึ่ง อากรรกำเริบมากชน
 รองอำมาตย์โท ชนพร้อมพทยคุณถงแกกรรม

ชนพร้อมพทยคุณฉน ไคเขารบราชการเป็นครูในกรมศึกษาธิการมา
 ตงแควนที่ ๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๓ ไคทำการในหนาทเป็นการเรือบ
 รอยและเจริญชนเป็นลาคัยควยความสามารถ ประกอบควยความอดสำหระ
 พยายาม จนไคเลอนเป็นครูใหญ่เป็นผกักขลุกลเสื่อ และในทสคไคเป็น
 ธรรมการและเป็นผู้ตรวจการลกลเสื่อมณฑลอุดร ฉนบ่นว่าเป็นตำแหน่งสูง
 เมอมาถงแกกรรมโดยเร็วพลนเช่นน ย่อมเป็นทเศวาคคกแก่บรรดาญาติ
 มิตรคิษย์สหายท่วไป”

คุณงามความดีที่พร้อมพรั่งคุณได้ทำไว้ในการศึกษาอบรมให้ว่า
เป็นผู้ชวยการศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยผู้หนึ่ง โดย
มิเห็นแก่ความเหน้อยยากแต่อย่างไร

อายุยาวสันไม	สำคัญ นักเลบ
อยู่ที่ไชเวลา	เร่งสร้าง
กรรมดีเพ่งก่อสัน-	ดีสุข
ชีพอิงบไรร้าง	เลิศคุณ

๕ ๖ ๗ ๘
เอองพนุ้ คุมคตา

หอสมุดคุรุสภา

พระยาอุปการศิลป์เสวี (อิน ชักกุล)

พ.ศ. ๒๔๒๒ - ๒๔๗๘

อำนาจเอก พระยาอุปการศิลป์เสวี เกิดเมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๒ ที่ตำบลวังหลวง เป็นบุตรหลวงพิไชยเสนา (สูกใจ) และนางพิไชยเสนา (พงษ์) บิดามารดาของพระยาอุปการศิลป์เสวี คือพระยาภักดีคามินีสมาญาว่า "นายชนมทัม" จึงอาภักดีว่า พระยาอุปการศิลป์เสวี สืบเชื้อสายมาจาก "นายชนมทัม" โดยตรง เมื่อเยาว์วัยพระยาอุปการศิลป์เสวี ได้ศึกษาวิชาภาษาไทยและภาษาอังกฤษจากโรงเรียน พระค้ำหนักสวนกุหลาบ สอบไล่ได้ประโยคหนึ่ง ประโยคสองภาษาไทย และสอบไล่ได้ภาษาอังกฤษชั้นสอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ แล้วได้เข้าศึกษาต่อในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรชั้น ๑ เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๔๔๑

หลวงประพนธ์เนติวุฒิ ได้เล่าเรื่องตอนที่อยู่ในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ว่า "เมื่อพระยาอุปการศิลป์เสวี ยังเป็นนักเรียนฝึกหัดอาจารย์อยู่นั้น การเรียนนักเรียนดีกว่าเพื่อนในชั้นเดียวกัน ได้คะแนนสูงในการสอบข้อสอบประจำเดือนอยู่เสมอ นายเอฟ. จี. เทรต อาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ได้ให้นายจ้วนเปรียญ ภายหลังเป็นชนประพนธ์เนติประวัติ ครูสอนภาษาไทย รวมคะแนนนักเรียน พ.ศ. ๒๔๔๑ ที่ได้คะแนนเป็นอันดับ ๑-๒-๓ ในการสอบข้อสอบประจำเดือนทุกคน เพราะได้รางวัลนักเรียน ๓ คนให้ชื่อหนึ่งชื่อเรียน

ต่าง ๆ ตามชอบใจ รางวัลที่ ๑ เป็นเงิน ๔๐ บาท รางวัลที่ ๒ เป็นเงิน ๓๐ บาท และรางวัลที่ ๓ เป็นเงิน ๒๐ บาท เมื่อรวมคะแนนแล้วปรากฏว่า พระยาอุปการ ฯ ไทที่ ๑ ข้าพเจ้าไทที่ ๒ พระยาวาณิช ฯ ไทที่ ๓ ครน สิบยี่สิบมีการสอบไล่จริง ๆ ทั้งสามคนนักไต่คะแนนเป็นที่ ๑, ๒ และ ๓ เช่นเดียวกัน ข้าพเจ้ากับพระยาวาณิชได้คะแนนเมื่อสอบไล่ได้แล้ว มาดูว่าใครจะไต่คะแนนเท่าไร เวลานั้น คะแนนเต็ม ๑๐๐๐ คะแนน พระยาอุปการ ฯ ไท ๗๐ เปอร์เซนต์เศษ ข้าพเจ้ากับพระยาวาณิช ฯ ไท คน ละ ๗๐ เปอร์เซนต์เศษเท่านั้น เหตุฉะนั้นพระยาอุปการ ฯ จึงสอบไล่ไต่ครู ภาษาไทยเป็นครูชั้นที่ ๑ เงินเดือนเริ่มต้น ๔๕ บาท นอกนั้นเป็นครูชั้น ๒ ไต่เงินเดือนคนละ ๓๕ บาททุกคนเหมือนกัน

พระยาวาณิชนวัตยาสาส์แล้วว่า “เจ้าคุณอุปการ ฯ มือป็นสี่ยไม่ชอบ เล่น ชอบแต่เรียน ในขณะที่ผมเวลาว่าง เจ้าคุณอุปการ ฯ ผมจะคร่ำเคร่ง อยู่กับตำรับ ตำราเสมอ และ ต่อมา เมื่อ สอบไล่ ไต่ประโยค ครู พร้อมกัน เจ้าคุณอุปการ ฯ กับผมก็ได้ไปสอนร่วมโรงเรียนกันที่โรงเรียนสวนกุหลาบ (วัดมหาธาตุ) อีก แต่ก็ไม่ได้สังคมกันโดยใกล้ชิด เพราะเจ้าคุณอุปการ ฯ ไม่ชอบพูด แต่ชอบทำ ต่อนี้มาเราก็ไม่ใคร่วมราชการใกล้ชิดกันออกเลย เพราะผมต้องย้ายไปรับราชการในภูมิภาคเสียเป็นเวลา ๒๐ ปีเศษ”

พระยาอุปการศิลป์เสรัฐ ไต่ออกรับราชการ เป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่ โรงเรียนสวนกุหลาบ (วัดมหาธาตุ) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ ต่อมาในวันที่ ๑๐ กรกฎาคม ศกเดียวกัน ได้ย้ายไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนสายสวัสดิ์รัฐฯ- การ ในบ่ต่อมาได้ย้ายไปเป็นครูโรงเรียนราชวิทยาลัย และเมื่อมีการจัดตั้ง

พระยาอุปการศิลป์เสรรฐ
(อ้น ชัยกุล)

พนักงานตรวจการแขวงชวา พระยาอุปการศิลป์เสวีรัฐกิจไทรยั้งตั้งเป็น
 พนักงานตรวจการแขวงตะวันตกเหนือ ใน พ.ศ. ๒๔๔๔ และย้ายไปเป็น
 พนักงานตรวจการแขวงตะวันตกใต้ และพนักงานตรวจการแขวงพระนคร
 กลางและแขวงเหนือ ใน พ.ศ. ๒๔๔๕ และ พ.ศ. ๒๔๔๖ ตามลำดับ
 พระยาอุปการศิลป์เสวีรัฐกิจไทรยั้งกับนางสาวแข วังนะพุกกะ บุตรี
 นายเชียว นางเพ็ญ วังนะพุกกะ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ ครอบครอง
 อุปการศิลป์เสวีรัฐกิจ เป็นนักเรียนโรงเรียนกุลสตรีวังหลังรุ่นแรกทสำเร็จหลัก
 สูตรของโรงเรียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ เมื่อเรียนสำเร็จแล้วได้เป็นครูสอน
 ในโรงเรียนนั้น ครั้นแต่งงานแล้วไม่นานจึงได้ลาออกจากความเป็นครู ปัจจุบัน
 มีอายุ ๘๖ ปี โดยเหตุที่บิดาคือคุณหญิงอุปการศิลป์เสวีรัฐกิจเป็นหมอสอนศาสนา
 คริสต์เคียน พระยาอุปการศิลป์เสวีรัฐกิจจึงได้เข้าพิธีสมรสตามพิธีในคริสต์-
 ศาสนา

ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี เมื่อดูทรงยัง
 เป็นพระยาวังสุทิศสุริยศักดิ์ เป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ ดำริจะขยายการศึกษา
 ไปตามหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ โดยจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูขึ้นต้นชนบทบ้าน
 สมเด็จเจ้าพระยา (โรงเรียนศึกษานารีปัจจุบัน) ซึ่งเป็นที่ตั้งโรงเรียน
 ราชวิทยาลัยเดิม โอนโรงเรียนราชวิทยาลัยให้กระทรวงยุติธรรมตั้งเป็น
 โรงเรียนกฎหมายขึ้นต้น โรงเรียนราชวิทยาลัยโอนไปสังกัดกระทรวง
 ยุติธรรมแล้ว ได้ย้ายไปอยู่ที่ศาลาว่าการจังหวัดนครนทบุรีปัจจุบัน พระยาวังสุ-
 ทิศสุริยศักดิ์ ได้จัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูชนบทนี้ เรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดครูฝ่ง
 ตะวันตก จัดเป็นโรงเรียนประจำโดยให้เจ้าคณะมณฑลต่าง ๆ คัดเลือก

นักเรียนในส่วนภูมิภาคมาศึกษาอยู่ในโรงเรียนนี้ ในครั้งนั้นผมเสนอให้ตั้ง
 พระยาอุปการศิลป์เสารัฐ ซึ่งเป็นนายตรวจแขวงอยู่แล้วเป็นอาจารย์ใหญ่
 โรงเรียนผดหคครูฝงตะวันตก แต่พระยาศรีวิชัยศรีสุรศักดิ์ได้ตั้งให้พระยา
 โอวาทวรกิจ (เหม ผลพันธ์ิน) เป็นอาจารย์ใหญ่ แล้วได้ขอรับรองให้ท่านเพ็ญ
 ธรรมานวัตรจ่านง มารดาพระยาโอวาทวรกิจ มาทำหน้าที่แม่บ้านของ
 โรงเรียนด้วย เป็นอันได้มาซึ่งถึง ๒ คนด้วยกัน พระยาอุปการศิลป์เสารัฐ ไม่
 เข้าใจความประสงค์ของอน จึงมีความโทมนัสเสียใจจึงแก่ะลาออกไปเป็นครู
 โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนไฮสกูล (โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย)
 ได้ไปปรึกษาเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี ซึ่งขณะนั้นยังเป็นหลวงไพศาล-
 ศิลปศาสตร์ ปลัดกรม กรมตรวจ ได้รับคำแนะนำว่า ไม่ควรลาออก เป็น
 แต่ให้โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนไฮสกูลยืมไปชั่วคราวก่อน พระยาอุปการ-
 ศิลป์เสารัฐเห็นด้วย และปฏิบัติตาม จึงได้ย้ายไปเป็นผู้แนะนำการโรงเรียน
 กรุงเทพคริสเตียนไฮสกูล ใน พ.ศ. ๒๔๔๖ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๘
 กระทรวงธรรมการได้ขอตัวคนมา และแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งครูใหญ่
 โรงเรียนมัธยมสวนกุหลาบ

ต่อมากระทรวงธรรมการได้ขยายการศึกษาในส่วนภูมิภาค โดยตั้ง
 ตำแหน่งกรรมการมณฑลชน พระยาอุปการศิลป์เสารัฐจึงได้รับแต่งตั้งเป็น
 ว่าที่กรรมการมณฑลภูเก็ต ใน พ.ศ. ๒๔๕๐ และเป็นกรรมการมณฑล
 ภูเก็ตในบต่อมา ในระยะที่ดำรงตำแหน่งกรรมการมณฑลภูเก็ตนั้น หลวง
 พิชัยเสนา บิดาพระยาอุปการศิลป์เสารัฐ เห็นว่า บุตรชายยังไม่เคยอุปสมบท
 และค่อนข้างห่างเหินพุทธศาสนามาก แม้เวลาเขาพิธีสมรสก็ตามพิธีใน

คริสต์ศาสนาเกรงจะกลายเป็นคริสต์ศาสนิกชนไป หลวงพิชัยเสนาคุณเคยกับ
 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสอยู่ จึงได้ไปเฝ้าขอให้
 ทรงขอร้องอธิบดีกรมศึกษาธิการ ให้แนะนำพระยาอุปการศิลป์เสฐฐูให้อุปสมบท
 พระยาอุปการศิลป์เสฐฐูจึงไปอุปสมบท และศึกษาพระธรรมวินัยในสำนัก
 วัดบวรนิเวศพรยาหนิง ได้เรียงความแก้ปัญหาคะตุกรรม จนได้รับความ
 ชมเชยจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสหลายครั้ง
 บางครั้งก็โปรดให้นำลงพิมพ์ในหนังสือวิทยาคารยด้วย นอกจากความ
 สามารถในการเรียงความแก้ปัญหาคะตุกรรมแล้ว พระยาอุปการศิลป์เสฐฐู
 ยังเคยเข้าแข่งขันกับบรรดาครูทั้งหลายในการเรียงความแก้ปัญหาลอก ซึ่ง
 เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีได้จัดให้มีการประกวด ปรากฏว่า พระยา
 อุปการศิลป์เสฐฐู เรียงความแก้ปัญหาลอกได้ดีกว่าคนอื่น ๆ ถึงแก่ให้นำลง
 พิมพ์เผยแพร่ในหนังสือวิทยาคารย

ในระหว่างที่พระยาอุปการศิลป์เสฐฐู ดำรงตำแหน่งกรรมการมณฑล
 ภูเก็ตนั้น ได้สนิทสนมกับพระยารัชฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง)
 สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตมาก พระยารัชฎานุประดิษฐ์ ชอบใช้สอย
 พระยาอุปการศิลป์เสฐฐูทั้งส่วนตัวและราชการ และมักติดตามไปไหนมา
 ไหนเสมอ เป็นเหตุให้ในคราวที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมอ
 ครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร เสด็จ
 ประพาสมณฑลภูเก็ต ทรงรู้จักคุ้นเคยกับพระยาอุปการศิลป์เสฐฐูเป็นอย่างดี
 ด้วย เมอเสวยราชย์แล้วได้ทรงตั้งกองเสือบาชน พระยาอุปการศิลป์เสฐฐู
 ได้สมัครเป็นพลเสือบ่า มีหน้าที่ฝึกหัดพลสมัครที่เขนข้าราชการและพ่อค้า

ในมณฑลนั้น และไต่เลือนยศตามลำดับเป็นนายหมื่นตรี โท เอก และนายหมื่นใหญ่ ๔ บัง ไต่รับพระราชทานเสมาทองรัชกาลที่ ๖ เป็นรางวัลตามพระราชนิยาม นอกจากนั้นยังไต่รับพระราชทานเข็มชาหลวงเดิม ซึ่งข้าราชการกระทรวงธรรมการน้อยคนนักที่จะไต่รับพระราชทาน

หลวงประพนธ์เนติคุณไต่เลาถึงพระยาอุปการศิลป์เสารัฐ อีกคนหนึ่งว่า

“พระยาอุปการ ๗ เป็นคนแท้ ๆ จริง ๆ คนหนึ่ง เป็นคนซื่อสัตย์ตรงไปตรงมา เป็นผไทไม่ชอบแข่งขันกับใคร ถอว่า ใครทำคักก็คัก ทำชั่วก็คักชั้ว ความคักและความช้วนน ใครไต่ทำแล้ว วนนไม่มีใครรรู พร่งนก็มคนรรู บันไม่มีใครรรู บัหนากมคนรรู พระยาอุปการ ๗ ไม่ได้แต่งตำราเรียนไว้เป็นหลักฐาน เพราะไม่มีเวลาว่างพอ แมกกระนณ ก็มกมหนังสือพิมพ์รายบักษ รายเดือน มาขอให้เขียนเรื่องให้อยู่เสมอ เมื่อชดไม่ได้ พระยาอุปการ ๗ ก็เขียนเรื่องให้ไปข้าง ไต่ใช้ไต่ถามปากกาว่า ปากกาแก้วในสมัยนคนปากนนิยมนชมชอบมากกว่าอ่านแล้วไต่ความมรดก พระยาอุปการ ๗ เคยแสดงปาฐกถาให้ครพงทสามคยาจารย์สมาคมครวงหนง เป็นเรื่องหมญาปากคอกทคนไต่มากรมกมองขามไปเสัย คื่อ เรื่องครู ท่านกล่าววว่า ครูนนแหละสำคัญนักร ไม่มีใครตั้งให้ ประชาชนทั่วโลกตั้งให้เอง คนสำคัญของโลกเป็นครูทั้งนน แม่พระสัสมมาสัสมพทเจ้าชงเป็นคาส์คาเอกของโลกก็คื่อ เป็นบรมครู นนเอง”

แม่พระยาอุปการศิลป์เสารัฐ จะไม่ได้เรียบเรียงตำรบัตำราไว้คักตาม แต่ท่านก็ไต่เขียนบทความเกี่ยวกับการศึกษาให้วททยาจารย์หลายเรื่อง บางเรื่องก็มขนาดยาวพอที่จะรวบรววมจกพิมพ์เป็นเล่มและเรียกวว่า ตำราไต่ ท่านเคย

ใครขวางวลในการทไ้เรองลงวิทยาารยหลายครง บทความของทานท
พิมพ์ในวิทยาารย เช่น

ครูและความมุ่งหมายของครู
ความจำเป็นของเกณฑ์เด็กให้ศึกษา
การศึกษาสำหรับชาติคภยชีวิตของชาติ
ลูกเสือหญิง ฯลฯ

ในบทความเรื่องการศึกษาสำหรับชาติคภยชีวิตของชาติ ซึ่งเขียนเมื่อ
พ.ศ. ๒๔๖๓ ก่อนการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ท่าน
ได้กล่าวถึงการศึกษาทวยราษฎร มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา ครู และอื่น ๆ
อีก ซึ่งท่านได้สรุปไว้ในบทสุดท้ายดังนี้

- ๑. เราต้องคิดแก้ไขการศึกษาแห่งทวยราษฎรให้เจริญขึ้น ด้วยวิธี
ใช้พระราชบัญญัติการศึกษา
- ๒. เราต้องช่วยกันปลุกใจพลเมืองให้นิยมการศึกษา เพื่อจะได้ช่วย
กันอุดหนุนการศึกษา และเพื่อสะดวกแก่การใช้พระราชบัญญัติด้วย
- ๓. เราต้อง ทุ่นบำรุง โรงเรียน ชั้นสูง เพื่อให้เป็นแบบอย่างแก่
โรงเรียนชั้นต่ำ และเพื่อประโยชน์แก่กิจการบางอย่างที่ตองอาศัยวิชาความ
สูง ด้วยบรรพบุรุษมีความรู้และสามารถจริง ๆ
- ๔. เราต้องบำรุงการศึกษาทางอาชีพ ให้เจริญขึ้นพร้อมกับการบำรุง
การศึกษาทั่วไป (สามัญศึกษา) เพื่อให้ราษฎรทั่วไป รู้จักประกอบกิจการอาชีพ
กว้างขวางขึ้น ให้สินค้าในบ้านเมืองเจริญขึ้นด้วยการรังสรรค์และหัตถกรรม

ของคนไทย และเพื่อให้รัฐบาลมีรายได้อีกด้วย จะใช้จัดการบำรุงความ
เจริญของบ้านเมือง ให้สำเร็จโดยเร็วและเรียบร้อย

๕. เราต้องบำรุงครูประเทศเราให้เทียบทันเสมอกับครูประเทศอื่น
ด้วยควรจัดการฝึกหัดครูสอนไทยขึ้น และแก้ไขเพิ่มอัตราเงินเดือนให้
สูงขึ้นกว่าเก่าเพื่อให้ใครคนใด ๆ ก็ควรได้

๖. เราเป็นประเทศหนึ่ง ที่ต้องแข่งขันกับประเทศอื่น ๆ ในทุกทาง
แห่งอาชีพ และจะต้องของกันมิให้เสียเปรียบกันในทางนี้ ด้วยลงทุนบำรุง
การศึกษาให้เจริญขึ้นเสมอกับเขา

๗. การศึกษาถ่วงทุนให้เพียงพอ และจัดการด้วยความระมัดระวัง
รอบคอบจะเป็นคุณแก่ชาติบ้านเมืองโดยอเนกประการ คือ จะให้ความเจริญ
แก่ประเทศ จะบ่งกันมิให้คนของชาติเป็นข้าเถื่อน จะพยุงชาติให้เขยิบสูง
ขึ้นเทียบทันชาติอื่น เป็นกลางที่จะบ่งกันอันตรายทางภายในภายนอกประเทศ
รักษาความอิสระภาพของชาติบ้านเมืองไว้ มิให้ตกเป็นของชาติอื่น ทบคณ
บางพวกเห็นว่า การศึกษาถ่วงทุนให้เจริญมากจนแล้ว อาจเป็นอันตรายแก่
บ้านเมืองนั้น เป็นการไม่จริง เป็นการเข้าใจผิด หลงผิดแท้จริงแท้เพียง

รวมความทั้งสามที่กล่าวมาแล้วนี้ ให้เห็นได้ว่า การศึกษาสำหรับ
ชาติย่อมเป็นทางแห่งความเจริญ ความเจริญเป็นทางแห่งอำนาจ และ
อำนาจเป็นทางแห่งชีวิตของชาติไทยนั่นเองคงอิสระภาพอยู่ชั่วฟ้าและดิน ไม่รู้จัก
ตาย พระนพรัตน์ในหนังสือเรื่อง การสังครามของเจ้าฟ้ากรมหลวงพิชิตปไพ
ประชานารถ มีอยู่ข้อ ๑ ว่า เงินที่ใช้ค่าทหารเป็นเท่ากบเงินอินชรัน เพื่อ
มิให้ความอิสระภาพของบ้านเมืองถึงซึ่งอันตรายสูญไป เช่น บุคคลอินชรัน

วัด อินทร์ในไฟ ฯลฯ นั้นเงินที่ใช้บำรุงการศึกษาสำหรับชาติก็
เท่ากับเงินประกันชีวิตของชาติบ้านเมืองด้วยฉนั้น เพราะฉะนั้น
การศึกษาสำหรับชาติก็ขีวิตของชาติจึงเป็นของกันด้วยประการฉนั้น

พระยาอุปการศิลป์เสวีรัฐ ได้ย้ายมาเป็นข้าหลวงตรวจการศึกษาภาค ๒
ใน พ.ศ. ๒๔๕๗ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้รับราชการพิเศษเป็น

งานการของการประชุมอภิราชและสมหเทศาภิบาล แผนกกระทรวง

ศึกษาธิการ ท่านได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์จากพระยาอุปการศิลป์เสวีรัฐ

นพระยาในนามเดิม ใน พ.ศ. ๒๔๖๖ และได้รับราชการต่อมาจนถึง

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๗ จึงได้ออกรับพระราชทานบำนาญ รวม

ลาพักราชการทั้งหมด ๒๗ ปี พระยาอุปการศิลป์เสวีรัฐ มีบุตรชายหญิง

รวม ๑๖ คน คือ

๑. นางผกา ชัยกุล
๒. นางบำรุง ชัยกุล (ถึงแก่กรรม)
๓. นางอำภา ยกตระนันท์
๔. นายอาภ ชัยกุล (ถึงแก่กรรม)
๕. นางขวัญใจ เทพหัสดิน ณ อยุธยา
๖. นายสิทธิ ชัยกุล (ถึงแก่กรรม)
๗. นายเสวีรัฐ ชัยกุล
๘. นางอำพัน ไกรสัน
๙. นายศิริ ชัยกุล
๑๐. นางสาวอัมพร ชัยกุล

๑๑. นายมงคล ชัชกุล
๑๒. นายอุทัย ชัชกุล
๑๓. เด็กหญิงแดง ชัชกุล (ถึงแก่กรรม)
๑๔. นางเกตุร ชนรุ่งโรจน์
๑๕. นายสวัสดิ์ ชัชกุล
๑๖. นางสาววันดี ชัชกุล

เมื่อออกจากราชการแล้ว พระยาอุปการศิลป์เสารัฐ ได้ใช้ชีวิตอย่าง
เรียบง่าย ๆ ทำฟาร์มเลี้ยงไก่อยู่ที่บ้านตรอกจันทร์ ต่อมาได้รับหน้าที่เป็น
บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ศรีกรุง จนกระทั่งมีอาการป่วย จึงได้พักรักษาตัว
อยู่ที่บ้านถนนนครราชสีมา และได้ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม
พ.ศ. ๒๔๗๘ เวลา ๙.๐๐ น. อายุได้ ๕๖ ปี

(ในการเรียบเรียงครั้งนี้ หลวงประพนธ์เนติวุฒิ ซึ่งเคยเป็นนักเรียน
โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์รุ่นเดียวกับพระยาอุปการศิลป์เสารัฐ ได้กรุณาให้รายละเอียดต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์แก่การเรียบเรียงเป็นอย่างยิ่ง จึงขอขอบคุณ
คุณ หลวงประพนธ์เนติวุฒิไว้ ณ ที่นี้ด้วย)

อัมพร ชัชกุล

พระยาวิฑูรย์ปรีชาผดุง

(ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

พ.ศ. ๒๔๒๕—๒๕๐๕

พระยาวิฑูรย์ปรีชาผดุง เกิดเมษายน ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๒๕
ณ บ้านตำบลแควตตอก พระนคร เป็นบุตรพระยาไชยสุนทร (หม่อมหลวง
เจียม เทพหัสดิน ณ อยุธยา) กับ หม่อมรว

พระยาวิฑูรย์ปรีชาผดุง เป็นบุตรคนสุดท้ายของท่านเจ้าคุณบิดา
และเป็นกำพร้าบิดาทดแต่อายุยังไม่ถึง ๖ เดือน แต่ก็ได้ศึกษา
อุปการะ ประกอบทั้งท่านมีความขยันหมั่นเพียร อดทน วิชา และ
มีนิสัย จึงได้สามารถสร้างตนเองขึ้นเป็นผู้ทรงความรู้ ทรงราชทินนาม
ไต่รับพระราชทานเป็นเครื่องพิสูจน์อยู่ และสามารถสร้างตนจากผู้ที่ไม่มี
มารคก่อนโตมาเป็นผู้หลักฐานมั่นคง ท่านได้จัดสรรทศให้แก่ลูกของ
ท่านทั้ง ๑๘ คน ได้มีที่อยู่คนละแปลง ในบริเวณที่รวมกันเป็นกลุ่มก่อน
ตลอดจนแบ่งปันทรัพย์ สิ้นให้แก่ลูกทุกคนโดยท่วงหน้าก่อนที่จะถึงอนิจกรรม
หลายปี

พระยาวิฑูรย์ปรีชาผดุง เริ่มรับราชการในกองตรวจ กรมศึกษา-
ธิการ ทำหน้าที่เป็นครูสอนวิทยาศาสตร์และภาษาอังกฤษตาม โรงเรียน
มัธยมทุกโรงเรียน แล้วเลื่อนขึ้นเป็นหัวหน้ากองสอบไล่ ข้าหลวงตรวจการศึกษา

ผู้อำนวยการโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ (บ้านสมเด็จเจ้าพระยา) คณะบดี
คณะรัฐประศาสนศาสตร์ วิชาการในตำแหน่งคณะบดี คณะวิศวกรรม-
ศาสตร์ วิชาการในหน้าที่ผุ้บัญชาการจฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และปลัด
ทูตฉลองกระทรวงศึกษาธิการตามลำดับ รวมเวลาอยู่ในราชการ ๓๐ ปี จึง
ลาออกรับพระราชทานบำนาญ ผู้ที่เข่นศิษย์หรือเคยทำงานร่วมกับท่านต่างพา
กันกล่าวว่าท่านเป็นผู้มีระเบียบและมีความละเอียดลอออย่างหาตัวเปรียบยาก
แม้ว่าท่านจะมีภาระในราชการหนักเพียงใด ก็มีไ้ละเอียดในหน้าที่ของบิดา
แม่แต่เน้อย ท่าน ส่งเสริมให้บุตรธิดาทุกคนได้ศึกษาเล่าเรียนตามความ
สามารถและพยายามอบรมบ่มนิสัยให้ทุกคนตั้งอยู่ในคุณงามความดี มีอาชีพ
ที่เหมาะสม ปรากฏว่าลูกหญิงของท่านส่วนมากเป็นพยาบาล ลูกชายเป็นช่าง
เมื่อออกจากราชการแล้ว ตลอดเวลา ๒๘ ปีท่านก็ใช้เวลาให้เป็นประโยชน์
แก่คนและลูกหลาน เช่น ทำสวน เขียนหนังสือ และยังช่วยเหลือผู้อื่นและ
หน่วยราชการทชอรอง เช่น เป็นประธานกรรมการจัดตั้งโรงเรียนช่างก่อ
สร้างอุเทนถวาย ตลอดจนจัดทำหลักสูตร กรรมการโรงเรียนเพาะช่าง และ
กรรมการโรงเรียนช่างกลของบริษัทรศพรธรณพาณิชย์ ท่านทำตนเป็นตัวอย่าง
ที่ดี ส่งเสริมให้ลูกหลานได้พบปะสามัคคีปรองดองกัน ทักวนชนบ่ใหม่
เมอลูกหลานหรือลูกศิษย์ไปรบกวนขอศีลขอพร ท่านก็แจกหนังสือเล่มเล็ก
ขนาดกระเป่าซึ่งท่านเขียนขึ้นเองให้ชื่อว่า บันทึกส่วนตัว และ ฝันใน
วันว่าง ซึ่งเป็นความรู่เกี่ยวกับตระกูลเทพหัสดิน ฌ อยุธยา และมีคติสอน
ใจอยู่มากมาย ในคราวที่ท่านฉลองอายุครบ ๗๖ ปี ซึ่งเท่ากับอายุของ
พระยาราชภักดี (ม.ร.ว. ช้าง) ต้นตระกูลเทพหัสดิน ฌ อยุธยา ท่านก็

พระยาวิทยาปรีชามาศย์
(ศิริ เทพหัสดิน ณ อยุธยา)

ว่าจ้างให้กรมศิลปากรหล่อรูปเจ้าคุณวราชนกถึกขนาดเท่าตัวจริงประดิษฐานไว้ใน
 ในห้องเพื่อเป็นที่สักการบูชาของลูกหลาน อีกทั้งประดับประดาประดับประดาของ
 บรรพบุรุษในสกุลเทพหีสตินหลวงลงไปแล้วเพื่อให้ลูกหลานได้เห็นได้รู้ถึง
 คุณงามความดีของท่านเหล่านั้น ในอนจะปฏิบัติตนให้สมกับพระตำราวงศ์
 ตระกูลสืบไป พฤติกรรมดังกล่าวย่อมแสดงถึงลักษณะของครูในอนาคตจะเผย
 แพร่ความรู้และประสพการณ์ให้แก่ผู้อื่นโดยเฉพาะลูกหลาน นับว่าท่านได้
 ทำหน้าที่บรรพการ โดยสมบูรณ์แล้ว

ต่อไปนี้จะได้อธิบายข้อความบางตอนจากหนังสือเล่มเล็กที่ท่านเขียนขึ้น

บันทึกส่วนตัว

เด็กอนาถาในตระกูลหมิงคงสูงศักดิ์

ข้าพเจ้าเกิดมาเป็นกาพรายคางตั้งแต่อายุยังไม่ถึง ๒ เดือน ซึ่งเป็น
 เหตุให้ไม่มีโอกาสได้รับทรัพย์สมบัติซึ่งเป็นมรดกของท่านเจ้าคุณบิดาเพียง
 คนอื่น ๆ ทั้งนเพราะเมื่อเจ้าคุณบิดาถึงอนิจกรรม นอกจากคุณหลวงฤทธิ
 นายเวร (พค) พชายคนใหญ่ของข้าพเจ้า นับว่าเป็นผู้ใหญ่กว่าเพื่อนกย
 อายุเพียง ๒๒ ขวบเท่านั้น นอกจากนั้นแม่แต่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีกย
 เป็นเด็กนกรเรียนอยู่ การปกครองไม่สู้เป็นระเบียบเท่าที่ควร ทรัพย์สมบัติ
 ของท่านเจ้าคุณบิดาและเจ้าคุณบิดากอนตรธานไปในมือของสุภภษาทรพยททาง
 ราชการตั้งไว้ (ทรัพย์สิน) ที่เหลือเป็นสมบัติให้ลูกหลานเฉพาะทยกให้เป็นกรรมสิทธิ์
 ตามกฎหมายแล้วเท่านั้น นับเป็นประการหนึ่ง

ประการที่ ๒ มารดาข้าพเจ้าเป็นคนยากจน เพราะสมัยก่อนทรัพย์
 สมบัติของผมนคงมักจะตกอยู่ใต้อิทธิพลของภรรยาเอกหรือคุณหญิง บิดา

ข้าพเจ้ามีภรรยาหมกด้วยกันรวม ๑๔ คน และมีบุตรธิดารวม ๓๒ คน
 ข้าพเจ้าเป็นคนสีกตหาย เมื่อท่านเจ้าคุณขบตาถึงอนิจกรรมแล้ว มารดา
 ข้าพเจ้าก็หาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องไปตามบุญตามกรรม ภายหลังท่านจึงมาได้
 ภัยเจ้าคุณวราชมณฑริตงแต่ียงเป็น นายเลือน มหาคเล็ก และมีบุตรธิดา
 ภายหลังอีก ๖ คน กลับทำให้ท่านต้องทำงานหนักยงขึ้นในการหาเลี้ยง
 ครอบครัว คุณแม่เป็นคนอกทน ขยันหมั่นเพียร ทำทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็น
 ประโยชน์แก่การครองชีพ นิสัยของคุณแม่และการทำมาหากินของท่าน
 เป็นส่วนสำคัญ ททำให้ข้าพเจ้าเป็นคนมีความอดทนยากบนปากเพียร ทำให้
 ข้าพเจ้าเป็นคนรู้จักคิดถ่วงและเจียมตัวไม่ย่อท้อต่อภาระงาน

ชีวิตของข้าพเจ้าอาจมีอะไร ๆ ทัมกกับของท่านผู้นหลายอย่าง ส่วน
 มากเป็นชีวิตทอภพของทางงานเหน็ดเหนื่อย และเป็นชีวิตทตกระกำล่ายาก
 จนทำให้ผลพวงหลายคนนงพงควยความตทนสนใจออกกลนนาตาไม่ไ้ แต่กลับ
 เป็นประโยชน์ทำให้ข้าพเจ้ามีใจเข้มแข็งอดทนต่อภาระงานและความตรากตรำ
 เลยทำให้ข้าพเจ้ามีนิสัยชอบคร่ำเคร่งอยู่ยกงาน ตลอดตั้งแต่เช้าจนค่ำทุกวัน
 เทาทเห็นกันอยู่ในเวลาน

เมื่อเป็นเด็กชาววัง

เมื่อข้าพเจ้าไ้รู้ความมุกจำไ้ว่าไปอยู่ในพระบรมมหาราชวังกับคุณอา
 (เจ้าจอมถนอม) และคุณพทงสาม (เจ้าจอมกลย เจ้าจอมลนจ เจ้าจอม
 พกเหลือง) ซึ่งเป็นเจ้าจอมในรัชกาลท ๕ ข้าพเจ้าไ้รับการศึกษาหนังสือ
 ไทยเบองตนและอบรมกரியามารยทตามแบบประเพณีศจากในวงซึ่งเป็น
 ประโยชน์แก่ข้าพเจ้าตอมาเป็นอนมาก แต่ไม่ทนลง ๒ บกตองออกมายุ

บ้านกับมารดา เพราะทางการไม่ยอมให้เด็กชาย อยู่ในวัง ตอนที่เราเรียกว่า
 ข้างใน เกินอายุ ๕ ขวบ ในโอกาสที่ใครเขาไปอยู่ในวัง ท่านให้ข้าพเจ้า
 ใ้ใครจากกษัตริย์มาเจอจอมอกหลายท่าน รวมทั้งเจ้านายออกหลายพระองค์
 เมื่อมีโอกาสพบกับท่านในตอนหลัง ๆ ท่านยังปากนลือว่า ทำไมถึงเล็กแต่ง
 ตัวเช่นผู้หญิงเสียเล่า เมื่อข้าพเจ้าลาออกมาอยู่บ้าน ใ้รับของขวัญมากมาย
 จนหอบไม่ไหว

ผลที่เกิดจากการเข้าใจผิด

ประการที่ ๓ ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลหมิงคงและสูงศักดิ์จริงจัง แต่หา
 ใ้ใครรับความสมบรูณ์พูนสุขตามกฎเกณฑ์และแบบแผนที่ควรจะเป็นไปไม่ จึง
 ทำให้เพื่อนบ้านเขาใจข้าพเจ้าผิดไปในทางตรงกันข้าม ประกอบทั้งข้าพเจ้า
 วางตัวไม่ให้ใครดูถูกดูย จึงไม่มีใครเชื่อว่าข้าพเจ้าลาบากยากจนดังกล่าว
 และด้วยเหตุที่ข้าพเจ้าใ้ใครรับความลาบากยากจนมาแต่เด็ก ๆ นั้นเอง ทำให้
 ข้าพเจ้าครั้นคร้ามต่อความจนยังนัก ไม่กล้าทำอะไรที่จะเข้ช้องใ้ความ
 จนเขามาใกล้ หลีกเลี้ยงการพบนทุกอย่าง ไม่ยอมมตัวเป็นทาสแห่งหนส่น
 ไม่ยอมชอของเชือ ไม่เคยมชอเสียงเสียงในการเงิน รมั้ครวังในการ
 ใ้จ่ายทุกทาง ไม่เป็นนักเหล่านกยหรนกเทยวในทางหมกเปลืองใ้
 ประโยชน์ จะชอของใ้กักตพจาเป็นจริง ๆ จะเลือกชอแต่ที่ใ้ทนไม่ถอเอาที่
 ส่วยงามหรือมีราคาถูกเป็นเกณฑ์ ข้าพเจ้าชอขบเทยวตลาดส่วราคาของ และ
 เพือทราบขยว่ามีอะไรขายที่ไหนชอขอชอของเตรียมไว้เมื่อใกล้ระหมก ไม่
 ใ้ชชอเมื่อของหมกแล้วอนจะทำใ้คองชอแพง การปลุกคนใ้มกชอขบแต่ทเกิด
 คองออกผล ข้าพเจ้ามของอวตูกูหลานใ้คอยู่เส่มอ ๆ อย่างหนง คอหว

อลุมเนยม หวนซาฟเจียงคงไซอูยุนทกวนน จำไตวาซอททางเคยมชวเซง
 เล่มละ ๑ บาท เห็นเท็กเคียววซอหวไชกันแทบทุกเดือน บละหลาย ๆ เล่ม
 นาเหม็นเขอ ของซาฟเจาเล่มเคียวไชมากกว่า ๕๐ บแล้ว ความยากจน
 นเองทำให้เป็นคนขเสยกาย ของอะไรเห็นวางงจะไชเป็นประโยชน์ไคก็
 เกบไวไมทงเสย อนนเองทำให้คนอนเขาใจผิดควาซาฟเจาเป็นคนเหนยวเนน
 งานยานและงานทำสวนเมอมเวลากชอขทำเอง เพราะนอกจากจะไตออก
 กาลงกายไปในตัวแล้ว ผลทไคจากงานก็ไคสมความตงใจด้วย แต่คนอน
 เห็นไปว่าซาฟเจาเหนยวเนนไมหาลูกจ้างชวยทำงาน ความจริงชอขงาน
 มากกว่ากลัวเปลือง

เมือเบนลูกศษยวด

ซาฟเจาไครบการศษษาชนตนจากวด ไปออยกับทานสมการวดตกขาง
 เพราะเป็นวดไกลขาน และไปออยกับทานพระครจุยวดโสมนสียง เพราะ
 เกยวเป็นญาติ และไปออยกับทานเจาคูณมงคตทพย วดสามปลมขาง เวลา
 นนยงไมมีโรงเรียนแพรหลาย ชาวบ้านนิยมฝากบุตรหลานไว้กับวด นอก
 จากการเรยนหนังสือมการปรนนยบุตรบาอาจารย์ เช่น เทรยมนาตางหน้า
 เทรยมยาดร สบง จวร เวลาททานออกขณทขยาคตอนเขามค เวลาจะฉน
 อาหารกเทรยมจคสาร์ย และทำความสะธาตกฎซงเป็นกจวตรประจำวน
 ซาฟเจาไครบขสยคตควเป็นคนตนเขานมาจากวด เพราะตองตนในระหว่าง
 ทสศททททวน

เมื่อเข้าโรงเรียนตอนแรก

เมื่ออายุได้ ๘ ขวบ ท่านผู้ใหญ่ก็ส่งไปเป็นนักเรียนวัดบพิตรพิมุข (วัดเชิงเลน) ในสำนักท่านชนอนิกิจวัตร (มหาหนอ) เมื่อเรียนจบภาษาไทยแล้วก็ไปเรียนภาษาอังกฤษที่พระตำหนักสวนกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง มีธรรมเนียมเก็บค่าเล่าเรียนบดละ ๑๒ บาท และถ้านักเรียนคนใดไม่ขาดเรียนเลยในเดือนใดก็ไต่รับเงินคืนสำหรับเดือนนั้น ๑ บาท เงินที่ไต่รับคืน ๑ บาทนั้นแหละ เป็นค่าอาหารกลางวันของข้าพเจ้าไปไต่เกือบครึ่งเดือน การเดินทางระหว่างบ้านกับโรงเรียนซึ่งกินเวลาราวครึ่งชั่วโมง ก็ต้องเดินไปมา ทั้งเช้า-เย็น นาน ๆ จะไต่มี(อัฐ)สตางค์ชมนรธราง ก็ยกเขาสักครึ่งหนึ่ง แต่ก็เป็นบุญที่ไม่เคยล้นมือเลย ล้อบไต่ภาษาอังกฤษชั้นสี่เมื่ออายุ ๑๔ ปี

เมื่อเข้ารับราชการตอนแรก

เมื่อสอบภาษาอังกฤษชั้นสี่ไต่แล้ว เวลานั้นยังไม่ใครมองเห็นคุณค่าของภาษาอังกฤษ ท่านผู้ใหญ่มีความเห็นว่าออกหาประโยชน์ชนทางเงินเดือนช่วยการครองชีพทางบ้านจะดีกว่า จึงให้ข้าพเจ้าออกจากโรงเรียนเข้ารับราชการในกรมพระอชลาภณ กระทรวงมรธาธรกับเจ้าคุณศรีภูมิปรีชา บิดาท่านผู้หญิงฉวิล ธรรมศักดิ์มนตรี เงินเดือน ๆ ละ ๒๐ บาท ทำอยู่ไต่ประมาณ ๑ ปี ส้มได้จกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศทรงทราบว่าข้าพเจ้ามีความรู้ภาษาอังกฤษอยู่บ้าง จึงมีรับสั่งชกชวนให้ไปอยู่กระทรวงต่างประเทศ จะไต่มีโอกาศฝึกฝนภาษาอังกฤษให้ดีขึ้น ข้าพเจ้าก็ลาออกจากกระทรวงมรธาธรไปอยู่กระทรวงต่างประเทศไต่เงินเดือน ๆ ละ ๓๐ บาท นอกจากงานประจำในออฟฟิศ มหนาทพาชาวต่างประเทศไปชมสถานที่

สำคัญ ๆ ของทางราชการอยู่นอง ๆ ข้าพเจ้ารู้สึกหนักใจในเรื่องภาษาที่
ยังอ่อนไม่พอแก่ความต้องการ จึงตัดสินใจลาออกจากกระทรวงต่างประเทศ
กลับไปเข้าเรียนต่อในโรงเรียนสวนกุหลาบอังกฤษต่อไปตามเดิม

เมื่อกลับไปเรียนต่อตอนหลัง

การออกเรียนต่อครั้งหลังนี้ ข้าพเจ้ารู้สึกยากใจเรื่องเงินค่าเล่าเรียน
และค่าใช้จ่ายในการเรียน จึงคิดหาทางที่จะให้ใครเงินมาช่วย เพราะหัดที่
เวลานั้นข้าพเจ้าได้มีโอกาสอยู่เฝ้าเรือนของพี่ชายคนหนึ่ง คือพระยารัชฎา-
นประคิษฐ์ (สินธุ์ เทพหัสดิน ณ อยุธยา) ซึ่งไปรับราชการเป็นเจ้าเมือง
อุบลราชธานี อยู่นมทกวางขวางพอที่จะจัดโรงเรียนกลางคืนได้ ข้าพเจ้า
จึงจัดโรงเรียนกลางคืนขึ้น ชักชวนเด็ก ๆ ในย่านสะพานหัน วัดสามปลื้ม
และลำพัง มาเรียนภาษาอังกฤษในตอนค่ำ ใต้นักเรียน ๕๐-๕๐ คน เก็บ
ค่าเล่าเรียนคนละ ๑ บาทต่อเดือน หางเงินใต้เดือนละ ๕๐ กว่าบาท (พระยา
ศิริชัยบรรณกร ท่านยังจำได้ว่าเคยเป็น ลูกศิษย์ ภาษา อังกฤษ กลาง คืนของ
ข้าพเจ้า) จึงได้มีโอกาสเล่าเรียนต่อไปจนจบหลักสูตรในโรงเรียนสวนกุหลาบ
ด้วยความลำบากผิดเคืองตามทีเล้ามาแล้ว การแต่งกายไปโรงเรียนของ
ข้าพเจ้าจึงไม่ใคร่เทียมหนาเหมือนผู้ การ แต่ง กาย ของ นักเรียน เวลานั้น
นั่งผ้าโจงกระเบน ใส่เสื้อคออกกระดุม ๕ เม็ด (ราชปะแตน) มีหมวกฟาง
พนักต่าง ๆ เป็นเครื่องหมายของนักเรียน นักเรียนทขิตามารตาม
อันจะกิน นั่งผ้าสัปรดจำวนผลัดเปลี่ยนกัน ๗ สัปดาห์ตามสมัยนิยม ส่วนข้าพเจ้าใช้
ผ้าถุงสีกรมท่า (สีลูกหว้าแก่) สีเดียวเพราะเป็นสีทน ไม่สกปรกง่าย ซ้ำ
ยังมีผืนเคี่ยมเสียด้วย กลับจากโรงเรียนก็ต้องรีบมาแต่งผ้าถุงทุกวัน พอกลับ

ถึงขานก่อนนอนก็เอาผ้านุ่งมาพรมน้ำเชาออกกอบปัสสาวะโม่ผงหนึ่ง แล้ววกออก
ผงลม พอดีจวนจะเข้านอนก็แห้ง แล้ววกเอาเชาออกกอบปัสสาวะโม่ผงหนึ่ง

ทาสอย่างนทกวน เพราะข้าพเจ้าชอบความเรียบร้อย ไม่ชอบยุ่งผ้ามวยขยุ
เสือกชกกระดุมตลอดอก ไม่ยอมใส่เสื้อแยะคออย่างเด็กโตยมาก หมวกก็

ใส่ทรงหน้าไม่ชอบเอียงหน้าเอียงหลังแบบนกเงือก วันหนึ่งครูทศเคารพริกของ
ข้าพเจ้า คอท่านเจ้าคุณวิจิตรวรศาสตร์ (ครูพิมพ์) เรียกข้าพเจ้า ไปกระซิบ

ถามว่าทำไมข้าพเจ้าชอบนุ่งผ้าสี่เหลี่ยม ข้าพเจ้ากราบลงทักทายท่าน แล้วบอก
กับท่านว่า “ไม่ใช่สี่เหลี่ยมคอกหมูหรือ, กระผมมีผืนเดียว” ท่านมองดูหน้า

ข้าพเจ้าร้อง ฮี แล้คงว่าไม่เต็มใจเชียว แล้วท่านก็ทวนถามว่า “ทำไมจึง
ชกกลบด้วยเรียบร้อยมากทวนล่ะ” ข้าพเจ้าจึงไต่ถามความตามทักทายข้าพเจ้า

ปฏิบัติในเรื่องผ้านุ่งทุก ๆ วันอย่างไร ท่านลึกลับกระซิบข้าพเจ้าแล้คงอาการ
เอนดูและสังสาร แล้แวเรียกข้าพเจ้าออกไปยืนหน้าชั้น เรียกนกเรียนใน

ชั้นใหญ่ขึ้นชั้น ซ้ำให้นกเรียนคนอินทการแต่งตัวของข้าพเจ้า แนะนำให้เอา
อย่างความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อย ในการแต่งกาย เช่นข้าพเจ้า

การเฝ้าเรียนชั้น ๔, ๕, ๖ ตอนหลังนี้ ข้าพเจ้าใช้ความพยายาม
เต็มที่ เพราะมีความรู้สึกคิดถึงตัวมากจน อาจารย์สมัยอาจารย์ของ

ข้าพเจ้านกเอนดูในความพากเพียรจึงอนุญาตให้ข้าพเจ้าไปเรียนที่บ้านท่านใน
วันอาทิตย์ตอนเช้าทุกอาทิตย์

ข้าพเจ้าชอบใส่โคท ๑ ในชั้นทุกชั้นจนได้เข้าไปสอบชิงทุนหลวงไปเมือง
นอก แต่ปรากฏผลว่าสอบโคท ๓ ทางกรมป่าไม้ขอมาว่าจะส่งข้าพเจ้าไป

เรียนข่าวไม่เมืองนอก แต่ท่านเจ้าพระยาพระเสด็จ ฯ (ซึ่งเวลานั้นเป็นพระยา
 วิสุทธิศรีศกดิ์ อธิบดีกรมศึกษาธิการ) ไม่อยากให้ข้าพเจ้าไปกรมข่าวไม่
 จึงเรียกไปพบพูดคุยเอาไว้ว่า จะส่งให้ข้าพเจ้าไปเรียนครูเมืองนอกในบริเวณ
 พุดแล้วท่านก็เขียนหนังสือมอบให้ไปพบนายพลลิป อาจารย์ใหญ่โรงเรียน
 ราชวิทยาลัย (บ้านสมเด็จพระเจ้าพระยา) ให้ข้าพเจ้าเป็นครูผู้ช่วย และให้
 นายพลลิปขอรุมข้าพเจ้าจนกว่าถึงเวลาส่งไปเมืองนอก

เมื่อไปเมืองนอก

เมื่อใกล้กำหนดจะไปเมืองนอก ก็เกิดล่ายากยากใจจนในเรื่องการเงิน
 อีก เพราะตามธรรมเนียมนักเรียนไปเมืองนอกจะต้องไต่รับเงินติดตัวไปใช้สอย
 จากผู้ปกครองตามสมควรแก่ฐานะ ข้าพเจ้าไม่ทราบว่าจะไปพึ่งใครในเรื่อง
 การเงิน จะออกปากกับมารดาที่เห็นใจท่าน และข้าพเจ้าเป็นคนมีทฐิแก่
 กล่าในเรื่องนี้ เมื่อได้ทราบว่าทางราชการมีระเบียบจ่ายเงินให้นักเรียนข้อ
 เกรของแต่งตัวและเครื่องใช้เป็นเงินคนละ ๘๐๐ บาท ข้าพเจ้าจึงคิดขอ
 จ่ายเฉพาะที่จำเป็นใช้ในเรือ

เมื่อเรือลงเซาท์แอมป์ต้นกพบนายแอล. เจอรนล บราวน์ ผู้ดูแลนักเรียน
 ในประเทศอังกฤษมาคอยรับอยู่ และได้พาข้าพเจ้าขึ้นรถไฟที่ขบวนของท่าน
 คุยกันอยู่ประมาณชั่วโมงเศษ ขอความทุกข์กันมว่า

๑. ข้าพเจ้าขอเข้าโรงเรียนเร็วที่สุด ไม่ต้องไปเรียนพิเศษอยู่เป็น
 เดือน ๆ หรือตบ เพราะ มีเวลาจำกัด อยากจะรีบเรียน และกลับ ไปช่วย
 ทำงานให้รัฐบาลไทย

๒. ข้าพเจ้าขออยู่โรงเรียนที่ต่ำกว่าโรงเรียนโบโรโรก ซึ่งเคยจัดให้คนไทยไปอยู่

๓. ระหว่างหยุดภาคเรียน ขอสับเปลี่ยนไปอยู่บ้านญาติเก่า ๆ อย่าให้ข้ากั้น และบางโอกาสขอออกไปนอกประเทศอังกฤษ เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาภาษาต่างประเทศ

ท่านผุ่กแลนนักเรียนไทยพึงเห็นผลของข้าพเจ้าแลวผุ่กหนา แลตั้งกรยวว่าเห็นควย แลจะรับสนองความประสงค์ของข้าพเจ้า ตั้งแต่นมาการส่งนักเรียนมา การจับกักนักเรียนเวลาหยุดภาคก็ เปลี่ยนไปในรูปที่ข้าพเจ้าได้ทำทวอย่างไว้ ข้าพเจ้าได้ศึกษาอยู่ในวิทยาลัย St Paul Training College ๒ ปี แลศึกษาต่อที่ Victoria University of Manchester อีก ๒ ปี

เมื่อเข้ารับราชการตอนกลับจากเมืองนอก

ไต่รับคำสั่งให้เข้ารับราชการในวันต่อจากวันทมาลงทันที ไต่รับเงินเดือนชามชน ๑ ชน เดือนละ ๑๘๐ บาท สูงกว่าอัตราธรรมดาของนักเรียนนอก ๒๐ บาท เพราะไต่เรียนวิทยาศาสตร์จากมหาวิทยาลัยเป็นพิเศษ สังกัดอยู่ในกรมตรวจ และมีหน้าที่พิเศษสอนวิทยาศาสตร์และภาษาอังกฤษตามโรงเรียนมัธยมทุกโรงเรียน และมีหน้าที่ไปช่วยสอนที่โรงเรียนราชินีด้วย เป็นพิเศษ ในระหว่างเวลาที่ท่านเจ้าพระยาพระเสด็จฯ เรียบเรียงหนังสือพลเมืองดี ก็ไต่ช่วยท่านมาก ท่านสงสัยอะไรในทางวิทยาศาสตร์ ท่านก็ให้ไต่กดถหนังสือมาให้ ข้าพเจ้าก็อดสนใจให้ท่านทวบายไต่ยกั่วนทุกเรื่องไป

ไม่ว่าจะเป็นเวลาค่าคืนตกคน ท่านเป็นคนใจเร็ว ถ้าไปนึกอะไรก็บอกยกันนอน
 ไม่หลับ จึงต้องพยายามสนองพระเดชพระคุณให้ทันความประสงค์ของท่าน
 ท่านมีความสนใจในเรื่องวิทยาศาสตร์มาก มีอะไรก็เกิดขึ้นเกี่ยวแก่ทางวิทยา-
 ศาสตร์ ท่านก็ไซ้ให้ข้าพเจ้าไปสอขบสว่น ทำรายงานเสนอแล้วส่งเรื่องไปลง
 วิทยาจารย์

รับหน้าที่ทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ยกไปสมทบในจุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัย ข้าพเจ้าได้รับแต่งตั้งเป็นคนบังคับคณะรัฐประศาสนศาสตร์
 อิกตำแหน่งหนึ่ง และรักษาการในตำแหน่งคนบังคับคณะยंत्रศาสตร์ ด้วย
 ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๘ ทางราชการสั่งให้เป็นผู้ช่วยผู้บัญชาการจุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัยอิกตำแหน่งหนึ่ง รวมเวลารับราชการอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหา-
 วิทยาลัยต่อนับถึง ๑๕ ปี บ้างคราวขาดราชการยกไปของเขาสอนด้วย ทั้งต้อง
 ประจำอยู่ในบ้านหลวงของมหาวิทยาลัย ต้องรับผิดชอบในการปกครองทั้ง
 กลางวันและกลางคืน จนถึงคราวที่ทางราชการต้องการบ้านพักของข้าพเจ้า
 เป็นสำนักงานกลาง

*๑. ขณะนั้นยังเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
 เกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะขึ้น
 เป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และพระยาวิทยาปริชามาตย์ดำรงตำแหน่งคนบังคับรัฐ-
 ประศาสนศาสตร์ และรักษาการในตำแหน่งคนบังคับคณะยंत्रศาสตร์

๒. ขณะนั้นยังเรียกว่าแผนกยंत्रศาสตร์

เมื่อเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงธรรมการ

วันหนึ่งในกรมวิทยาศาสตร์ (พระองค์เจ้าธานีนิวัต ในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ) มีรับสั่งให้หาข้าพเจ้าไปเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

แห่งเสนาบดีกระทรวงธรรมการ) มีรับสั่งให้หาข้าพเจ้าไปเฝ้าทูลละออง

แจ้งพระประสงค์ให้ทราบว่า จะให้ไปปฏิบัติหน้าที่ปลัดทูลฉลอง ข้าพเจ้า

ไม่เคยสนใจตำแหน่งนี้มาก่อนเลย เพราะข้าราชการในกระทรวงธรรมการ

ที่สนิทชิดเชื้อและเบียดเบียนไปรกร้างของท่านเสนาบดีกลุ่ ข้าพเจ้าจึงระย

ชื่อทูลถามว่า ทำไมท่านไม่ทรงเลือกคนนั้นคนนั้น ซึ่งท่านทรงคุ้นเคยและ

ไปรกร้างอยู่แล้ว ท่านรับสั่งว่า "ชอบ" แต่ท่าน "ไม่ชอบ" ข้าพเจ้า

ก็ทูลถามท่านว่า ท่านทรงเชื่อข้าพเจ้าแล้วหรือ ท่านก็รับสั่งว่า สำหรับ

ข้าพเจ้า ท่านหลยตาเชื่อโตกโตย และยังรับสั่งต่อไปอีกว่า นอกจากเชื่อ

แล้ว ยังมองไม่เห็นใครที่เข่าพระเช้านางโตกโตยข้าพเจ้า (หมายความว่า

คิดต่อคนโตกโตย) เมื่อเห็นท่านแนพระทัยเช่นนั้นแล้ว ข้าพเจ้าก็กลกราช

และทูลว่าจะขอสนองพระเดชพระคุณเท่าที่ความสามารถ ในขั้นแรกท่านก็

ทรงตั้งให้เป็นผู้ช่วยปลัดทูลฉลองก่อน ถัดมาอีกหนึ่งปี ก็ทรงตั้งให้เป็นผู้

ตำแหน่งปลัดทูลฉลอง แล้วต่อมาจึงนำความกราบบังคมทูล พระกรุณา

แต่งตั้งให้เป็นปลัดทูลฉลอง ทั้ง ๆ ที่ทรงเชื่อแล้ว ท่านก็ยังไม่ทรงแต่งตั้งให้

เป็นปลัดทูลฉลองทันที เพราะทรงมีอธิบายที่รอบคอบถ้วน คุณผลการปฏิบัติ

งานของข้าพเจ้าเสียก่อน เมื่อแนพระทัยแล้วจึงทรงแต่งตั้ง ข้าพเจ้าให้

ถึงใจรับราชการสนองพระเดชพระคุณด้วยความซื่อสัตย์สุจริตตลอดมา เป็น

ธรรมดาของการงานข้างครวาก็ความเห็นขัดแย้งกันบ้าง แต่ที่ทรงเห็นความ

สุจริตใจของข้าพเจ้า แม้ข้างเรื่องทรงลงพระนามสั่งไปแล้ว เมื่อข้าพเจ้า

กรายทลชแจรงทททวงชนกทรวงค นเรองททรวงบนทกไวเป็นลายลักษณอักษร
 ไวว่า "ปลัดทูลฉลองทททวง ชอบ ขอถอนคำสั่ง" ในกรมฯ ทรงเป็นนาย
 ทศนารักนาเคารพ ทรงถือเหตุผลเป็นหลักปฏิบัติงาน ไม่มีส่วนพระองค์
 พระองค์ท่านและข้าพเจ้าต้องจากงานกันไป เมื่อวันเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่จิตใจของเราไม่จากกัน

ความจริงรภกคชองพระวทยาปรีชามาตย ทมตชกรมหมนพทยาลาภ
 พฤคมียากรนนมากมาย คงทพระองค์ท่านจกทรงพระกรุณาตรวงแก่ปรีวต
 ชองพระย้าวทยาปรีชามาตย และทรงทรงพระกรุณาเขียนเพิ่มเติมอีก คงน

"ความจริงข้าพเจ้าคุ้นเคยกับพระย้าวทยาปรีชามาตยมาแต่ครั้งยังเป็น
 นายศิริ นักเรียนของกระทรวงธรรมการในประเทศอังกฤษ ต่อมาทางจำ-
 ลงกรรมทวาทยาลยชขายงานกว้างขวางชนคนในสังกัดมหาวิทยาลัยมีไม่พอ
 จึงได้ขอแรงสมัครราชการในสังกัดอื่น ๆ มาช่วยสอนชั่วคราว ข้าพเจ้า
 เป็นคนหนึ่งในจำพวกอาจารย์พิเศษนอกสังกัดเหล่านั้น จึงได้ไปทำงานติดต่อ
 กับพระย้าวทยาปรีชามาตย ซงเวลานันดารางตำแหน่งเป็นคณบดีรัฐประศาสน
 ศาสตร์ครอย ต่อมาอีกหลายบข้าพเจ้าเขาไปรับราชการร่วมสังกัดกับพระยา
 วทยาปรีชามาตยในรัชกาลที่ ๗ แล้วเมื่อตำแหน่ง ปลัด ทูลฉลองว่าง ลง
 ข้าพเจ้าเห็นว่าตำแหน่งนี้เป็นตัวรองของเสนาบดี และต้องเป็นแม่บ้านในกระ-
 ทรวงด้วย เห็นสมควรแก่พระย้าวทยาปรีชามาตย เพราะมีความซื่อสัตย์จริง
 ปราศจากความมักใจเอื้อเฟื้อกับราชการ มีกษัตริย์ธรรมของแผ่นดินใหญ่ซึ่งทำ
 ให้เป็นคนไม่มีผู้ใคร่เกลียดด้วยเหตุใด ๆ ไม่ว่าในสังเวียนใดทั้งในกระทรวง
 นนทรวอในหมู่คนภายนอกกระทรวง จึงได้ชักชวนให้มาเป็นปลัดทูลฉลอง

ได้ทำงานมาด้วยกันโดยสะดวกใจแก่ข้าพเจ้าเป็นอย่างมากตลอดระยะเวลาสอง สัปดาห์
จนต้องออกจากราชการไปด้วยกัน โดยเหตุที่ทั้งสองคนไม่ได้ไปทำให้เกษม
เมธพนจากราชการไปแล้ว 'จิตใจของเราไม่จากกัน' ดังที่เขาคุณวทนายฯ เขียน
ไว้ใน ๗

พระยาวทนายปรีชา มาตย์ ได้ลงแกอนิจกรรมเมื่ออายุได้ ๘๐ ปี ควัย
อาการสงบ ในท่ามกลางลูกหลานพร้อมหน้า ท่านจากไปแล้ว แต่ชื่อและ
คุณงามความดียังคงปรากฏอยู่

คุณความดีของท่านที่ซึ่งจะคงกล่าวเสียดสีมิได้คือ ท่านเป็นผู้หนึ่งที่ได้
ก่อสร้างฯ พำลางกรมมหาวิทยาลัย เมื่อดำรงตำแหน่งผู้ช่วยบัญชาการ ท่าน
ขึ้นทุกไว้วางใจงานหลายอย่างเสียงอันตราายนนคองงานเรมเตรยมสถานสำหรับ
มหาวิทยาลัย ต้องขบไล่พวกจีนที่ปลุกผกอบอยู่ในบริเวณที่ของกร จีนในค่าย
นั้นมากเช่นพวกของย ต้องพุดจาปลอบโยนกันอยู่ถึง ๒ ปี จึงได้ทคนสร้างตึก
หลังใหญ่ริมถนนสนามมา สร้างหอพักนักเรียน สร้างสโมสร ทพกอาจารย์
และโรงงานเครื่องยนต์

ในส่วนองค์พระมหากษัตริย์, ลนเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ให้แปลบทความเรื่อง "ลอมบตผง" จากหนังสือราชชนาว
อังกฤษลงในหนังสือสยามราชชนาว และทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้แสดง
ละครเก็บเงินบำรุงราชชนาวคราวหนึ่ง พระยาวทนายปรีชา มาตย์แสดงเป็นตัวแม่
ย่าน ในพระราชชนพนธ์เรื่อง The Man in Khaki อีกคราวหนึ่ง เก็บเงิน
บำรุงกองเสียดี่ แสดงเป็นท่านผู้หญิงภรรยา Earl of Clauer House บทพระ
ราชชนพนธ์เช่นเคยวกัน ตามขบที่ว่าท่านผู้หญิงผู้ฉลาดงานและเก่งกาจสามารถ
มาก จนท่านเฮลล์สามต้องยอมจำนน พระยาวทนายปรีชา มาตย์จำทำทาง

ของผู้หญิงผู้คงแก่ญมาแต่คง ล้นเกล้าฯ รัชกาลที่ ๖ ทรงชมเชยว่า “ข้าพเจ้าทำท่าไท่สนั่น”

ก่อนออกจากราชการ พระยาวิทยาปรีชา มาตย์ไกรย พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทวีติยาภรณ์มงกุฎไทย ทติยจุลจอมเกล้า และตรีตาราภรณ์ช้างเผือก เข็มชาหลวงเต็ม เลิมาทองคำพระบรมนามาภิไธยรัชกาลที่ ๖ กระทบเชต ว.ป.ร. ทองคำลงยา กระทบ ส.ผ. ทองคำลงยา และเข็ม ส.ผ. ทองคำลงยา ทั้งยังไกรยพระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นองคมนตรีในรัชกาลที่ ๖ และ ๗ ซึ่งบรรดากุลหลานและศิษยานุศิษย์ต่างพากันภาคภูมิใจในเกียรติประวัติของท่านเป็นอย่างยิ่ง

เสนาะจิต สุวรรณโพธิ์ศรี

หอสมุดคุรุสภา

พระวชิรวิทยาสถัณฑ์

(ฉาย โทตระไวศยะ)

พ. ศ. ๒๔๒๕ — ๒๔๓๑

พระวชิรวิทยาสถัณฑ์ (ฉาย โทตระไวศยะ) เกิดเมื่อ วันที่ ๒๐

พฤศจิกายน พ. ศ. ๒๔๒๕ ณ ตำบลบ้านหม้อ อำเภอพาทริก (คืออำเภอ
พระนครศรีธรรม) จังหวัดพระนคร เป็นบุตรของคหบดีคนนามว่า อากรโท และ
มีอาคารบ้านเรือนใหญ่เป็นหลักฐานอยู่ในแถบสี่แยกบ้านหม้อ มารดาชื่อ
กลีบ การศึกษาครั้งแรกของพระวชิรวิทยาสถัณฑ์ คือเขาเล่าเรียนที่โรงเรียน
กล่อมพิทยากร จนสอบไล่ได้ประโยค ๒ ชั้น ๑ เมื่อ พ. ศ. ๒๔๔๑
ใน พ. ศ. ๒๔๔๒ ได้ย้ายไปศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ระหว่างนั้น
ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๗ ละ ๘ บาท โดยทำหน้าที่ครูฝึกหัดด้วย

ครั้นนายสอบไล่ประกาศนียบัตรครูประถมในปี พ. ศ. ๒๔๔๓ ต่อ
เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม พ. ศ. ๒๔๔๔ จึงได้รับบรรจุเป็นครูโรงเรียน
วัดราชสีถาราม คราวนี้ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๔๐ บาท และภายหลัง
ในขบเทยวกันตนเอง กล่าวคือ เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน พ. ศ. ๒๔๔๔
ท่านก็ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการใหญ่โรงเรียนนั้น ครั้นถึงวันที่ ๑
พฤษภาคม พ. ศ. ๒๔๔๕ ครั้นย้ายไปรับหน้าที่ใหม่เป็นครูโรงเรียน
มัธยมวัดราชบูรณะ ได้รับพระราชทานเงินเดือนเป็น ๔๕ บาท จะเห็น
ได้ว่าชีวิตครูของท่านในเบื้องต้นเต็มไปด้วยการโยกย้าย อันเป็นสัญญาณ

สำคัญอย่างหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อความเหมาะสมทางการ
 ศึกษาในสมัยนั้น เพราะต่อจากนั้นมาออกเพียง ๓ ปี ท่านก็ได้รับพระราชทาน
 เงินเดือนเรื่อยไป และในที่สุดย้ายไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนประถมวัดสุทัศน์
 เมอวนที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้รับพระราชทานเงินเดือน
 เป็น ๗๐ บาท ต่อเมอวนที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ จึงได้เลื่อน
 ตำแหน่งเป็นผู้ตรวจการหรือนายตรวจแขวง ได้รับพระราชทานเงินเดือน
 ๘๕ บาท และในบั้นเองท่านได้รับพระราชทานเหรียญชมงศ์ลาด้วย
 ต่อจากนั้นมาอีก ๒ ปี คือในวันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๓
 ท่านก็ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นชนวนพิชิตยาสดหิ ศักดินา ๕๐๐ ไร่
 กษาได้รับพระราชทานเงินเดือนเป็น ๑๒๕ บาท ล่วงมาอีกเพียง ๑ ปี
 ก็ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นพนักงานจัดการหรือชาหลวง เมอวนที่ ๑ มิถุนายน
 พ.ศ. ๒๔๕๔ แล้วได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์โท เมอวนที่ ๗
 สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ เงินเดือนก็ได้รับพระราชทานเลื่อนไปตามลำดับ
 เป็น ๑๔๕ บาท พร้อมก็ได้รับพระราชทานเหรียญเงินบรมราชาภิเศก
 ครั้นแล้วก็ย้ายไปรับราชการในตำแหน่งชาหลวงตรวจการหรือพนักงาน
 สอยได้ เมอวนที่ ๒๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานเงินเดือน
 เป็น ๑๖๕ บาท พร้อมก็ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
 ช่างเผือกชั้นที่ ๕ พทยาภรณ์ เมอวนที่ ๒๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๕
 ช่วงชีวิตของชนวนพิชิตยาสดหิ มีแต่คุณงามความดีทางราชการ เพราะ
 หลังจากนั้นมาเพียง ๒ ปี ท่านก็ได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์
 เอก เมอวนที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ และรับพระราชทานเงินเดือน
 เป็น ๑๘๕ บาท

พระวิพิชฌายาสัณห์
(ฉาย โหตระไวศยะ)

จากนั้นมาระหว่างวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ ถึงวันที่ ๖
 มีนาคม ปีเดียวกัน ท่านได้ประสบโชคถึง ๓ ชั้น กล่าวคือ ได้รับเลื่อน
 เป็นครูประจำชั้นยศตรชั้น ป.ม. ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนเป็นหลวง
 พระวชิรญาณวิเศษ ศักดินา ๘๐๐ ไร่ และได้รับพระราชทานเงินเดือน
 เป็น ๒๑๕ บาท ยศต่อมาอีก ๒ ปี ท่านก็ถูกโยกย้ายออก คราวนั้นขาดจาก
 หน้าที่เดิมไปรับตำแหน่งใหม่เป็นพนักงานจัดการ เมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม
 พ.ศ. ๒๔๕๘ และได้รับพระราชทานยศเป็นอำมาตย์ตรีในปีเดียวกันนั้น
 คือวันที่ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๘

ใน พ.ศ. ๒๔๖๑ ท่านก็ได้ประสบโชค ๓ ชั้นอีกครั้งหนึ่ง คือ
 รับพระราชทานเงินเดือนขึ้นเป็น ๒๓๕ บาท ได้รับพระราชทานเครื่อง
 ราชอิสริยาภรณ์จตุรตถาภรณ์ พร้อมยกไปเล่นตำแหน่งเป็นพนักงานตรวจ
 การแขวงฉนวนพรหมบุรี ถัดจากนั้นมาในเวลาถึง ๓ ปีท่านได้รับพระราชทาน
 เงินเดือนเป็น ๒๔๐ บาท แต่ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ท่านได้รับพระ
 ราชทานเลื่อนยศเป็นอำมาตย์โท นับว่าเป็นการชดเชยกันโดยสมควร และ
 ในที่สุดท่านได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนชั้นเป็น พระวชิรญาณวิเศษ
 ศักดินายังคง ๘๐๐ ไร่อยู่ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ภัยได้รับพระราชทาน
 เงินเดือนเป็น ๒๖๕ บาท

ความดีความชอบของท่านค่อย ๆ เพิ่มพูนขึ้นเด่นชัดมาเป็นขั้น ๆ เช่น
 แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดแล้วว่า ท่านเป็นผู้ทรงเกียรติยศผู้หนึ่ง ซึ่งมีความ
 อุตสาหะบากบั่นต่อการปฏิบัติราชการในหน้าที่ของท่านได้เป็นอย่างดี และ
 เป็นที่รักใคร่ไว้วางใจของท่านผู้ใหญ่ในวงการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง จนใน

ทสี่ตกทานกโตะเลอนฐูานะจากครุณนอย ซ่งไครบพระราชทานเงินเคอนยงชพ
 เพยงเคอนละ ๘ บาท จนขนมาเอนชาวราชการช่นผูใหญ่ รัชพระราชทาน
 เงินเคอนขนสูงถึง ๒๙๐ บาทโต ตั้งแต่เคอนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๖
 และเมงขนสี่ททาย ๓๒๐ บาท ตั้งแต่เคอนเมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ถึงน
 เมอพจารณาคูโหิตแล้ว จะเห็นไคว่า การทจะเซยบฐูานะจากทดำไปหาสูง
 คอ จากเงินเคอน ๘ บาท ไปสูงเงินเคอน ๓๒๐ บาทในสมัยกระโนนไค้น
 ไม้ว่าจะเอนในทางราชการหรือทางพาณิชยการโต ๆ ย่อมเอนสูงททำโตโดย
 ยากต้องเอนบุคคลทเพยบพร้อมไปด้วยคณวคิความสามารถเอนอย่างคิจริง ๆ
 จึงจะสำเร็จ นเอนพยานอนหนงทชให้เห่นว่า พระวพชวทยาสดนหิ เอนผู
 สามารถชยขนแขงค่อหนาทราชการเพยงโต

ชอทควรกล่าวไคคอกอย่างหนงเกยวคิคุณวมของทาน กคค ทานโต
 เคยแตงตำราเรียน ชอ "สชวทยา" ไร่ไคเทกนกรเรียนไทยไซคศึกษาเลาเรียน
 ปรากฏว่า หนงสอเล่มนไซกันอยู่ในราว พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๖๒

นอกจากน พระวพชวทยาสดนหิยงไคมคความเต็มใจสนอง พระมหา-
 กรุณาธิคุณ โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในการประกอย
 กิจกรรมคานเสื่อป่า จนไครบพระราชทานยศพิเศษเอนตั้งแต่นายหม่เอก นาย
 หมวคตรี นายหมวคโท จนถึงนายหมวคเอกแห่งกองเสื่อป่าตามลาตบอก
 ด้วย ในทสี่ไครบพระราชทานเหรียญศารทูลมาลา เมอวนท ๒๓ มีนาคม
 พ.ศ. ๒๔๖๘ และเหรียญจักรพรรคิมาลา เมอวนท ๗ พฤษภาคม
 พ.ศ. ๒๔๗๑

พระวชิรวิทยาสถิตที่โตเคยอุปสมบท ณ สำนักวัดพระเชตุพน โดยมี
พระอุปัชฌาย์คุณูปมาจารย์เป็นองค์อุปัชฌาย์ และมีเวลาอุปสมบทอยู่รวม ๑๒๐
วัน ส่วนการศึกษาในขณะดำรงเพศบรรพชิตนั้น ก็โตเล่าเรียนพระธรรม
วินัยตามปรกติ (เพราะไม่มีการสอบไล่ในวัน)

พระวชิรวิทยาสถิตที่โตสัมพันธ์กับนางสระอากาศ สมิตพุกกระณะ เมื่อ พ.ศ.
๒๔๔๘ มีบุตรด้วยกัน ๖ คน คือ

๑. นางทวทศัน โทณะวนิก
๒. นางละออ กองสมุทร
๓. นายฉัตร ไทตระไวคยะ (ถึงแก่กรรม)
๔. นางทัศนัย พวงภักดี
๕. นางนฤมล ธีรประไพ
๖. นางสาวรัตน สัทธพงศ์

พระองค์ของพระวชิรวิทยาสถิตที่โตมีอาชีพเป็นครูในสมัยนั้นมียศด้วยกัน
๓ ท่าน นอกจากตัวท่านที่โตสัมพันธ์ว่า ครุณาย แล้ว ยังมี ครูแป๊ะ
(นักเรียนอังกฤษ) กับ ครูพร ของชายของท่านเอง แต่นอกจากพระองค์ร่วม
สกุลทั้ง ๓ ท่านแล้ว หลาน ๆ ของท่านยังมีที่เป็นครูอยู่อีกหลายคน แม้
จนกระทั่งบัดนี้ หลานของ ท่านก็ยัง เป็นครู อยู่ก็มี แต่พรอนเองที่เป็นครู
ด้วยกันนั้น ถึงแก่กรรมไปหมดแล้ว

ใช้แต่พระวชิรวิทยาสถิตที่จะเป็นข้าราชการที่เอาใจใส่ต่อราชการงานใน
หน้าที่ จนเห็นทรวใครไว้วางใจของท่านผู้ใหญ่ในวงการศึกษาท่านนักท
มิได้ ในส่วนการปกครองและการติดต่อกับบรรดาครูผู้สอนที่อยู่ในความ

บังคยขณชชา ก็ปรากฏว่าท่านใดแสดงอธิบายคยไมตรีโดยขอมฮาริ เห็นอก
 เห็นใจผู้อยู่โดยบังคยขณชชาโดยไมเลอกหน้า ท่านมวธิปกครองครูโภคมาก
 บรรดาครูทั้งรักและทั้งเกรงใจท่าน เพราะท่านใช่วธิประชาธิปไคยในการ
 ปกครอง (ทั้ง ๆ ที่ในสมัยนั้นพวกเราจึงไมรู้จักความเป็นประชาธิปไคยกัน
 เลย) กล่าวคือ ท่านไมมีททาหนาขงตงหรือวางอานาจอแกครูเหมือนนาย
 ตรวจแขวงอื่น ๆ เพราะฉะนั้น บรรดาครูทั้งปวงทุกคนเคยรู้จักอุปนิสัยใจคอ
 ของท่าน จึงพากันสรรเสริญและมีความเคารพรักท่านเป็นอันดี เรียกได้
 ว่าท่านเป็นทราโครณขลอขงบรรดาคนทั่วไปทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อย

ทางกรมศึกษาธิการ เจ้าสังกัดในเวลานั้นเองก็เหมือนจะทราขยว
 พระวพิชยทยาสนหเป็นผมความสามารถในการคคณสิยครมเกรไคเป็นอยาง
 คิวเศษ ฉะนั้น เมื่อมีเรื่องราวอะไรเกิดขณในสังกัดแขวงฉนบุรีเหนือ ทาง
 การจงมกจะส่งเรื่องและส่งตวมายังท่าน และก่น่าประหลาดทว่า พวท
 ถูกส่งตวมาในกรณีเช่นนั้น มักจะพากันมาเลอมีโสศรททาในตัวท่าน ยิ่ง
 ไคคนเคยไกลชคกนมากเขา ก็ยงตงหนาดงตาทางานให้ท่าน และประ-
 พฤตปฏิบัตคตจนเป็นทเวขบรอยแทบทุกคน แมนกเวรณทหวใหม่มาจาก
 เมืองนอก อยางทพระบาทสมเดจพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไคทรงพระราช
 วจาณไวว่า “เป็นไซคขานายคสิ” อยูกบใครเขาไมไคแล้ว ท่านกเห็นข
 ริงไวอยู ไมเลยเตลค “นอกคอก” หรือเขาข่าเขาดงไป ทวยเหตุผลขอน
 เอง ท่านจึงไครับความขยกยอขงนขลอว่า เป็น ครูแท้ คนหนงขงลูกศิษย
 บรรดามีอยูในสังกัดแขวงฉนบุรีเหนือ

ในชั้นปลายแห่งชีวิต พระวิจิตรวาทาสน์ที่ไถ้ลมช่วยลงด้วยโรคกำไ้
 พการ ตั้งแต่ปลายชั ๒๔๖๗ ณ บ้านที่อยู่ของท่าน คือ ตำบลถนนราช
 บงิจ อําเภอสำราญราษฎร์ (ปัจจุบันรวมอยู่กับอำเภอพระนคร) จังหวัดพระนคร
 สมาชิกในครอบครัวได้พยายามรักษาพยาบาลกันอย่างเข้มแข็ง แต่อาการ
 บ่อยก็หาทเลาลงไม่ ท่านต้องลาช่วยมาเรื่อยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นต้น
 มา จนลงวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๑ ท่านจึงได้ลงแก่กรรม
 รวมเวลาทรงราชการในกระทรวงศึกษาธิการ ๒๗ ปี ๗ เดือน กับ ๑๒ วัน
 (ในการเรียบเรียงประวัติพระวิจิตรวาทาสน์ ผู้เขียนได้รับความ
 อนุเคราะห์จาก พระสํอนลูกกระซอบ นายขาว โกมลสิศร ช่วยชี้แจงเพิ่ม
 เต็ม จึงขอขอบพระคุณท่านไว้ ณ ทนด้วย)

เรื่องชื่อ กุศลาลัย
 หอสมุดคุรุสภา

๘๑๑
พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า
(วรวงศ์ ศิริศรียานนท์)

พ.ศ. ๒๔๒๖-๒๕๐๒

คำสั่งตราจารย์พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า **ศิริศรียานนท์** ขอเดิมว่า **เซ่ง** ต่อมาเปลี่ยนเป็น **วรวงศ์ เกกเมธวณิช** ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๖ เริ่มเข้ารับราชการเป็น **ครูรองโรงเรียนวัดเทพศิรินทราวาส** เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๗ ดำรงตำแหน่งอาจารย์หัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออก คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ ใ้รับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗ ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๒ มีอายุได้ ๗๖ ปี รวมเวลาทรงราชการทั้งสิ้นเป็นเวลา ๕๕ ปี

ตลอดอายุราชการของท่าน ท่านได้รับราชการเป็นครูตลอดมา เริ่มแต่เป็นครูประจำชั้นมัธยม และขึ้นเป็นครูใหญ่โรงเรียนวัดเทพศิรินทราวาส และจากการเป็นครูรองในโรงเรียนมาเป็นศาสตราจารย์หัวหน้าแผนกวิชาในมหาวิทยาลัย ท่านเป็นครู ป.ม. รุ่นแรก และขึ้นเป็นหัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออกเป็นคนแรกด้วย

ตามประวัติที่ท่านเขียนไว้เองมีว่า เกิดที่อำเภอพนสนั่น จังหวัดชลบุรี ศึกษานานาชาติที่โรงเรียนเซนต์คาทาลีน กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๒๖ มีอายุ ๘ ปี ผู้ใหญ่ส่งเข้าวัดใกล้บ้านเรียนหนังสือไทย อาจารย์ให้เรียนแบบเรียนมูลขบขรรพกิจ เรียนอยู่ไ้ราว ๘ เดือน ก็อ่านออกเขียนได้

พระวรเวทย์พิสิฐ
(วรเวทย์ ศิวะศรียานนท์)

ข้าพเจ้าได้เฝ้าอาจารย์ครั้งแรก ท่านเป็นอาจารย์ที่เก่งในใคร ๆ ก็กลัว แต่
 ท่านเป็นคนคงแก่เรียน วิชาภาษาไทยก็ทงอ่านและเขียน ภาษาบาลีก็มาก
 ท่านอาจารย์เขียน ก ข ถึง ช ด้วยลายมืองาม สอนให้ข้าพเจ้าอ่าน แล้ว
 เขียน ๆ แล้วก็อ่านอีก ข้าพเจ้าจำตัว ก ข ได้ทั้งหมดภายใน ๗ วัน
 เพราะจำไม่ได้เมื่อท่านเขียนตัวส่วอย่างนั้นแล้วจึงถามอีกเป็นตอ้งถูกไม่เรื่อย
 เคยขบ ข้าพเจ้าจำได้รวดเร็วเพราะไม่เรียวหรือสตัยัญญา ท่านคิดเอาเอง
 ท่านอาจารย์พอใจ และผู้ใหญ่วางขานก็กอกกใจมาก เมื่อจำ ก ข ได้แล้ว
 ท่านอาจารย์จึงสั่งแบบเรียนให้เล่มหนึ่ง ภายหลังข้าพเจ้าจึงรู้ว่าแบบ
 เรียนมูลบทบรรพกิจ ในชั้นบทด้วยกันข้าพเจ้าชอว่าเป็นคนแรกที่ตงตนเรียน
 ด้วยมูลบทบรรพกิจ เพราะทามวก่อน ๆ ยังไม่มีอาจารย์ผู้ใดให้เด็กเรียน
 ตำราเล่มนี้ เพียงแต่สอนให้เด็กอ่าน ก ข กว่าจะจำได้ก็กินเวลานาน
 แล้วแต่ขัญญาและความจำของเด็ก เมื่อจำ ก ข ได้แล้ว ก็ขึ้นแม่ ก กา
 เขียนให้อ่านแต่เพียงวันละเล็กละน้อย เช่น ก กา กิ กิ กิ กิ กิ เพียงเท่านั้น
 ก็หลายวันกว่าจะจำได้ เพราะเด็กจำเอาแต่รูปว่าอย่างนั้นออกเสียงอย่างนั้น
 หาเข้าใจในวิธีประสมสระไม่ เมื่ออ่าน ก กา ไปจนถึง โก เกอ ก่า กะ
 แล้ว ก็แจกลก ข ขา ค คา ไปจนถึง ช ชา ไช เซา ฮ่า ฮะ เป็นจบ
 เท่านั้นกินเวลาตงหลายเดือน บางทีเกือบขย ึ่งไปถึงแม่หรือมาตราชัทมสะกต
 ก็ยังยากจนทกท เพราะมีสระมากจน เด็กก็อ่านไปตามทอาจารย์บอก ถ้า
 จำไม่ได้ก็กลกท อ่านแล้วก็เขียน เขียนแล้วก็อ่านอย่างนั้น จนดงแม่เกย
 ก็ยังยากมากจนมาก ลูกศิษย์ก็ไม่วอใจ เลยชกเขอ กว่าจะดงแม่เกยก็กิน

เวลาทั้งหลายนี้ โดยมากจะออกจากวัดเมื่อย่านแม่เกยไม่ได้ เขาจึงเรียกกันว่าเกยแห้ง

แต่ตำราเรียนมูลบทบรรพกิจมีข้ออธิบายลงสระ ออกข้อสระทกทว เช่นสระอะ เรียกว่า วสระชนย สำหรับประหลังอักษร อ่านว่า อะ คิงน เช่นตน แลวกสอนเรื่องวรรณยุกต์ คือ และสอนให้ผันตัว ก ข ตงแต่ ก ถึง ช โดยแบ่งพยัญชนะออกเป็น ๓ พวกเรียกว่า ไตรยางศ์ เราต้องอ่านเป็นแม่ ๆ เช่น ก กา ก็ผันตามเสียงวรรณยุกต์ไปจนจบแล้ว ก็แจกลูก จ ฎ ฏ ค ต ย ป อ ไปจนจบทั้งอักษรสูงและอักษรต่ำ คือ ข ช ฌ และ ค ค์ คี

เมื่ออ่านและผัน ก ข และ ก กาได้แม่นยำแล้ว ก็มบทอ่านเทยบ เรื่องพระไชยสิริยา เป็นบทสอนอ่าน บทอ่านเทยบนทานเลือกเอาแต่คำที่เป็น แม่ ก กาทางน

ด้วยเหตุที่มูลบทบรรพกิจแต่งบทอ่านเทยบ และบรรจุคำที่เป็นภาษา ง่ายไว้ทุกบท พอเรียนมูลบทบรรพกิจจบ ก็อ่านหนังสือออก

เมื่อชาวเจ้าอาสน์หนังสือออกแล้วท่านอาจารย์ก็ส่งหนังสือแบบเรียนให้ อิกเล่มหนึ่งคือ วาหนตนิกร ชาวเจ้าเพงรทหลังวาเป็นแบบเรียนทว่าด้วยตัว อักษรนำ พอจบวาหนตนิกรท่านก็ให้อาสน์หนังสือเล่มหนึ่งเรียกว่า อักษร ประโยค ภายหลังจึงรู้ว่าเป็นแบบเรียนทสอนให้รู้ฉงการเรียบเรียงถ้อยคำ ให้เป็นข้อความ พออ่านอักษรประโยคจบ ท่านก็ให้อาสน์ อิกเล่มหนึ่ง เรียกว่า สังโยคพิธาน แบบเรียนทว่าด้วยคำศัพท์ และแปลไว้ด้วยเหมือนกบ พจนานุกรม ภายหลังจึงรู้ว่าหนังสือแบบเรียนสี่เล่มนี้เป็นชุดมูลบทบรรพกิจ

ซึ่งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเรียนกันอยู่แล้ว นคอกการตงตนการ
 ศึกษานในเมืองเรา คือ ตงตนแต่คนชั้นสูงลงมาหาคนชั้นต่ำ ประชาชน
 พลเมืองที่อยู่ตามหัวเมืองไม่รู้อะไรเลย นอกจากเรียนกันตามวัดเขียงบรรพ-
 บุรุษของเราเรียนกันมา เพราะหัดทษาพเจ้าโตอาจารย์ดี จึงเป็นโอกาสให้
 ษาพเจ้าโตตงตนเรียนตำราดี

พอษาพเจ้าอ่านหนังสือออก ผู้ใหญ่ก็ให้อ่านหนังสือสามก๊กเป็นการ
 สอดความรู้อของษาพเจ้าด้วย เพราะสามก๊กใช้คำจีนเป็นส่วนมาก ช่อคน
 และช่อเมืองออกเสียงสูงต่ำ คนโบราณอ่านไม่ใคร่ออก ษาพเจ้าอ่านออก
 หมด เพราะเรียนมุลยบทบรรพชาแล้ว

การอ่านหนังสือออกทำให้ษาพเจ้ามร่าย ไต่เพมขนสำหรับชอชนมกน
 ทุกวัน ไม่ตอชรยกวณมารดา เพราะเหตุทเวลอนนมหงสอจกร ๆ วงศ์ ๆ
 แพร่หลายมาก คนอ่านก็ชอขพงมาก ความจริงเรองก็ไม่มีสาระอะไรนค
 พลอตกเหมอนกนเกอขทุกเรอง ร่ายไต่ทษาพเจ้าวากคือ รยจางเขอ่าน
 หนังสือ ไปทไทน บ่านใคร แมแต่รานแม่คำ ก็ชอให้อ่านหนังสือให้เขาพง
 เพราะผู้ใหญ่หายากทอ่านหนังสือออก พออ่านขบเล่มหนง เขาก็ให้รางวัล
 อย่างน้อย ๒ ไพ อย่างมากเพองหนง สลึงกเคยมี

พ.ศ. ๒๔๔๐ น้าชายของษาพเจ้าพาเข้ามาในกรุงเทพ ฯ เพราะชอข
 พอกขพระผู้เฒ่าใจค่อมณบถอมากรูปหนง ษาพเจ้าเขาฝากตัวเขนคณษของ
 ถานทวดทสามจันโต ทวดทสามจันโตมีโรงเรียนหลวง ษาพเจ้าเรียนใน
 โรงเรียนนน

โครงการศึกษาขณะนั้นแบ่งการเรียนออกเป็นประโยค ๆ ตั้งแต่
 ประโยคหนึ่งประโยคสอง และประโยคสาม และทุก ๆ ประโยคแบ่งเวลา
 เรียนออกเป็น ๓ ปี คือประโยคชั้น ๑ ชั้น ๒ และชั้น ๓ เป็นต้น นี้เอา
 ชั้นสามเป็นตัวประโยค เมื่อดังคร่าวสอบได้ ข้าพเจ้าสมัครสอบทั้งสามชั้น
 ในคราวเดียว ประโยค ๑ ชั้น ๑ ต้องไปสอบที่สนามหลวงโรงเรียน
 สายสวัสดิ์ ประโยค ๑ ชั้น ๒ ต้องไปสอบที่พระอุโบสถวัดมหาธาตุ ประโยค
 ๑ ชั้น ๓ สอบที่สายสวัสดิ์ ข้าพเจ้าสอบทั้ง ๓ ชั้นรวดเดียว ได้เป็นที่ ๑
 ประโยค ๑ ทั้งกรุงเทพฯ ไม่มีอะไรทำให้ตกใจเท่านั้น ทั้งได้รางวัลของ
 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เงินตราขาวสะอาด จำนวน ๘๐ บาท
 ถวาย กษัตริย์ราชบัณฑิตยสถานและกรมศึกษาธิการ

ข้าพเจ้าเรียนประโยค ๒ ต่อมาในโรงเรียนเดิม จนได้ประโยค ๒
 ในสมัยนั้นใครได้ประโยค ๒ ละก็ไม่ต้องวิ่งหางานทำ เขาที่ไหนก็เข้าได้
 ทุกกระทรวงต่องานทั้งนั้น แม้แต่โรงจำนำก็มาชวนให้ไปเป็นเสมียน

ข้อสำคัญของประโยค ๒ คือ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ
 ให้ยกเว้นลูกหม้อทหาร ไม่ต้องถูกเกณฑ์สักชื่อหมายเลขหม้อทหารต่อไป
 เมื่อใดเคยลงเรื่องทหาร จึงขอกล่าวถึงการเป็นทหารในสมัยนั้นสักหน่อย
 ตามพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหารมีอยู่ว่า ชายฉกรรจ์ทุกคนจะต้องเป็นทหาร
 เพราะฉะนั้นผู้ชายคนใดที่มอายุ ๑๘ ปี เจ้าหน้าทหม้อดองที่เขาปกครอง
 เขาจะต้องมาเกณฑ์ชายฉกรรจ์พวกนั้นเขาไปสักชื่อหมายเลขหม้อแล้วตั้ง
 ไปให้มูลนายที่เป็นเจ้าสังกัดใช้เป็นเวลา ๒ ปี จึงปล่อยตัวออกมา เรียกว่า
 โพร่หลวง แต่พอออกมาได้ ๓ เดือน ก็ต้องกลับไปอยู่เวรอีก ๑ เดือน

การสักขอมแล้วไปอยู่ให้มุลนายไ้ นนไม่ไ้ ผกทศวาทหารอะไร
 ไ้แต่รับไ้ ตลอดเวลา ด้วยเหตุคนใจ เบอและเกลียดการเป็นทหาร
 พยายามหนีไ้โดย่างไรกัหนี เมอข้าพเจ้าเป็นเด็กอยูนน มีเจาหนาทเขาออก
 ไปเกณฑ์ทหาร ผู้ใหญ่ว่าเขาจะมารับคนขอมอชาว ด้วยความกลัวข้าพเจ้า
 วิ่งเข้าไปในครัว เขากินหม้อทาสขอมอกันเขาจะจับ การเกลียดการเป็นทหาร
 แม้แต่ในวรรคคกัก็ปรากฏ เช่นในเรองชนช่างชนแผน ตอนที่เฒเรกัจะ
 ล่าสัก สมภารคเขาว่า มงจะสักให้เขาสักมงหรือหว่า ขอมอดำแล้ว
 ระกำทุกเวลา โพล่กับบ่าแบกกันจนบรรลัย

ข้าพเจ้าสอบประโยค ๒ ไ้แล้ว เขาเป็นนักเรียนฝกทศอาจารย์
 เมอ ร.ศ. ๑๒๐ เรียนอยูนนหนง ไ้เขียนเลขยงเกอนละ ๘ บาท การเรียน
 ไ้เรียนวิชาแปลก ๆ ใหม่ ๆ ที่ไม่เคยเรียน เช่น ไ้โคมาตร พชคณต พัสกั
 เวลานนเรยกว่าสาถลวทยา และวิชาแยกจากคคเคอเคมขางเล็กนอย นอกนน
 เรียนตรรกวิทยา เรยกวเวลานนว่า วาจาวิเคราะห

ข้าพเจ้าเรียนอยูน พอสันขกัสอบไ้ไ้ เวลานนเรยกว่าครประกาศ-
 นยบทรประถม ถาออกรับราชการ จะไ้เงินเดือนตงตนแต่ ๔๕ ขนบละ
 ๕ บาท พอดเวลานนกรมคกษาธิการไ้ขยายการคกษาวิชาครให้สูงขน จง
 ประกาศเข้คสอนครมัธยม ข้าพเจ้าสมัครเรียนตอ การเรียนวิชาสูงขน
 คารสอนเป็นเนอเป็นหนงมากขน ผู้ทสอบไ้ไ้ครมัธยมครั้งแรก คอข้าพเจ้า
 พระพิสนทพิทยาพน หลวงสันธาน ๗ กับพระยาวิทยาคัย รวมเป็น ๔ คน

เราออกรับราชการเป็นครเมอ ร.ศ. ๑๒๓ กรมคกษาธิการส่งไ้
 ข้าพเจ้าไปเป็นครที่โรงเรียนเทพศิรินทร์ และไ้ไปสอนชั้นมูล ข้าพเจ้าไป

ต่อว่าครูยอนสัน (มีสเตอร์ คียลยู. ยี. ยอนสัน) ซึ่งเป็นผุ้จัดการศึกษาว่า
เป็นครูมัธยมทำไมให้ไปสอนชั้นมูล ครูยอนสันเฝ้าตอบหลังซาฟเจ้า
แล้วบอกว่า “ครูดีต้องสอนจากชนต่ำขึ้นไปหาชนสูง”

ประวัติการรับราชการของท่านมีดังนี้ คือ เฝ้ารับราชการเป็นครู
โรงเรียนวัดเทพศิรินทร์ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๗

ย้ายไปเป็นครูรองโรงเรียนมัธยมวัดอนงค์ เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผุ้ทำการแทนครูใหญ่ในโรงเรียน
มัธยมวัดอนงค์ เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นครูใหญ่

โรงเรียนประถมวัดสี่ทศน์ เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๑ ย้าย
กลับไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนมัธยมวัดอนงค์ เมื่อวันที่ ๑๑ มกราคม

พ.ศ. ๒๔๕๑ ย้ายไปเป็นครูรองโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ เมื่อวันที่ ๔
มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๓ ย้ายไปรับราชการเป็นนายเวรกองสอบไล่ กรม

ศึกษาธิการ เมื่อวันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้รับหน้าที่เป็น
ข้าหลวงตรวจการ เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับการแต่งตั้ง

เป็นเจ้าพนักงานจัดการศึกษาแขวงธนบุรีเหนือ เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน
พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นหัวหน้าแผนกห้องสมุดกระทรวงธรรมการ แล้วย้ายไป

เป็นอาจารย์ประจำคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหา-
วิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ ย้ายไปเป็นอาจารย์

ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูวัดบวรนิเวศ รวมทั้งแผนกมัธยมด้วย เมื่อวันที่ ๘
กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๔ ย้ายไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูประถมพระ-

ราชวังสนามจันทร์ จังหวัดนครปฐม เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

เป็นอาจารย์สอนภาษาไทยพิเศษ โรงเรียนมัธยมบ้านสมเด็จเจ้าพระยาและ
 โรงเรียนมัธยมวัดเขมรุมพิตร์ แล้วกลับมารับราชการในตำแหน่งอาจารย์
 หัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออก คณะอักษรศาสตร์
 และวิทยาศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ.
 ๒๔๗๗ ได้ออกจากราชการตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๔ แต่ทาง
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้พิจารณาเห็นว่า พระวรวงศ์เธอ เป็นผู้ทรง
 คุณวุฒิสูง และยังมีสุขภาพสมบูรณ์ จึงจ้างเป็นอาจารย์สอนวิชาภาษาไทย
 และยังคงดำรงตำแหน่งหัวหน้าแผนกวิชาภาษาไทยและภาษาโบราณ
 ตะวันออกตลอดมาจนถึงแก่กรรม

ท่านได้รับปริญญาอักษรศาสตร์กิตติมศักดิ์เมื่อวันที่ ๑๒
 เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๐ และได้รับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์พิเศษ
 เมื่อวันที่ ๑๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูง
 สดุดีได้รับคือ ประถมาภรณ์มงกุฎไทย และได้รับพระราชทานเหรียญกษัตริย์
 มาลาเข็มศิลปวิทยา เมื่อวันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๒

นอกจากตำแหน่งในราชการ ท่านยังได้เคยดำรงตำแหน่งอันสำคัญ
 และมีเกียรติอัน ๗ อีก คือ เป็นกรรมการดำเนินงานสำนักขยายสมาคม
 กรรมการชำระปทานุกรมและพจนานุกรมของราชบัณฑิตยสถาน กรรมการ
 วรรณคดีสโมสร กรรมการวรรณคดีสมาคม กรรมการสำนักวัฒนธรรม
 ทางวรรณกรรมสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ กรรมการเรื่องรางวัลทุกชั้นสำนัก
 นายกรัฐมนตรี กรรมการคณะอักษรศาสตร์ และกรรมการสภามหาวิทยาลัย

ท่านเป็นนักเรียนक्रमิย์มรณแรก นยวาทานเป็นผู้ที่ใคร่รับการศึกษ
 อย่างสูงและอย่างทันสมัยในวันของท่าน ท่านเป็นผู้ที่เกตุมาเพื่อเป็นครูโดย
 นทพฺพทง ไทสอนตงแต่ชั้นประถมจนถึงชั้นปริญญา เมื่อท่านพ้นจาก
 การสอนในโรงเรียนไปแล้ว ก็ยงมหนาทอชมรวิชาวภาษาไทยและวธิสอน
 ภาษาไทยแก่บรรดาครูผู้มารับการอบรมเพื่อสอแลอนวทยฐานะอยุเป็นงาน
 ประจำ

ท่านเป็นผู้รักงานครูอย่างจริงใจ ในช่วงประวัติของท่านกล่าวว่า เมื่อ
 สอประโยคสองไคแล้ว ยังไม่รู้ว่าจะทำอะไร อยากจะเขาเป็นนักเรียน
 นายร้อย ก็ถูกทางบ้านห้าม จะเรียนกฎหมาย ทางบ้านก็ไม่เห็นดี ท่าน
 เขียนไว้ในประวัติของท่านว่า “ทหารผู้ใหญ่ไม่ชอบ เรียนกฎหมายก็ไม่
 เขา พอคครูแนะนำให้ไปเขาโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ ข้าพเจ้ายอกความ
 ประสงค์ไปทางผู้ใหญ่อก คราวนไทรบคาคอขว่า ดี เป็นครูไคบุญ
 นแลละข้าพเจาจงไคเป็นครูอยุจนทุกวนน”

ในการสอน ท่านมีเคยมทาทางเขอหน่ายงานนแลเลย ในการตรวจ
 กระดาษคาคอข ท่านก็ทำไคอย่างสม่ำเสมอ พวกศิษย์ททางานอยุในทอง
 เกียวกับท่านเคยพคกันวามีไมใครทำงานสู้ท่านไคสักคนเดียว ในการเข้า
 โรงพยาบาลครรงน ท่านก็ทำงานครูอยุจนวาระสคท่าย ท่านเขากระดาษ
 คาคอขสอกลางขไปโรงพยาบาลควย แมเจยหนกแลแล้วเชนนนท่านกยง
 ตรวจขอสอขไค แต่ครรงนท่านมีสามารถจะตรวจให้หมคไคคองเคยเสียแล้ว

ในฐานะที่ท่านเป็นครูมาตลอดชีวิต จึงใคร่ขอยกข้อความปาฐกถา
ภาษาไทยครูมัธยม อันเป็นถ้อยคำของท่านเอง มาเป็นหลักขงครูทุกคนพง
ยคถอ

“การสอนคือการทำให้เด็กเรียนเข้าใจในเรื่อง หรือสิ่งที่สอน ตลอด
จนกล่อมเกลาและอบรมให้เด็กเรียนมีนิสัยอันดี ผักกักให้เกิดความคิด
สติปัญญา ความเฉลียวฉลาด เพื่อยื่นประโยชน์แก่ตัวต่อไป เพราะฉะนั้น
นักเรียนที่ไ้ครูบการสอนจากครุฑก จึงมีคุณสมบัติตามหัวข้อที่กล่าวมา
การสอนที่ไม่ดียอมทำให้เด็กเรียนมีนิสัยไปในทางที่ไม่ต้องการ เช่น ไร
ความคิด ใจ ไม่มีเขาวน เกียรติรำนในการเรียน

ครูที่จะให้เด็กเรียนรู้อะไรก็ยก ๆ ให้เช่นนั้น จะเรียกว่าการสอนไม่ได้
เพราะเท่าที่ขยรรจ สิ่งของลงในภาชนะ เมื่อเต็มแล้วกลนไป ไม่เป็นการผก
โหนักเรียนคิด และไม่ทำให้เกิดความรุ้ชมทราบ อันเป็นทางให้เกิด
สติปัญญา

การสอบคือการทดลองเพื่อรู้ว่า เมื่อครูสอนอะไรไปแล้ว นักเรียน
รูหรือไม่รู้เพียงไหน
ลักษณะทั้ง ๓ ประการนี้ ครูจึงควรเลือกใช้ให้ถูกว่า เมื่อไรควร
สอน เมื่อไรควรขอก และเมื่อไรควรสอบ

ความจริงขที่เรียนทกขทย่อมมีความหมายอยู่ในตัวโดยขปริบูรณ์ ครู
ทเมอจะสอนขที่เรียนอะไร จึงควรค้ำเนนวิถีสอนของตนให้ตรงไปสู่ความ
มุ่งหมาย เพื่อแสดงทขางนว่าเป็นความจริง จึงขยกถวอย่างมาขแจ่งเป็น
ขท ๆ ลัก ๒-๓ ขทตงตนแต่การเขียนลายมือ

การเขียนลายมือ ความมุ่งหมายโดยตรงก็คือ ต้องการสอนให้เด็ก
เขียนตัวอักษรงาม ถูกแบบแผนทนยมน แต่ยังเป็นการฝึกหัดให้เด็กคิด
สมบัติอื่น ๆ อีกเพื่อประโยชน์แก่ตัวเด็ก เช่นให้รู้จักใช้ตา ใช้มือให้เที่ยง
รักความสะอาด เป็นคนละเอียดลออ

วาทเขียน บทเรียนนี้ไม่ใช่จะส่งเสริมให้นักเรียนเขียนข้างเขียน แต่
เพื่อให้เขียนนิสัยขยันให้เด็ก รู้จักส่วนสัด ใช้ตาดู มือเที่ยง ละเอียด
ลออ ตลอดจนรู้จักงานไม่งาม และรักความสะอาด คล้ายคลึงกับการ
ฝึกหัดเขียนลายมือ แต่ต้องใช้ความละเอียดลออยิ่งขึ้นเท่านั้น

เลข เป็นบทเรียนที่ฝึกหัดให้เด็กใช้ความคิด ให้รู้จักพิจารณาเหตุผล
ให้เป็นผู้ละเอียดรอบคอบ และสติปัญญาเฉียบแหลม

บทเรียนเขียนตามคำบอก เป็นบทเรียนให้นักเรียนจำ คอธิบายความ
ใดควรวละมาก ๆ เมื่อจะทำอะไรให้รู้จักทำให้เป็นสมาธิ ไม่เพียงแต่มุ่ง
ให้นักเรียนเขียนถูกต้องอย่างเดียวเท่านั้น และถ้านักเรียนใดฝึกฝนและรับภาระ
สั่งสอนทดแล้ว จะเห็นประโยชน์แก่ตนและการงานมาก

หนังสืออ่าน ทงทเป็นความเรียงและคำประพันธ์มีความมุ่งหมายเพื่อ
ให้เขียนขยันแก่นักเรียน ในการที่ได้อ่านหนังสือทเป็นความเรียงดี ๆ มี
ภาษาเกลี้ยงเกลา ความเด่นและกระทัดรัด ได้เหตุผล ในส่วนบทกลอน
สอนให้รู้จักความไพเราะเพราะพริ้ง ตลอดจนการเลือกเฟ้นคำมาใช้ได้
เหมาะ นักเรียนทุกคนกับหนังสือ ๆ ดังว่าน เมื่อจะแต่งกวีรู้จักใช้ภาษา
ทดี และเมื่ออ่านกวีจะรู้จักตัดสินได้ว่า เพราะหรือไม่เพราะ นอกจากน

ยังเป็นการสอนให้นักเรียนย่อความให้สั้น และฝึกหัดความจำเมือต้องการ
เขาเรื่องราว

วิชาภาษาไทยเป็นวิชาที่ทันทสนใจ มีความฉันท มีความรักกว้างขวาง
และลึกซึ้ง ทั้งในทานภาษาและวรรณคดี ในการประพันธ์ ทานกชอยแต่ง
โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ตลอดจนจนยทวิจารณ์ และนวนิยาย ด้วย
ความรู้และความสามารถในวิชาภาษาไทยดังกล่าว จึงทำให้ทานใคร่
มอบหมายงานการสอนภาษาไทยในมหาวิทยาลัย งานนั้นชว่าเป็นงานช้น
สำคัญมากช่นหนึ่ง การเรียนภาษาไทยชงเป็นภาษาชองชาติใดเริ่มคนชน
สู่ระดับสูงในควรวน การเรียนมีสาขาวิชาใหญ่ชยสองสาขา คือ หลัก
ภาษา และวรรณคดี คำว่าหลักภาษาชงขคนเป็นคำทไชกันแพร่หลาย เป็น
คำทเพงเกกชนในสมัยนั้น เขาใจว่าเป็นคำททานคคชนไชเอง หมายถึง
ไวยากรณช้นสูง (หลักสูตรภาษาไทยและคณษัษรศาสตร์ ที่ไชในเวลา
ต่อมา พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมนรราชปพงค์ประพันธ์ ไททรงร่าง)

ในการสอนหลักภาษาไทย ทานเน้นเป็นอนมากในความเป็นภาษาไทย
แท้ ในครงก่อนมีสมัยหนึ่งทมีความรู้เชชว่า ภาษาบาลเป็นแม่ชองภาษา
ทั้งหลาย และภาษาไทยมาจาภาษาบาล การสะกดคำจึงเป็นรูปคำศัพท์
เป็นค่นว่า จันงค ตำรงค ล้าชางค ย่อมเยาว์ เลข (เลข) สี่ชงชม
(สี่ชง) ชูชนค (ชูชน) บัษยไค (ปากไค)

ทานเป็นผทคคคทานความคคค และไคคคหาหลักฐานชแจงไคเห็นว
ค่นไทยลคคคชองค่นเอง ช่ายกไคเป็นคคภาษาอนเสยชกคค

การใช้ถ้อยคำอย่างที่เขาแต่ความไพเราะ เพราะผู้เขียนไม่มีหลัก

ความรู้ ผู้อ่านทรแต่เพียงอ่านออกเขียนได้ ในสมัยก่อนก็มีจำนวนน้อยอยู่
มาก จึงมีลักษณะคงที่ทานกล่าวไว้ในหนังสือ วรรณคดีไทย ว่า “ใคร
แต่งกลอนเขนกลูกเรอชิงชน แลวกแต่งกัน คนอ่านก็อ่านเขาแต่เรอชิง เห็น
เล่มใหม่มีถ้อยคำคล้องจองกันกว่าเพราะ แล้วแต่ผู้แต่งจะใช้คำอย่างไร
เป็นความหรือไม่ก็หาได้สนใจไม่ ดังตัวอย่างหนังสือเรื่องหนังสือว่า พระ
สมุทรร ซึ่งมีคนชอบอ่านกันมากในสมัยนั้น เพราะใช้ถ้อยคำคล้องจอง
กันดี เช่น พระสมุทรรบอกแก่พวกสาวใช้ให้ไปทูลพระบิดาของนางขมมาลว่า
เรารักเจ้าของเจ้าดังดวงใจ กลับไปช่วยทูลบิดาที่ ว่าเราเป็นโอรสา
พระยายกษ เจ้ากรุงจักรวาพวงนรงค์ ขอสมุทรรอุมแม่ขมมาล
ไปบุรุกรานุราชมาตุรงค์ คำที่ผิดรูปศัพท์ไม่ได้ความว่าอะไร เช่น นรงค์
ขมมาล ตลอดจนช้อยกษากษณราชกษัตริย์แบบแผน แต่หาใครเขาใจใส่จะรู้ไม่
เข้าใจ แต่ขอความที่พระสมุทรรส่งกฟงกันว่าเพราะ หนังสือแต่งกันซุกซม
ในรัชกาลที่ ๕ เมื่อกานงถงแก่การศึกษาแล้ว ก็ใช้ไม่ได้”

ปัญหาทางภาษาท่านย่อมพิจารณาด้วยความเข้าใจในภาษาจริง ๆ นั้น

เป็นตัวอย่างตอนหนึ่ง “ในส่วนข้อความข้างแห่งผู้อ่านฝ่ายหนึ่งเห็นไปทาง
หนึ่ง อีกฝ่ายหนึ่งเห็นไปอีกทางหนึ่งก็มี ดังตัวอย่างข้อความในพระลล
ตอนพระนางภควทิสอนพระลลว่า อย่าล้ามมาสองปาก อย่าลากพิช
ตามหลัง ราชสองวรรณ มีความหมายเขนทใดเถียงกันในหม่นกเลงอ่าน
หนังสือ ขางความเห็นว่า อย่าล้ามมาสองปาก หมายถึง เป็นตุลาการ

อยากรู้สนับนทงสองฝ่าย แต่ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วย ข้าพเจ้าเห็นว่าอย่าใช้
 อำนาจกดขี่ประชาชนจนกระดิกไม่ได้ ในทันไรจะต้องพิจารณาคำ
 ล้ำมาสองปากก่อนว่า หมายความว่าอะไร ตามธรรมดาคนเลี้ยงมา
 เขาล้ำมาปากเดียว คือเมื่อเขาล้ำมา เขาเอาเชือกผูกวงขงเหียนซ่งตักขย
 เชือกขลุ่ยทอขลุ่ยปากมา วงขงเหียนนนมทงสองข้างปาก ถ้าล้ำผูกแต่
 วงเดียว มันจะหันเหไปทางไหนก็ได้ แต่จะไปไหนไม่ได้ เพราะเชือกผูก
 ตักขลุ่ยขลุ่ยหลัก ก็เหมือนกบประชาชนอยู่ในขังคอกกฎหมาย แต่ไม่ต้องเครียดคนก
 ขงมีเสรีภาพอยู่บ้าง แต่ถ้าล้ำผูกทงสองวง คือทงสองข้างปากแล้ว มัน
 จะหันเหไปข้างไหนไม่ได้ เหมือนกบการขังคอกคนไม่ไหม้เสรีภาพเลย พระ
 ลอเป็นกษัตริย์จะปกครองคน ควรปกครองด้วยวิธีให้เสรีแก่ประชาชน คำ
 สอนเช่นนี้จริงจะตก ทว่าเตือนว่าอยากรู้สนับนทงนี้ ไม่สมควรแก่เกียรติยศ
 พระเจ้าแผ่นดินเลย

อีกวรรคหนึ่งว่า อย่าลากพชตามหลัง หนังสือเก่าว่า อย่าลากผิด
 ตามหลัง ข้าพเจ้าไม่แน่ใจว่าถูกหรือไม่ถูก แต่อย่างไรก็ดี ทงสองทางน
 กตเหมือนจะมีความหมายลงกัน จึงพิจารณาตามส่วนมากกว่า อย่าลาก
 พชตามหลัง มีความเห็นเขื่อนอนมากกว่า พระราชมารดาพระลอเตือนพระลอ
 ว่า อย่าเอาสัวทัวพชอสรพชเช่น งผูกแล้วลากตามหลัง มันจะกัดเอา
 เปรียบขงเชือกขลุ่ยคน ไวใจคนทไมซอสดขย เมื่อใดโอกาสมันจะทำร้ายเอา
 ความเห็นเช่นนี้กเขาทอขย แต่ไม่ต้องขงกับความเห็นของข้าพเจ้า ข้าพเจ้า
 เห็นว่า ลากพชข้างหลังนนหมายความว่าพชร้าย ความขง ความไม่ค อย่า

๑๒๔
 ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐
 ๑๒๔
 ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐
 ทงความซวไวซางหลง ภายทอน ๆ กัสอนอย่างน นรชาติวางวาย
 มลายสนทงอนทริย์ สติททวแต่ซวดี ปรระดับไว้ในโลกา ความดี
 กัปรากฏ กิตติยศกัลลชา ความซวกัณนทา ทุรยศยินขจร คนเรา
 ถาทำความซวไว้ ตายแล้วคนเขากัเอามาณนทาไม่หยค ตรงกัหนงสือเก่า
 ทว่า อัยาลากลิตตามหลง ในพระราชนิพนธ์นันทราชาคริต ตอนอายุทะษันว่า
 กากลีบปลอม ว่า

เราถอเราไปต้อง เกรงใคร ใครเลย
 บอยากคบคนใจ มุ่งร้าย
 ลากพิษติดหลังไป ดั่งหนง เจานา
 จัรักษาดนผ้าย ผ่านพันคนพาล

บททว่า ลากพิษติดตามไปทกเมือตรงกัขบขัภาษาองักฤษว่า Since I
 have not found thy visit to be followed fortune for me. เมือแปลเป็น
 ไทยกัใคความว่า ข้าพเจ้ายังไม่ได้ประสพการมาสู่ของท่านมีโชคดี
 ตามท่านมาสู่เราเลย ซงขยายความต้อไปกัว่า ท่านเป็นคนชนคทมความ
 ซวร้ายตามหลังไป ถาไปสู่ขานใคร กัทงความร้ายนั้นไว้ พระบาทสมเด็จ
 พระจุลจอมเกล้า ฯ น่าจะเธาสำนวนพระลอแปลให้ตรงความซอในนันทรา-
 ชาติคริต”

งานชนสำคัญทลคททานไตทา คือ การก่อร่างวิชาวรรณคดีไทยชน
 ในหลกัสูตร การเรียนววรรณคดีไทยจึงเกิดมชนในคณะอักษรศาสตร์ การ
 เรียนวชานแต่เดิมเรียกวว่า กวินพนธ์ สอนมุ่งไปในรูปชานเขาเอง ครน

เมื่อมาเข้าหลักสูตรมหาวิทยาลัย จึงเรียกชื่อใหม่เพื่อใช้แทนคำว่า Literature ท่านได้เป็นผู้บรรยายวิชาโดยตลอดมา เป็นผู้ที่มีความรัก

ในศิลปะวรรณคดีอย่างแท้จริง คิษยทเรียนกับท่านย่อมประจักษ์อยู่ทุกคน

โดยมากมักจะเคยประสบคล้าย ๆ กันว่า พวกเราคิดตามท่านไปไม่ถึง

เมื่อท่านอธิบายเราเพียงเห็นเงา ๆ ว่ามีอะไรก็ ๆ อยู่ แต่จับไม่ถนัด จึง

ต้องใช้วิธีสวมรอย ท่านว่าไฟเราะ ซาบซัง เราทำเสมือนวารุสก์เช่นน

ด้วย ธิบจค ธิบจำไว้ ไม่ให้ตกหล่น เมื่อลงคราวล้อย ก็มักจะคิดเอา

ด้อยค่าของท่านนั่นเองจนมาดอย จะให้ชัดเจนและวิจารณ์อย่างละเอียด

ถวิลวนก็มักจะทำกันไม่ค่อยได้ ต่อเมื่อผ่านขึ้นไปจนสูงแล้ว จึงเกิดญาณ

ทัศนะของตนเอง สามารถเข้าใจว่า วรรณคดีแต่ละตอนที่ท่านยกมาเป็น

ตัวอย่างนั้น เป็นตอนที่มีความไพเราะเป็นอย่างเอกทั้งนั้น

ในการสอนวรรณคดีท่านยอมให้ความมรทางคำพริตมทั้งคำวิจารณ์ของ ท่านด้วย ซึ่งทำให้เกิดความมรอนกว้างขวางและแน่นแฟ้น ในหนังสือสมทร โฆษ พินยาศรรคร่ำครวญว่า เจ็บเหนือเจ็บเพราะพิโยคยากหทัยเทียม ไฟดงในแด่เกรียมภระอุ ท่านก็อธิบายว่า “ดง เป็นคำที่ระตองคคิ ถา อ่านเฝิน ๆ ดง ก็แปลว่า ข้ำ ไฟดง แปลว่า ไฟข้ำ แล้วฉคถนคิ ฉคคความ หมายของผู้นแต่ง หรือถาจะพุดถงความกยงซาคส่วนของประโยค เพราะ ถาหมายความว่า ไฟดง เป็น ไฟข้ำ เสียแล้ว ก็ซาคคำกรียาไป ไฟดง ใน ถนจงอยู่เ็นค้ำแห่งกรียา ซึ่งหมายความว่า ทำให้อรนระอ เช่นตัวอย่าง ถงซาว ซึ่งหมายถงการหงซาว เมอเซคนซาซาวสะเคคณาแล้ว จึงยกชนถง

บนไฟ เพื่อให้ความร้อนทำให้น้ำซึ่งมีอยู่ในข้าวแห้ง และให้ข้าวสุกสนิท
ที่ไผ่ค้ำเช่นนกเพราะจะไผ่ดีกว่ามันร้อนเหลือเกิน

ณ ทอกแห่งหนึ่งท่านเขียนไว้ว่า “การอ่านวรรณคดีที่ประสบความสำเร็จ
ยิ่งยากใจในเรื่องคำหรือความเป็นอันมาก เพราะบางทีคำคล้าย ๆ กัน
ทั้งเสียงและรูป ทำให้ผู้อ่านคิดแปลและเข้าใจว่าอย่างนั้นถูก อย่างนั้นถูก
บางทีก็เข้าใจผิดจนเสียความ ดังในโคลงเตลงพ่าย ดังนี้

แสงโสมแสงแก้วส่อง สूरินาย

อร่ามรัตนกมลพราย พร่างฟ้า

อุณหิศวิจิตรราย บัษมราช แลฤ

เจ็ดอรุณเรียบหน้า ผกเกล้าเกลื่อนหงอน

คำสำคัญในโคลงนี้คือคำ โสม มันก็เขียนเป็นอันมากแต่ความเดียวว่า
พระจันทร์ จึงแปลความหมายโคลงบทนั้นว่า แสงจันทร์ แสงอาทิตย์ฉาย
แสงส่องแก้ว เมื่อแปลเช่นนั้นก็ไม่ได้อรรถาธิบายเลย เพราะพระอาทิตย์กับ
พระจันทร์จะชนในเวลาเดียวกันอย่างไรได้ หากใครคำนึงถึงเหตุผลไม่ คำว่า
โสม ไม่ได้แปลว่าพระจันทร์อย่างเดียวนะ แปลว่า ทอง ก็มี ตัวอย่างโคลง
กวีสรวยพรรณนาชมปราสาทราชสถานว่า

อยู่รยาศยั้งฟ้า ลงดิน แลฤ

อานาบุญเพรงพระ ก่อเกอ

เจดีย์ละอออินทร์ ปราสาท

ในทาบทองแล้วเนอ นอกโสม

ในบาทที่สี่ หมายความว่าปราสาทนั้นผนังภายในและภายนอกก็ของ
 ธรรมไปทั้งนั้น”

ท่านเป็นผู้สนใจในการประพันธ์ ใต้แต่งเรื่องเกือบทุกประเภท บท
 ความ บทวิจารณ์ นวนิยาย ตลอดจนคำประพันธ์ บทประพันธ์ของท่าน
 มีลงในหนังสือต่าง ๆ รุ่นเก่า ที่ชนชองอยู่ในเวลานั้น คือ วิทยากรย์ ศิลป-
 สนิท ไทยเชรม ศัพท์ไทย เสนาศึกษา เป็นต้น เคยเป็นบรรณาธิการ
 หนังสือพิมพ์ วิทยากรย์ ลูกเสือ สอนของโอบุสสุภาชาติ เคยเป็นศุภะบาท
 สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าทรงใช้ในงานทำหนังสือศิลปนิพนธ์ หนังสือประ-
 เภทนวนิยาย นอกจากจะใ้เขียนเองแล้ว ยังใ้แปลเรื่องจากภาษาอังกฤษ
 ลงในวารสารเหล่านั้นด้วย

ในประเภทคำประพันธ์ท่านใ้ประพันธ์ทั้ง โคลง ฉันท์ กาพย์ และ
 กลอน ไ้ร้อยรางวัลอย่างเลิศ คือ รางวัลที่ ๑ ของวรรณคดีสมาคม ท่าน
 เป็นทั้งปฏิภาณแก้วและจินตแก้ว เคยเป็นหัวหน้าวงสังฆวาท ท่านใ้แต่งกลอน
 เรื่องยาว เป็นเรื่องที่ท่านแปลจากเรื่อง An Essence of the Duke ของ
 F. W. Bain ใ้ชื่อว่ ธิษายาฆาต ท่านใ้กล่าวไว้ในคำนำว่ “มุ่ง
 รักษาความและพยายามไม่ใ้ใช้คำศัพท์ที่ผิดรูป และความหมายของการแปล
 เช่น พฤกษะ ไม่ใ้ใช่เป็นพฤกษา กายะ ไม่ใ้ใช่เป็น กายา กายิ กายิน
 ชักษ ชักษิน ไม่ใ้ใช่เป็น ชักษา และ วาหะ ไม่เอา วาที่ มาใ้ใช้แทน เป็นต้น
 ึ่งหาว่ามีผลยาก” จะยกคำกลอนนั้นมาสักเล็กน้อย

“ซึ่งทรงถามความว่าตัวข้าไซร้ เป็นอะไรใครหรือพระลือสาย

โปรดฟังรสพจนะอภิปราย

จะบรรยายยกอย่างให้สร้างใจ

ข้าเป็นผงซงแผกแปลกกมลผง

ซงเทยวหิงหาเกสรซอนไกล

ชมผกาพากันเทยวสรรไป

หาดอกใหม่ไม่คงเทยวหลงชม

แต่ตัวข้าถ้าคิดพิสมัย

ตรงดอกใดไม่ร้างให้ห่างสม

และตัวข้าถ้าเปรียบเทยบอย่างลม

ก็นิยมผดวายุสามัญ

ซึ่งพัดไปไม่คงอยู่ตรงที่

พัดจากนานน่าย้ายพัดผัน

ดูสับปลับกลบกลอกเหมือนหลอกกัน พัดไปนั้นโน้นตามยามต้องการ

แต่ขานมเช่นเบนลมที่

พัดตรงรเรื่อยแท้ไม่แปรฐาน

จากหิมาลขรมหิมพานต์

พารสหวานวาบชนรณกลั่นจันทน์

แห่งเสน่ห์เทมาไม่คลาคลาด

วางแทบบาทมาดมุงผดุงขวัญ

หรืออาจว่าขานมลกษณอัน

ไม่ผดกันกับเสียงสำเนียงดัง

จากโอรฐูพระกระทอนยอนยินซัด

หรือเปรียบอรรถถ้อยก็ใดดัง

เช่นวัตถุสุริย์ส่องต้องยอมยั้ง

เหตุให้บังเกิดเงาตามเค้าเดิม”

งานนิพนธ์ของท่านในทางวิชาการ

คือ ได้เขียนคำอธิบาย โคลง

นิราศนรินทร์ โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

และ ลิลิตพระลอ ได้เขียนตำรา

หลักภาษาไทย และ วรรณคดีไทย วรรณคดีไทย เป็นงานคนควาท่าน

เสนอก่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชงมหาวิทยาลัยไคพมพชนิเวศ

พ.ศ. ๒๕๐๒ หนังสือเล่มนี้นับว่าเขียนประโยชน์แก่การศึกษาและการท

หนังสือชนคนมากขนเพราะมีสำนวนทางกบเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งมิใครง
 เรื่องชวนเขอ ไม่มืรสแปลก ๆ จึงเป็นเหตุหนึ่งททำให้เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ
 เสื่อมความนิยมไป นอกจากหนังสือรายเคอน รายกษยทกลาวมาน ยงม
 คณะละครร้อง ละครรำ แต่งบทะเลศรทเพราะ ๆ ให้เขากบคนตรเอามาเล่น
 ละครกัน เป็นทนยมกันมาก เช่นคณะละครตักำบรวพะเอาเรื่องพระลอมา
 แปลงเป็นบทะเลศร และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธิพงศ
 ทรงแต่งพระลอเป็นบทะเลศรร้อง กบบทะเลศรเรื่องอื่น ๆ เช่น ลาวเครือพา
 เป็นต้น เป็นเหตุให้คนอื่น ๆ แต่งบทะเลศรกันมากขน

ในเวลาสอนท่านเป็นงานเป็นการ คิษยทงรกและทงกลว คิษยคนโต
 จยการศึกษาไปแลว ท่านกถอว่าเป็นผู้ใหญ่ ยกยอตามสัสมควรแก่ตำแหน่ง
 และฐานะ ท่านพคคยด้วย บางคราวก็ออกไปรับประทานอาหารกลางวัน
 กบคิษยทรวมงานกบท่าน ท่านสนกสนาน คยให้เราฟังและฟังพวกเราคย
 กัน ท่านมิลกษณะของบคคตทเขากบคนโตทกวย และเป็นผู้ทมความรู
 ความคคเห็นทนสัสมอยุ่เสมอ ขณะใดทท่านนงไต่ลงมือทำงานแลว ท่าน
 สัสมารคคเป็นอยางบง มีหลายครทพวกเราผลอศวพคเสียงคังไป หรือบาง
 คราวถคคยกัน ท่านกคงทำงานโต้อย่างแน่วแน ไม่มืทททว่าโตยนเสียงอน
 โตเลย ทงมเคยโตค้ำหนึใครคย

ในบรรดาบุตรของท่านทงหมค มีผู้ทมอาชัพเป็นครและโตโดยเป็นคร
 คังค่อไปน คอ

นายวทย์ ศิวะศรียานนท์ B.A. (Oxon), Docteur d' Université (Paris)

นางศุภร ชุนนาค อ.บ.

น.ส. ช่มศรี ศิวะศรียานนท์ ส.บ. ร.ร. ช่างก่อสร้างอุเทน-
ถวาย

น.ส. เอมใจ ศิวะศรียานนท์ อ.บ. ร.ร. นาฏศิลป์ กรมศิลปากร

น.ส. ระเมียร ศิวะศรียานนท์ อ.บ. ร.ร. กุหลาบวัฒนา

ฉลวย วุฑฒิตย์

หอสมุดดุษฎีสาร

หลวงเชษฐพลศิลป์ (หม่อมหลวงเล็ก อิศรางกูร)

พ.ศ. ๒๔๒๕—๒๔๕๓

หลวงเชษฐพลศิลป์ เป็นบุตรหลวงอินสารสิทธิ์กูร (ม.ร.ว. มงคล
อิสรางกูร) และนางวอน อินสารสิทธิ์กูร เกิดเมื่อวันท ๒๗ มิถุนายน
พ.ศ. ๒๔๒๕ ณ วังเจ้าฟ้าอิศรานุกฤษ (วังหลัง) ซึ่งในขณะนั้นเป็นท
ตงของหอปกนกเรียนพยาบาลคณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล มหา
วิทยาลัยแพทยศาสตร์ อำเภอบางกอกน้อย จังหวัดธนบุรี เมื่อท่านมีอายุได้
พอสมควร บิดาก็ได้ส่งท่านไปเรียนหนังสือในโรงเรียนพระตำหนักสวน
กุหลาบ ซึ่งเป็นสถานศึกษาสำหรับบุตรหลานเจ้านายและข้าราชการใน
สมัยนั้น

โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบมีกำเนิดสืบเนื่องมาจากโรงเรียน
นายทหารมหาดเล็ก ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๔ ต่อมา
เมื่อจำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้น ห้องเรียนในโรงเรียนนายทหารมหาดเล็กไม่เพียงพอ
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระตำหนักเดิมที่สวนกุหลาบทาง
ด้านตะวันออกเฉียงใต้ พระบรมมหาราชวัง ให้ตั้งเป็นโรงเรียนนายทหาร
มหาดเล็ก ปรากฏว่ามณีนายตรหลานมาเข้าเรียนกันมากจนทักท “โรง
เรียนตั้งมาได้สักขหนึ่ง จำนวนนักเรียนมากเกินอัตราจะต้องการสำหรับ
ผูกทัดเป็นนายทหารมหาดเล็ก จึงเกิดเป็นขญหาขนั้นว่า โรงเรียนทพระ
ตำหนักสวนกุหลาบนั้นระควรรับนักเรียนตามความนิยมของผู้เลาเรียน หรือ

หลวงเชษฐพลศิลป์
(หม่อมหลวงเล็ก อิศรางกูร)

จรวบแต่เสมีขอตราทตองการสำหรับเป็นนายทหารมหาดเล็ก เพราะในชั้น
 นนกันเรียนขงเป็นนักเรียนทหาร มีเงินเดือนและเครื่องนุ่งห่มผูกทตองการ
 ทหารหมทททตองการ ถ้าจะจกตามความประสงค์เทมตอไป ก็จะต้องจกตาม
 จำนวนนักเรียน ไม่รบขให้มากกว่าอตรา เมื่อนำความชนกรายขงคมทล ๖
 ขอเรียนพระราชบัญญัติ มีรบสงว่า การเลำเรียนเป็นการสำคัญขงบ้านเมือง
 อย่างหนง เมือความนิยมเรมเกิดชนอยางนแลว ทจะสกัดกั้นเสยด้วยหวง
 แต่ประโยชน์ขง กรมทหาร มหาดเล็กกรมเดยวเท่านั้น หาควรมี ใน
 กระทรวงราชการ ต่าง ๆ กตองการคนทใดเลำเรียนมวิชาความรุเขาคำแห่ง
 รัชการอยเป็นจำนวนมากเหมือนกัน ในคคจกเป็นโรงเรียนชั้นสูงสำหรับ
 พระราชวงศ์ แลฟทจะเป็นข้าราชการให้เป็นประโยชน์กว้างขวางสำหรับ
 ข้าราชการบ้านเมืองทวไปเถก ส่วนนักเรียนทหารมหาดเล็กนั้น เมือเรียน
 วิชาความรุเขของตนในโรงเรียนส่วนทหลายแลว จึงคอยแยกไปฝึกทวิชา
 ทหาร เฉพาะแต่พวกทจะไปเป็นนายทหารมหาดเล็ก เมือพระราชทาน
 พระบรมราชวณจดยฉนแลว จึงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ขยาย
 โรงเรียนพระตำหนักสวนทหลายให้กว้างขวางออกไป ด้วยแต่เดิมตง
 โรงเรียนเพียงในบริเวณพระตำหนักเดิม ๔ หลัง โปรดให้สร้างคกยาวทาง
 คานใด ซงเดิมจะสร้างเป็นโรงขนคางอยุนให้สำเร็จ จกเป็นทอขที่เรียน
 ขงนักเรียนจนเต็มท..... แต่ันโรงเรียนพระตำหนักสวนทหลาย
 จึงเปลยน เป็นโรงเรียนพลเรือน คคกว้างแบบฝึกสอนสำหรับทจะรบราชการ
 เป็นสำคัญ สอนทงหนงสือไทยและภาษาองกฤษด้วย

เมือหลวงเสษจุ พลคิลป์ ได้รบการศึกษาในโรงเรียนพระตำหนักสวน-
 ทหลาย โรงเรียนแห่งนี้เป็นโรงเรียนพลเรือน คอมาได้เขำเรียนในโรงเรียน

ผกทศขาราชการพลเรือนในพระบรมมหาราชวังจนจบหลักสูตร โรงเรียน

ผกทศขาราชการแห่งตนงชนเมือ พ.ศ. ๒๔๔๒ แล้วไคเปลี่ยนชื่อเป็น

โรงเรียนมหาดเล็ก ทำการอบรมสั่งสอนผู้ที่จะเข้ารับราชการฝ่ายปกครอง

บ้านเมือง ครนถงตอนต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

โปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงกิจการของโรงเรียนมหาดเล็กเป็นโรงเรียนข้าราชการ

พลเรือน ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากน

โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเป็นโรงเรียนประจำทำการสอน

ตามหลักสูตรชั้นประถม และชั้นมัธยมอกด้วย ครนวันที่ ๒๖ มีนาคม

พ.ศ. ๒๔๕๗ โปรดเกล้าฯ ประดิษฐานโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ขณะทศศึกษาอยู่ในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบกิด และในโรงเรียน

ผกทศขาราชการพลเรือนกิด หลวงเชษฐพลศิลป์ไคแต่คงว่าเป็นผู้ใฝ่ใจ

ในการผกกายบริหาร หรือพลศึกษาตามความหมายในปัจจุบัน และผกผน

ตนคล่องแคล่วในวิชาอันอยู่เสมอ แมทนามทรวททรงคอนข้างเคย แตกม

ส่วนลศเหมาะที่จะเป็นนกายบริหาร เมือเรียนจบโรงเรียนผกทศขาราชการ

พลเรือนแล้ว ท่านไครับบรรจุเข้ารับราชการในตำแหน่งครกายบริหาร เมือ

พ.ศ. ๒๔๔๖ และไครับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๒๐ บาท ไคคลุกคลี

กกับการพลศึกษาสับต่อมา ท่านไคชวนช่วยศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ

จนไคเลื่อนวิทยฐานะเป็นครูประกาศนียบัตรมัธยมพิเศษ เมือ พ.ศ. ๒๔๕๔

แม้ว่าข้างครวงข้างครวาทงราชการกระทรวงธรรมการย้ายหลวงเชษฐ-

พลศิลป์ไปทำงานคานอน แต่ท่านกมโอกาสกลับมทำงานคานพลศึกษา

ตามเดิมเหมือนอย่างในระยะตันทเขารบราชการ ใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ท่านไต่
รับแต่งตั้งเป็นครูผู้ปกครองโรงเรียนราชแพทยาลัย ซึ่งต่อมาได้ขยายกิจการ
เป็นคณะแพทยศาสตร์และศิริราชพยาบาล จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย แล้ว
ย้ายไปสังกัดมหาวิทยาลัยแพทยศาสตร์ ใน พ.ศ. ๒๔๕๖ ท่านไต่เป็น

พนักงานตรวจการ กองตรวจการ กรมศึกษาธิการ แล้วเลื่อนขึ้นเป็น
พนักงานสอบไล่ และในเวลาเดียวกันเป็นผู้แนะนำการฝึกวิชาหอยโหนดด้วย

ครั้นพ้นจากตำแหน่งพนักงานสอบไล่ ก็ไต่เป็นอาจารย์ฝึกสอนวิชาพลศึกษา
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๓ และไต่รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยอาจารย์ผู้ปกครองโรงเรียน

สวนกุหลาบวิทยาลัยออกตำแหน่งหนึ่งเมื่อตอนต้น พ.ศ. ๒๔๖๔ ครั้นวันที่

๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ ท่านไต่รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์ฝึกสอนวิชา
พลศึกษาแต่ตำแหน่งเดียว ทั้งนี้เนื่องจากไต่ถือว่าเป็นตำแหน่งงานที่ตรงกับ

นิสัยของท่าน ท่านยังได้รับมอบหมายให้ปฏิบัติหน้าที่ราชการอีกหลายอย่าง
เช่น เป็นประธานกรรมการการแข่งขันวิชาคึดคน ส่วนหอยโหนด เมื่อ พ.ศ.

๒๔๖๖ และ ๒๔๖๗ และเป็นผู้สอนวิชาลูกเสือที่โรงเรียนฝึกหัดวิชา
พลศึกษากลาง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘

ในสมัยนั้น งานพลศึกษา กิจงานลูกเสือ กิจยังไม่มเจ้าหน้าทิจ
โดยตรง การพลศึกษานนมากันเคตมาแต่การแสดงกรีฑาของนักเรียนและ

ครเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ในบันนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จกลับจากประพาสยุโรปครั้งแรก กระทรวงธรรมการได้จัดให้ครูและ

นักเรียนแสดงการกรีฑาถวายทอดพระเนตรที่ท้องสนามหลวง เมื่อวันที่ ๑๑
มกราคม ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา การแข่งขันกรีฑานักเรียนได้จัดเป็นงาน

ประจำ การกรรทานและกีฬาประเภทอนตลอคจนการบริหารร่างกาย ปรากฏ
 ว่าโดยผลก็ ส่งเสริมให้นักเรียนมีใจเป็นนักกีฬา และมีร่างกายสมบูรณ์
 กระทรงโตแข็งแรงเห็นความสำคัญของการพลศึกษา และได้กำหนดวิชา
 พลศึกษาไว้ในหลักสูตรของโรงเรียน แต่การจัดการพลศึกษายังขาดเจ้า-
 หนาทโดยเฉพาะ เพียงแต่มีอาจารย์สอนวิชาพลศึกษาไม่กี่คน เช่น หลวง
 เศษฐพลศิลปที่ไคทำงานนี้โดยตรง กระทรงโตอาศัยอาจารย์ใหญ่และ
 ครูใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่จัดการกรรทานนักเรียนเป็นๆ ไป ภายใต้ความควบคุม
 ของปลัดทูลฉลองของกระทรงซึ่งในระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๒ ถึง ๒๔๗๑
 ได้ทำหน้าที่อธิบดีกรมศึกษาธิการด้วย ส่วนการลูกเสือนั้น พระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งกองลูกเสือชน เมื่อ
 พ.ศ. ๒๔๕๔ และโปรดให้ตราข้อบังคับลักษณะปกครองลูกเสือ เพื่อ
 ฝึกฝนนักเรียนชายให้เป็นลูกเสือ ครั้นการลูกเสือโตเจริญขึ้นกระทรง
 จรรวมการฝึกที่กำหนดวิชาลูกเสือลงในหลักสูตรโรงเรียน ทั้งจัดใหม่การ
 สอยไล้สำหรับวิชาชน เมื่อลูกเสือพ้นจากวัยเล่าเรียนในโรงเรียน และได้เข้า
 รับราชการแล้ว ก็มีโอกาสเป็นเสอป่า เพื่อจะไดรับการฝึกฝนให้รู้จักช่วย
 ทำการรบ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกอง
 เสอป่าชน ด้วยมีพระราชประสงค์ที่จะให้กองเสอป่าที่ทำหน้าที่เสมือนกองทัพ
 รักษาดินแดน (Territorial Army) ของอังกฤษ หลวงเศษฐศิลปที่ไค
 สมัครเข้ารับราชการเป็นเสอป่า ได้รับพระราชทานยศในกรมเสอป่ารักษา
 ดินแดนกรุงเทพ ฯ เป็นนายหมวดเอกในตำแหน่งการลูกเสือที่ไคปฏิบัติหน้าที่ได้
 ผลดี ได้ดำรงตำแหน่งเป็นรองผู้ตรวจการลูกเสือกรุงเทพ ฯ

ในระหว่างทรงบรรพชา ท่านได้รับพระราชทานยศและบรรดาศักดิ์
 เริ่มด้วยเป็นรองอำมาตย์ตรี เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ และ
 เป็นชนชาัญญพลเสช เมื่อวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๔ ต่อมาได้รับพระราช-
 ทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นหลวงเศษฐพลศิลป์เมื่อวันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ.
 ๒๔๖๑ ครั้นเมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้เลื่อนยศขึ้นเป็น
 อำมาตย์ตรีหลวงเศษฐพลศิลป์ ได้รับราชการมาเป็นเวลา ๒๘ ปี และได้
 ขอรับพระราชทานเบี้ยบำนาญเมื่อวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๔ ขณะ
 นั้นได้รับเงินเดือน ๒๔๐ บาท ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิส-
 ติยาภรณ์ เบญจมาภรณ์ช้างเผือก เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย เหรียญ
 บรมราชูปถัมภ์ และเข็มชาหลวงเกษมรัชกาลที่ ๖

หลวงเศษฐพลศิลป์ยังได้ช่วยเหลือให้เด็กผู้ยากไร้เรียน ด้วยท่าน
 ได้ร่วมมือกับภรรยาจัดตั้งโรงเรียนพรหมวิทยามูล เป็นโรงเรียนราษฎร์ ตั้ง
 อยู่ในถนนของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งขณะนั้นเป็นที่ตั้ง
 ของเวทีมวยราชดำเนิน ก่อนที่ไต่ไปรตเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติ
 โรงเรียนราษฎร์ พุทธศักราช ๒๔๖๑ ขึ้น การควบคุมโรงเรียนราษฎร์
 ยังไม่รัดกุม แม้ว่าทางราชการจะได้ให้ส่งผลการโรงเรียนเชลยศึกหรือ
 โรงเรียนราษฎร์ มาจดทะเบียนเพื่อเจ้าพนักงานจะได้ควบคุมดูแลกิจการ
 ของโรงเรียนดำเนินไปอย่างถูกต้องกฎเสนาบดีกระทรวงกลาโหม พ.ศ.
 ๒๔๕๔ ยกเว้นครูเชลยศึกซึ่งยื่นครุสอนหนังสือจากการเกณฑ์เขารับ
 ราชการทหารชั่วคราว ซึ่งเป็นการช่วยเหลือโรงเรียนเชลยศึกอีกทางหนึ่ง
 แต่การจดทะเบียนโรงเรียนขาดตกบกพร่อง เพราะบางแห่งก็มาจดทะเบียน

บางแห่งก็ไม่มาจากทะเบียน ความมุ่งหมายของพระราชบัญญัติฉบับไว้ในพระราชดำรัสปรากฏว่า “บุคคลเป็นนการสมควรจะจัดวางการปกครองโรงเรียนราษฎรทั่วพระราชอาณาจักร และชำระร้อยกรองบทกฎหมายข้อบังคับสำหรับโรงเรียนราษฎรนั้นวางลงไว้เป็นระเบียบ” โรงเรียนราษฎรทุกแห่งจะต้องจดทะเบียนและอยู่ในความดูแลของเจ้าหนาท กบทั้งจะต้องปฏิบัติตามระเบียบแบบแผนของเจ้าหนาทการศึกษาซึ่งบังคับไว้ในพระราชบัญญัติ เช่น ผู้จัดการโรงเรียนราษฎรจะต้องจัดสอนนักเรียน “๑. ให้อ่านเขียนและเข้าใจภาษาไทยได้โดยคล่องแคล่วพอสมควร ๒. ให้ได้ศึกษาหนาทพลเมืองทศ ปักผังความจงรักภักดี ในกรุงสยามและความรู้แห่งภูมิประเทศ รวมทั้งพงศาวดาร ตำนานเมือง และภูมิศาสตร์ทั่วๆไปเป็นอันน้อย” ผลแห่งการออกพระราชบัญญัติได้ปรากฏขึ้นทันที คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ โรงเรียนราษฎรที่ชนะทะเบียนและอยู่ในความตรวจตราของเจ้าหนาทมี ๒๗ โรง ครั้นออกพระราชบัญญัติแล้วเมื่อสิ้น พ.ศ. ๒๔๖๑ มีโรงเรียนชนะทะเบียนแล้วถึง ๑๒๗ โรง โรงเรียนพร้อมวิทย์ามูลได้ดำเนินกิจการภายใต้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎรฉบับนี้

แม้ว่าผู้เขียนไม่ได้เป็นศิษย์เก่าของท่าน แต่ก็ได้รับความอนุเคราะห์เป็นส่วนหนึ่งจากท่าน ท่านได้ขอบรมสั่งสอนให้เป็นผู้ที่รู้จักศึกษาหาความรู้ และสุขภาพของตนให้เป็นปรกติ ทั้งนี้เพราะท่านได้ใกล้ชิดกับข้าพเจ้าซึ่งในเวลานั้นเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงศึกษาธิการ และมีตำแหน่งในทางเสื่อซ่า เช่นผู้บังคับการกรมเสื่อซ่ารักษาดินแดนกรุงเทพ ฯ ที่ ๓ หลวงเสษฐพลศิลป์ เป็นนายเสื่อซ่าคนสนิทของบิดาข้าพเจ้า และมีจะคิดตามบิดา

ของข้าพเจ้าไปราชการต่างจังหวัด เช่น การประลองยทกลี้อบายาทจังหวัด นครปฐม และราชบุรี ยิ่งกว่านั้นข้าพเจ้ายังได้ชวนหลวงเชษฐพลศิลป์ ไปพักผ่อนตากอากาศตามหัวเมืองชายทะเลอีกหลายครั้งด้วย ผู้เขียนก็ได้มีโอกาสติดตามบิดาไปด้วยเสมอ และเท่าที่ผู้เขียนจดจำได้ หลวงเชษฐพลศิลป์เป็นผู้ร่างกายแข็งแรงคล่องแคล่วในการปฏิบัติงาน และชอบล่าสัตว์ ชอบชวตชนนบทอยู่เป็นนิจ ซึ่งเป็นนิสัยติดตัวท่านสืบต่อมา คงจะเห็นได้ว่า เมื่อท่านออกจากราชการแล้ว ท่านได้ไปตั้งเคหสถานอยู่ ณ อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สนใจในการประกอบกิจการกรรม เลี้ยงไก่ เป็นงานอดิเรก ซึ่งให้รายได้แก่ท่านด้วย

หลวงเชษฐพลศิลป์มีบุตรชายและหญิงหลายคน อาทิ เช่น นาวาเอก ลาภ อิศรางกูร ณ อยุธยา ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งนายทหารคนสนิทของ ฯพณฯ ผู้บัญชาการทหารสูงสุด

หลวงเชษฐพลศิลป์ช่วยตั้งแกกรรมด้วยโรคปอดขวม เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๓ ยังกวามอาลัยแก่ญาติมิตร และผูกเคยเป็นศิษย์ทั่วไป

คุณงามความดีที่หลวงเชษฐพลศิลป์ได้ทำไว้ในการศึกษาชาติ ได้เป็นครูพลศึกษาชั้นหัวหน้า ณ หอพักโรงเรียนการพลศึกษาให้คลลคลายขยายตัวสืบต่อมา จนรัฐบาลพิจารณาว่าการพลศึกษามีความสำคัญเท่าเทียมกับจริยศึกษาและพหุศึกษา แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๕ กล่าวว่า "เพื่อความร่วมมือของพลสันนิกรสยาม" ท่านให้จัดการศึกษาทั้งสามส่วนล้วนพอเหมาะกัน คือ ๑. จริยศึกษา อบรมให้มีความดีงาม ๒. พหุศึกษา ให้ปัญญาความรู ๓. พลศึกษา ผูกพันให้เป็นผู้ร่างกายสมบูรณ์

นอกจากนี้ หลวงเชษฐพิลลศิลป์ได้ชี้ให้เห็นว่า เอกชนอาจจะช่วยแบ่งเบาภาระ
 การจัดการศึกษาของรัฐบาลได้ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์ เช่น โรงเรียน
 พรอมวิทยามูล ซึ่งนับว่าเป็นโรงเรียนราษฎร์ที่เกิดขึ้นในหมู่โรงเรียนราษฎร์
 อื่น ๆ รุ่นแรก ๆ โรงเรียนหนึ่ง.

รอง ศยามานนท์

หอสมุดคุรุสภา

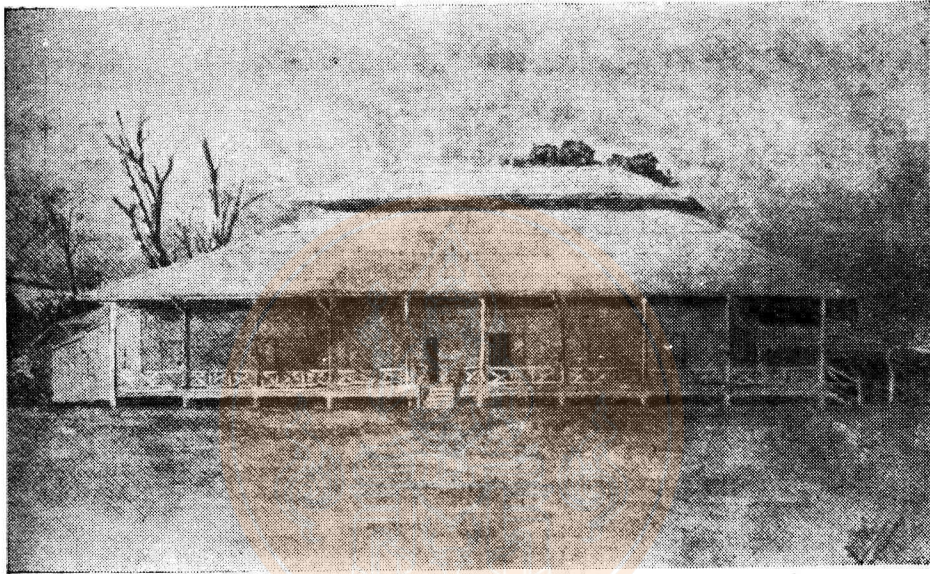
หลวงวิบูลย์ศิลปการ

(บุ๋นเจ็ย ลีชะวณิซ)

พ. ศ. ๒๔๒๕—๒๔๗๓

หลวงวิบูลย์ศิลปการ ผู้เป็นต้นสกุล “เก๋ว ลีชะวณิซ” นามเดิม บุ๋นเจ็ย เกอวณิซ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๕ ณ บ้านตรงข้ามกษัตริย์นิเวศน์นาเวรรัตน ถนนเจริญกรุง จังหวัดพระนคร เป็นบุตรขุนนารถจินารักษ์ (ชำเอ็ง) กรมการพิเศษ จังหวัดนครศรีธรรมราช และนางเสงี่ยม ครองแรกเริ่ม การศึกษาวิชาชั้นต้นที่โรงเรียนราษฎรในตรอกเตาหี นายชอก อภิษรณเคราะห์ ซึ่งต่อมาเป็นพระสันตทอกษรสารเป็นครู และได้ศึกษาต่อที่โรงเรียน สายสวัสดิ์สุนทรคาร สมิขณอุปการศิลปสิทธิเป็นครูใหญ่ และได้ ศึกษาวิชาครุฑอ ณ โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ วัดเทพศิรินทรวัด สมัยนาย เอฟ. ยีเทวส์ เป็นอาจารย์ใหญ่ สอบไล่ได้ประโยคครูประกาศนียบัตรประถม- สามัญ เมื่อวันที่ ๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๘

ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ กระทรวงธรรมการได้ส่งนักเรียนที่สอบไล่ได้ ประโยคครูประถมรุ่น พ.ศ. ๒๔๕๘ มีจำนวน ๑๘ คน ไปศึกษาต่อ ณ โรงเรียนมหาดเล็กในพระบรมมหาราชวังเป็นรุ่นแรก และเป็นรุ่นเดียวกับ เท้านนทกระทรวงธรรมการได้ส่งนักเรียนไปเรียน นับว่านักเรียนครูรุ่นนี้ ได้รับความกรุณาของกระทรวงธรรมการเป็นพิเศษ ทำให้ไปศึกษาวิชาแผนก

เดิมใช้เป็นสามัคยาจารย์สโมสรสถานกับเป็นโรงเรียนมัธยมศึกษา
“ราชบุรณ” ต่อมาเมื่อ ๑๓ มิถุนายน ศก ๑๓๐ เป็นโรงเรียน
ช่างทงหมด แล้วรอสรางตก เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ศก ๑๓๒
(หลวงวิบูลย์ศิลปการเป็นผู้เขียนแบบอาคารหลังนี้)

หลวงวิบูลย์ศิลปการ
(ขุนเจ็ย ลีชะวณิช)

อันใคร่ขอความร่ำกว้างขวางนอกจากในวงการของครู หลวงวิบูลย์ศิลปการ
เป็นผู้หนึ่งที่ได้ไปศึกษาค้นคว้าในร่นน ภายหลังสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรครู
มัธยม(ป.ม.) เมื่อวันที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๑ โดยสอบวิชาชกคร
มัธยมตามหลักสูตรในสมัยนั้น อนึ่งในเวลาที่ได้รบการศึกษาอยู่นั้นได้ใฝ่ใจ
ในวิชาวาดเขียน ทั้งวิชาภาษาอังกฤษสามารถสนทนาโต้ตอบได้พอสมควร
ต่อมาจึงได้เป็นলামประจำตัวนายอ ชลย ซึ่งเป็นอาจารย์สอนวิชาวาดเขียน
ประจำอยู่ ณ สโมสรช่างของสามัคยาจารย์สมาคม สมัยเมื่อเจ้าพระยา-
ธรรมศักดิ์มนตรีเป็นนายกสโมสร

ทางด้านศาสนาหลวงวิบูลย์ศิลปการมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา
มาก ได้ขออุปสมบทเมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๒ ณ วัดสุทัศน์
เทพวราราม สำนักสมเด็จพระสังฆราช (แพ เปรียญ) รวมเวลาอุปสมบท
๑๒๔ วัน ศึกษาพระธรรมวินัยได้เป็นอย่างดี

หลวงวิบูลย์ศิลปการเริ่มเข้ารับราชการเมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน
พ.ศ. ๒๔๕๘ ตำแหน่งครูโรงเรียนกล่อมพิทยากร และในบั้นเองได้ย้าย
ไปเป็นครูโรงเรียนฝึกหัดครูมูลวัดวิเศษบูรณะ ภายหลังได้รวบรวมเป็น
โรงเรียนเพาะช่างปัจจุบัน

ครั้นวันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้ย้ายไปเป็นครูโรงเรียน
มัธยมวัดสุทัศน์และย้ายไปเป็นครูผู้ช่วยประจำตัวนาย อ ชลย ครูวาดเขียน
และฝึกหัดการวาดเขียนด้วยในศกเดียวกัน

ในตอนปลาย พ.ศ. ๒๔๕๑ หลวงวิบูลย์ศิลปการย้ายไปเป็นครู
ผู้ช่วยสอนวาดเขียนในโรงเรียนต่าง ๆ เช่นที่สโมสรช่าง โรงเรียนมัธยม

วัชรราชบุรณะ โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ โรงเรียนมัธยมวัดสุวรรณิเวศ
 โรงเรียนราชวิทยาลัยและโรงเรียนราชินี (ปากคลองตลาด) เมื่อวันที่ ๑
 มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๓ แล้วย้ายไปเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนช่าง
 ทดถกรรม วัชรราชบุรณะ ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๖๕
 ได้รับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเพาะช่างและดำรงตำแหน่ง
 อาจารย์ผู้ปกครองตลอดมาจนถึงแก่กรรม

การปฏิบัติราชการของ หลวงวิบูลย์ศิลปการ ได้เจริญก้าวหน้าขึ้นตาม
 ลำดับไต่ระดับขึ้นรองอำมาตย์ตรี โท เอก และอำมาตย์ตรีเป็นสูงสุด เมื่อ
 วันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๒ ได้รับยศพิเศษเป็นนายหมวดโทเสด็จ
 ในตำแหน่งผู้บังคับกองร้อยที่ ๑๗ กองเสนารักษากินแดนกรุงเทพฯ สำหรับ
 บรรดาศักดิ์ที่ไต่ระดับขึ้นเป็นชนวิบูลย์ศิลปการ และหลวง
 ตามลำดับในนามเดิม เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ไต่ระดับขึ้นพระราชทาน คือ
 เบญจมาภรณ์ช้างเผือก เบญจมาภรณ์มงกุฎไทย เหรียญบรมราชาภิเษก
 รัชกาลที่ ๖ ที่ ๗ และเข็มครุฑมหิต

หลวงวิบูลย์ศิลปการได้รับบำเหน็จคุณงามความดี ซึ่งหาได้ไม่ยากนัก
 ในสมัยนั้นเพราะรับราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและพากเพียร นอกจากนั้น
 ยังได้มีส่วนเป็นผู้ริเริ่มการสร้างโรงเรียนเพาะช่างด้วยผู้หนึ่ง

หลวงวิบูลย์ศิลปการมีอุปนิสัยใจคอเยือกเย็น สุขุม มีความเมตตา
 กรุณาละเอียดถี่ถ้วนรอบคอบ โอบอ้อมอารีแก่มิตรสหายและผู้อยู่ใต้บังคับ

บัญญัติลอบจมนบุคคลทั่วไป คงปรากฏข้อความตอนหนึ่งในประวัติของสมาคม
 ยาวารยสมาคมว่า “นายขุนเจ็ยยังอดีตเจ้าเลาเรียนวิชาเพมเติมอก กลาวคือ
 พงเล็กเซอวีราชาศค่าง ๆ ณ สามัคยาอารยสโมสรสถาน เป็นต้น”

หลวงวิบูลย์ศิลปการ มีบุตรชายหญิงทองมชวตอชยเวลาณ ๗ คน คือ

๑. นางกอบเกษ ศิริจามร
๒. นายพลึง ลยะวณิช
๓. นายสมชัย ลยะวณิช
๔. เรืออากาศเอก สวรรณ ลยะวณิช
๕. รอยเอก ชายเลอน ลยะวณิช
๖. นางสมหญิง บุรณะพิมพ์
๗. นางสาวทองคำ ลยะวณิช

ในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗ หลวงวิบูลย์ศิลปการเริ่มป่วยเป็น
 โรคหัวใจ แต่โดยที่เขนฝมนำใจรงงานเป็นทสค จึงไคยอศส่าห์ไปปฏิบัติ
 ราชการตามปรกติ จนกระทั่งมีอาการหนักมาก จึงไคยลาบวยเพอพักรักษาคว
 แต่กัไม่สามารทจะเยยวยาให้ทเลาไค มีแต่ทรงกบทรค ไคยงแกกรรรม
 เมอวนท ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๗ ที่บ้านตรอกบ้านเขมร ถนนวรจักร
 จังหวัดพระนคร อายุไค ๔๘ ปี เป็นที่เศร่าโคในหมู่ญาติและมีตรสหายเป็น
 อย่างยง

หลวงวิศาลศิลปกรรม เป็นผทคนเคยและเป็นข้าราชการร่วมสำนั
 เคยวกัน มากับหลวง วิบูลย์ศิลปการไคเขยนเพมเติมว่า “ข้าพเจ้ากั
 หลวงวิบูลย์ ฯ ไคเคยบริราชการร่วมสำนัเคยวกัน มาตงแต่เป็ลยณชอจาก
 สโมสรช่างของสามัคยาอารยสมาคม (สมัยเจ้าพระยาธรรมศคคมนตรีเป็น

นายก) มาเป็นโรงเรียนช่างหัตถกรรม วิศวกรรม วิชาช่างบุรณะ ซึ่งหลวงวิบูลย์ ฯ
 ได้ขยับประจำมาก่อนหน้านั้น ในเวลาต่อมาได้จัดสร้าง อาคารใหม่เป็นตึก
 ในทศวรรษ เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๖ (ร.ศ. ๑๓๒)
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมากระทำพิธีเปิด อาคารใหม่
 และได้พระราชทานนามว่า โรงเรียนเพาะช่าง ข้าพเจ้าได้ร่วมงานอยู่กับ
 หลวงวิบูลย์ ฯ หลายปี จนข้าพเจ้าได้ย้ายจากไปรับราชการ อยู่ในกอง
 สถาปัตยกรรม กระทรวงธรรมการ

ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๒ หลวงวิบูลย์ ฯ เป็นผู้มิไกรภักในวิชาศิลปะ
 โดยเฉพาะการวาดเขียนเป็นต้นเดิมอยู่แล้ว กระทรวงธรรมการจึงได้ส่งตัว
 ให้ไปเป็นล่ามประจำตวนาย อ. ฮิลล์ ซาคของภคณผู้เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียน
 ช่างหัตถกรรม และได้ฝึกวิชาวาดเขียนเพิ่มเติมควบคู่ไปด้วย หลวงวิบูลย์ ฯ
 เป็นทั้งล่ามและครูผู้ช่วยสอนวิชาวาดเขียน ต่อมาได้ตำแหน่งเป็นอาจารย์
 ผู้ปกครองในขณะที่เป็นครูสอนวาดเขียนอยู่โรงเรียนนั้น ยังได้ไปเป็นครูสอน
 พิเศษวิชาวาดเขียนตามโรงเรียนต่าง ๆ คือ โรงเรียนมัธยมวัดราชบูรณะ
 โรงเรียนฝึกหัดครูบรรณวิเศษ โรงเรียนราชวิทยาลัย โรงเรียนมัธยม
 วัดเทพศิรินทร์ และโรงเรียนราชินี (ปากคลองตลาด)

ในด้านการปกครองนั้นหลวงวิบูลย์ ฯ มีจิตใจเป็นครูโดยแท้จริง มุ่ง
 ปกครองโดยเฉพาะของตนเอง ท่านเป็นผู้ปกครองนักเรียนที่ดียง รักนักเรียน
 คล้ายบุตรหลาน ซึ่งจะทำให้ผู้นั้นเต็มใจทำใยาก หลวงวิบูลย์ ฯ เป็นผู้ไม่ใส่ใจ
 เป็นอคติ มีนิสัยตรงไปตรงมาแต่ละมนละม่อมมนนั้นมวล ใครถูกว่าตามถูก
 ใครผิดว่าตามผิด ในการค้ำหั้นโทษนักเรียนผู้กระทำผิดของครูปกครองโดย

ทวไป มกัใชวริเรยกประชมกเรียนทงหมคทรอเฉพาะทองแลวกล่าวโทษเใ
 ทรายทวกน เพอมีไทนกเรียนทงหลายประพฤคตามเ็นค้วอย่าง และทวงว่า
 ฝุกระทำฝคจะใชเ็คหลายในการค้ำหนโทษแขน แทนทนกรเรียนฝุกระทำฝค
 จะเ็คหลายยังทำให้เกคความโกรธแค้นเพมขนอกค้วย เปรยขเหมอนกย
 ค้ำรวจขคนรายใทกส้งเชากรงขง แตนนเ็นคนรายจงสมควรทำเชนน
 เพอจะใชเ็คหลาย แต่ล้าหรยนกเรียนไมควรกระทำอย่างน แมเพยงเอา
 ความฝคมาประกาคใทประชม ล้าหรยทลวงวัญลย ๗ กเ็นว้างไมเหมาะ
 สมก วรขของทลวงวัญลย ๗ คชเรยกนกรเรียนฝุกระทำฝคเข้ามาในห้อย
 ล้วนค้วเพียงสองคชสอง แล้วเรมชกถามค้ววจาธรรมค้ำไมขักรวโชกว่า
 'ทำไมเรอจิงกระทำกรอนไมสมควรนเ็น ขงเ็นการฝคกฏขบขังคับ
 ของโรงเรียนมาก ตามธรรมคาคนเรากเ็อมจะรืออยู่วอะไรถูก
 อะไรฝคมีใชหรือ' และถามค้อไปว่า 'การที่เรอกระทำไปนเ็นฝคใหม่'
 ทานถามข้อย่างนค้วขการธรรมค้ำ จนนกรเรียนคนนใทลคขนมาจ
 ขอมรบสารภาพ ดงแมเ็นกรเรียนฝุกระทำฝคจะแ่งขานใทกค้ำถาม กทนคช
 อยู่ไมไคนานใสคท่ายกคชขอมรบ เพราะเหตุค้วขคลลกษณะและ
 ทวงท้าวจาของทลวงวัญลย ๗ อ่อนโยนไมข้เชมยจนนกรเรียนกลวถาน เมอ
 นกรเรียนขอมรบสารภาพแล้ว ทานกคกคำถามค้อไปอกว่า 'แล้วค้อไปน
 เรอจะกระทำเชนนอกใหม่' ดงนเ็นคตน

นกรเรียนใทใคกระทำฝคและใกรบการขบรมเฉพาะค้วเชนน กักกลายเป็น
 คนคเ็นส่วนมาก การกระทำใคขวลละมุ่นละม่อมของทลวงวัญลย ๗ น ปรากฏ

เป็นผลดีมากในเวลาต่อมา นักเรียนเพาะช่างในสมัยนั้นใครรับการอบรมหรือ
ได้เห็นวิธีการแบบนี้ ทำให้ความประพฤติของนักเรียนดีตลอดมาตราบชั่ว
ชีวิตของหลวงวิบูลย์ ฯ

ในค่านวิชากร นอกจากมีวุฒิประกาศนียบัตรครูมัธยม (ป.ม.) แล้ว
กระทรวงธรรมการได้ส่งนักเรียนครูประถม ๑๘ คนไปเรียนวิชาวิชาชีพศาสตร์
ณ โรงเรียนมหาดเล็กในพระบรมมหาราชวังเป็นรุ่นแรกและรุ่นสุดท้าย ใน
รุ่นนี้หลวงวิบูลย์ฯ อยู่ด้วยคนหนึ่ง นับว่าหลวงวิบูลย์ฯ ได้มีความรู้กว้างขวาง
นอกออกไปจากวงการศึกษาแค่งหนึ่ง ความรู้ในทางช่างศิลป์พอสมควร
โดยเฉพาะทถนาคคือ การวาดเขียน ฉะนั้นหลวงวิบูลย์ ฯ จึงรับหน้าที่สอน
ทั้งวิชาครูและวิชาวาดเขียนควบคู่กันไป ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ทางวาดเขียน
ให้แก่นักเรียนเป็นอย่างดี วิชาสอนของท่านสอนโดยการให้หลักแนะแนวทาง
ต่าง ๆ เช่น ก่อนจะสอนทถนาคท่านจะต้องอธิบายถึงเหตุและผลให้เข้าใจกัน
เสียก่อนว่าจะสอนอะไร เพื่อประโยชน์อะไร แล้วชวนต่อไปจึงสอนภาคปฏิบัติ
ตามลำดับ

ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงนับถือว่าหลวงวิบูลย์ ฯ เป็นตัวอย่างครูสอนและ
ครูผู้ปกครองที่ดีหาผู้อื่นเทียบได้ยาก ในค่านการสังคมทั่วไป หลวงวิบูลย์ฯ
มีนิสัยอ่อนโยน สสภาพไม่มทะเลดกัน เพราะเป็นคนไม่เสพสุรา เป็นแต่เพียง
สุขุมหรืนาน ๆ มวนหน่งเท่านั้น ฉะนั้นหลวงวิบูลย์ ฯ จึงเป็นทนายมรภักดิ์
ของครอบครัวญาติมิตร ผู้บังคับบัญชา ครูผู้ร่วมงานตลอดจนนักเรียนใน

สมัยท่านปกครองอยู่ และท่านก็ได้ปฏิบัติตนแบบนี้ โดยสม่ำเสมอมาไม่
เปลี่ยนแปลงตรงราวชีวิตของท่าน”

(ในการเรียบเรียง ครวงนผู้เขียนได้ได้รับความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือจาก
หลวงวิศาลศิลปกรรม และนายฉันท สุวรรณบุญ จึงขอขอบคุณไว้ ณ
ที่นี้ด้วย)

กอบ เกอ ศรีจามร

หอสมุดคุรุสภา

นายถนอม นาควัชระ

พ.ศ. ๒๔๓๘-๒๕๐๓

นายถนอม นาควัชระ เกิดที่ตำบลหนองแขม กิ่งอำเภอหนองแขม จังหวัดธนบุรี เมื่อวันที่ ๑๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๘ เป็นบุตรคนที่ ๘ ของนายพลอยและนางเซย นาควัชระ มีพี่น้องท้องเดียวกันรวม ๑๑ คน ส่วนใหญ่ยังมีชีวิตอยู่และดำเนินอาชีพเป็นชาวนาหรือชาวสวนแทบทั้งสิ้น

ในด้านการศึกษา แม้จะเป็นครอบครัวร่ำรวยและมีบุตรหลายคน บิดามารดาก็ได้ดูแลให้การศึกษาก่อนโดยทางโรงเรียนเอกชนและเข้าศึกษาที่โรงเรียนประถมวัดหนองแขมจนจบชั้นประถมศึกษาในสังกัด "นาควัชระ" วิทยเป็นโยมอยู่พักหนึ่ง นายถนอมเองก็ได้เข้าเรียนที่โรงเรียนนาควัชระจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ ของสมัยนั้น ซึ่งเทียบเท่าชั้นมัธยมปีที่ ๓ ในปัจจุบัน เมื่ออายุได้ ๑๓ ปี

ต่อจากนั้น ทั้ง ๆ ที่บิดามารดามีใฝ่ฝันจะให้เรียนต่อในกรุงเทพฯ แต่ไร่นัก นายถนอมก็ได้ชวนชวรายชอรองให้ส่งมาเรียนต่อในกรุงเทพฯ โดยฝากให้เป็นเด็กในปกครองของท่านเจ้าอาวาสวัดกวนลนรทิศ และได้เข้าเรียนต่อที่โรงเรียนมัธยมวัดกวนลนรทิศจนจบชั้นมัธยมปีที่ ๒ (เทียบเท่ามัธยมปีที่ ๕) แล้วได้ไปเรียนต่อที่โรงเรียนฝึกหัดอาจารย์บ้านส้มเค็ง จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๓ (เทียบเท่าชั้นมัธยมปีที่ ๖) และได้ประโยคครูมูล (ป.) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ และประโยคครูประถม (ป.ป.) ในบั้นต่อมา

นายถนอม นาคว้ชระ

นายถนอม นาควษระ เรมอชัพการเป็นครูเมือ พ.ศ. ๒๔๕๗ หลังจากสอบไต่ประโยคครูประถมแล้ว ก็เข้ารับราชการเป็นครูโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย เป็นข้าราชการชั้นจตวา อันดับ ๖ รัยพระราชทานเงินเดือน ๔๕ บาท

รับราชการเป็นครูโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยไต่เพียงคนเดียว ก็ย้ายไปอยู่โรงเรียนมัธยมวัดราชบพิธิ และรับราชการเป็นครูอยู่คนเดียวจนจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๖๔ รวมเป็นเวลาถึง ๗ ปี ในระหว่างนั้นไต่ชวนช่วยหาความรู้เพิ่มเติมเพื่อปรับปรุงตนเองให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ ประการแรกด้วยการสมัครเข้ารับการอบรมวิชาต่าง ๆ ที่สามัคยาจารย์สมาคมจัด และสอบไต่ประโยคครูมัธยมเมือ พ.ศ. ๒๔๖๑ ไต่เลื่อนขึ้นเงินเดือนเป็นข้าราชการชั้นตรีอันดับ ๑ รัยพระราชทานเงินเดือน ๘๐ บาท และรัยพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์ตรีในยศต่อมา

ใน พ.ศ. ๒๔๖๑ นั้น นายถนอมไต่ปล้มขบถหวัดหนองแวม และในยศต่อมาไต่สมัครกับนางสาวจมลสม บดินคชปต์

นายถนอมย้ายจากโรงเรียนมัธยมวัดราชบพิธิ มาเป็นครูโรงเรียนมัธยมวัดสังฆวิหาวาราม เมือ พ.ศ. ๒๔๖๕ และคงอยู่ที่โรงเรียนนตคตอจนถึง ๘ ปี คือจนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๗๔ ระหว่างนั้นไต่รัยพระราชทานขรรดาศักดิ์เป็นชนชั้นชวอนสาส์นเมือ พ.ศ. ๒๔๖๓ และเลื่อนยศเป็นรองอำมาตย์โทเมือ พ.ศ. ๒๔๖๕

ที่โรงเรียนมัธยมวัดสังฆวิหาวาราม ชนชั้นชวอนสาส์นไต่มีโอกาสรับราชการในตำแหน่งผู้รักษาการแทนอาจารย์ใหญ่หลายครั้ง ทั้งนไต่แสดง

ความสามารถในการรับผิดชอบของงานที่มีความสำคัญ จึงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕
 ได้รับความแต่งตั้งให้ไปเป็นครูใหญ่โรงเรียนมัธยมวัดราชบุรณเป็นโรงเรียนเดิม
 ที่ไม่เคยรับราชการมาแล้วครบหนึ่งปีเป็นเวลานาน งานนั้นจึงเป็นงานและหน้าที่
 ซึ่งชวนชวนขวนขวายสนทนาคึกคัก และใจ ทำให้ด้วยความปรารถนาที่
 เป็นอย่างยิ่ง

แต่อก ๒ ขอดอกมากได้ครบคำสั่งให้ย้าย ไปเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียน
 มัธยมวัดศรีพรหม และรับราชการในตำแหน่งดังกล่าวมาเป็นเวลานาน ๕ ปี
 คือจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๓ จึงได้ย้ายไปทำหน้าที่ในหน้าที่งานอื่น ๆ ภาคภูมิใจ
 ยิ่งนัก คือไปเป็นหัวหน้าแผนกสอบไล่ ซึ่งขณะนั้นอยู่ในกรมวิชาการ กระ-
 ทรวงธรรมการ และต่อมาได้เลื่อนขึ้นรับมอบหมายในตำแหน่งหัวหน้า
 กองสอบไล่ ซึ่งภายหลังเปลี่ยนเรียกว่ากองวิชาการบ้าง กองส่งเสริมวิทย์
 ฐานะบ้างในวาระต่าง ๆ กัน เป็นตำแหน่งงานที่พิสูจน์ความสามารถในด้าน
 ความรับผิดชอบและความไว้วางใจของผู้บังคับบัญชา และได้รับราชการ
 ในตำแหน่งนี้เรื่อยมา ตลอดระยะเวลาสงครามและหลังสงคราม รวมทั้ง
 สิ้นเป็นเวลา ๑๖ ปี จนถึง พ.ศ. ๒๔๙๙ จึงได้ออกจากราชการเมื่ออายุ
 ครบ ๖๒ ปี เพื่อบริการพระราชนิพนธ์

ในระยะหลังที่ดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองสอบไล่ และหัวหน้ากองวิชา
 การและกองส่งเสริมวิทย์ฐานะนั้น ได้รับมอบหมายให้รักษาการในตำแหน่ง
 ข้าราชการวิสามัญศึกษาหลายครั้ง

อนึ่ง ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ขุนชำนชยวนสาส์นได้กราบถวายบังคม
ลาออกจากบรรดาศักดิ์ และคงใช้ชื่อตัวและชื่อสกุลว่า นายถนอม นาควัชร
คตมา

เมื่อออกจากราชการนั้น นายถนอม นาควัชร อายุได้ ๖๒ ปี
สรุปรวมเวลาทบราชการเป็นครู และราชการในกระทรวงศึกษาธิการทั้งสิ้น
นานถึง ๔๒ ปี ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ตริตาภรณ์ช้าง
เผือก ตริตาภรณ์มงกุฎไทย และเหรียญจักรพรรดิมาลา แต่อาศัยที่เคยชิน
กับการทำงานและความรับผิดชอบเสมอมา ไม่อาจจะอยู่กับบ้านเฉย ๆ ได้
จึงยินยอมรับผิดชอบให้ไปเป็นครูใหญ่และผู้จัดการโรงเรียนสาธิตวิทยา และก็
ได้ทำงานด้วยความตั้งใจและปรารถนาดีอยู่ในตำแหน่ง จนถึงวาระสุดท้าย
ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๓ อายุได้ ๖๕ ปี

คนทั้งหลายที่ใคร่จกนายถนอม นาควัชร หรือขุนชำนชยวนสาส์น
มาเป็นเวลาพอสมควร ย่อมตระหนักแก่ใจทุกคนว่าชีวิตของบุคคลผู้นั้น คือ
ชีวิตของการทำงาน และชีวิตของการศึกษาโดยแท้

อันชีวิตของการทำงานของนายถนอมนั้น มิได้หมายความว่าแต่เพียงมี
ความรับผิดชอบในหน้าที่การงานเท่านั้น แต่หมายถึงความรับผิดชอบทุกสิ่งทุกอย่าง
ที่ทำได้ ไม่ว่าจะเป็นงานน้อยงานใหญ่ก็มุ่งทำด้วยจิตปรารถนาที่จะให้งานนั้น
สำเร็จผลอย่างสมบูรณ์และดีเลิศเสมอ

ในหน้าที่และความรับผิดชอบในฐานะเป็นบุตร แม้จะเป็นความจริงที่
ว่านายถนอม นาควัชร จะได้ทั้งดินที่เกิดและอาชีพเดิมซึ่งบิดามารดาและ
พี่น้องอื่น ๆ เข้ามามากเท่าไรเรียกกรอกรั้งกรุงเทพฯพระมหานคร แต่นายถนอม

ก็มีใครเคยขาดซึ่งความภาคภูมิใจในกำเนิดจากตระกูลจักรของตน ในบิ
 มารดาของตน มักจะพูดให้เพื่อนฝูงพี่น้อง ลูกศิษย์และบุตรธิดาฟังเสมอ
 ถึงชีวิตความเป็นลูกชาวนาของตน ที่บ้านและทุ่งนาริมคลองภายใต้เงาไม้ไกล
 จากวัดหนองแขมมนั้น โดยเฉพาะภาคภูมิใจในบิการมารดาผู้เป็นชาวนาที่สร้าง
 ตนเองจนมีหลักฐานรุ่งเรืองเป็นต้นขนาถอตา ภาคภูมิใจในคณงามความดี
 ของบิการมารดาตน ทุกครั้งที่มีโอกาสผ่านไปทางหนองแขม จะชอบยกให้บุตร
 หลานและเพื่อนฝูงดูทูลละพาน บูชาลาทขบิการมารดาได้สร้างไว้ด้วยศรัทธา
 และสำหรับตัวเองนั้น แม้ว่าจะได้เขามารับราชการอยู่แล้วในพระนคร แต่
 เมื่ออายุครบอุปสมบทได้ลาราชการออกไปอุปสมบท ที่วัดหนองแขมหนึ่ง
 พรรษา ตามศรัทธาและคำขอร้องของบิการมารดา

บิการของนายฉนอม ถึงแก่กรรมเสียตั้งแต่ นายฉนอมเพิ่งเริ่มเข้ารับ
 ราชการได้ไม่นาน จึงมีใครมีโอกาสรับใช้ทดแทนบุญคุณเท่าใดนัก แต่สำหรับ
 มารดานั้นนายฉนอมได้ทำหน้าที่ความเป็นบุตร ได้ถวายกตัญญู และเอาใจใส่
 แม้จะแยกกันอยู่ไกลไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนเสมอ จนมารดาถึงแก่กรรมใน

ระหว่างมหาสงครามครั้งที่ ๒ สำหรับภพของลูกหลานนั้นนายฉนอมได้ทำ
 ตนเป็นทพทวิทยาโดยตลอดมา ไม่เฉพาะแต่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา การ
 จัดหาสถานทเรียน ขัญหาความขาดแคลน แม้กระทั่งขัญหาชีวิตส่วนตัว พ
 ็นองลูกหลานในสกุล นาควิระ ย่อมตระหนักแก่ใจกันทงนั้นว่า นายฉนอม
 ไม่เคยเพิกเฉยทอดทงผู้ใด แต่จะกรุณาให้คำแนะนำปรึกษาและความช่วย
 เหลือเสมอมา ทงนเพราะนายฉนอมเป็นผู้ทรกและสนใจในชีวิตทกด้านนั้นด้วย

นอกจากจะเป็นบุตรทิด นายถนอม นาควชิระ เป็นสามและบิดาทิด
 นายถนอมสมรสกับภรรยาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ หลังจากทิดเข้ารับราชการมา
 ได้แล้ว ๕ ปี และได้อุปสมบทแล้ว ทั้ง ๆ ที่ใครสักคนขอพอกับภรรยาใน
 อนาคตมาเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า ๕ ปีเหมือนกัน ก็ใครสักคนรอจนมีหน้าที่การ
 งานเป็นหลักฐาน และได้ทำหน้าที่ของลูกผู้ชาย โดย ครบถ้วน ด้วย การ
 อุปสมบทแล้วจึงได้ให้บิดามารดาขอ การแต่งงานของนายถนอมและภรรยา
 เป็นเรื่องของความรักและสมัครใจของทั้งสอง มิใช่เป็นเรื่องของพ่อแม่
 จิตการให้คงเป็นธรรมเนียมปฏิบัติอยู่ในสมัยนั้น และตลอดชีวิต นายถนอมได้
 เป็นสามทิด มิได้เคยสร้าง ความทุกข์ร้อน หรือเจ็บช้ำน้ำใจให้แก่ผู้เป็นภรรยา
 แม่แต่दनอยตรายเท่างานจากไป

เมื่อแต่งงานนั้นนายถนอม ยังเป็นครูของโรงเรียนมัธยมวัดราชบพิ
 ไตเงินเดือน ๘๐ บาท ซึ่งสำหรับสมัยนั้นก็เป็นจำนวนที่ไม่น้อยนัก ถึง
 กระนั้นนักศึกษาดูการแต่งงานของนายถนอมนี้เรียกได้ว่า เป็นชีวิตของความ
 ขากบ้นและวิริยอุตสาหะโดยแท้ เพราะตลอดระยะเวลาตั้งแต่แต่งงานมา
 จนมบุตรธิดาด้วยกันรวม ๖ คนเป็นเวลา ๑๘ ปี ครอบครัวไม่เคยมีบ้าน
 ของตนเองอยู่ ไม่เคยมีคนใช้ ไม่เคยรู้จักชีวิตที่พมเพอขหรือหรรษา เมื่อเกิด
 มบุตรคนที ๖ นั้นนายถนอมเองรับราชการเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนมัธยม
 วัดบพิตรพมข เงินเดือนเพียง ๑๘๐ บาทเท่านั้น ขณะนั้นบุตรคนโต ๒
 คน กำลังศึกษาอยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยด้วย

แต่ครอบครัวนั้นก็เคยต้องประสบความขาดแคลน เพราะบิดามารดา
 เป็นผู้มีความวิริยอุตสาหะ ขยันและมีระเบียบ นายถนอมเองก็พบวามความ

ทำเป็นจะต้องหารายได้เพิ่มเติมบ้าง จึงได้รีบสอนพิเศษเวลาค่ำที่โรงเรียน
 กลางคืนวัดจักรวรรดิราชาวาส (วัดสามปลื้ม) สอนภาษาอังกฤษตั้งแต่ พ.ศ.
 ๒๔๖๗ คัดสอนเรื่อยมาจนถึงสมัยสงครามจึงได้เลิก ความจริงรายได้ซึ่ง
 ได้มาจากการสอนพิเศษกลางคืนก็ไม่มากมายอะไรเลย เมื่อเทียบกับความพาก
 เพียรที่ได้ลงทุนช่วยการชกมวยชกเยน จากบ้านเช่าอันเป็นที่พัก ททลงวัด
 เทพศิรินทร์ราชาวาสไปยังวัดจักรวรรดิและกลับจนถึง ๒ ทุ่มทุกคืน เกือบจะไม่ได้
 พักผ่อน หลังจากงาน ประจำ ตอนกลางวัน ซึ่งตาม ธรรมดา ก็กลับเข้าน
 ค่ำอยู่ด้วยแล้ว แต่นายถนอมเองถอว่างานการสอนพิเศษนั้นเป็นกำไรชีวิต
 โดยแท้ เพราะในระหว่างนั้นได้มีโอกาสฝึกฝนปรับปรุงความรู้ความสนใจ
 ในภาษาอังกฤษ จนได้มาเป็นความรู้ความสามารถอย่างหนึ่งที่ดีความ นอก
 จากนี้ยังได้มีโอกาสอบรมสั่งสอนศิษย์หาบางคน อย่าง ใกล้ชิด ผู้ซึ่งใน
 อนาคตต่อมาได้เป็นบุคคลทรงเรื่องมีเกียรติ และความสามารถในหน้าที่
 การงานแต่ยังคงระลึกถึงครูเก่า อันยังความสนใจให้แก่นายถนอมจนกระทั่ง
 ในวาระสุดท้ายของชีวิตนั้นกหลายคน

ในหน้าที่ของบิดา นายถนอม นาควัชระ ได้ให้ความเอาใจใส่อบรม
 เลี้ยงดูบุตรธิดา ด้วยความมีระเบียบแบบแผนและความรับผิดชอบแทบจะไม่
 แตกต่างกับการปฏิบัติหน้าที่การงานนั่นเอง บุตรธิดาทุกคนได้รับการอบรม
 ให้รู้จักหน้าที่ความรับผิดชอบและการทำตนให้เป็นประโยชน์ ทั้งต่อตนเอง
 ต่อครอบครัว ต่อโรงเรียนและต่อสังคมส่วนรวม และอดมคคทงนี้ได้ฝังแน่น
 อยู่ในใจของบุตรธิดาทุกคนที่โตพอให้เห็นในกาลต่อมาด้วยว่าเป็นอดมคคค
 ที่ปฏิบัติโดยผลดี แต่เล็กมาบุตรธิดาทุกคนของนายถนอมจะต้องมีหน้าที่ความ

รัชชชชอบในครอบครัวทุกคน นับแต่ชกรภเสื่อผืน รกนาคนไม่ ถูบ้าน เท
 กระโถน ช่วยทำความสะอาดจราจรยานและจักรยานยนต์ของบิดา ฯลฯ เมื่อ
 ไปทางโรงเรียนนายถนอมก็สนับสนุนให้ช่วยในกิจการของโรงเรียนทุกอย่าง
 ทั้งที่ปรากฏอยู่หลายครั้งทั้งบุตรและธิดา จะไต่รับเลือกให้เข้าร่วมกิจกรรม
 ต่างๆและเป็นตัวแทนของโรงเรียน และครั้งใดไต่รับการยกย่องชมเชยหรือ
 ไต่รับรางวัล ผู้เป็นบิดาก็จะมีความภาคภูมิใจและเป็นสุขยิ่งนัก

แต่ทั้งนี้ไต่มีความหมายว่าจะมองข้ามความสำคัญของความสำเร็จใน
 ด้านการศึกษา เรื่องนี้นายถนอมบอกว่า เป็นเรื่องของครอบครัวชชอบแต่ละคน
 ตลอดจนของเขาเอง ถึงกระนั้นก็ตาม นายถนอมก็ยังถือว่าบารมีของมีส่วน
 ช่วยครอบครัวชชอบ นายถนอมเคยพูดเสมอว่า เห็นจะไม่มีการหยกเว้นความสุข
 ของพ่อแม่ทุกคนย่อมอยู่ที่ใดเห็นความสำเร็จของบุตรธิดา และความสำเร็จ
 ประการแรก ที่เด็กแต่ละคนจะบรรลุไต่ก็น่าจะเป็นความสำเร็จ ในด้านกำ
 เล่าเรียน นายถนอมเคยกล่าวไว้ว่าตนเองเป็นคนโศกคืออย่างหนึ่งที่มีบุตรธิดา
 ล้วนแต่มีสติปัญญาอยู่ในเกณฑ์ทุกคน แต่บุตรธิดาทุกคนหรืออยู่แก่ใจว่า ทั
 ยเป็นบิดากล่าวเช่นนั้นเป็นการกล่าวอย่างถ่อมตนแท้ ๆ เพราะทุกคนตระหนัก
 อยู่เสมอมาว่า เท่าที่ตนไต่ประสบความสำเร็จในการเล่าเรียนมาเป็นอย่างดี
 ก็โดยสม่ำเสมอมานั้น หากไต่พึงสติปัญญาของตนเองแต่อย่างใดก็ไม่มี แต่ที่
 จริงแล้ว ไต่พึ่งความพากเพียรอบรมสั่งสอนและระเบียบวินัยที่ผู้เป็นบิดาฝึกฝน
 ให้อย่างใกล้ชิดกันเป็นส่วนใหญ่

นายถนอมจึงควรจะทราบไต่ด้วยตนเองโดยมีพึงต้องให้ใครมาบอกว่าย
 ฐานะที่เป็นครูแล้วนายถนอม นาควิธระ ไต่ประสบความสำเร็จอย่างยิ่งใหญ่

ไม่ใช่แต่ภายในครอบครัวของตนเองเท่านั้น แต่ในวงการศึกษาทั่วไปด้วย
 นายถนอมไม่ใช่ครูประเภทที่รู้จักแต่สอนอย่างเดียว แต่เป็นผู้รู้จักฝึกและ
 ธีรสร้าง เคยพูดกับเพื่อนฝูงว่า "ผมเลี้ยงลูกเหมือนเลี้ยงหมาแข่ง"
 ของครูศึกษาความสามารถเหมือนแมวและชนเชิงเป็นทุนเสียก่อนว่าอยู่
 ในเกณฑ์ไหนประเภทไหน แล้วจึงเลือกฝึกป้อนให้ลูกทางปรัญด้วยอาหาร
 ภาย อาหารใจ และที่สำคัญที่สุดคือให้ความสำคัญของการอยู่ในระเบียบ
 วินัย และการอบรมแบบนมโถ้ใช้แต่เฉพาะในการอบรมพฤติกรรม แต่กับ
 ลูกศิษย์ลูกห่านักเรียน และแม่กระทงนกกีฬา ซึ่งต้องเป็นผู้รับผิดชอบฝึกฝน
 นายถนอม นาควชิระเป็นคนมีชื่อว่าดี เพราะความเข้มงวดในเรื่อง
 ระเบียบวินัย นำเสียงการพูดจากเฉียบขาด และเด็ดเดี่ยวในเรื่องการตัดสินใจ
 ลงโทษ จนกระทงไม่เรียวอาญวาทิทธิของอาจารย์ถนอมเป็นที่ยกย่องเกรงกัน
 ทั้งในบ้านและที่โรงเรียน อย่างไรก็ตามทั้งบิดาและนักเรียนลูกศิษย์ก็
 ใ้เคยลมรสมาแล้ว ก็จะต้องยอมรับว่าแม่สมัยเมือเป็นเด็กจะรู้สึกกลัวเสีย
 จริง ๆ แต่ก็จะต้องยอมรับว่าความเด็ดเดี่ยวของอาญวาทิทธิของอาจารย์ถนอม
 ใ้ผลดีนัก และอาจารย์ก็ไม่เคยที่จะลงโทษใครด้วยโทษหรืออารมณ์แม่
 แคครั้งเดียว และการลงโทษทุกครั้งก็จะมแบบแผนและอัตรา จนเป็นที่กล่าว
 กันเป็นเรื่องสนุกในหมู่ลูกศิษย์ว่า โทษสถานใดราคาเท่าใด เจ้าตัวผู้ผิดจะ
 ยอกใ้ลวงหน้าเสมอ ไม่เรียวของอาจารย์ถนอม เป็นเพียงสัญญาลัทธิ
 ของระเบียบวินัยอันเคร่งครัด ซึ่งอาจารย์ถือเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิต
 และตัวนายถนอมเองก็เกิดมาเป็นผู้รักษาระเบียบวินัยโดยแท้

สำหรับนายณอม ไม่รู้จักการทำสิ่งใดครึ่ง ๆ กลาง ๆ ทั้งเช่นในการ

อบรมบุตรธิดา นายณอมมักได้ให้การอบรมดูแลอย่างใกล้ชิดด้วยตนเอง
ทั้งในฐานะบิดาและครู ทุก ๆ เย็นเมื่อกลับจากทำงานจะต้องสั่งงานให้บุตร
ธิดาทำเป็นราย ๆ ไป และเมื่อกลับจากการสอนพิเศษกลางคืนซึ่งจะเป็น

เวลาประมาณ ๒ ชั่วโมง ก็จะกลับมาตรวจงานเหล่านั้น และสอนหรือทบทวน
ต่อให้คนละอย่างน้อย ๑ ชั่วโมง วิชาที่สอนส่วนใหญ่เป็นภาษาอังกฤษและ
คำนวณ สั่งคอยแทนตนายณอมเรียกออกจากบุตรธิดาทุกคนแลกเปลี่ยน
ด้วยความเอาใจใส่อบรมให้เป็นพิเศษ คือการสอปลั้วหรือสอซอมไม้เป็น
ที่หนึ่งในชั้นเสมือ ซึ่งไม่ใช่ของแน่เสมือไปนกว่าทุกคนจะทำได้ และการ
ลงโทษสำหรับการพลาดไม้ใดที่หนึ่ง คือไม่เร็ว ถ้าใครตอ ๑ ที่ ที่สาม
๒ ที่ ฯลฯ เมื่อเป็นเด็ก ๆ ลุก ๆ จะรู้สึกว่าการกวัดข้นของบิดานั้นเป็น
เรื่องขบใจมาก แต่ถึงกระนั้นก็รอยูแก่ใจมาตงแต่ในเยาว์นั้นแล้วว่า ตัว
เองเป็น "มาแข่ง" ที่พอได้เลือกสอ และฝึกปรือแล้ว ด้วยความเชื่อมั่น
ความเฉลียวและชนแข็งที่จะซึ่งชัยได้ หากจะพลาดไม้ชนนั้นก็ไม่ใช่เพราะขาด
ความสามารถ แต่ขาดความเอาใจใส่และความพยายามเท่านั้น

พยานหลักฐานที่กตสสำหรับงานและหลักเกณฑ์ของนายณอมก็คือ
ความสำเร็จในทางการศึกษาและชีวิตส่วนตัวของบุตรชายหญิง ซึ่งตัว
นายณอมเองได้มีโอกาสสนชมก่อนจะถึงแก่กรรม คือ

คนที่ ๑ นางจินตนา ยศสุนทร (สมรสกับนายสมจิต ยศสุนทร)
สอชิงทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาวิชาภาษาปัจจุบัน ณ
ประเทศฝรั่งเศส คานาดา และสหรัฐอเมริกา ใ้รับ

- ปริญญา Licenciée - ès Lettres จากมหาวิทยาลัยลาวาด
ปัจจุบันเป็นอาจารย์ฟ้าลงกรณมหาวิทยาลัย
- คนที่ ๒ นายวิตนา นาควัชระ (สมรสกับ น.ส. ปราณี ทวี
ประศาสน์) วิศวกรรมศาสตร์บัณฑิต จากฟ้าลงกรณ
มหาวิทยาลัย เคยศึกษาในงานโนสสหรัฐอเมริกา ปัจจุบัน
ทำงานบริษัทอินเตอร์เนชันแนลเอนจิเนียริงจำกัด
- คนที่ ๓ นายลักษณะ นาควัชระ (สมรสกับ น.ส. เพียว
อนรักษนนทเขต) แพทยศาสตร์บัณฑิต ปัจจุบันเป็นแพทย์
ผู้อำนวยการโรงพยาบาลสมุทรปราการ
- คนที่ ๔ นายพจน นาควัชระ (สมรสกับ น.ส. อนงค์ แก้ว
กำเหนิด) วิศวกรรมศาสตร์บัณฑิต สอบชิงทุน ก.พ. ไปศึกษา
วิชาการบริหารธุรกิจ ณ ประเทศอังกฤษ ใ้รับปริญญา
Bachelor of Commerce จากมหาวิทยาลัย แมนเชสเตอร์
ปัจจุบันรวิราชการการรถไฟแห่งประเทศไทย
- คนที่ ๕ นางรัตนา หริตวร (สมรสกับนายอำนวย หริตวร)
แพทยศาสตร์บัณฑิต ปัจจุบันเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย
แพทยศาสตร์และวิสัญญีแพทยศิริราชพยาบาล
- คนที่ ๖ นายเจตนา นาควัชระ สอบชิงทุนเล่าเรียนของกระทรวง
ศึกษาธิการไปศึกษาวิชาภาษาปัจจุบัน ณ ประเทศอังกฤษ
ใ้รับปริญญา B.A. จากมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ ปัจจุบัน
กำลังศึกษาเพอรับปริญญาเอก ณ ประเทศเยอรมัน

นอกจากบุตรของท่านที่ยืนยันได้ว่า ในฐานะเป็นครุฑนายถนอม
 นาควิเศษได้ประสบความสำเร็จแล้ว ก็ยังมีศิษย์อีกเป็นจำนวนไม่น้อย
 ที่จะยืนยันได้ ความสำเร็จทั้งนี้นอกจากจะมาจากความรักและสนใจต่องาน
 เป็นพิเศษแล้ว ยังเนื่องมาจากคุณสมบัตินอกหลายประการของนายถนอม
 เอง โดยเฉพาะความเป็นนักศึกษาศรัทธาใฝ่แสวงหาความรู้อยู่เสมอ ดังที่ท่าน
 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ม.ล.ปิ่น มาลากุล ได้กรุณาเขียนไว้ใน
 คำไว้อาลัย ในหนังสือพิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพนายถนอม
 ว่า “นายถนอมเป็นทั้งนักศึกษาและนักการศึกษา ได้ค้นคว้าหาความรู้
 ด้วยตนเอง.....” นอกจากนี้ยังเป็นคนทันสมัยใหม่ทันสมัยอยู่เสมอ
 และยังมีอุปนิสัยเป็นนักคิดนักสร้างอีกด้วย

ตามประวัติแล้ว นายถนอมมีประวัติการศึกษาของตนเองที่ตลอดมา
 นับแต่เข้ามาเล่าเรียนในกรุงเทพฯ และเมื่อสอบประโยคครูประถมก็ได้
 เป็นที่ ๒ สอบประโยคครูมัธยมก็ได้เป็นที่ ๑ ในชุดเตรียมวิทย์ฯ และ
 เมื่อมีการอบรมครูมัธยมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ มีคนเขารับการอบรมครั้งนั้น
 กว่าร้อยคน และกระทรวงศึกษาธิการมีคำสั่งให้เงินเงินเดือนเป็นพิเศษคนละ
 ๑๐ บาท แก่ผู้ที่สอบได้คิดสัดส่วนงานทั้งสิ้น ๑๓ คน นายถนอมสอบได้เป็น
 ที่ ๑๑ และโดยเฉพาะได้มีคำสั่งให้นายถนอมวันที่ ๒๗ กรกฎาคม ๒๔๗๒
 คือให้ค่าจ้างเงินเดือนเป็นพิเศษนั้นว่า “.....อนึ่ง ขนขันขันชวนสำส่น
 ครูโรงเรียนมัธยมวัดศรัทธาธรรม ซึ่งสอบได้เป็นอย่างดีของคนหนึ่งใน
 จำนวนนี้ มีความดีความชอบส่วนหนึ่งที่ได้อธิบายแล้ว จึงให้เพิ่มให้เขาชน
 ครุฑน ๒ โท อีกเดือนละ ๑๕ บาท.....”

นอกจากการสอบเพื่อความรู้และเพื่อเล่นวิทยฐานะของตนเองก็
กล่าวแล้ว นายถนอมยังได้หาโอกาสที่จะปรับปรุงความรู้ของตนเองอยู่เสมอ
เป็นต้นว่า ได้เข้ารับการอบรมบังคับหมวดในกรมเจ้าพรานหลวงรักษา
พระองค์ จนมีศเป็นนายหมู่เอก และได้เข้ารับการอบรมเป็นลูกกาบยูลูกเสือ
เอก ได้สมัครเข้าเรียนในโรงเรียนภาษาอังกฤษของสำนักศึกษาจารย์สุมาคม
และยังเรียนวิชาเพิ่มเติมเช่น วิชาความร้อนแสงเสียง และแม่เหล็กไฟฟ้า
โดยเฉพาะภาษาอังกฤษเป็นวิชาที่นายถนอมรักและสนใจเป็นพิเศษ ได้เคย
ศึกษาอย่างใกล้ชิดกับอาจารย์ เอ.ซี. เบรนฮาร์ตเนล ผู้ล่วงลับไปแล้วใน
สมัยที่อาจารย์เบรนเป็นอาจารย์อยู่ที่ฟาลงกรณมหาวิทยาลัย และได้สอน
พิเศษให้บรรดาครูที่สนใจที่สำนักศึกษาจารย์ นายถนอมสนใจเป็นพิเศษในวิชา
ฟิสิกส์ ซึ่งเป็นวิชาใหม่มากในสมัยนั้นคือสมัย พ.ศ. ๒๔๗๗-๒๔๗๘
นายถนอมได้กล่าวขวญถึงอาจารย์เบรนฮาร์ตเนลผู้ล่วงลับว่าเป็นผู้ที่วาง
รากฐานความรู้ความเข้าใจในภาษาอังกฤษอย่างแท้จริงให้แก่ตน

นายถนอมฝึกฝนภาษาอังกฤษด้วยตนเองเสมอมาด้วยการทบทวนตัว
ฟังวิทยและอ่านหนังสือภาษาอังกฤษต่าง ๆ รวมทั้งหนังสือพิมพ์ภาษาอังกฤษ
ซึ่งในสมัยนั้นก็มีสยามครอนิคัล ภิรมย์ฉบับประจำ มาสมัยหลังสงคราม
นักอ่านข้างนอกโพสต์ที่ไม่เคยขาดเลยสักวันเดียว อันความรู้ภาษาอังกฤษ
ของนายถนอมนี้ก็ได้เป็นที่พึ่งพาของบุตรชายหญิงที่อยู่ในวัยเล่าเรียนเป็น
อันมาก แม้จะได้ไปศึกษาต่างประเทศกันคนละนาน ๆ เมื่อกลับมากอง
ต้องยอมรับว่าความรู้ภาษาอังกฤษของบิดาไม่ต่อยกกว่าคนที่เคยไปศึกษาต่าง
ประเทศมานานเลย จะขาดก็แต่พูดไม่ได้คล้องเพราะขาดการฝึกฝน แต่

ทางด้านหลักภาษาและไวยากรณ์แล้ว ความรู้ภาษาอังกฤษของนายถนอม
 เป็นที่เชิดชอได้ในบรรดาผู้ที่ กระทรวงศึกษาธิการได้ให้เกียรติแต่งตั้ง
 เป็นกรรมการปรับปรุง การสอนภาษาอังกฤษของกระทรวงตลอดมาแม้จน
 กระทรวงออกจากราชการแล้ว

ในเรื่องของความคิดเห็นเกี่ยวกับการสอนภาษาอังกฤษ นายถนอม
 เคยเป็นคนหนึ่งที่คัดค้านความคิดที่ให้เลิกการแปลอย่างเด็ดขาดในการสอน
 และให้สอนเป็นภาษาอังกฤษตลอดเวลา เหตุผลของนายถนอมมักคือว่า
 ความชำนาญในการสอนภาษาอังกฤษมาเป็นเวลา ๔๐ ปีนั้น ยืนยันได้โดย
 ไม่ต้องอ้างทฤษฎีใด ๆ ทั้งสิ้นว่า การที่จะสอนภาษาหนึ่งภาษาใด โดยทำ
 การสอนเป็นภาษาตนเอง อยู่ตลอดเวลา นั้น จะได้ผลดีกว่าเมื่อผลเรียนมี
 โอกาสได้ยินได้ใช้ภาษานั้นอยู่อย่างสม่ำเสมอ เช่น อยู่ในประเทศที่พูดภาษา
 นั้น ๆ เอง แต่จะทำได้ไม่ไฉน ถ้าไม่มีโอกาสเรียนเพียงวันละชั่วโมงหรือ
 แม้แต่ ๒ ชั่วโมง การแปลเป็นสิ่งที่ดีสมควรให้ทำอยู่แล้วโดยธรรมชาติ จะ
 ห้ามจะงดเสียหาได้ไม่ อนึ่ง การแปลเพื่อช่วยความเข้าใจนั้นเป็นเครื่องช่วย
 ทุ่นเวลา นายถนอมเคยว่าฟังอยู่สม่ำเสมอเมื่อก่อนจะงดแก่กรรมไม่นานนเอง
 ว่าเวลาจะพิสูจน์ได้ว่าความเห็นของตนนั้นถูกหรือผิด

คุณสมบัติของประการหนึ่งที่จะช่วยให้นายถนอม นาควชิระ เป็นครุฑ
 กคือความเป็นคนมีหัวสมัยใหม่และทันสมัยอยู่ตลอดเวลา และถึงนั้นจึงเป็น
 นักศึกษาอยู่ตลอดชีวิต คุณสมบัติทั้งนี้มิอยู่ในตนเองโดยมิต้องฝึกฝนและ
 ความทันสมัยก็เกิดจากความสนใจในสิ่งรอบตน นายถนอมพูดเสมอว่า
 อาณาจักรของครูนั้นจะสิ้นสุดลงเพียงแค่วังโรงเรียนหาได้ไม่ ถึงนั้นนอกจาก

ภาษาอังกฤษขึ้นเป็นวิชาสำคัญทนายฉันทอมก็ติดตามศึกษาอยู่เรื่อยแล้ว ยังสนใจ
 ติดตามเรื่องข่าวสารการเมืองทั้งภายในและนอกประเทศ ในสมัยเริ่มยุค
 ประชาธิปไตยมีการเลือกตั้งนายฉันทอมก็ไม่เคยนอนหลับหลับสนิท ซ้ำยังสนใจ
 ติดตามฟังการปราศรัยของผู้สมัครรับเลือกตั้งฟังและศึกษาคำแถลงการณ์
 ของรัฐบาลและของนายกรัฐมนตรีกุยกศทุกสมัยได้มอมา ข่าวสารการเมือง
 ทั้งทางวิทยุโทรทัศน์และหนังสือพิมพ์ นายฉันทอมก็ติดตามเอาใจใส่ และ
 ไม่ขาดเว้นที่จะออกความคิดเห็นส่วนตัวประกอบ ในควิทยาศาสตร์
 ก้าวหน้านายฉันทอมก็สนใจศึกษาข้อเท็จจริงและความรู้แม่บทเกี่ยวกับปริมาณ
 และอวกาศ

นอกจากจะเป็นคนทันสมัยแล้ว ศิษย์หลายคนยังคงจำได้ว่า
 นายฉันทอมเขาคิดมาก อานกวางหนาทเคียว ในสมัยที่ยังไม่รู้จัก
 คำว่า "อุปกรณการศึกษา" กันเลยนั้น นายฉันทอมก็เคยรู้จักใช้กระดาษตึก
 เป็นรูปต่าง ๆ ประกอบการสอนเรขาคณิต ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการ "แนะแนว"
 ซึ่งเป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจของนักการศึกษาแผนใหม่มาแล้ว นายฉันทอม
 ก็เคยมีหลักปฏิบัติที่ทำได้ผลดีมาแล้ว ไม่ได้กับบุตรชายหญิงของตนเอง
 เท่านั้น แต่กับลูกศิษย์ลูกหามากมายหลายคนยกตัวอย่างเช่น กรณีของบุตร
 หญิงคนโตของนายฉันทอมที่มีความปรารถนามาแต่เด็กว่าจะเรียนเป็นแพทย์
 แต่นายฉันทอมผู้เป็นบิดาก็ได้ติดตามศึกษาความโน้มเอียงและความสนใจ
 ของบุตรแต่ละคน และปรากฏว่าบุตรคนโตนี้ตั้งแต่อายุ ๑๐ ปี ก็ได้แต่ง
 บทละครเล่นกันเองในหมู่เพื่อน และรู้จักแต่งโคลงฉันท์กาพย์กลอนและ
 ประพันธ์เรื่องสั้น ตั้งแต่นั้นเป็นนักรเรียน นายฉันทอมก็สนับสนุนด้วยการ

ชมเชยบ้างหรือรับชอและไทรางวลบ้าง เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมบศ ๖ ก็ไค
 ให้เหตุผลสนับสนุนให้เข้าเรียนคานอกษรศาสตร์แทน วิทยาศาสตร์ทเจ้าตวม
 เจตนาไว้แต่เดิม ต่อมาครคนนักสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงแผนกอกษร
 ศาสตร์ได้ไปศึกษา ณ ต่างประเทศ และในปัจจุบันนี้ใช้วิชาอกษรศาสตร์รับ
 ราชการเป็นประโยชน์ชนเรื่อยมา อักษรณหนงกคอกอักษรณของบตรหญิงคนเล็ก
 ชงเป็นผลทมชปนิสัยชอบโยนพรอมเล่มมอทจรวบใช้ผอน นายฉนมกไคสนับ
 สนนให้เรียนเขนแพทย และแนะให้เป็นวลัญญแพทย ฉนเป็นประเภทวิชา
 แพทยทเหมาะส่มกยสภาวะจิตใจของบตรหญิงฉน

คุณสมชตชกประการหนงของ นายฉนมคชอปนิสัยเป็นนกกคคนกททำ
 ทชวยให้นายฉนมเป็นครทชยชน มีคนเคยถามว่าทำไมจงเลือกอาชีพคร
 นายฉนมเองก็ตอบไมไคฉนคนก รแต่ว่าจากทองนาทหนองฉนมและฉน
 เดิมมาอยู่วัดในนครหลวงก็เพราะหัวใจเรยกรอง ได้มาหาโอกาสทจะไค
 สร้างสรคอะไรคังใจน ก อาชพครเผชญเป็นสิ่งที่ผ่านเข้ามาในเส้นทงชวค
 แดกชางนยเป็นโชคคยงของทงทวนายฉนมเองและทงของอาชพคร เพราะ
 อาชพนกไคชวยเป็นทงส่งให้นายฉนมได้มีโอกาสร้างสรคตามใจหมาย
 และส่งทนายฉนมไคสร้างสรคไวจนสำเร็จ นกหาใช้ถาวรวัดฉนไคไม
 หากเป็นอคมคคและรากฐานของความคคทไคปลุกฝั่งลงไว้ในใจของฉนทจก
 รบถายทอดเอามา จะลคชงตรงใจมประโยชน์ชนนานประการไคกยอมเป็น
 ทริศระหนกแกใจฉนทไครบถายทอดมาโดยฉนทวทกคน

สมชเมอเป็นครอัยโรงเรียนมัธยมวัดศททวิธรรมารามหรือราชบพิท หรือ
 บพตรภมชกค เป็นทริศกนวานายฉนมหรือชุนชานชบวณสาส์น ประจำอัย

โรงเรียนในโรงเรียนนักเรียนจะชนะเลิศกีฬาประเภทวิ่งเหยาะๆแห่งไป นาย
 อดอมมอวรมณีก่อนและสร้างนักกีฬาของโรงเรียนทวยวอไทยกษาการอดมมอ
 ให้เป็นมาแข่ง คือความสามารถของแต่ละบุคคลก่อน แล้วจะปลุกปั่นทวย
 การให้ความเอาใจใส่ ผลผลิตให้นักกีฬาเหล่านั้นเช่นฝรั่งสร้างและรักษา
 ความสามารถ ซื่อสัตย์และเกียรติของตน ในการสร้างนักกีฬานายอดมมอ
 ใต้อาจารย์ไม่เรียกว่าเป็นเครื่องช่วยราชการระเบียบวินัยด้วยเหมือนกัน แต่ก็ไม่เคยถูก
 นักกีฬาเหล่านั้นเกลียด แม้ว่าจะกล่าวขวัญลงไม่เรียกว่าอานาธิปไตยด้วย
 ขยาดกลัวความ ทั้งนักเพราะแต่ละคนก็ใคร่การอดมมอสั่งสอนแล้วให้รัก
 ภาควิชาในผลแห่งการสร้างสรรค หมายความว่าเกียรติยศชื่อเสียงที่ใต้อาจารย์
 จากความสามารถของตนเอง

นายอดมมเป็นคนละเอียดลออ และอาจจะเป็นคนฉลาดเป็นคน
 ขยันขันแข็ง จะดูได้จากลายมือซึ่งสะอาดเรียบร้อยมีระเบียบเรียบร้อย ความละเอียด
 ลอประจบกับความสามารถในด้านการปฏิบัติงาน ด้วยความวิจิตรพิสดาร
 เป็นอย่างคียงตนเอง ทำให้ใคร่เกียรติยศหมายงานที่ของการความละเอียด
 และความวิจิตรพิสดารเป็นพิเศษ คือตำแหน่งหัวหน้าแผนกสอบไล่ และต่อมา
 ตำแหน่งหัวหน้ากองสอบไล่ ซึ่งในสมัยนั้นต้องรับผิดชอบการสอบแทบทุก
 ประเภททั่วประเทศ นับแต่การสอบเทียบ ม. ๓, ม. ๖, การสอบวิชาศก
 ป., ป.ป. และ ป.ม. และที่สำคัญที่สุดคือการสอบชั้นประโยคมัธยม
 บริบูรณ์ หรือเตรียมอุดมศึกษา นายอดมมทำงานในหน้าที่นาน
 ปีโดยมิได้เคยมีชื่อเสียงทางพรอขมัวหมอง

ริเริ่มด้วยการสอนบุตรธิดาทุกคนให้ร้องเพลงและเล่นดนตรีได้ ตั้งแต่ยังอายุน้อย ๆ เช่น บุตรหญิงชาย ๒ คนแรกก็ขมิไม้คองแต่อายุ ๕-๖ ขวบ และบุตรทั้ง ๖ คนกรกดนตรีทุกคนอันเป็นผลแห่งการปลูกฝังของบิดา แม้ นายถนอมจะไม่ใ้คเป็นนักดนตรีที่มีความสามารถเด่นนัก และไม่ประสงค์ความสำเร็จในการพยายามฝึกฝนให้ลูกเป็นนักดนตรีก็ตาม แต่นายถนอมมาได้ประสบความสำเร็จในค่านช่วยประคับประคองวงดนตรีไทยของครูสภาน้อย่างเต็มภาคภูมิ โดยในชั้นแรกเชิญหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) มาสอนดนตรีไทยให้แก่ผู้สนใจ และต่อมายังได้จัดให้มีการสอนทั้งดนตรีไทยและสากล และส่งเสริมการประกวดการขับร้องระหว่างโรงเรียนในงานกาชาดและในงานศิลปหัตถกรรมประจำปี อันช่วยให้เยาวชนได้รู้จักและชื่นชมในเพลงและดนตรีไทยต่อมาเป็นอย่างมาก

อันความรักดนตรีและเพลงไทยของ นายถนอม นั้น คงไม่มีใครบรรยายได้เท่าตัวนายถนอมเอง คงที่ได้ประพันธ์เป็นเนื้อร้องเพลงแขกสำหรัย อันเป็นเพลงหนึ่งในบรรดาเพลงทั้งหลายที่นายถนอมได้ช่วยรวบรวมและประพันธ์จนไว้ เป็นหลักสูตรใช้ในโรงเรียนทั้งชั้นประถมและมัธยม

เพลงแขกสำหรัย

อันเพลงไทยใช้จะไรในคุณค่า หรือด้อยกว่าเขาอนันท์หาไม่
 เพลงของเราแก่นารเพราะจับใจ ทั้งยังเป็นสมบัติไทยสืบเนา
 (สร้อย) โอเจ้าดอกจำปาของข้าเอ๋ย สีสวยกระไรเลย กลิ่นหอมชวนเชย
 ชนนาส้า ตามสายพระพายพัดมา หอมกลิ่นจำปา ไม่แพ้ขมิพลาของใครเอ
 เรามีชาติกาชาดวัฒนธรรม สังกะประจำสำหรับชาติเสียแล้วหนา
 ใช้ว่าไทยจะอยู่ได้ในโลก ออย่าลืมหักพิจารณาทุกให้

(สร้อย) อินชาติไทยคงไม่กลายเป็นอื่น ไทยคงยังยืน ไทยคง
สมสันนิษมไทย ร่วมชีวิตร่วมจิตร่วมใจ ร่วมกันใช้ของไทย อย่าเห็น
ของใครดีกว่าเอย.

และเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความรักทั้งนี้ มีตราห้ายผู้ร่วมงานและบุตร
จึงได้ร่วมกันจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกว่าด้วยคนไทย ให้ชื่อว่า "อินเพลง
ไทยใช้จะไรในคุณค่า" แจกในวันพระราชทานเพลิงศพนายถนอม นาค-
วัชร:

ความเป็นศิลาของนายถนอม น บตรคนรักของ เมอทรายขาวว่ายคา
ลงแก่กรรม ชนระตคนยงกาลงคกษาอยในประเทคองกฤษ ไคตงขอสงเกศ
ทนาพงในจกหมาย ชงเขยนลงมารควา นายถนอมผบคานมงานอกิเรก
อยอยางหนง คอการประหรอยากระถางปลกกคนไมทแตกเป็นชน ๆ แลวให้
กลบคนรปเต็ม นายถนอมจะใช้เวลาเป็นชั่วโมง ๆ หรือแม่เป็นวัน ๆ ทำงาน
นควยความประณตบรรจง ภูมิใจและควยรักเหมอนศิลาบนทชอยแตงชอย
สร้าง

หอสมุดครูสภา

นอกจากคนรัก นายถนอมรักการประพันธ์ สนใจอ่านและศึกษา
เมื่อโอกาสอันวามบางเขนตรงควากระไคแต่ตงควาสามารถขาง งานท
เขยนไวและภาคภูมิใจมากคงจะไคแก่ค่าแปลโคลงอาชยานภาษาอังกฤษชอ
The Wreck of The Hesperus ออกเป็นคากลอน บทประพันธ์นไคเคยนำ
ลงพิมพ์ไว้ในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายถนอม นควย

นายถนอมรักออกสั่งหนังสือไม่แพ้สิ่งใดชน คือรักธรรมชาติ ความรัก
ในสิ่งนคงจะมีประวตยของตนไปไกล คือ มีมาตงแต่สมัยขงเป็นเด็กทงนา

นางนอนฝันอยู่บนหลังควายทเลียง นายถนอมมีความรักและภาคภูมิใจในท้องนา
 อันเป็นถิ่นกำเนิดของตนยิ่งนัก เคยเล่าให้บุตรและศิษย์ฟังถึงประสบการณ์
 และความวิเศษต่าง ๆ เช่นว่าชนบนหลังควายนนแข็งและแทงทะลุฝ่าเข็บมาก
 คนไม่เคยจะนั่งไม่ได้ และว่าการเยื้องย่างของควายนนเป็นการกล่อม
 กลาย ๆ เล่าถึงวานกเยื้องทมาเกาะหลังควายนนไม่ใช่ว่ามาเลียขควายอย่าง
 ที่เคยเข้าใจกันเมื่อเด็ก ๆ แต่ที่จริงมากอดกันแมลงและตัวไรที่มาไต่คอม
 ควายนนต่างหาก และเล่าถึงการทศนาเขานาคด้วยเครื่องระหัดไ้แรงคน
 หมุนด้วยมือหรือเท้า เล่าถึงปลาช่อนตัวโต ๆ เท่าแขนและกุงใหญ่ขนาด
 ปาน ๆ กัน ที่จะเอามือล้วงจับเอาได้ในลำกระโถง เล่าถึงการทำชาวยาคู
 และขนมดอกโสน เล่าถึงสะพานข้ามคคคลองทำด้วยไม้ไผ่ลำเดียวไม่มีราว
 ให้เกาะ นายถนอมจะเล่าถึงสิ่งเหล่านี้ได้อย่างเห็นจริงเห็นจัง ไม่ใช่เพราะ
 วิชาความเป็นครูเท่านั้น แต่ด้วยความรู้ลึกถึงชีวิตเช่นนั้นไม่ไร้หาย ตลอด
 ระยะเวลา ๔๐ ปี ที่ใครเข้ามาใช้ชีวิตในเมืองหลวง ไ้ใครบ่เกยรคยค้และ
 ความรุ่งเรืองนานาประการน ยงมียามที่นายถนอมจะหวนระลึกถึงชีวิตความ
 เป็นเด็กท้องนาด้วยความสุข บางคราวเวลาฝนตกจะมีปลาหมอลงขึ้นมา
 กระเสือกกระสนอยู่บนสนามหญ้า นายถนอมก็จะพาลูกหลานลงไล่จับไล่ถัง
 อย่างสนุกสนานแล้วก็ปล่อยไปภายหลัง หรือในฤดูมีแมลงทักก็จะนั่ง
 ประคิยู่กรงน้อย ๆ ไล่และปรนปรือด้วยใบมะขามเทศอ่อน ทุกครั้งที่ม
 ไรกาตจะไ้ไ้กลับไ้ไปเยี่ยมถนทเกิดเคิม นายถนอมจะมีความสุขเป็นที่สุด และ
 ไ้โดยทระหนักในความรู้สึกเช่นนี้ของบิดา เมื่อนายถนอมถึงแก่กรรม บุตร

วิชาจริงไ้เขียนประวัติของบิดาด้วยความภาคภูมิใจ ขึ้นต้นว่า "พ่อเป็นลูก
ชาวนา....."

นายถนอมมิได้รักแต่ของทั้งทองนาเท่านั้น แต่รักธรรมชาติทั้งหลาย
ตลอดจนป่าเขาลำเนาไพร และท้องทะเลห้วยสะพาน ทุกครั้งที่มีโอกาสจะ
เดินทางไปต่างจังหวัดเป็นไม่มีพลาด แม้ว่าเวลาและรายได้จะไม่อำนวยให้
ไปได้ไกลนักก็ตาม แต่ทุกครั้งที่ได้ไปมากจะมีความสุขและชื่นชมยินดี
และแม้ในกรณีตนเองไม่ได้ไปก็จะคอยสนใจไ้ถามจากบุตรญาติมิตร และ
เพื่อนฝูงอยู่เสมอ

ในที่สุดเมื่อโตมัยานของตนใน พ.ศ. ๒๔๙๒ นั้น นายถนอมก็ได้
ใช้เวลาและความเอาใจใส่เป็นอันมากไปกับการปลูกไม้ดอกและผลนानาชนิด
ที่จิวก ทั้งนรวมทั้งตนชาวซึ่งนายถนอมหวาน ปลูกเองทรมยอนา และ
เก็บเกี่ยวเอารวงมาอวกลูกหลานด้วยภาคภูมิใจทุกปี ถ้าจะพูดถึงความมี
ศิลปะของนายถนอมก็คงจะรวมเรื่องของการตอนต้นไม้ไว้ด้วยไ้ นาย
ถนอมมีพรตองและหลักการตอนทละเอียค ประณีต และทำด้วยความ
บรรจงไม่แพ้งานการประและยากระถางต้นไม้แตกนั้นเลย นายถนอมปลูกต้น
โกสนไว้หลายสิชนิด และมีความสุขในการตอนกิ่งแจกเพื่อนฝูง โดย
เฉพาะโตมผู้มาขอไปปลูกตามโรงเรียนและสถานทีสาธารณะหลายต่อหลาย
แห่ง

งานการปลูกหรือเลี้ยงต้นไม้ของนายถนอม ก็ทำด้วยทฤษฎีเกี่ยวกับ
การเลี้ยงลูกและนกวงเวียน คือ ให้ความเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดคเต็มที ขนาด
ลงมือไฟขยหนอนกหลายทุกคน ถ้ามีเพลยก็ไซ่แปรรงขยคทีละกิ่งทีละใบ

ลูก ๆ ทุกคนเคยขอรับหนานาทรคนากุหลายจำนวนหลายสิบกระถาง แต่
 ไม่มีใครเคยได้ขออนุญาตให้เก็บดอกเลย สมัยเป็นเด็ก ๆ พวกลูกมัก
 จะคิดว่าเป็นการไม่ยุติธรรมที่สุด แต่ก็เข้าใจว่านายถนอมรักจะเห็นกุหลาย
 งามอยู่คนเดียวมากกว่าจะให้ใครมาเก็บไป แต่หาใครจะทนกระทั่งโตเป็นผู้ใหญ่
 แล้วว่าความจริงนั้นกุหลายของนายถนอมไม่เคยงามขนาดมดดอกไม้ให้เก็บอย่าง
 เหลือเฟือเลย ในตอนหลังนักโตเริ่มเล่นกลวยไม้ด้วย ในระยะนั้นก็มัก
 หลาน ๆ ช่วยรกรำแทนลูก ๆ ที่โตไปหมดแล้ว แต่กล้วยไม้ของนายถนอม
 ก็มาทำนองเดียวกับกุหลายคือ ไม่เคยงามสมใจเลย แต่นายถนอมก็ไม่เคย
 ขอมริขะว่าแพ ใดปรือปรนไม้ดอกไม้ ๒ ชนิดคนเรอขจนกระทั่งถนอมแก่กรรม แต่
 คนที่อยู่ใกล้ซิดจริง ๆ คงจะโตเคยสังเกตถึงความวิเศษผิดหวังบาง เพราะ
 นายถนอมคงจะเคยรำพึงให้ใครบางคนเป็นครั้งคราวว่า ในช่วงนั้นก็คงโต
 ทุกอย่างครบถ้วนสมดังตั้งใจ จะเสียใจอย่างใดใน ๒ ประการเท่านั้น คือ
 ไม่มีความจะเลยงกุหลายให้งามโต และไม่มีความจะโตเป็นต้นพิเศษก่อน
 ตาย

หอสมุดครูสภา

นอกจากนี้แล้วนายถนอมก็น่าจะภาคภูมิใจและชื่นชมกับชีวิตของตนเอง
 โตเต็มที ทว่าน่าจะภาคภูมิใจเพราะชีวิตของนายถนอมมีโตซาดไรซึ่งเกยรค
 ด้งแม้ว่าจะเป็นที่รกรกน้อยโดยทั่วไปว่าการทำงานอย่างไม่คิดชีวิตชวามมิใช่
 ทำเพื่อหวังยศหรือเกียรติ ใคร ๆ ก็รู้ว่านายถนอมมักทำงานจนมิดค่ำอยู่ที่
 โรงเรียนหรือกระทรวง เวลาหยุดพักภาคักก็ไม่เคยหยุด บางครั้งก็ชวนเอา
 งานมาทำตอที่บ้าน ถ้าจะมองไปอีกแง่หนึ่งก็อาจจะคิดไปได้ว่าทำงานเช่นนี้
 ก็เพื่อหวังเงินเดือนขึ้นแต่เงินเดือนจะขึ้นหรือไม่ขึ้น หรือจะชวนกันก็ไม่เคย

เป็นสาเหตุให้นายถนอมทำงานมากขึ้นหรือน้อยลง หากนายถนอมใน
 ระหว่างยังมีชีวิตอยู่จะมีใคร ลูกหลานก็คงจะใคร่บทรายว่าการทำงานของ
 นายถนอมนั้นเป็นทยอมรับสรรเสริญโดยทั่วไป แม้ท่านรัฐมนตรีว่าการ
 กระทรวงศึกษาธิการปัจจุบันก็ใคร่ครุณาแล้วว่าไว้ในคำไว้อาลัยออกตอนหนึ่งว่า
 “.....เป็นเคราะห์ดีของกระทรวงศึกษาธิการ ที่ใคร่ครุทชอัสถยสุจริต
 และทำงานด้วยความเสียสละมา.....”

อนความเสียสละและชอัสถยคตอหนาทการงานนั้น คงจะเป็นสิ่งที
 ประจักษ์ไม่มีใครหาญแย้ง แต่หากจะมีใครสงสัยในความสุจริตของบุคคล
 หนึ่ง ก็คงจะมีเพื่อนสนิทมิตรสหายและผู้ร่วมงานอีกเหลือคณานับที่จะช่วย
 กล่าวยืนยันให้ฟังได้ว่า ตลอดระยะเวลากว่า ๔๐ ปีที่รับราชการมา แม้
 แต่กระชายสักแผ่นหรือคินสอสักแท่งของราชการ นายถนอมก็ไม่เคยคึดมือ
 ไปใช้เป็นส่วนตัว นับเป็นสิ่งทนายถนอมภาคภูมิใจที่จะอวดได้อย่างเต็มปาก

ส่วนในเรื่องที่วนายถนอมน่าจะชื่นชมคตอชวตใดคตมทนน ก็เพราะ
 นายถนอมน่าจะบทรายคกว่าใคร ๆ ว่าชวตของคตมทนนเป็นชวตทสมบูรณบง
 นัยค้ท่นมจนแก่ นายถนอมมีหุ ตา และจิตใจที่เบ็ดกวางออยู่เลมอ นาย
 ถนอมรักความมรรมย์ในชวต รักการมทรสพ รักคตมทริ ชออบคูปภาพยนคร์
 คุลคคร์ และโดยเฉพาชออบคูลิเก ซงถ้ามีใครหัวเราะเยาะ นายถนอมจะ
 ยืนยันว่าตามความเห็นของคตมทนน ลิเกเป็นแบบของคิลประแห่งปฎิภาณที่นำ
 นยมนันบสนุนบง ทงยังชออบการทองเทยวเพื่อเบ็ดคหุเบ็ดคตา ชออบการสังคม
 และคบหาสมาคคกับคตมทกช่นทก้วย ในระยะหลัง ๆ นี้ สุขภาพค่อนขาง

นางนลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น

พ.ศ. ๒๔๔๐ — พ.ศ. ๒๕๐๓

สมัยเมื่อ ๕๐ ปีก่อนโน้น ครูผู้หญิงมีเพียงไม่กี่คน และต่างเป็น
ผู้สูงอายุทางสี่สิบ โดยเฉพาะครูผู้หญิงที่สาว ๆ จักว่าหาได้ยากเต็มที ครูสาว
คนหนึ่งในหมู่ครูสาว ๆ เพียงไม่กี่คนในสมัยนั้นก็คือ ครูนิล ครูนิลออกจะ
เป็นครูอ่อนวัยเอาமாக ๆ เพราะเริ่มเป็นครูตั้งแต่อายุเพียง ๑๕ ปี ถ้าเปรียบกับ
สมัยนั้นก็นับว่ายังเขื่องมากทีเดียว ครูนิลเริ่มเป็นครูได้ไม่นาน ลูกศิษย์
ก็ให้ชื่อใหม่ว่า แม่ครูนิล ต่อมาใคร ๆ ก็พากันเรียกว่าแม่ครูนิล ยกย่อง
ให้เป็นทั้งแม่และทั้งครู เช่นเดียวกับแม่ครูนิม อาจารย์ใหญ่คนแรกของ
โรงเรียนเบญจมราชาลัยผู้มั่งคั่งเสวยเงินอยู่ใน วงศ์สมัยนั้น สมัยต่อมา
คำว่าแม่ครูกษัตริย์จะเลือนลางไป คำว่าอาจารย์เริ่มเข้ามาแทนที่ จึงมีผู้เรียก
แม่ครูนิลว่า อาจารย์นลรัตน ๆ ไป เนื่องจากอาจารย์นลได้เริ่มเป็นครู
ในโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีตั้งแต่นั้นมีโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีในประเทศไทย
และได้กลุกกลกยโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีตลอดมาเกือบ ๕๐ ปี ได้เคย
ดำรงตำแหน่งอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูสตรีมาแล้วคือ โรงเรียน
เบญจมราชาลัย โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยและโรงเรียนเพชรบุรีวิทยา-
ดงกรณ ครูอาจารย์สตรีชั้นหัวหน้าในปัจจุบันส่วนใหญ่ได้เคยเป็นลูกศิษย์
หรือเป็นครูอาจารย์ในโรงเรียนดังกล่าวแล้วในสมัยที่ท่าน เป็น อาจารย์ใหญ่

ขังออกไปตามหัวเมืองทั่วแล้ว คิษย์ของอาจารย์นลระกระจายอยู่แทบทุก
 จังหวัด หลายคนยังกล่าวขวัญและระลึกถึงท่านอยู่เสมอ คุณงามความดี
 ของอาจารย์นลอยู่ทุกบุคคลกษณะ และจริยาวัตรของท่าน อาจารย์นล
 รัก เป็นห่วง และพยายามอบรมสั่งสอนศิษย์ของท่านให้สำนึกในเกียรติ
 และหน้าที่ของสตรีไทย ท่านยกมันในอุดมคติของครูอย่างเคร่งครัดเสมอ
 อาจารย์นลมักเรียกว่าศาสตราจารย์หรือย ออนโยน มันสยใจคอเป็นคนสุขุม
 เยือกเย็น มีจิตใจเพียบพร้อมไปด้วยความเมตตาการุณา มีความเอื้อเฟื้อ
 เผื่อแผ่ช่วยเหลือคนทั่วไปไม่เลือกหน้า ไม่ถือโกรธแค้นแก่คนที่เคยเป็นศัตรู
 อาจารย์นลมักให้เสมอ ไม่มีบุคคลใดที่ท่านว่าไม่ดี

อาจารย์นลรัตน บรรณสิทธิ์วิวัฒสน นามเดิมว่า "นล" นามสกุล
 "ชาติบุญเกิด" ต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อเป็น "นลรัตน" เป็นบุตรขุนพิไชย
 ชาญยุทธ และคุณนายขุ่ย พิไชยชาญยุทธ เกิดที่ตรอกบ้านเขมร อำเภอ
 บขมปราสาทศรีพ่าย จังหวัดพระนคร เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๔๐
 จบการศึกษาชั้นประโยคมัธยมวิบูรณหญิง และวิชาक्रमจากโรงเรียน
 สตรีวทยาใน พ.ศ. ๒๔๕๖ ต่อมาจึงสอบไล่ได้วิชาประโยคक्रमมัธยม
 เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้สมรสกับ ร.ท. ผล คงศักดิ์ บุตรหลวงอุปถัมภ์
 หัตถสาร (วอน คงศักดิ์) ภายหลังได้รับพระราชทานเลื่อนยศและ
 บรรดาศักดิ์เป็น พ.ท. พระบรรณสิทธิ์วิวัฒสน มีบุตรธิดารวม ๘ คน
 ถึงแก่กรรมเสียตั้งแต่ยังเยาว์ ๒ คน

พระบรรณสิทธิ์วิวัฒสน ถึงแก่กรรมใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ในขณะที่
 อาจารย์นลรัตนอายุได้เพียง ๓๖ ปี และยังคงค้างครมไว้ แต่อาจารย์

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรศาสตร์

นลรัตนกิตติดำเนินชีวิตต่อมาด้วยความเข้มแข็งของตน อุตสาหะขบวมิให้การ
 ศึกษาแก่ลูก ซึ่งในขณะนั้นกำลังอยู่ในวัยเรียนทั้งสิ้น จนกระทั่งลูกทุกคน
 สำเร็จการศึกษาจนอุดมศึกษา ได้รับราชการมาตำแหน่งอนันตวง และ
 ประสบความสำเร็จในหน้าที่ราชการเป็นอย่างดี นับว่าอาจารย์นลรัตนเป็น
 ผู้ที่มีความสามารถและมีกำลังใจอันเข้มแข็งอย่างยอดเยี่ยม เป็นทั้งแม่และ
 ครูอันประเสริฐ

ในตำแหน่งหัวหน้างาน อาจารย์นลรัตนเริ่มเข้ารับราชการเมื่อ
 วันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๖ ตำแหน่งครูชั้นโรงเรียนเสาวภา
 ในเขตต่อมาครุฑ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนเบญจมราชูทิศได้ขอตัวให้มาสอน
 ที่โรงเรียนเบญจมราชูทิศ และได้เป็นครูอยู่ที่โรงเรียนนี้ตลอดมาจนถึงสมัย
 หม่อมเจ้าหญิงจันทรีภา เทวกุล ทรงเป็นอาจารย์ใหญ่ ใน พ.ศ. ๒๔๖๖
 จึงได้เป็นผู้ช่วย อาจารย์ใหญ่ และต่อมาจึงได้รับแต่งตั้งให้เป็น อาจารย์ใหญ่
 โรงเรียนเบญจมราชูทิศ สืบต่อจากหม่อมเจ้าหญิงจันทรีภา เทวกุล

ต่อมาสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร
 ได้ประทาน บ้านเดิม ของ พระยาแพทยพงศาวตวิธานียติ ให้แก่กระทรวง
 ศึกษาธิการ โดยเสด็จพระประสงค์ให้เป็นโรงเรียนครู ทางกระทรวง
 จึงส่งให้ย้ายนักเรียนฝึกหัดครูจากโรงเรียนเบญจมราชูทิศมาไว้ที่โรงเรียน
 ใหม่ทั้งหมด และโรงเรียนใหม่นี้ได้นำตามพระนาม สมเด็จพระเจ้า-
 บรมวงศ์เธอพระองค์นั้นว่า “โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลัย” และทาง
 ราชการได้ส่งย้ายอาจารย์นลรัตนมาเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนนี้ด้วย ใน
 ตอนนั้นอาจารย์นลรัตนต้องจากลูก ๆ และ ครอบครัวไปอยู่ประจำที่นอนที่

โรงเรียน เพื่อควบคุมนักเรียนฝึกหัดครูโดยใกล้ชิด เมื่อพูดถึงความ
 เสียสละและความเป็นครูของครูในสมัยก่อนแล้ว นับว่าน่าสรรเสริญอย่างยิ่ง
 ทุกครั้งที่อาจารย์นลรัตนมคธวิภาไม่เคยลาหยุดราชการนานเลย คงมาทำ
 การสอนและทำงานที่โรงเรียนตลอดเวลาจนถึงวัน คลอดบุตร จึงได้ลาหยุด
 บางครั้งตอนเช้ามาสอนนักเรียน ตอนเย็นกลับไปคลอดบุตรก็มี

ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๘๐ ทางราชการได้ย้ายให้ไปเป็นอาจารย์ใหญ่
 โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย ถึงแม้ภายในวงสวนสุนันทาในสมัยนั้นจะมี
 อาคารเคมียุขบางแล้วก็ตาม แต่ก็นับได้ว่าเป็นการไปก่อสร้างสร้างตัวกันใหม่
 จริง ๆ เพราะบริเวณสวนสุนันทากว้างขวางมาก และอาคารต่าง ๆ ถูก
 บุกทอคองซำรุดทรุดโทรมมาเป็นเวลานาน ต้องเริ่มตั้งแต่การบุกเบิก
 ถางป่าหญ้า และซ่อมแซมอาคารเป็นการใหญ่ ทางราชการประสงค์จะ
 ขยายให้โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ขนาดใหญ่ จึงมีทั้งฝ่าย
 สำนัญและฝึกหัดครู มีครูมากมาย วิชาที่กันไม่ทั่วถึง ครูอาจารย์ทยาย
 เข้ามาล้วนมีความแตกต่างกันมากทั้งในด้านคุณวุฒิและนิสัยใจคอ ยาก
 แก่การปกครองอย่างยิ่ง ด้วยความเป็นนักปกครองชั้นเลิศของ อาจารย์
 นลรัตน บรรดาครูอาจารย์จึงมีความสามัคคีกลมเกลียวกัน และตั้งใจ
 ทำงานกันอย่างแข็งขันโดยไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย อาจารย์นลรัตนต้องรับ
 ภาระหนักและได้ใช้ชีวิตตรากตรำอย่างขมใน งาน ก่อตั้งโรงเรียนนี้จนเป็น
 บุกแผ่นมาจากทวัน

อาจารย์นลรัตน ได้ใช้ชีวิตด้วยความตรากตรำในการวางรากฐาน
 และดำเนินการในโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยอยู่ถึง ๖ ปี ทางราชการ

จึงได้ย้ายไปเป็นผู้ช่วยประธานสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง สภาวัฒนธรรม
แห่งชาติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ อันเป็นระยะเริ่มตนงานด้านวัฒนธรรม
อาจารย์นลรัตนจึงเป็นบุคคลสำคัญผู้หนึ่งที่ช่วยจัดวางรูปงานในระยะต้น
ให้ดำเนินไปโดยเรียบร้อย

อาจารย์นลรัตนปฏิบัติงานในหน้าที่ใหม่ใดเป็นอย่างดี เป็นที่เคารพ
รักของผู้อยู่ในหน่วยงาน และเป็นที่ไว้วางใจของประธานสำนักวัฒนธรรม
หญิง เมื่อยอกจากราชการแล้วก็ยังได้ไปช่วยทำงานของสำนักวัฒนธรรม
ฝ่ายหญิงและงานของสำนักกระเบียบประเพณีเป็นพิเศษ ร่วมประชุมให้ความ
คิดเห็นและเขียนบทความให้ขยตลลออกมา

อาจารย์นลรัตนได้รับแต่งตั้งให้เป็นข้าราชการชั้นเอกในปี พ.ศ.
๒๔๘๗ นับเป็นข้าราชการหญิงคนแรกที่ไ้รับเกียรติยศ งานชั้นสุดท้าย
คือกลับมาเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเพชรบูรณ์วิทยาลัยสงครนอีกครั้งหนึ่ง และ
รับราชการชยจนถึง พ.ศ. ๒๔๙๗ รวมเวลาทั้งหมดคหยสิบเจ็ดปีเศษประมาณ
๔๐ ปี

อาจารย์นลรัตน เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาด และมีความขยัน
หมั่นเพียรมาก มีความรู้วิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์อย่างกว้างขวาง
มววิชาการอื่นที่สามารถทำให้นักเรียนเกิดความสนใจไม่เบื่อหน่าย นอก
จากนยงรชยในวิชาต่าง ๆ เป็นอย่างดี เช่น ภาษาไทย การเรอน เป็นต้น
โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิชาศีลธรรม อาจารย์นลรัตน จะต้องสอนวิชาศีลธรรม
ด้วยตัวเองเสมอ แม้ในระยะหลังจะมีภารกิจการงานในฐานะอาจารย์
ใหญ่อยู่อย่างมก แต่ก็ไม่เคยที่จะเว้นการสอนศีลธรรมด้วยตัวเองเลย

เพราะอาจารย์รัตนมีความมั่นใจว่าการประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่
 เขาวชนนมีใช้มุ่งแต่การสอนให้เขาวชนมีความรู้เกี่ยวกับวิชาการ แต่เพียง
 กำนเคียว แต่จะต้องอบรมให้มีความรู้รอบคอบเพื่อเป็นพลเมืองที่ดีต่อไปด้วย
 อาจารย์รัตนได้เขียนบทความลงนิตยสารและเขียนบทปาฐกถาเพื่อบรรยาย
 ทางวิทยุกระจายเสียงตามสถานีต่าง ๆ ไว้มากหลายเรื่อง อาทิ

หลักแห่งการศึกษา ๔ ประการ

อุดมคติ

ภูมิศาสตร์ภาคพื้นยุโรปและอาฟริกา

การฝึกนิสัยเด็ก

บันทึกการสนธิสัญญา

ประโยชน์ของพระพุทธศาสนาในทัศนะของข้าพเจ้า

คุณสมบัตของแม่เรือน

และ บทความสั้น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก

อาจารย์รัตนปกครองนักเรียน ครู และอาจารย์ ด้วยความ
 เมตตาอารีต่อทุก ๆ คน และเป็นผู้มีความยุติธรรมเป็นที่สุด เมื่อใครทำถูก
 ทำนบกย่องและสรรเสริญเต็มอ แต่ถ้าทำผิดแล้วจะต้องได้รับโทษอย่าง
 ยุติธรรม ฉะนั้นท่านจึงเป็นอาจารย์ใหญ่ที่ครูและนักเรียนเคารพรักและ
 ยำเกรงมาก ความรู้จักและเข้าใจธรรมชาติของคน ความเมตตากรุณา
 ความมีมิตติจิต ความมีวาทศิลป์สามารถโน้มน้าวจิตใจให้ผู้อื่นยังเกิด
 ความนิยมนิยมได้ ความยุติธรรม ความรู้จักอ่อนหนักอ่อนเขาไม่ว่าผู้อยู่
 ใต้วงคบบัญชานจะเป็นครูหรือนักเรียน ทำให้การปกครองเป็นไปโดย

รายงาน คุณลักษณะเหล่านี้มอยู่ในอาจารย์นลรัตนโดยสมบูรณ์จึงทำให้ท่าน
ประสบผลสำเร็จในการบริหารงานในตำแหน่ง อาจารย์ใหญ่โรงเรียน สตรีม
ช่อตอง ๓ แห่ง

นอกจากนี้ อาจารย์นลรัตน ยังเป็นผู้ใฝ่ในธรรม มีการบำเพ็ญกุศล
ต่าง ๆ ในวันธรรมสวนะ เป็นประจำ

อาจารย์นลรัตน บรรณสิทธิ์วรสาส์น เป็นศุภมคุณลักษณะพิเศษใน
การเป็นครูอย่างแท้จริง นอกจากจะเร่งชีวิตความเป็นครูมาแต่ยังเยาว์แล้ว
ในระหว่างที่เป็นครูก็อดทศร่างกายและจิตใจเพ้อหลกคึกขยโดยแท้ เป็นผ
ความขยันอบรมสั่งสอนศิษย์โดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย เมื่อดำเนินงานการหนัก
อาจารย์นลรัตนก็จะไปดงเป็นคนแรก และอยจนกระทั่งเป็นคนสคทาย แม่
เมืออยู่ในวัยชราแล้วก็ยังเดินแถวไปกษนนักเรียน ออกทนทำงาน อย่าง
เข้มแข็งโดยมิเคยไต่ปรีปากข่น ตามปรกตเป็นผม สุขภาพแข็งแรง แต่
เนื่องจากต้องตรากตรำในงานมาก เมือสูงอายุน สุขภาพจึงเสียมโทรมลง
อาจารย์นลรัตนได้ลาออกจากราชการเพื่อพักผ่อน เมือ พ.ศ. ๒๔๙๗ และ
ได้ดงแก่กรรมด้วยโรคหัวใจวายเมือวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๓
ผทไตรภักโกลชคกบอาจารย์นลรัตนดางกมความเห็น สอดคล้องดองกันว
ท่าน เป็น ผทประกอบไปดวย คุณสมบัติ ในการเป็นแม่ประภทต่าง ๆ อย่าง
สมบูรณ์ ดงแต่แม่ครู แม่ขาน แม่เรือน แม่ครัว และแม่คน ครัวท
ครูบาอาจารย์และสตรทงหลายจะไต่ศึกษาไว้เป็นทวอย่าง
นับไต่วาทชวตของท่านไต่มีส่วนสำคัญอินยงยวดแก่การให้การศึกษา
และการอบรมศีลธรรมแก่เขาวชนชองชาติ ศิษย์ชองท่าน ไต่เป็นผู้รับใช้

ศาสตราจารย์ เจ.อี. เดวีส์

พ.ศ. ๒๔๔๔-๒๔๘๔

ในบรรดาครูชาวอังกฤษที่ไคมาสอนในเมืองไทยจนลูกศิษย์เต็มบ้าน
เต็มเมืองในสมัย ๔๐ กว่าปีมาแล้ว คงนับว่าครูเดวีส์ย่นขยับด้วย
ผหนง นอคนนทนบวาชนชอกคิอ ครูชคตคน แหงสวณกหลาย ครูเซลลย
แหงเทพศรันทร และครูเชอริลลล แหงปทมคงคา ขำพเจาขอโซค้ำวาคู
แทนอาจารย์ เพราะครูฝรั่งเหล่านี้มักจะเรียกตนเองว่าครู ซึ่งนับว่าเป็น
คำยกย่องอย่างสูงในสมัยนั้น อันเป็นสมัยที่คำว่าอาจารย์ยังไม่นิยมใช้กัน
คนค้าขายเช่นสมัยนี้ การที่ข้าพเจ้าว่าชื่อครูเดวีส์ย่นขยับก็เพราะครูฝรั่ง
เป็นเอกหลายอย่าง ทั้งในด้านความรู้ วิชาสอน ความขยันขันแข็ง ความ
รักใคร่ผูกพันกับลูกศิษย์และบุคคลิกลักษณะอื่น ๆ อีกหลายประการ ซึ่งทำให้
ครูเดวีส์ค่อนข้างจะกลายเป็นสถาบันมากกว่าเป็นครูธรรมดาที่จะไต่กล่าวต่อไป
ตามลำดับ

ความจริงครูเดวีส์เป็นชาวเวลส์ เกิดเมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๔๔๔
ในมณฑลเบรคคอนแควนเวลส์ ซึ่งเป็นแคว้นใหญ่แคว้นหนึ่งของประเทศ
อังกฤษ มีอะไรต่ออะไรเป็นของตนเองไม่เหมือนนักบวชของชาวอังกฤษแท้ ๆ
เช่น ภาษา ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ตลอดจนนิสัยใจคอของคนกษัตริย์
กันมากอยู่ เนื่องจากชาวเวลส์พูดภาษาของตัวเอง เมื่อมาพูดภาษาอังกฤษ
ซึ่งเป็นภาษาที่สอง สำเนียงจึงแปร่งสำหรับหูของคนอังกฤษอย่างทช่วยไม่ได้

แต่สมัยนั้นนักเรียนไทยไม่ทราบชื่อ ถึงสมัยที่ความครุฝรั่งเศสสอนภาษา
 อังกฤษหลายคน แต่สำเนียงและวิธีออกเสียงสระพยัญชนะไม่เหมือนกันสัก
 คน ทั้งนักเพราะครูอังกฤษที่มาเมืองไทยในสมัยนั้นมาจากห้วงอันห้วง
 ต่าง ๆ ของประเทศอังกฤษเสียเป็นส่วนมาก และควรระลึกด้วยว่า ครู
 เหล่านั้นได้มาจากมหาวิทยาลัยออกัสฟอรด์หรือเคมบริดจ์ แต่ครูเหล่านั้น
 นั้นแหละที่ได้มาปูรากฐานความรู้ภาษาอังกฤษและสรรพวิชาต่าง ๆ ให้แก่คน
 ไทยเรา

ครูเควิสเติบโตจากฟาร์มเลี้ยงแกะและรักคนมีกลิ่นหมู่บ้านโลเวอร์-
 แชนเพล บรรพบุรุษชายชาติสืบเนื่องมาจากกษัตริย์เวลลิงตัน กษัตริย์ของค
 สักทายของชาวเวลส์ ตระกลนเป็นกสิกรทกลาไกลลาเสียตลอดเวลา จึงได้
 มุกกันเป็นของตนเองเป็นอนมาก บิดาของครูเควิสกับบรรพบุรุษของและ
 มิตรสหายได้รวมกันจัดตั้งสมาคมสหกรณ์แห่งเวลส์ไทชนเพอรักษาผลประโยชน์
 ของตนและกสิกรชาวเวลส์ทั้งหมด นับเป็นสมาคมประเภทนี้แห่งแรก
 ที่เกาะสก็ต ควบกับครูเควิสเองได้ดำรงตำแหน่งประธาน เลขานุการ และ
 เหนือมุกของสมาคมเป็นเวลาถึง ๕๐ ปี และเพงถึงแก่กรรมเมื่อวันท
 ๑๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๕ มีอายุถึง ๘๒ ปี ครูเควิสได้ไปอยู่เป็น
 นักเรียนประจำที่โรงเรียนเบรคคอนเมื่ออายุได้ ๑๐ ขวบ เป็นเด็กที่มีอายุน้อย
 ที่สุดในโรงเรียน ได้รบทนเล่าเรียนเพื่อเตรียมเข้ามหาวิทยาลัยเวลส์ อย่างไรก็ตาม
 ก็ตาม ชีวิตในโรงเรียนไม่ค่อยผาสุกนัก ครูเควิสมักถูกเด็กโตรังแกเสมอ
 ประกอบกับได้รบคำสั่งสอนไม่ให้ต่อสู้โต้ตอบกับใคร ดังนั้นแม้จะถูกเด็กโต
 รังแกแย่งค่าขนมไป ครูเควิสก็แต่เศร้าโศกเสียใจไม่ได้ขีรปากขื่นว่า

ศาสตราจารย์ เจ. อี. เดวิส

อย่างไร ระหว่างเป็นนักเรียน ครูเทวีสหมนเวียนและชอบร้องเพลงมาก
เมื่ออายุได้ ๑๘ ปีก็สำเร็จชั้น ๖ อันเป็นชั้นสูงสุดในโรงเรียน โดยสอบได้
คะแนนเป็นเยี่ยม

ครูเทวีสได้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยเวลส์ ซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองคาร์ดิฟฟ์ ไค
รับทุนเล่าเรียนตลอดเวลาที่อยู่ในมหาวิทยาลัย และได้รับเลือกเป็นประธาน
สมาคมศิษย์ของมหาวิทยาลัย ระหว่างที่เป็นนักศึกษา ครูเทวีสได้เข้าแข่งขัน
ร้องเพลงและท่องบทอาชยานไครบของรางวัลเป็นจำนวนมาก เมื่อสอบไล่ได้
ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต เกียรตินิยม (B.A. Hons.) แล้ว ได้ศึกษาวิชา
ครุศาสตร์จนได้รับประกาศนียบัตรวิชาครุและประกาศนียบัตรวิชาดนตรี เมื่อ
สำเร็จการศึกษาใน พ.ศ. ๒๔๖๕ แล้ว ครูเทวีสได้ไปสอนอยู่ที่โรงเรียน
มัธยมสำหรับเด็กชายในกรุงลอนดอน เป็นเวลา ๓ ปี ในเดือนกรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๖๘ จึงได้เดินทางมาเมืองไทย

ครูเทวีสเข้ารับราชการในเมืองไทยเมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ.
๒๔๖๘ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นครูประจำชั้นมัธยมปีที่ ๘ ก. ในโรงเรียน
สวนกุหลาบวิทยาลัย ซึ่งมีครูนครแมน ชัตตันเป็นอาจารย์ใหญ่ ครูเทวีส
ต้องสอนวิชาหลายอย่างในหลักสูตรเป็นภาษาอังกฤษ ทั้งนอกเหนือไปจาก
วิชาภาษาอังกฤษแท้ ๆ วิชาสามัญที่เรียนกันเป็นภาษาอังกฤษในชั้นมัธยม
ปีที่ ๗-๘ ในโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยและโรงเรียนอื่น ๆ ที่มีชาวต่าง
ประเทศเป็นอาจารย์ใหญ่ก็คือ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และภูมิศาสตร์
ประวัติศาสตร์ ในสมัยนั้นมีการแข่งขันกันระหว่างโรงเรียนใหญ่ ๆ
ที่มีการสอนจนถึงชั้นมัธยมปีที่ ๘ ในเรื่องให้นักเรียนของตนสอบชิงทุน

เล่าเรียนหลวง ซึ่งมีให้แต่เพียงขลระ ๒ ทนเท่านั้น เป็นอนว่าพอดลงปลายขี ใน
 สมัยนั้นคือเดือนมกราคม นักเรียนชั้นมัธยมปีที่ ๘ ทวประเทศคองมาสอบ
 แข่งขันกันเพื่อชิงทุนสองทนนไปศึกษาต่างประเทศ ใครสอบชิงทุนใดกถอ
 ก็นวามหนามตาทลต เพราะไคมาคด้วยสติปัญญาจริง ๆ และด้วยคววมพาก-
 เพยรทรหอคคทนยงวค ครกเวสไครบมอขหมายให้สอนชั้นมัธยมปีที่ ๘ ก.
 ซงเบนนกรเรียนทเลอกเพนอย่างหวระทจริง ๆ สำหรวชิงทุนเล่าเรียน และ
 ปรากฏวในสมัยครคเวสคคการสอนชั้นนอย นักเรียนโรงเรียนสวนกหลาย
 วิทยาลัยไคทนคคคอกนหลายขเป็นประวคการณ ทเบนเช่นนกรเพราะครคเวส
 เป็นส่วนสำคัญผทงในคานการสอนนักเรียนชั้นมัธยมปีที่ ๘ สอบไล่ไคยก
 ชน เป็นการยากทจะอธิบายวคการสอนของครคเวสคนนว่าเป็นอย่างไร ถ่า
 จะพควว เขมแข่งเอจจริงเอจ ไม่เห็นแก่เห็นคเห็นอย และมอบายทททำให้
 นกรเรียนตงใจเรียน กิตจะเบนคอธิบายทออกจะเลอนลอย เพราะสมัยนค
 ทเขมแข่งจริงจงมอขไม่นอย เป็นสมัยทครคเวสของทวเบนการกคลจริง ๆ
 ไคยไม่คอขนกรถงเรองเงนทองผลประโยชนรวยไคส่วนค สมัยนั้นเป็นสมัย
 ครสอนวิชาไม่ใช่สมัยครกวควิชา การทจะเข้าไควววคสอนของครคเวสเป็น
 อยางไรน จะตองวาคภาพห้องมัธยมปีที่ ๘ ก. ซงมกระคานคำเรองรวยไป
 ทลคคหน้าชนอยางนอย ๕ แพน แต่ละแผ่นเติมไปคด้วยคำสอนภาษาอังกฤ
 ซงเบนลายมือของครเองเป็นส่วนใหญ่ กระคานทง ๕ แพนนเติมอยเลมอ
 นกรเรียนลอกไม่คอรทน แต่การจคววิชาควมรจากกระคานค่านตองทำกนหลัง
 ชวโมงสอนแล้วเท่านั้น เพราะเวลาครคเวสสอนไม่ให้คอรทำอะไรนออกจก

เรื่องเช่นนี้ให้นักเรียนเห็นอยู่บ่อย ๆ ด้วยเหตุนี้ไม่มีใครเข้าใจครุฑพอ จึง
มักเหมาเอาว่าครุฑเป็นสัตว์เขมรและถวิลนัยจกเกินไป หรือพูดอย่างชาวบ้าน
ก็ว่าเป็นคนตึงเกินไป ไม่รู้จักปล่อยตามสบายเสียเลย ความจริงครุฑเป็นสัตว์
อารมณ์ขันอยู่มากเหมือนกัน และในการสอนก็แทรกข่าวขันให้เป็นทศกรณ
อยู่บ่อย ๆ

ลักษณะสำคัญของความเป็นครูของครูแก้วสมัยอีกอย่างหนึ่ง คือ
ความไม่ใคร่ใคร่ผูกพันกับลูกศิษย์ตลอดเวลาที่อบรมสั่งสอนจนลูกศิษย์
ออกไปประกอบอาชีพเป็นผลผลิตผู้ใหญ่แล้ว ปรากฏว่าครุฑมีจิตใจห่วงใย
ในความทุกข์สุขและคอยช่วยเหลือเกื้อกูลอยู่เป็นนิจ ลักษณะทำให้ครุฑ
คล้ายกับครูไทยสมัยเก่าไม่น้อย ครูไทยสมัยเก่าเปรียบตนเองเป็นคน
แจวเรือจ้าง แต่เป็นคนแจวเรือจ้างทนออกจากจะภูมิใจในอาชีพของตนแล้ว
ยังมึนใจเขยิบไปคอยเมตตาการุณาต่อศิษย์โดยสรวลเป็นลนพิน ครูแก้วคอย
เป็นปากเป็นเสียงให้แก่ลูกศิษย์ เมื่อได้รับความอภัยติธรรม ภาคภูมิใจและ
กล่าวขวญตอศิษย์ที่ทาดหรือใดก็ พลอยเป็นทุกข์เป็นร้อนเมือศิษย์ตกกระกำ
ลำบาก

ครุฑแก้วได้ย้ายมาอยู่ฟ้างกรมมหาวิทยาลัยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑
ฝีมือและผลงานของครุฑแก้วเป็นที่ประจักษ์ทั่วไปจนได้รับการพิจารณาให้
เป็นหัวหน้าแผนกวิชาภาษาอังกฤษ ในคณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์
ฟ้างกรมมหาวิทยาลัยเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๒ และต่อมา
ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นศาสตราจารย์อย่างเต็มภาคภูมิ ครั้นเมื่อได้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตราพระราชบัญญัติฟ้างกรมมหาวิทยาลัย
ฉบับแรกเมื่อต้น พ.ศ. ๒๔๗๘ แล้ว คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์

ได้แบ่งออกเป็นแผนก วิชาภาษาไทยและโบราณคดีวันออก แผนกวิชาภาษา
 ปัจจุบัน แผนกวิชาภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ แผนกวิชาพฤกษศาสตร์
 แผนกวิชาคณิตศาสตร์ แผนกวิชาฟิสิกส์ แผนกวิชาเคมี และแผนกวิชา
 ชีววิทยา ครูเควิตไทรบแต่งตั้งเป็นหัวหน้าแผนกวิชาภาษาปัจจุบันซึ่งรับ
 ผิดชอบในการสอนภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาเยอรมัน

เมื่อเขารับตำแหน่งนี้ใหม่ ๆ ครูเควิตไทรบได้เพิ่มชนอีกหลายเท่า
 เพราะนอกจากงานสอนแล้วยังจะต้องวางหลักสูตรภาษาอังกฤษชั้นมหาวิท-
 ทยาลัยให้ได้มาตรฐาน และให้สอดคล้องกับพัฒนาความรู้ภาษาอังกฤษของนัก
 ศึกษาไทยรวมทั้งจัดหาหนังสือและอุปกรณ์การสอนให้เหมาะสมด้วย นอกจากนี้
 นนก็ยังมีส่วนช่วยราชการในฐานะหัวหน้าแผนกวิชาอีกไม่น้อย เช่น เป็น
 ประธาน คณะกรรมการสอบไล่และกรรมการประจำคณะ อักษรศาสตร์และ
 วิทยาศาสตร์ แต่ครูเควิตไทรบปฏิบัติงานทุกด้านเป็นผลดียิ่ง จนมหาวิทยาลัย
 สามารถยกระดับการเรียนวิชาอักษรศาสตร์จนประกาศนียบัตรครุมัธยม เป็น
 ขันปริญญาโท ที่เป็นเช่นนั้นเพราะครูเควิตไทรบตั้งใจหมกมุ่นอยู่กับงานเกือบ
 ตลอดเวลา ประกอบทั้งทำทัณฑ์มคทะแม่ง หอบหนังสือหอบสมุดคอย่างลึก
 กาลัง เกินเหตุให้ใครใคร่ขอยุ่เป็นนิจ คนทั้งหลายจึงมักครนครามแกม
 ชื่นและสงสาร

การวางหลักสูตรการสอนภาษาอังกฤษในชั้นมหาวิทยาลัยคงทำความ
 ล้ายากใจให้แก่ครูเควิตไทรบไม่น้อย เพราะการศึกษาในชั้นนี้จะต้องมีทั้งการ
 ฝึกฝนให้ใช้ภาษาอังกฤษในคำปฏิบัติให้ใ้จริง ๆ และทั้งวรรณคดีด้วย
 การรหนังสือสำคัญ ๆ ที่เป็นกวนพันธิของอังกฤษเป็นของสำคัญสำหรับนักศึกษา

อักษรศาสตร์ที่จริง แต่การสอนให้สามารถพูดและเขียนภาษาอังกฤษให้ได้
 คล่องแคล่วถูกต้องก็เป็นเรื่องจำเป็นยิ่ง ครูควรวัดความสามารถจัดหลักสูตรและ
 วิธีสอนตลอดจนสอนเองให้โดยผลเป็นทพพอใจทั้งสองด้าน ในด้านใช้ภาษา
 ครูได้จัดให้มีระบบการสอนตัวต่อตัว (tutorial) คือให้นักได้มีโอกาสได้
 เข้าไปเผชิญหน้ากับครูฝรั่งตัวต่อตัว ซึ่งจะได้มีโอกาสฝึกสนทนาโต้ตอบไป
 ในตัวในขณะที่ครูนำเอาเรื่องความ สนุกทำส่งมาแก้ให้ดูและชี้แจงว่าตรง
 ไหนผิด ผิดอย่างไร จำนวนที่ใช้ไม่เหมาะสมควรแก้ไขใหม่อย่างไร นอก
 จากเรียนแล้ว ในการสอนในชั้นครูควรวัดถึงมีวิธีสอนที่ช่วยให้ประโยชน์มาก
 อย่างหนึ่ง คือ ให้นักทั้งชั้นรวมกันเขียนเรียงความ ย่อความ หรือ
 แต่งจดหมายบนกระดานดำ นอกจากนั้นยังมีการกำหนดให้ท่องบทอาขยาน
 จากกวนพจน หรือสนทรวพจน ซึ่งเป็นชั้นเอกที่ยกย่องกัน การท่องบทอาขยาน
 ภาษาอังกฤษนี้ ครูควรวัดอธิบายว่าเป็นสิ่งที่จะช่วยให้พูดหรือเขียนภาษาอังกฤษ
 ได้คล่องแคล่วโดยไม่รู้ตัว เพราะถ้อยคำจำนวนเพราะ ๆ จะติดอยู่ในใจของ
 ผู้เรียน เมื่อดังเวลาใช้จะออกมาเองโดยไม่ต้องคิด แต่ขอสำคัญอย่าจะ
 ต้องชี้แจงความหมายของบทอาขยานให้เข้าใจชัดเจน และแสดงให้เห็นว่า
 ไพเราะเหมาะสมอย่างไรเสียก่อน คือปลุกศรัทธาเสียก่อน ไม่ใช่สักแต่ว่า
 ท่องให้จำได้เหมือนนกแก้ว นกขันทอง ในค่านววรรณคดี ครูควรวัดได้กำหนด
 หนึ่งสี่สำคัญ ๆ ยุคต่าง ๆ ให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลาเรียน นอกเหนือ
 จากหนังสือที่กำหนดให้เรียนเป็นหลักในชั้น แต่หนังสืออ่านนอกเวลาเหล่านี้
 ก็มีการทดสอบความมึนทานของอ่านเอาเรื่องเก็บคะแนนด้วย วิธีนี้เป็นารเพิ่ม
 พูนความรู้ทางวรรณคดีของนิสิตเขื่อนอนมาก แต่กทำให้ออกตาหลายขบคานอน

ย้าแยกกันไปเหมือนกัน ประโยชน์นอกอย่างหนึ่งก็คือผลให้อ่านหนังสือเข้าใจ
เรื่องและจับประเด็นได้เร็ว ซึ่งมีประโยชน์ในทางปฏิบัติไม่น้อย

ศิษย์ของครูแก้วย่อมมักเห็นภาพของครูแก้ว ในลักษณะเป็นคนอัน
ผมบาง หน้าตาใจดี แยกชาวเวลซัฟรอนเริง เวลาศิษย์เรียนไม่ได้ตั้งใจ

ครูก็โกรธและเ็ด พวกศิษย์ก็ไม่โหดตอบครเหมือนกัน โมโหว่าครเคี้ยวเซ็ญ
และโมโหทวเรียนไม่ได้ก็เทาทครอยากโหด แต่พอครยมทวย ศิษย์ก็

หายโมโห เพราะหน้าตาของครทำให้ใจคอศิษย์รนเริงไปทวย มีคำสั่งสอน
ของครอยครองหนงซงเป็นคคตคใจศิษย์อยโตยมลมเลอน เรื่องคควา นลิต

ชตหนงขเกยจเรียนภาษาองกฤษยกขอาจรายภาษาองกฤษอีกคนหนง อาจราย
ผนนไปฟองครแก้ว ครูกเทยวสัธลามจนโตคตผหนเรียนมา แลวครูก

เทคณาให้ว้า “การททานหนเรียนน ท่านไม่ได้โองงตัวเองคอก แต่ท่าน
โองงรัฐบาล เพราะการศีกษาในระดับขคตคศึกษา รัฐบาลให้ทนท่านเรียน

ค่าใช้จ่ายแต่ละทวนนแพงมาก ฉะนน ถ้าท่านไม่เรียนหนงสือ รัฐบาล
ของทานกักาลงคโองง” ครูปคคคณ ศิษย์กถ่านกโตว้า ทโตมาศีกษา

ในระดับนนั้น มีใช้สำหรับตัวเอง แต่ได้รับทนให้เรียนเพื่อประโยชน์แก่
ประเทศชาติ การถ่านกเช่นน ควรได้เป็นคคตในบรรคาคเรียนชนคตคศึกษา

เพราะเขาควรระลกว่า รัฐบาลต้องจ่ายค่างนเปลืององของการศีกษาระคตคสูง
มากเพียงไร บรรคาคศิษย์มิได้แต่เพียงรับควมมีรฐษาองกฤษจากคร หากแต่

ได้รับการอบรมทางค่านความประพฤติและจิตใจ และยังได้เรียนปรัชญา
ชีวิตหลายอย่างอกทงโตซมชขบวธิการสธนภาษา ความชยนหมนเพียร

และความอดทนจากครทวย

ระหว่างเวลาที่สอนอยู่ในจำฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ชีวิตของครูเควิต
 ก็เป็นชีวิตของครูอย่างเต็มที่ นอกจากการสอนและงานธุรการดังกล่าวมา
 แล้ว ครูเควิตไต้แสดงนิสัยรักดนตรี ผักหคคิษย์ให้ชอบการดนตรีด้วย
 เฉพาะอย่างขงการร้องเพลงไต้จัดตั้งชุมนุมขับร้อง (Glee Club) ด้วยคิษย์
 ไต้เรียนการร้องเพลงฝรั่งเป็นลาเป็นต้นจากครูเควิต ครูเควิตไต้ถือค่าห
 สละเวลาภายหลังที่เลิกสอนตอนเย็นแล้วมาสอนร้องเพลงให้แกคิษย์ เริ่ม
 ต้นตงแต่การไต้หคิษย์ฝรั่งเป็นต้นไต้เพื่อว่าหากคิษย์เกิดความไม่แน่ใจจะไต้
 ไต้หคิษย์ไต้ฝรั่งเทียบคิษย์ไต้ แล้วชวนคิษย์ไปครูเควิตให้พวกคิษย์ซอหนึ่งสอ
 “One Hundred and One Best Songs” มาเรียนและหคิษย์โดยมีครูเควิต
 เป็นคนสอนและให้จงหระ คิษย์เรียนกับครูเควิตด้วยความสนกสนานปนกับ
 ความเฮาจริงเฮาใจ ฉะนั้น ภายในเวลาไม่ช้าคิษย์ก็ร้องเพลงฝรั่งไต้หลาย
 เพลง นอกจากร้องธรรมคาแล้ว ครูเควิตยังหคิษย์แบ่งหมเพอร้อง
 ประสานเสียงกัน เพลงทรงกม เช่นเพลง “Three Blind Mice”
 “Auld Lang Syne” “Row Your Boat” “Old Black Toe” “Old Folks at
 Home” “Home Sweet Home” กล่าวไต้ว่าครูเควิตมีอิทธิพลสูงให้คิษย์
 รักและ สนใจในภาษาอังกฤษ โดยไต้เพลง เป็น สอตาม แบบอย่าง ของ ท่าน
 การสอนของครูเควิตมีแต่ความสนกสนาน และเป็นเหตุให้พวกคิษย์ไม่
 สามารถจะลืมครูเควิตไต้เลย และในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ลืมท่านเองเพลงที่
 ครูเควิตไต้หคิษย์ให้ไว้ เพลงบางเพลงมีความหมายปลกปลดขยหัวใจ จน
 คิษย์ท่องจำไต้จนใจเช่นเพลง You Can Smile ในทนจึงซอคคิษย์มาเพอขยา
 คุณครูเควิตสักเล็กน้อย

“He was anxious to see his students succeed and gave liberally to their development outside teaching duties. Students were invited to home parties to improve spoken English and social customs of the west. Students that he felt were undernourished were sent to the house daily for milk shakes. Vacations in Europe and in the United States were spent visiting students and providing better understanding in colleges and universities where Thai students could be better placed and provided for..... His Thai students knew what he meant to them as a teacher and the same devoted interest went with him whenever he went and whatever he did. He loved clean humor but anything risqué was distasteful to his nature. He was a good husband, a kind father, playing with and loving little children. In spirit, he was gregarious always doing his best to better mankind. For amusement and quiet he read books. He read rapidly and retained what he read. His memory sorted material so easily recall came naturally without effort. To many he was an Encyclopedia of literary and classic language. To some he appeared stern until they reached his warm and kindly nature. Truly he was a shy man but always gentlemanly humble.

To those who have chosen to write about Mr. Davies, I am happy and pleased that he, my husband, was their choice. To the student who will be the author, I know he knows Mr. Davies well as his teacher, as the man he was and I feel sure he will make a full, vivid, life live for the inspiration of others. Since Mr. Davies' love for Thailand and his students' welfare as future citizens, I'm sure he would be wonderfully pleased that his friends and colleagues would honor him thus.”

อกเรื่องหนึ่งทศวรรกล่าวถึงกคือ ใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ครูเทวีสได้มี
 โอกาสไปศึกษาต่อในชั้นปริญญาโท ที่มหาวิทยาลัยเพนซิลเวเนีย ประเทศ
 สหรัฐอเมริกา ได้ใช้เวลาระหว่างหยุดภาคเรียนฤดูร้อนเป็นเวลาศึกษาด้วย
 จึงเรียนสำเร็จในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้รับปริญญาโท เกียรตินิ-
 นิยม (M.A. Hons) ในวิชาภาษาอังกฤษอย่างน่าภูมิใจภายในระยะเวลา
 เพียง ๘ เดือน ครูเทวีสได้รับทุนให้ทำปริญญาด้วยทุนที่ติดต่อ แต่เผชิญ
 ทางกรุงเทพ ฯ ส่งโทรเลขไปขอให้กลับด่วน ครูเทวีสก็ถือว่าตนเป็นของ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงเป็นหน้าที่ที่จะต้องกลับ หลังจากเมือกลับ
 มาอยู่เมืองไทยได้ไม่นาน ทางมหาวิทยาลัยเพนซิลวาเนียก็ติดต่อมาให้
 ไปศึกษาต่ออีก แล้วจะแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์สอนวิชาแขนงใหม่ใน
 มหาวิทยาลัย โดยจะให้เป็นผู้สอนเรื่องผลของภาษาเคลตในภาษาอังกฤษ
 ครูเทวีสเป็นชาวเวลซท์พคภาษาเคลตประกอบกับมีความรู้สูง จึงเหมาะ
 สมกับตำแหน่งมาก ถึงกระนั้น ครูเทวีสก็หาขอมวยไม่

สำหรับงานทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ครูเทวีสทำงานหนักเช่น
 เดียวกัน เป็นกรรมการคณะต่าง ๆ หลายแห่ง จัดโรงเรียนกลางคืนของ
 สยามคม วาย เอ็ม ซี เอ ตนเองก็สอนด้วยโดยไม่รับเงินเดือน เคยเป็น
 กรรมการของสยามสมาคมหลายปี และเคยเป็นบรรณาธิการวารสารของ
 สยามคมนาคย นอกจากนี้ยังได้ช่วยจัดตั้งโรงเรียนสอนคนตาบอด และ
 ช่วยเหลือพวกยิวลภัยใหม่ทอຍ ถึงแก่ได้รับเด็กชายชาวเวียดนามหนึ่งอายุ ๒
 ขวบตรงมาเลี้ยงไว้เกือบ ๔ ปี ตอนเขาวินตกรรมฝรั่ง ครูเทวีสลงเรือข้ามฟาก
 ไปร้องเพลงให้หญิงชาวอเมริกันชื่อนางสาวไอรีน แบริดคิล ซึ่งอยู่ใกล้

โรงพยาบาลศิริราชฟัง และยังมีเรือไปตามลำน้ำเจ้าพระยา นำส้มและ
เครื่องกันหนาวไปแจกคนในนิคมโรคเรื้อนด้วย ชาวนิคมรู้จักครูแก้วดี
เพราะครูแก้วไปร้องเพลงไทยให้ฟังด้วย

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการปฏิบัติงานอย่างคร่ำเคร่ง ทำงานใน
หน้าที่ราชการและงานสังคม ทำให้ครูแก้วไม่ค่อยได้มีเวลาเอาใจใส่สุขภาพ
ของตนเองเท่าไรนัก เจ็บมากก็คิดว่าเจ็บน้อย เจ็บเล็กน้อยก็คิดว่าไม่เป็น
อะไรเลยเช่นนั้น วันหนึ่งครูแก้วก็ต้องเข้ามาตักใส่ตงอกเส็บที่โรงพยาบาลใน
กลางเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๔ หลังจากที่เขาโรงพยาบาลเพียงไม่
กี่วัน ก็มีข่าวที่ความเคราะห์ลคออย่างขงมาให้เพื่อนครูบาอาจารย์และศิษย์
ทั้งหลายว่า ครูแก้วโตจากไปแล้วในวันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๔

จอมพล ป. พิบูลสงครามซึ่งเป็นอธิบดีฯ พาลง กรมมหาวิทยาลัยใน
ขณะนั้น ได้มีจดหมายถึงนางแก้วดี แสดงความไว้อาลัยแก่ครูแก้ว มีขอ
ความต่อไป :-

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

February 21, 1941.

Dear Mrs. Davies,

It was with profound sorrow that I heard of the passing of Professor Davies. His sudden death after so short an illness came as a shock to us all, and I feel sure that the sympathy of everyone will be with you at this hour.

It is difficult to assess in a few words all that Professor Davies accomplished for the University. His manifold activities, and the zeal with which he attended to all the work that came his way, were a source of inspiration to those who were his colleagues. Therefore it would be no exaggeration to say that his untimely demise is indeed an irreparable loss, and this loss will be felt deeply by myself personally, and, I am certain, by all who served with or under him. Our consolation is that we can always revere the memory of one who, in everything he did, gave of his best to the interests which he served.

I beg you to accept my heartfelt condolences and my sentiment of esteem.

I remain, dear Mrs. Davies,

Sincerely Yours,

Pibulasongram

ศาสตราจารย์พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวิมลฉัตร ซึ่งเป็นผู้มีอาวุโสในบรรดาศาสตราจารย์และอาจารย์ฟ้าล่งกรรมมหาวิทยาลัย ไท่ต๊กคักครเควส์ไว้ในหนังสือสมัครลาสิกขางานศัพทศาสตร์จารย์ เจ. อ. เทวส์ ณ เมรุวัดไตรมิตรวิทยาราม เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๔๙๔ ว่า "ในช่วงเวลาชวบขบเดียวของฟ้าล่งกรรมมหาวิทยาลัย คือภาคเรียนภาคต้น พ.ศ. ๒๔๙๓ ถึงภาคปลายใน พ.ศ. ๒๔๙๔ คณะอักษรศาสตร์และวิทยาศาสตร์ไต้เสียบอาจารย์ทล้าคณู ๗ ไปถึง ๒ ท่าน ในวันเปิดการเรียนภาคต้น หลวงพรตพิทยพยัต คณบดีองแก่กรรม และพ้ออกวันเดียวระหมคการเรียนภาคปลาย ศาสตร์จารย์ เจ. อ. เทวส์ ก็มาถึงแก่กรรมลงอีกผหนึ่ง บรรดาจารย์และนสัคทงหลายรสัคเควส์ลคคยงสัคทง ควยเหตุททานอาจารย์ทง ๒ นต่างก็มีร่างกายแข็งแรง ไม่ใครจะมีการเจ็บชอดแอด และต่างก็ทำงานของตนจนถึงวันสัคทายแห่งชวิต อยู่หลัคๆ ก็มาพลัดไปจากพวกเรา โดยมิไคมีมรณณญาณปรากฏก่อนเป็นเควของหมายให้รูลวงหน้าเลยแมแต่ชอย

ตามธรรมคทา คนเราเมอชงมชวิตชอย ถึงจะรู้จักคนเคยกัน แต่ถาคคนไคมิไคทาควคคสัคทงไคไคเว เมอองแก่กรรมลง เรากูรสัคทงว่เป็นไปตามสัคทภาพธรรม แล้วเรากูลมนกคอง แต่ททานอาจารย์ทง ๒ นเราไม่ลิม คุเหมอนว่ททานชงชอยกับเราทกเมอ ทงนเพราะคองงามควคคชองททานฝ้งใจเรอชงยงแนนแพน

ในส่วนตัวศาสตราจารย์ เทวส์ ถึงแม้ท่านจะเป็นคนต่างประเทศ แต่ควคคคองใจทำงานให้แก่เรา คุเหมอนท่านเป็นคคนไทยทค ทำงานจริง ๗ ให้แก่ไทย หายใจเป็นงาน หมกมุ่นชอยควชงงาน เป็นหวเรยวหวแรงผุหงชอง

เพราะการเวียนและความประพฤติของนั้ตเลย ” นั้ตคนใดที่เรียนเก่งเป็น
 ของใครข้ความยกย่องและส่งเสริมทุกคน และมักจะเข้ม้งวคเค็วเข้ญนั้ต
 ที่ไม่เอาใจใส่ต่อการเรียน บางครั้งก็พุดจาเปรี้ยบเปรยกระทบกระทั่ง จน
 บางคนท้มองไม่ซงนคไม่ชอบอธยาศัย ใคร ๆ ที่ไ้สันทนากบ้อาจารย์แคว้ต
 แล้ว เป็นต้องรู้ว่าท่านเป็นครูเพราะค้เหมือนท้กหนท้กแห่งท่านค้ค้ว่าเป็น
 ห้องแ้ตคงปาจุกฉาไปหมค

ในส่วนนระเบ็ยขการงานแล้ว ศาสตราจารย์แคว้ตเป็นคนเจ้าระเบ็ยขจค
 กิจการใดถาไม่เข้ไปตามระเบ็ยข เป็นต้องคคค่าน นอกจากจะทรวาเบ้ตผล
 เป็นพิเศษจจะอะลุ่มอล่วยตาม ไซ้แต่เพียงเป็นเจ้าระเบ็ยขจคเท่านั้น ยง
 จั้ระเบ็ยขท้หมคท้มหาวท้ยาลยวางไว้ไคแมนย้าเส็ยควย หากว่าใครจ้
 ระเบ็ยขใดไม่ไค เมื่อไม่ยอกจะเข้คคในสมคยบ้นทก ถ้าตรงไปถามท่าน
 จ้จะใครบคาคอขอนถกคองทคนประสงคทนท นอกจากนยงเป็นผ้มคความ
 ละเอ็ยครอยคอบและตรงต่อเวลาเส็มอ ถึงไร้ท้มขบให้เข้นถารให้แล้ว เป็น
 คองวางใจไคทเค็ว

ศาสตราจารย์แคว้ต เป็นผ้รคษาตัวให้คองตามกฎขของอนามย้อย่าง
 เคร่งครค ถ้รา เมรัย และบหรงไม่เสัพ เป็นผ้ละเว่นในรศเมมาแท้ ๆ พอดง
 ครวาท้มหาวท้ยาลยหคการเรีน เป็นต้องไปตาคออากาศทคครว แต่ถง
 กระทบนคไม่สำมารจระค่างชฟให้ย่นยาวพคควรแก้อายท้จะถงแก้กรรมไม่ น
 เป็นอนิจจลคขณะ นยเป็นขอ ๑ ในพระไตรลคษณะ ซงพทคศาสตร์นคชนอบรม
 ใจให้แลเห็นธรรมหมวคน เพอเข้นถารหคใจให้ค้ลยจจากวิประโยคทกข

อา มัจจุราชร้าย
 คร่าชีพมนุษย์ผอง
 ไปเว้นจะเป็นใคร
 ต่อดัตถ์ขยผลาญ
 เราท่านที่บ้านเหยอ
 ภัยมัจจุจ้องรอ

บมวิวายประสงค้บ่อง
 มนะเหยมกระหิมหาญ
 วะไตผัวตองการ
 ชวะย้อยมค้อยขอ
 บมเหลือฉะนโน
 เฉพาะหน้าจะคร่าไป

นบนนทศนเทยง

ฤจะเลียงจะหลักไฉน

สำหรับระงับใจ

มุหะเห้อจะเหือดหาย”

หากครูเคว้สในชาติใหม่ภพใหม่มีญาณวิถึอันใดสามารถหยั่งรู้ความ
 เป็นไปของศิษยานุศิษย์ของท่านในปัจจุบัน เป็นที่เชื่อแน่ว่าครูคงปลื้ม
 ไม่น้อย ที่ได้ทราบว่า ศิษย์ของท่านเป็นจำนวนมากได้นำเอาความรู้ความ
 คึกคักไต่รบจากท่านมาทำ ประโยชน์แก่ บ้าน เมือง ในตำแหน่งหน้าที่สำคัญ ๆ
 รวมทั้งทบทวนศาสตร์จารย์และอาจารย์อยู่ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่ง
 ครูได้ร่วมประคับประคองมาด้วยตนเองด้วย.

วิทย์ ศิวะศรียานนท์

หม่อมหลวงประชุมพร ไกรฤกษ์

พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๕๐

หม่อมหลวงประชุมพร ไกรฤกษ์ เป็นบิดาของ ม.ร.ว. ชม
पालกระวงศ์ ณ อยุธยา เกิดเมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๔๗ ณ บ้าน
ริมคลองสำหรับ ถนนวิเศษ เมื่อยังเยาว์ศึกษาอยู่ที่โรงเรียนเซนต์โยเซฟ-
คอนแวนต์ จนจบชั้นมัธยมปีที่ ๘ ต่อมาได้ร่ำเรียนไปศึกษาที่ประเทศ
ฟิลิปปินส์ ที่เซนต์ไมคาเอลสวิทยาลัย โรงเรียนเซนต์ยอห์น อินส์ติตูชัน มะนิลา
ฟิลิปปินส์ เรียนวิชาพิเศษภาษาอังกฤษ ประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์
และวิทยาศาสตร์ สำเร็จในเวลา ๓ ปี เพราะเรียนภาคฤดูร้อน (Summer
School) ด้วย ได้รับความปริญญา B.S.E. (Bachelor of Science in Educati on)
คือ ปริญญาวิชาครุภัณฑ์ศึกษาศาสตร์จากมหาวิทยาลัยแห่งฟิลิปปินส์ ได้รับ
รางวัลนาฬิกาข้อมือเรือนทองด้วย หลังจากนั้นได้ทำการฝึกสอนในโรงเรียน
มัธยม (High School)

เมื่อกลับจากประเทศฟิลิปปินส์ได้เข้ารับราชการเป็นข้าราชการชั้นโท
ตำแหน่งอาจารย์สังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ในวันที่ ๑๗
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยเป็นอาจารย์โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรี
วิทยาลัยการณ สอนวิชาครุภัณฑ์วิชาฝึกสอนการปกครอง และประวัติศาสตร์
ต่อมาในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๗๖-๒๔๗๗ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์

หม่อมหลวงประชุมพร ไกรฤกษ์

โรงเรียนเบญจมราชาลัย สอนประวัติศาสตร์และภาษาอังกฤษ ในปี พ.ศ.

๒๔๗๘-๒๔๘๑ ได้รับแต่งตั้งเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนวัดโนนทัยพายัพ

จังหวัดเชียงใหม่ ได้เป็นผู้ก่อสร้างโรงเรียนใหม่คือ ทตเป็นโรงเรียน

วัดโนนทัยพายัพในปัจจุบัน ระยะเวลา ๓ ปีที่จังหวัดเชียงใหม่เองที่ใด

คนเคยกับนายวิจิตร อัครวิจิตร ไกรฤกษ์ บุตรท่านเจ้าพระยามหิธร ซึ่ง

เป็นผู้พบพากษายอที่จังหวัดเชียงใหม่ในขณะนั้น ได้ทำการสมรสกันในปี

พ.ศ. ๒๔๘๑ แล้วได้รับคำสั่งให้ย้ายไปเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนสตรี

ประจำจังหวัดสงขลา "วรรณเฉลิม" ในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ และนายวิจิตร

ก็ได้รับคำสั่งให้ย้ายไปเป็นผู้พบพากษาที่จังหวัดสงขลาด้วย ม.ล. ประชุมพร

มบุตรและธิดารวม ๒ คน ซึ่งเกิดที่จังหวัดสงขลาอัน คือ

๑. นายปรมาภรณ์ ไกรฤกษ์ บช.บ. ขณะกำลังศึกษาอยู่ในสหรัฐอเมริก

๒. นางสาวอรประจิต ไกรฤกษ์ อ.บ. เวลานั้นเป็นครูในโรงเรียนครูโถมทยาน

หอสมุดครูสภา

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้เกิดสงครามมหาเอเชียบูรพาชน กองทัพ

ญปนยกพลชนบกจังหวัดสงขลา มีการต่อสู้กันระหว่างคนไทยและทหาร

ญปน ซึ่งเป็นภาวะการณทนากลวอย่างยง เพราะขณะนั้นญปนเป็นศัตรูกับ

ไทย กองทหารญปนเขายคโรงเรียนเป็นกองขัญชาการ ญปนได้ไล่ให้ครู

และนักเรียนออกจากโรงเรียนในเวลากลางคน เพื่อยังกันไม่ให้ครูและ

นักเรียนต้องแตกฉานชานเช่นเนองจากตองหนญปนและเกรงว่าจะถูกศัตรู

ทำทารุณกรรม ม.ล. ประชุมพร จึงสั่งให้อพยพครูและนักเรียนประจำ

ประมาณ ๓๐ คนจากโรงเรียนมาไวทยาจนครว และเตรียมการอพยพ
ต่อไป โดยได้ให้ครูและนักเรียนใช้ปลอกหมอกเย็บเป็นถุงใส่ข้าวสารให้
พอกินไปได้ ๓ วันติดตัวไปทุกคนแล้วพาลงเรืออพยพไปอยู่เกาะยอ การ
กระทำครั้งนี้เป็นเหตุให้ครูและนักเรียนเคารพรักกันอย่างสูง เพราะเท่ากับเป็น
ผู้ช่วยชุบชีวิตไว้

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ได้รับคำสั่งย้ายเข้ามาเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียน
สายปัญญา และในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์ใหญ่
โรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัย คือ วิทยาลัยครูสวนสุนันทาในปัจจุบัน และ
ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ได้รับเลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นข้าราชการชั้นเอก ใน
สมณนโรงเรียนสวนสุนันทาวิทยาลัยมีนักเรียนฝึกหัดครู และนักเรียน
สามัญตั้งแต่ชั้นประถมปีที่ ๑ ถึงมัธยมปีที่ ๖ ส่วนนายวิจิตรนั้นได้รับคำสั่ง
ย้ายไปเป็นผู้พำนักหอนาคาลจังหวัดสมุทรปราการและต้องประจำอยู่ที่
จังหวัดนนทบุรี ม.ล. ประชุมพรจึงต้องเดินทางไปมาระหว่างกรุงเทพฯ และ
สมุทรปราการเป็นประจำจนกระทั่งนายวิจิตรได้รับคำสั่งให้ย้ายเข้ามาประจำ
ที่ศาลอาญา กระทรวงยุติธรรม

ระยะหลังสงครามเป็นเวลาทศวรรษต่างชาตินิยมเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ
และมักองทหารเข้าไปใช้โรงเรียนเป็นกองบัญชาการ จึงต้องย้ายนักเรียน
ฝึกหัดครูสวนสุนันทาไปท่าเสาเมือง จังหวัดระยอง และยังมีนักเรียน
ฝึกหัดครูโรงเรียนอื่น ๆ อพยพไปเรียนรวมอยู่ด้วย คือโรงเรียนฝึกหัดครู
มัธยม (ต่อมาคือวิทยาลัยครูจันทร์เกษมปัจจุบัน) โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรี
วิทยาลัยเกษตร และโรงเรียนฝึกหัดครูเขมะสิริอนุสสรณ์ การเดินทางสมัย

แล้ว หลังอาหารเย็นแล้วจะต้องกวาดวิชาให้บุตรและธิดาตลอดจนหลานเป็น
ประจำทุกวัน ม.ล. ประชุมพร เป็นบุคคลที่มีความเกื้อขาด ไม่ชอบการ
เกรงขาม มีใจคอโอบอ้อมอารีและเมตตาการุณยาคิณุชนอย เป็นผู้ที่เฉลียว
ฉลาด เข้าใจแบ่งงานใครเหมาะใครสมควร คล่องแคล่วว่องไวในการทำงานทุกอย่าง
และช่างถนอมน้ำใจผู้อื่นไม่ว่าผู้ใหญ่ผู้น้อย ตลอดจนเป็นคนใจบุญ ไม่ยอม
ให้สามและบุตรทำบาปในเรือนงนกตกปลาเลย

ในหน้าที่การงาน ม.ล. ประชุมพร เป็นผู้ทำงานมากผหนึ่ง ใ
ทำงานด้วยความเสียสละอดทนโดยปราศจากการทอดอโยใด ๆ เลยตลอดมา
ปรากฏแก่ทางราชการว่า เป็นอาจารย์ใหญ่สตรีที่เพียบพร้อมด้วยคุณวุฒิ
และความปรีชาสามารถในการปกครองผู้หนึ่ง ประกอบด้วยความเที่ยงธรรม
กล้าหาญและเด็ดขาด ไม่หวั่นเกรงต่อผู้ใดเมื่อเห็นว่าสิ่งใดปฏิบัติไปนั้น
เป็นการถูกต้องแล้ว ความโอบอ้อมอารี ความเห็นอกเห็นใจที่มคตผู้น้อย
ให้ความสนับสุนนและความไว้วางใจ ซึ่งเป็น คุณสมบัติที่ยิ่งใหญ่อยู่โดยบังคย
บัญญัติสกลย่อนและระลกลองอยู่เส็มสมา เนื่องจากคณงามความคของ
ม.ล. ประชุมพรเป็นที่ปรากฏ ภารรยานายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นได้ชวนให้ไป
ก่อร่างสร้างสโมสรวัฒนธรรมหญิงชน งานในหน้าที่ราชการทุกอย่างที่ใครย
มอบหมายมาก็เอาใจใส่เป็นอย่างดี เพราะเป็นงานที่คองรับผลคชอยมากใน
การที่จะปกครองคนเป็นจำนวนมากชงต่างทงวยและความรู้ แต่กคทาเนนงาน
ไปได้โดยเรียบร้อยและเป็นทเคารพ นบถของผู้อยู่ใตบังคยขบัญญัติ

ม.ล. ประชุมพร ได้รัยพระ ราช ทาน เครองราช อัสวียาภรณ์ชน
ชตถาภรณ์มงกุฎไทย ในวันที่ ๒๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๘๓ นี้ยว่าเป็น
ชวราชการสตรีททอว ไล้ทงความรู้และเครองราชอัสวียาภรณ์ในสมัยนั้น

บรรณานุกรม

กรมสมเด็จพระปรมาธิบดีศรีโนรส, หอสมุด, คณะกรรมการ, วัชชีโน-
รสาราม, ธนบุรี. เฉลิมพระเกียรติคุณ. ธนบุรี : สหกิจสารการพิมพ์.

๒๕๐๕

คริสตจักรแห่งประเทศไทย, สภา. ประวัติศาสตร์ โปเรเตสแตนท์ใน
ประเทศไทย. พระนคร : ตำรวจ กรมตำรวจ. ๒๕๐๑

ทำเนียบข้าราชการกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๔๙๖. พระนคร :

ครูสภา. ๒๔๙๖

พระเสด็จสุเรนทราธิบดี, เจ้าพระยา. พลเมืองดี. พระนคร : อักษรนิค.

๒๔๗๔

วชิรญาณวโรรส, กรมพระยา, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. พระประวัติ

ครุสภา. พระนคร : ครูสภา. ๒๕๐๕

วชิรญาณวโรรส, กรมพระยา, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. ตำนานวัด

บวรนิเวศวิหาร. พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๐๔

วรวงษ์นพนธอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ. พระนคร : ศิวพร.

๒๕๐๓

วรวงษ์พิสิฐ, พระ, ศาสตราจารย์. คู่มือลิตพระลธ. พระนคร :

เกอกุลการพิมพ์. ๒๕๐๓

วิชาเศรษฐกิจ, พระ. สำเนาย่อความและตัวอย่างย่อความ. พระนคร :

อักษรนิติ. ๒๔๗๘

ศ.บ.น. (สมาคมศิษย์เก่าวัชวรรณิเวศ). พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

๒๔๘๔

“สวนกุหลาบวิทยา”, โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย. ประวัติสามัคยาจารย์

สมาคม. พระนคร : มหาคไทย กรมราชทัณฑ์. ๒๕๐๓

สุวรรณวารภักดี, หลวง. ตำราเลี้ยงไก่. พระนคร : ยมศิริ. ๒๔๘๔

เสนาธิการทหารบก, กรม. สมุดค่มือสำหรับข้าราชการประจำบ.ศ. ๑๒๖.

พระนคร : บำรุงนกลกิจ. ๒๔๕๐

อนุสรณ์ในงาน พระ ราชทานเพลิงศพ นาง นิลรัตน บรรมณีสถิต วรรสาสน์.

พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย. ๒๕๐๕

อิทธิเทพสรรค์ กฤดากร, หม่อมเจ้า. คำแนะนำนักเรียนช่างศิลป์. พระนคร :

โสภณพิพรรฒธนากร. ๒๔๗๗

แถลงการณ์คณะสงฆ์

ทะเบียนประวัติ นาย เจ. อี. เทวดี

ธรรมจักษุ

ราชกิจจานุเบกษา

รายงานการศึกษาของกระทรวงธรรมการ

วิทยาจารย์

รายชื่อผู้สอบไล่ได้ประโยคครูประถมกัลจักรม

พ.ศ. ๒๔๗๕

๑. นายไผ่ จันทร์วิวัฒน์
๒. นายเลออน บุญจาทริก
๓. นายเพชร สัจไชยบาล ครูโรงเรียนเกษตรกรรมสตรีนคร
๔. นายจิตต์ จุลกนิษฐ์ ครูโรงเรียนเกษตรกรรมสตรีนคร
๕. นายรัศมี เดชกมล ชาวอำเภอตากำแพงแสน
๖. นายบัว วิเชียรแสน
๗. นายฉาบ บุญโต
๘. นายกมล นยมจันทร์
๙. นายทองเดียน วงศ์โสภาก
๑๐. นายเบิ่ง สร้อยทอง (บัณฑิต) บริษัทค้าขาย นคร
๑๑. นายลิม วงษ์จันทารักษ์
๑๒. นายพิภพ กาชัย
๑๓. นายเพม สวรรณบาล
๑๔. นายเข็ม ผานธิ
๑๕. นายเล็ก มณีโคตม

๑๖. นายทองดี พิมพ์ทอง
๑๗. นายแดง ศุขไพบุลย์ (ดำรง) ครูใหญ่โรงเรียนเกษตรกรรม
ศรีสะเกษ
๑๘. นายบุญเลี้ยง วรรณวน
๑๙. นายแช่ สามไชย (ไชย นาทะวรรต) กองโรงเรียนฝึกหัดครู

พ.ศ. ๒๔๗๖

๑. นายสอน เกตกระโกมล
๒. นายใหญ่ รัตนสุวรรณ
๓. นายสอ สายแสงจันทร์ (โกสินทร์)
๔. นายสีก แก้วปลั่ง
๕. นายประมวล ประสาร
๖. นายเกษ สวรรณภรรยา
๗. นายแก้ว อปพงศ์ อาจารย์ใหญ่โรงเรียนประจำจังหวัดอุดร
๘. นายคุ้ม จันทร์ศรีวิวงศ์
๙. นายสมบัติ แซ่เตย
๑๐. นายสิริ สิริพรหมา
๑๑. นายจัน พันธชนะเฒ่า ถึงแก่กรรม
๑๒. นายชิต สามัคคี
๑๓. นายทิพย์ ไชยสถิตย์ หัวหน้าแผนกสหกรณ์ กรมสหกรณ์
๑๔. นายสอวาง ณ สงขลา
๑๕. นายอัม ไพภักดิ์

๑๖. นายคึกชอย มณกุล เจ้าหน้าทีประจำคานตวรจรด พระอินทราชา
(ประตุนา)
๑๗. นายเงิน เซอแก้ว
๑๘. นายจันทร์ พลชัยพ กรมการชาว
๑๙. นายช่วง ปรีปณณะ
๒๐. นายชาย พรหมวาท
๒๑. นายสมศรี สัจจัญ
๒๒. นายชิต บัวสรวง (ตลย)
๒๓. นายชวณ เต็มสว่าง
๒๔. นายเฉลิม ศชเวช ศึกษาธิการจังหวัดสงขลา
๒๕. นายน้อย มณีสวรรพ
๒๖. นายพน ศวีเสนท
๒๗. นายท่า อินทรพานท
๒๘. นายชน วัฒนสข
๒๙. นายหรรณย บัญญาชอก ถึงแก่กรรม
๓๐. นายมาลัย ชัยฤกษ์
๓๑. นายเตยม องวานช
๓๒. นายเล็ก คีลาพงษ์
๓๓. นายตน พินิจไชย
๓๔. นายศรีไม้ อารหาญ
๓๕. นายอภัย รวยรณ สรรพากรภาค ๑๒ (ยะเซิงเทธา)

๓๖. นายอินท ของบุญนาค
๓๗. นายสีข บณยาม
๓๘. นายบุญสุรพร หวงสุวรรณ
๓๙. นายทวยหอย วงมรัตน ผู้กำกับตำรวจภูธร นครเชียงใหม่
๔๐. นายกลน สายศรีโกศล
๔๑. นายนารถ เงินท่าย
๔๒. นายสิงห์ จันทร์ทองพนธ์
๔๓. นายคำ ภักดิ์บุตร
๔๔. นายขมขมา สังววงศ์
๔๕. นายสีอน พระสว่าง
๔๖. นายเพ็ง วิเศษสิทธิ์
๔๗. นายสินธุ์ จิตตยะโสธร
๔๘. นายเหลียมม คงศรี
๔๙. นายทองสุรย์ มารมย์ ครูโรงเรียนเกษตรกรรมบุรีรัมย์
๕๐. นายเหรียญ ฤทธิบุญ
๕๑. นายเลิศ ภรณ์มรัตน
๕๒. นายคง ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม
๕๓. นายเขี้ยว วงศ์สุวรรณ
๕๔. นายประสาร ไชยกาล
๕๕. นายสว่าง เชนพร
๕๖. นายแทน วรพนธ์

- ๕๗. นายชก บรรเลงสุข
- ๕๘. นายท่า โคตรเสน
- ๕๙. นายเจ็ก ประกอบพานิช
- ๖๐. นายชก วุฒิสเสน
- ๖๑. นายจ บัญฉิมเวส
- ๖๒. นายทวน สุจริตธรรม
- ๖๓. นายทองช้าง สภา

พ.ศ. ๒๔๗๓

- ๑. นายจำเนียร แสงนมมล ings แกกกรรม
- ๒. นายอิน กนตรบต
- ๓. นายห้วน สวรรณไศล หัวหน้าแผนกขั้ว กรมการข้าว
- ๔. นายหนูถน ศิริขันธ์
- ๕. นายจันทลา เมองริ ครูโท โรงเรียนเกษตรกรรม นครราชสีมา
- ๖. นายสวาสดี พหลรัตน (วิวัฒน์) ผู้ช่วยครูใหญ่ โรงเรียนเกษตรกรรม นครศรีธรรมราช
- ๗. นายเที่ยง ขุนจกริก ผู้ช่วยครูใหญ่ โรงเรียนเกษตรกรรม นครราชสีมา
- ๘. นายสมัย ศัสระนาวิน หัวหน้าแผนกส่งเสริมข้าว พิษณุโลก
- ๙. นายเปลยน ศิริประทีป
- ๑๐. นายทองสีก อินทรสูงเนิน
- ๑๑. นายเฉลียว พินิจชัย

๑๒. นายทวี แส้นไทย
๑๓. นายเรือง รัตนจันทร์
๑๔. นายบุญมี สิ้นค
๑๕. นายเมสุม ชันพนนท
๑๖. นายโชติ วิทยาภาณูจัน
๑๗. นายทองสีก เผาพงษ์
๑๘. นายทรง พนธิพงษ์
๑๙. นายบุญมา วัฒนาศูข
๒๐. นายศิริ รัตนรอด
๒๑. นายพรชัย รัตนพนธิ
๒๒. นายสภ คารักษ
๒๓. นายฮอน เขียมลำนา (ประสัท) ครูโรงเรียนเกษตรกรรม
นครศรีธรรมราช
๒๔. นายสัมบูรณ์ คนธาทพย
๒๕. นายอินแสง พันธวงค์
๒๖. นายฮวน นาลัยวรรณ
๒๗. นายชิน บุญจันทร์
๒๘. นายปลง รักษาบุญ
๒๙. นายเปลื้อง ชาวสะอาด (ปอ) ศึกษาธิการจังหวัดนครเข็งเทรา
๓๐. นายสัง มากแสง ศึกษาธิการจังหวัดพทสง
๓๑. นายปาน รัตนวงค์

- ๓๒. นายช้อย วัฑฒะสุวรรณ
- ๓๓. นายวิเชียร โรหิตะपाल
- ๓๔. นายอินทร์ ไชยประสิทธิ์
- ๓๕. นายแดง กนิยะภาณูจน์
- ๓๖. นายเข้ม คำพิมาน (เขมม) คึกษาธิการจังหวัดหนองคาย
- ๓๗. นายจันดี ไชยประ
- ๓๘. นายทองหนัก สุวรรณสิงห์
- ๓๙. นายพูน สุวรรณพาสา
- ๔๐. นายคำพา บุตราศ (ชัยชาญ) ครูวิทยาลัยเกษตรกรรม
บางพระ ชลบุรี
- ๔๑. นายทองดี แสงชาติ
- ๔๒. นายบัน ภูเขาทอง
- ๔๓. นายเจือ วงศ์ภูธร
- ๔๔. นายประยงค์ สัชชบุลย์
- ๔๕. นายแสงยม เสนะวงษ์
- ๔๖. นายร่าน รักเจริญ

พ.ศ. ๒๔๗๘

- ๑. นายเตงสูนย์ แก้วกำ
- ๒. นายแสงยม อพยชาติ
- ๓. นายคุณ เนาวคมน
- ๔. นายพรหม นนกลาง

- ๕. นายรณ แซ่ตง
- ๖. นายฝรั่ง สืบบุญโณ (เสวี)
- ๗. นายทิม แส้นพลกรัง

ครูประจำกรมสามัญศึกษา

- ๘. นายสุวรรณ ประภาสโนเขต
- ๙. นายนาค จรรยาศิริ
- ๑๐. นายเม้า ชื่อนกลัน

- ๑๑. นายทองดี วุฒิการ
- ๑๒. นายทิม ไชยงยศ

- ๑๓. นายบุรณะ บุรณวงค์
- ๑๔. นายประภอบ ใจจำนงค์

- ๑๕. นายฉลวย สักมารพันธ์
- ๑๖. นายศักดิ์ นาคเสน

- ๑๗. นายบุญช่วย เสีมาภักดิ์
- ๑๘. ม.ร.ว. ชาลี จักรพันธ์

- ๑๙. นายศิษย์ จารณะพล
- ๒๐. นายพร โสณเกษตรินทร์

- ๒๑. นายทองคำ ฝ้ายากดิ์
- ๒๒. นายส้วน พันธุ์เฟิง

- ๒๓. นายเจริญ ศรีพรหมา
- ๒๔. นายคาบขจร วาจรัต

- ๒๕. นายคำตัน ศรีสวัสดิ์

พุทธมุตคุรุสภา

๒๖. นายแฉล้ม บุญขงการ

๒๗. นายเชียน มุขสมบัต

๒๘. นายทวน แพทย์สันเทยะ

๒๙. นายทองใส อางสาด

๓๐. นายบุญธรรม บุญรังศรี (ดำรง) ครูใหญ่ โรงเรียนเกษตรกรรมพิษณุโลก

๓๑. นายคำตัน ศรีเจริญ

๓๒. นายหวล พรหมพยุส

๓๓. นายจรัส อานันต์สุวรรณ

๓๔. นายสมฤทธิ พันธมณ

๓๕. นายพร พรหมนารถ

๓๖. นายจำรัส ทนแสง

๓๗. นายนวม ฉลของกลาง

๓๘. นายสมบุรณ ถนอิตม

๓๙. นายไช คลาทโรค

๔๐. นายพรหม ศรีจันทร์

๔๑. นายน้อย เค็กศรี

๔๒. นายบิน คอกไม้

๔๓. นายละมณ วราภย

๔๔. นายทองยอย เป็รองการ

๔๕. นายศิริ คำสตรา

พุทธมุตตคุรุสภา

- ๔๖. นายประยูร จารุปานนท์
- ๔๗. นายวาทชัย จินตง
- ๔๘. นายหลอชิต เทียมชัยภุม
- ๔๙. นายจ้อย มิ่งสระกลาง
- ๕๐. นายแก้ว คมภวานนท์
- ๕๑. นายแสง ไชยนันท์
- ๕๒. นายเชอ ภมรวานนท์
- ๕๓. นายสังข์ สักคนธรัตน์
- ๕๔. นายสมบุญ เชนท์
- ๕๕. นายสัน โพธิ์ศรี
- ๕๖. นายพมพา - สมพงษ์
- ๕๗. นายเล็ก จินาพร
- ๕๘. นายกาเรียน สวรรณภุม ถึงแก่กรรม
- ๕๙. นายเผด็จ จราภรณ์ ทนายความ
- ๖๐. นายอภัย พฤกษ์วัน ผู้ช่วยศึกษานิการจังหวัดพิจิตร
- ๖๑. นายเสนต์ โกมลนิศร์ ครูโรงเรียนการช่างสตรี พระนคร
- ๖๒. นายศิริ รัตนประเสริฐ
- ๖๓. นายแกะ แซ่ฮ่ม
- ๖๔. นายสันวต พรหมเพชร (อมร) ถึงแก่กรรม
- ๖๕. นายประสิทธิ์ ชื่นณะวลี

๖๖. นายทองเนตร แก้ววรรณรัตน์ (เนตร) ครูโท วิทยาลัยเกษตรกรรม
เชียงใหม่
๖๗. นายมนุญย์ มโนรส
๖๘. นายวาศ ยศพล
๖๙. นายทอง ท่วมมงคล
๗๐. นายไสว พงทอง
๗๑. นายवल แลงจันทร์ (วชรินทร์) ครูโท วิทยาลัยเทคนิค สงขลา
๗๒. นายโม รัชตะวรรณ (กนก) ครูโรงเรียนเขมรุมบพิตร
๗๓. นายสันต มชุติน ฉงแก่กรรม
๗๔. นายอราม ศรัยมก คึกษาธิการอำเภอเมืองอุบลราชธานี
๗๕. นายออก เกิดปรัด
๗๖. นายบุญส่ง บรรจงไพชกลาง ผู้อำนวยการนครชุม พมาย
๗๗. นายพรอม วะเชียร
๗๘. นายจำรูญ ขนอมมาน
๗๙. นายสว่าง ตันศิริ
๘๐. นายประชัน สละประเวศน์
๘๑. นายฟู สัตย์สงวน
๘๒. นายทองหยก สันทรวิภาต
๘๓. นายลมัย สวัสดิ์สังข
๘๔. นายบุญชู มลันทากร
๘๕. นายเคิบ ปรกแก้ว ครูโท โรงเรียนเกษตรกรรม นครปฐม

๘๖. นายชิต ทัตถนินธุ

๘๗. นายเนอง เกอชศวี

๘๘. นายแอบ แก้วคล้าย

ครูโท โรงเรียนเกษมตรกรรมนครศรี-
ธรรมราช

๘๙. นายเลยม นิตกรินคา

๙๐. นายทอง สัสก

๙๑. นายชอบ กุลยณู

๙๒. นายแคลว ทองแท้

๙๓. นายเลียบ นิลระตะ

๙๔. นายกรน บณชย

๙๕. นายชิต ยมเทียง

๙๖. นายสว่าง บณมาก

๙๗. นายยาม อเทนสัด

๙๘. นายเรม นาคประคณฐู

๙๙. นายวัน สมิใจ

๑๐๐. นายแคลว เรืองรงค์

๑๐๑. นายเปลื้อง วรรณานนท

๑๐๒. นายเซียง พรพงศ์

๑๐๓. นายเจียน กิจวณน

๑๐๔. นายประสิทธิ์ จันทกรทอง

๑๐๕. นายเลียง คัคโนภาค (อินัว)

ครูวิทยาลัยเทคนิค สงขลา

- ๑๐๖. นายสมพร คัมเขตต์
- ๑๐๗. นายเทียน ทองจันทร์
- ๑๐๘. นายสมัย ปัทม
- ๑๐๙. นายเทพธอม สัมรรคเสวี
- ๑๑๐. นายหวง นาเจริญ
- ๑๑๑. นายชม มานพพงศ์ ครูโท โรงเรียนเกษตรกรรม นครศรี-
ธรรมราช.
- ๑๑๒. นายแย้ม ถาวร
- ๑๑๓. นายเวม ชนะรัตน
- ๑๑๔. นายจ้านง เพชรรุ่ง
- ๑๑๕. นายกมล เหมาคม
- ๑๑๖. นายญาติ ไหวดี
- ๑๑๗. นายพงษ์ จันทยา
- ๑๑๘. นายสถิตย วงศ์พานิชย์
- ๑๑๙. นายสัมพันธ์ พลระชยกุล
- ๑๒๐. นายแสง สิริยะ ครูโรงเรียนเกษตรกรรมสุนทร
- ๑๒๑. นายคำ หาญจางสิทธิ์
- ๑๒๒. นายไม้ สังกเสริม
- ๑๒๓. นายแดง อติมรัตน์ ถึงแก่กรรม
- ๑๒๔. นายเชอมน พิศชวนชม
- ๑๒๕. นายเต็ม แสงพนธิ ศึกษาธิการจังหวัดเลย

๑๒๖. นายบุญ ศิริขันธ์
๑๒๗. นายพลอย ประสงค์สิน (ประจักษ์) ครูโรงเรียนเกษตรกรรม
กาฬสินธุ์
๑๒๘. นายชน ธีรวรรณ
๑๒๙. นายหมอก สวรรณรงค์
๑๓๐. นายนธร ธิญญูชิต
๑๓๑. นายกฤษ สวรรณคำ ครูโท โรงเรียนเกษตรกรรมสุนทร
๑๓๒. นายทอง ศิริอรุณจันทร์
๑๓๓. นายประจักษ์ ศิริเวทิน
๑๓๔. นายจันทร์ วาภักตเพชร
๑๓๕. นายทอง แก้วกา
๑๓๖. นายสอน ไพริราชา
๑๓๗. นายพิมพ์ รชชัมภู (พิมพ์) ครูใหญ่โรงเรียนเกษตรกรรม
บุรีรัมย์
๑๓๘. นายออง ขจิตภัย
๑๓๙. นายคำขัน ประมศิริ
๑๔๐. นายสัทศัน ขุญจรัส
๑๔๑. นายเจสสมายล คอราโก๊ย
๑๔๒. นายระเียบ ขำลอง
๑๔๓. นายมิ่ง คงทน แผนกตรวจ กรมสหกรณ์
๑๔๔. นายอัมพร สักกานัน

๑๔๕. นายเขย ภิรมย์
๑๔๖. นายอบ วงศ์สุทธิเวช
๑๔๗. นายบุญนาค ตระกูลทอง
๑๔๘. นายสมจิตต์ ชูชีพะติก
๑๔๙. นายผล เศษะปทุมวัน
๑๕๐. นายอุดม ศรีสวัสดิ์ คุรุโท โรงเรียนเกษตรกรรม พระนคร
ศรีอยุธยา
๑๕๑. นายบุญ พรหมวงศานนท
๑๕๒. นายหลอก พันธิกร
๑๕๓. นายศิริ จารุวัฒน
๑๕๔. นายวงศ์ ปลอกเปลียว
๑๕๕. นายพานิช ใจชน
๑๕๖. นายน้อม ทาลงามัก
๑๕๗. นายประกอบ สุวรรณพานิชย์ อาจารย์ประจำกรมการฝึกหัดครู
๑๕๘. นายเฉลียว สังขวรรณ
๑๕๙. นายชุ่ม มณีโชติ
๑๖๐. นายเพชร หนูราช แผนกคลัง กรมสามัญศึกษา
๑๖๑. นายพล เมืองพรหม ศึกษานิเทศก์อำเภอสีวิ ชุมพร
๑๖๒. นายศิริ สมโรจน์รัตน์
๑๖๓. นายสมภพ วุฒิพงศ์
๑๖๔. นายจิตติน ชลายนคุปต์

๑๖๕. นายเหลียม ทงประกฤษ์
๑๖๖. นายรุ่ง จินคาละอง
๑๖๗. นายทองแป้น สิงขมณี
๑๖๘. นายสนั่น โพธิ์
๑๖๙. นายสุรินทร์ รัตนไทร
๑๗๐. นายทองสุข แซ่หลิม (วิธาน สันติ) ครูใหญ่ ร.ร. เกษตรกรรม-
นครศรีธรรมราช
๑๗๑. นายช่วง มลพันธ์
๑๗๒. นายไสว แก้วเชยร
๑๗๓. นายชิน ขญศิริโรจน์
๑๗๔. นายหนูงิ่ง เจริญสม
๑๗๕. นายฉวน สวรรณศิริ
๑๗๖. นายกมล เพ็ญสุวรรณ
๑๗๗. นายแปลก บัวเพชร
๑๗๘. นายทวี ฅ สังขลา
๑๗๙. นายกระจำง ชนะพันธ์
๑๘๐. นายนำ ทมนศรี
๑๘๑. นายคำรท์ วัชรารักษ์
๑๘๒. นายคง เขียวดี
๑๘๓. นายสม มณีโชติ
๑๘๔. นายกุศล ฅ สังขลา

๑๘๕. นายอวเชยง บัจจันตโชติ
๑๘๖. นายเปลยน ศรีสุโว
๑๘๗. นายคงเซ่ง แซ่แต้
๑๘๘. นายละเมียด แก้วสมศรี
๑๘๙. นายร่วม เพ็ชรคง
๑๙๐. นายชม พลชัย
๑๙๑. นายชม ชมศรี ศึกษาธิการจังหวัด ตรัง
๑๙๒. นายเกษิ์ สัตถานนท
๑๙๓. นายชน มุลกนลพนธิ์
๑๙๔. นายนพ สุขแดน
๑๙๕. นายอิน ตนทวารุพิท ครู ร.ร. เกษตรกรรม นครปฐม
๑๙๖. นายพม สิริ
๑๙๗. นางยวน สัมบรรณแก้ว
๑๙๘. นายถนอม สิบพวงเศษ
๑๙๙. นายทข ประทุมชาติ
๒๐๐. นายสันติ ตนสุขเกษม
๒๐๑. นายบุญเหลือ ณ ตะกั่วทุ่ง
๒๐๒. นายสาย บุญยิ่ง
๒๐๓. นายกิมคำ แซ่ซัน
๒๐๔. นายทองชน อัครวณิ
๒๐๕. นายตากำ บุญแปง (กำจร) ครูโทวิทยาลัยเกษตร
เชียงใหม่

๒๐๖. นายบุญยง เทียบเจริญ
 ๒๐๗. นายชน บุญยัง
 ๒๐๘. นายใหญ่ ศิริยราช
 ๒๐๙. นายจาก วงษ์ประพนธ์
 ๒๑๐. นายกำนทอง ฉิมพระลัย
 ๒๑๑. นายสว่าง ชันตระปราย
 ๒๑๒. นายทองจันทร์ ชันตระปราย
 ๒๑๓. นายอินแก้ว สักนาคีล
 ๒๑๔. นายทองชน สัจจาทร
 ๒๑๕. นายทนต์สำห พชยพรหม
 ๒๑๖. นายสายหยุด นชนิยม
 ๒๑๗. นายสมบุรณ ณะ ลำปาง
 ๒๑๘. นายเลือน เมฆยังวัน ครูโทวิทาลัยเกษตรกรรมเชียงใหม่
 ๒๑๙. นายทองสุข ปัญญาบาล
 ๒๒๐. นายบุญนาค มหาเกต
 ๒๒๑. นายสมจิตต์ โล่ห์สุวรรณ ครู ร.ร. เกษตรกรรมน่าน
 ๒๒๒. นายคำแสน ปัญญาวงศ์
 ๒๒๓. นายอเนก อารยมิตร
 ๒๒๔. นายไสว ฉิมพระลัย
 ๒๒๕. นายเทรียญ สายศรี
 ๒๒๖. นายบุญกิม วัจชัย

๒๒๗. นายทองหลิม ประเทศรัตน์
๒๒๘. นายช่วยนุ สวรรณมาลัย
๒๒๙. นายเซียง พกัลสวัสดิ์
๒๓๐. นายแค้น วงศ์วาร
๒๓๑. นายบุญรอง วงษ์ชัย
๒๓๒. นายเพชร ศักดิ์บุตร
๒๓๓. นายจำรัส วัฒนพานิช
๒๓๔. นายบุญมา เทพไชย
๒๓๕. นายเอื้อ พกัลสวัสดิ์
๒๓๖. นายสีลวน ไชยพันธ์ (สุรพงษ์) ครู ร.ร. เกษตรกรรมบ้าน
๒๓๗. นายระพีมิตร วงศ์โค้ววรรณ
๒๓๘. นายอินสม อินตานนท์
๒๓๙. นายคำตัน อินทร์
๒๔๐. นายหลิม มงคลไชยสิทธิ์ (สุรัตน์) ครูวิทยาลัยเกษตรกรรม
เชียงใหม่
๒๔๑. นายเท่า เชื้อเจ็ดตน
๒๔๒. นายอุ้นเรือน พรหมสุวรรณ
๒๔๓. นายจรูญ วรรณวัฒน์
๒๔๔. นายสนิท จิตดวงศ์พันธ์
๒๔๕. นายบุญเลิศ ส่องกระ (สมชาย)
๒๔๖. นายละออง เทศะวิบูลย์ ครู ร.ร. เกษตรกรรมปทุมธานี

๒๕๗. นายบุญศรี ริงชัย ผู้อำนวยการวิทยาลัย
เกษตรกรรมเชียงใหม่
๒๕๘. นายประเสริฐ รัตนาคม
๒๕๙. นายวิวัฒน์ บุญอุทัย
๒๕๐. นายล้วน ชาวไร่เงิน
๒๕๑. นายนิพนธ์ ศรัศกน
๒๕๒. นายคำทอง ราชภัทร
๒๕๓. นายสารวัน จันทร์ไชย ศึกษาธิการอำเภอพล ขอนแก่น
๒๕๔. นายวงศ์ สัจจทัต
๒๕๕. นายเพ็ง ไชยวงศ์
๒๕๖. นายบุญถม พงษ์ไสว (ถม) ครูใหญ่ ร.ร. เกษตรกรรม
ปทุมธานี
๒๕๗. นายอนันต์ โภคทรัพย์
๒๕๘. นายพิศ นุชเกษม
๒๕๙. นายสันต์ เกษะศิริ
๒๖๐. นายสง่า กฤษณสุวรรณ
๒๖๑. นายพร ราศิสวัสดิ์ ครู ร.ร. เกษตรกรรมตรัง
๒๖๒. นายเปลี่ยน ไสภณ (วิริยะ ไสภณพันธุ์) ถึงแก่กรรม
๒๖๓. นายสิงห์โต เข้มแบนพะเนา
๒๖๔. นายสุ่ม หงษ์หิรัญ
๒๖๕. นายกัมเขง ศุขรัักษ์ (เกษ) ครูโทวิทยาลัยเกษตรกรรม
เชียงใหม่

๒๖๖. นายสนธิ ไชยรัตน์
๒๖๗. นายตระกูล รัตน์โกเศศ
๒๖๘. นายประทีป รั้งสีกุล กรมสหกรณ์
๒๖๙. นายบรรจง สัมพะสาระ ทนายความ
๒๗๐. นายสิงห์เท็ง เพ็ชรหล่อ
๒๗๑. นายแก้ว รัชมณี กรมปศุสัตว์
๒๗๒. นายลำเนียง มณีเนตร
๒๗๓. นายมรกต เมฆพจน์
๒๗๔. นายวิชัย นาคาศัย
๒๗๕. นายไพศาล การสมศรี หัวหน้าสถานีชาวนครปฐม
๒๗๖. นายแก้ว นาคะบุตร กรมกสิกรรม
๒๗๗. นายคลอง เวทยาวงค์
๒๗๘. นายคาบชน ลำพิลาศ
๒๗๙. นายสวัสดิ์ บุคโรบล กรมกสิกรรม
๒๘๐. นายบุญมา เรืองสุวรรณ
๒๘๑. นายสิงวน เพ็ชรวิเศษ ปลัดอำเภอจตุรัส
๒๘๒. นายทวน รอดเที่ยง
๒๘๓. นายนิล มาหริน
๒๘๔. นายทวี พาทิทิน (ร.อ.) กรมธรรมนุญทหารบก
๒๘๕. นายบุญโฮม สีหาคม
๒๘๖. นายหนูเดิน ยศธสาร (เดิน) ครู ร.ร. เกษตรกรรมชลบุรี

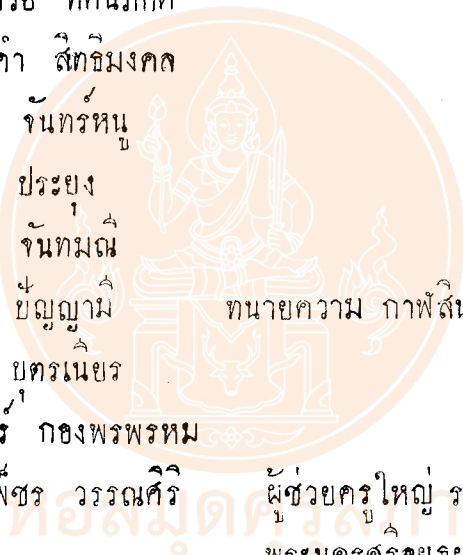
๒๙๗. นายเนอง ลายชนบท
๒๙๘. นายบุญช่วย วงศ์วิริยะ
๒๙๙. นายคาค ศักดิ์บุญเรือง
๓๐๐. นายเฉลียว มีอานาญ รักษาการครูใหญ่ ร.ร. เกษตรกรรมตรัง
๓๐๑. นายหนูทรง บงบรรทม
๓๐๒. นายบุญศรี ประเสริฐศิลป์ (นคร) ครูใหญ่ ร.ร. เกษตรกรรมนครปฐม
๓๐๓. นายนิล เจริญศรี
๓๐๔. นายบุญชม ประเสริฐศรี
๓๐๕. นายชะมอย กระลาปน
๓๐๖. นายบุญทน ทองท่าย
๓๐๗. นายศรี วราภรณ์
๓๐๘. นายศรี ช่วยบุญ
๓๐๙. นายนิยม บุญต๊อง ครูวิทยาลัยจอมขึง
๓๐๐. นายจรูญ มณฑล
๓๐๑. นายนพ วิโรจน์พนันธุ์
๓๐๒. นายสัจจิตต์ บดินทร์พนันธุ์
๓๐๓. นายพงษ์ ศักดิ์สินธุ์ หัวหน้าสถานีทดลองกลีกรวมยางกอกกนอชัย
๓๐๔. นายศรี พลเทพ
๓๐๕. นายบุญเลิศสิน ศักดิ์ภักดี (เลิศสิน) ครูใหญ่ ร.ร. เกษตรกรรมนาน

- ๓๐๖. นายน้อย ราชสุวรรณ
- ๓๐๗. นายเหลยม ทองเพ็ญ
- ๓๐๘. นายหนู บุญศิลป์
- ๓๐๙. นายบุญเลิศ วงศ์จินตารักษ์
- ๓๑๐. นายกรก ภมร
- ๓๑๑. นายบุญช่วย นาคนคร

พ.ศ. ๒๔๗๕

- ๑. นายขอนแก่น วุฒิการณ (นิยม) ครู ร.ร. เกษตรกรรมน่าน
- ๒. นายสวัสดิ์ ยมขอนแก่น
- ๓. นายสมบูรณ์ รัตนวงศ์ไชย
- ๔. นายอภัย สมบูรณ์สุข
- ๕. นายทองอินทร อินแสง
- ๖. นายนคร สุนทรจามร
- ๗. นายประธาน วุฒิประไพ ถึงแก่กรรม
- ๘. นายจันทย์ คำต๋อยเซอ
- ๙. นายจ้อย ปัญญาสา
- ๑๐. นายบริบูรณ์ ฉะเอม
- ๑๑. นายบุญธรรม น้อยเขมา
- ๑๒. นายสฤษดิ์ วิไชยคำมาตย์
- ๑๓. นายสำเริง เขียมกล้า
- ๑๔. นายบุญช่วย เลียงสกุล ครูใหญ่ ร.ร. ราษฎร์วิวัฒนาคนพชรบุรี

- ๑๕. นายบุญรวบ สาขลวิจารณ์
- ๑๖. นายสวรรค์ สันตภักดิ์ พัฒนาการ จังหวัดฉะเชิงเทรา
- ๑๗. นายจำนงค์ ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม ผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่
โรงเรียนฝึกหัดครูศรีนคร
- ๑๘. นายบุญลอม บัวชาติ
- ๑๙. นายบุญช่วย ทศนภักดิ์
- ๒๐. นายทองคำ สัทธิมงคล
- ๒๑. นายสวัสดิ์ จันทร์หนู
- ๒๒. นายเทิน ประยอง
- ๒๓. นายจวน จันทร์มณี
- ๒๔. นายเกิง บุญญามิ ทนายความ กาฬสินธุ์
- ๒๕. นายเอ็ก บัตรเนียร
- ๒๖. นายจันทร์ กองพรพรหม
- ๒๗. นายสัมพันธ์ วรรณศิริ ผู้ช่วยครูใหญ่ ร.ร. เกษตรกรรม
พระนครศรีอยุธยา
- ๒๘. นายเข็ม บุญญามิ
- ๒๙. นายจำเนียร ขอกศรีเมือง กองบังคับการตำรวจเขตลำปาง
- ๓๐. นายทอง วรินทร์วา
- ๓๑. นายประสาน กรรณิการัตน์ ครู ร.ร. เกษตรกรรมกาฬสินธุ์
- ๓๒. นายทองพูน ทองเยี่ยม
- ๓๓. นายถวิล ศิริชะฎา

๓๔. นายเชย มณีมาโรจน์ (โกเมน) ครุวิทยาลัยเกษตรกรรม
เชียงใหม่

๓๕. นายบัง กัญญา (ธีระ) รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัย
เกษตรกรรม บางพระ

๓๖. นายประเสริฐ อินกลิ่น

๓๗. นายเทพ เพชรท

๓๘. นายบุญรณ บุญสิงห์

๓๙. นายฉวง กุลทนันท

๔๐. นายผน ศิริคานต์

๔๑. นายเฉลิม สัทธิกุล ชาวจังหวัดกระบี่

๔๒. นายประสาน ผลสมบุญ

๔๓. นายเพยน ไตปลักแรต

๔๔. นายประจวบ ฉิมณรงค์

๔๕. นายราศรี ฉววงศ์ชัย

๔๖. นายเชษข กัลยาณมิตร

๔๗. นายประเสริฐ วิชากรักษ์

๔๘. นายภู กิพยเนตร

๔๙. นายลวน แซ่ค่าน

๕๐. นายศรันวล ขัญญาธรรม

๕๑. นายสว่าง อินมัน

๕๒. นายถวิล ฉิมพลย์

ภคสมุดครูสภา

๕๓. นายสองเมือง เขมฺยงมาลย์ (ชาญ) ครู ร.ร. เกษตรกรรมนาน
๕๔. นายสนน นิลกาแหง
๕๕. นายพรัง ไวชะนะ (วิชัย) ดงแกกรวม
๕๖. นายเส็นาะ แก้วมงคล
๕๗. นายสัมขรณ วิชัยพรหม
๕๘. นายลม บัญชัพ
๕๙. นายไศล กาญจนภาค
๖๐. นายทองแดง สันทรยาทร
๖๑. นายอภรภษ อิศรมกต
๖๒. นายชะลช วิคัมทก
๖๓. นายเทยม ทองคชนสันธิ
๖๔. นายพง ชวรมานวงค์
๖๕. นายเสวทร สบายชล
๖๖. นายประเสวีชู ชลายน
๖๗. นายสัมขรณ เชนหงษทอง
๖๘. นายสำรวย กลบพิกุล
๖๙. นายสกล สคณนิมิต
๗๐. นายทองมวน นรท
๗๑. นายขญเย็น อินตานนท
๗๒. นายเซ็ง ศวีชทย
๗๓. นายสวสศ อุดหรนนท

๗๔. นายบุญเพ็ญ มังคะศิริ

๗๕. นายละเอียด เพศยนกร

กรมสหกรณ์

๗๖. นายทองใบ ศรัทธัย

๗๗. นายปฐม ศิริวัฒนา

๗๘. นายเผ่า โคบุตร

สหกรณ์ทศกน ๑.๖. ศรัทธาเกษ

๗๙. นายชัน เชาวท

๘๐. นายชอย มณีกานนท์

๘๑. นายพรม นาวีศรี

๘๒. นายกรรท ชอยชนทต

๘๓. นายผาน สัตถรรักษ์

๘๔. นายคำแยง ไส้แม่แล้ว

๘๕. นายพร วัฒนประคิษฐ์ คณาธิการอำเภอโพธาราม ราชบุรี

พ.ศ. ๒๔๙๐

หอสมุดคุรุสภา

๑. นายทองนาก สวรรค์

๒. นายสิงห์ วงษาบาล

๓. นายบุญมา วัฒนสุข

๔. นายอินทพร หล่อ สรรพศิริ

๕. นายสमान รัตนศิริสว่าง

๖. นายสมัคร ชูเมือง

๗. นายกมลเสียง แซ่ล

๘. นายเลือน ศรัทธาโย

๙. นายระทวย ประทมไชย
๑๐. นายสาย ประเคนรี
๑๑. นายจรูญ เข็มมราษฎร์
๑๒. นายประสงค์ พันอิน
๑๓. นายสุนทร สัจจจินทร
๑๔. นายประวิทย์ สายทองสีก ข้าวจังหวัดพิษณุโลก
๑๕. นายสำราญ ศรีบุญลธิ
๑๖. นายเปล่ง พลชนะ
๑๗. นายเสย ไชยกาล
๑๘. นายบุญญะ ศิริปร
๑๙. นายประเสริฐ คิงพันธุ
๒๐. นางคำซาว ชาววงค์
๒๑. นายสวิง อัยนาค
๒๒. นายสินवल กถนขจร
๒๓. นายสุคใจ มหาภูมิ
๒๔. นายอรุณ พงศ์พรต ครู ร.ร. เกษตรกรรมน่าน
๒๕. นายทองอ่อน นิลกรรณ
๒๖. นายองค (ชาญ) ประทุมรัตน์
๒๗. นายทองคิ ทิพย์มณ
๒๘. นายเขมม แส่นนามวงค์
๒๙. นายขุน มหาเพ็ชร

๓๐. นายชิม ชาวสำอาน
๓๑. นายถาวร อินเือกฉาย ครู ร.ร. เกษตรกรรรมตรัง
๓๒. นายเชียร พันธ์ระโร
๓๓. นายชิต จุลพยัคฆ์ ครู ร.ร. เกษตรกรรรมชลบัย
๓๔. นายชิม สัภาพ
๓๕. นายสนิท ปุ้ตระกูล ข้าวจังหวัดศัสมุทรศัศกร
๓๖. นายทองสง โนมท
๓๗. นายขณุมาก เจริญยง
๓๘. นายประหยัด ไต้กิมพก
๓๙. นายจำเนียง ไทยน้อย
๔๐. นายแสน วงศ์วัน
๔๑. นายโกศลภัก รัตนพรวณ
๔๒. นายเสถียร พรหมประกาย
๔๓. นายไสว ไสรัตน์
๔๔. นายขณุนหนน สัวรรณานนท์
๔๕. นายจรัส กล้าศรั
๔๖. นายทองหล่อ มุ่มทองคำ
๔๗. นายสมนง นลพนธ์
๔๘. นายดิ ทวยตร
๔๙. นายวรวณ คุภะสิวรวณ
๕๐. นายปรอง มนหมาย
๕๑. นายเชณู มณรัตน หัวหน้ากองโรงเรียนเกษตรกรรรม

พ.ศ. ๒๔๘๑

๑. นายประหยศ ภารวานนท์
๒. นายทองอินทร์ เชาวประยูร
๓. นายคำป่วน อินทรขริ
๔. นายกล้วย กนิษฐานนท์
๕. นายเขื่อน บรรเทงสงข
๖. นายมณ ชุมณ
๗. นายขณเทลธ สวรรณหิตาท
๘. นายเกษ มณฑล
๙. นายเขียน ติดยสัง
๑๐. นายกมล สัชสมพงษ์
๑๑. นายเล็ก ศศิระนาวัน
๑๒. นายคำมา องตระก
๑๓. นายทศ อัจฉฤกษ์
๑๔. นายเทียง ชินชนบท
๑๕. นายนวล พรหมภัก
๑๖. นางหงษ์ บรรทม
๑๗. นายวเชิธร บรรณธรรม
๑๘. นายแถม แปลงประวั
๑๙. นายเชน กัญภัย
๒๐. นายจุมพล วิรุณหะ

- ๒๑. นายสุนทร คงถาวร
- ๒๒. นายประยูร สวนะสุจริต
- ๒๓. นายศิษย์ ลามไชย
- ๒๔. นายจิตตเส็น ขุนนาค
- ๒๕. นายเซ่ง การสมัค
- ๒๖. นายกำจร วีระพนธ
- ๒๗. นายสังค แส่นศกค
- ๒๘. นายชำนาญ สัชชน
- ๒๙. นายฉลวย เขียวพานิช
- ๓๐. นายอโร ศวันภา
- ๓๑. นายขณูญิต ขณขปรตยษ
- ๓๒. นายสมศกค บรณศวี
- ๓๓. นางคามา แสงวงษ
- ๓๔. นายถม สายปถมภ
- ๓๕. นายเลขน ขณชิต
- ๓๖. นายคณ วิเชยรรภษ
- ๓๗. นายเชอม เลอนกลาง
- ๓๘. นายสุคใจ แสงอรณ

หัวหน้าแผนกยวการศึกษา
 กติกรวมอำเภอเมืองนครปฐม

กติกกรวมจังหวัดชุมพร

หนังสือสำหรับค้นคว้า
 ห้าม
 นำออกนอกห้องสมุด